

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi

TARİH VAKFI

20. Yüzyıl
Dünya ve Türkiye Tarihi

Tarih Vakfı

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi

Gökçen Alpkaya
Faruk Alpkaya

ISBN 975-333-186-X

Birinci Basım: İstanbul, Kasım 2004 (6000 adet)

Yazı Kurulu
Oya Adalı, Sevil Barlas, Rıfat Okçabol, Orhan Silier, İlhan Tekeli, Taner Timur

Değerlendirme Kurulu
Filiz Çullu, Ferdan Ergut, Fersun Paykoç, Necdet Sakaoğlu

Proje Koordinatörü
Dijan Albayrak

Proje Asistanı
Zerrin Tezel

Görsel Sorumlu
Ayşe Hür, Faruk Alpkaya

Redaktör
Nihal Boztekin

Tasarım
Selin Sobacı

Görsel Malzeme
Corbis, Tarih Vakfı, İletişim Yayınları, Anadolu Ajansı, İki Nokta, Faruk Alpkaya

•••
Proje süresince katkılarından dolayı
Yücel Kabapınar, Gülesin Nemutlu, İdil Eser, Eren Pultar'a
teşekkür ederiz
•••

Baskı
Baskı : Bileşim Matbaası
Bileşim Yayıncılık, Fuarcılık ve Tanıtım Hizmetleri San. ve Tic. A.Ş.
Barbaros Cad. No: 11 4. Levent/İstanbul Tel: (0212) 324 70 19

Tarih Vakfı
Valikonağı Caddesi, Samsun Apt. No: 57
34365 Nişantaşı • İstanbul

www. tarihvakfi.org.tr
yayin@tarihvakfi.org.tr

Tel: (0.212) 233 21 61
Faks: (0.212) 234 32 90

Bu kitap, Tarih Vakfı tarafından
kısa adı PEACH (Publications on Europe for Adults and Children through History) olan
"Çocuklar ve Yetişkinler için Tarih Aracılığı Avrupa Yayınları Projesi"
kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Projeyi destekleyen Avrupa Komisyonu, bu kitapta yer alan görüşlerden sorumlu değildir.

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi

Gökçen Alpkaya
Faruk Alpkaya

Tarih Vakfı, İstanbul, 2004

Çağdaş Ders Kitapları İçin Büyük Bir Adım

Tarih Vakfı, 1991'de kurulduğundan bu yana ülkemizde tarih eğitiminin iyileştirilmesine büyük ağırlık verdi. Tarih eğitimimizin sorunları üzerine derinlemesine araştırmalar yapılmasını sağladı. İzmir, İstanbul ve Ankara'da düzenlenen büyük ölçekli toplantılar ve bunların yayına dönüştürülmesi ile varolan tarih kitaplarının yanlış ve yetersizliklerini kamuoyuna maletti. Tarih öğretmenlerinin bir bölümünü çalışma grupları içinde biraraya getirdi. UNESCO, Avrupa Tarih Öğretmenleri Birliği, Uluslararası Ders Kitapları Enstitüsü ve benzeri uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaptı. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden uzmanlarla yüzlerce öğretmenimizin katıldığı bölgesel seminerler örgütledi. Karşılaştırmalı bir araştırma ile Balkan ülkelerinde tarih eğitiminin sorunlarını tartışmaya açtı. Türkiye Bilimler Akademisi ile ortaklaşa olarak yürüttüğü Ders Kitaplarında İnsan Hakları adlı büyük bir proje aracılığıyla, tarih kitaplarının yanısıra diğer ders kitaplarının da insan haklarına ne kadar duyarsız olduğunu ortaya koydu.

Bu çalışmalar boyunca, eleştirilen ders kitaplarına seçenek oluşturacak öğrenci ve öğretmen kitaplarının üretilmesi de hep gündeme geldi. Yeni tür kitapların hazırlanmasının gerektirdiği mali kaynakların ve desteğin bulunamaması, proje koordinatörlerinin süreksizliği, Talim Terbiye Kurulu'nun 2003 öncesinde çağdaş kitaplar için hiçbir şans tanımayan olumsuz tavrı Tarih Vakfı'nın alternatif kitap yazım projelerinin sürekli ertelenmesine yol açtı.

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi öğrenci ve öğretmen kitapları uzun yıllar boyunca Tarih Vakfı'nın gündeminde beklemiş bir projenin ilk ürünleridir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın tarih eğitiminin 1930'larda bitirilmeyip 20. yüzyılın tümünü kapsaması ve liselerin dört yıla çıkartılması yönündeki kararını dikkate alarak hazırlanan bu kitabı yenileri izleyecektir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders programlarını ve kitaplarını köklü bir biçimde yenileme çabaları Tarih Vakfı tarafından en aktif bir biçimde desteklenecektir.

Çeşitli disiplinlerden gelen uzmanların yoğun bir işbirliği ile gerçekleştirilen bu kitabın üretilmesindeki katkıları dolayısıyla, başta yazarlar Doç. Dr. Gökçen Alpkaya ve Dr. Faruk Alpkaya'ya, aralarında bulunmaktan mutluluk duyduğum yazı ve değerlendirme kurulu üyeleri Oya Adalı, Sevil Barlas, Yard. Doç. Dr. Ferdan Ergut, Prof. Dr. Rıfat Okçabol, Prof. Dr. Fersun Paykoç, Prof. Dr. İlhan Tekeli ve Prof. Dr. Taner Timur'a, tasarımcımız Selin Sobacı'ya, görsel sorumlular Ayşe Hür ve Faruk Alpkaya'ya, değerli görüşlerini bizimle paylaşan danışmanlarımız Necdet Sakaoğlu, Doç. Dr.Yücel Kabapınar, Ebru Şahbudak, Burak Çalışkan, Filiz Çullu ve Dr. Ahmet Kuyaş'a, bütün proje ve Tarih Vakfı yayın bölümü çalışanlarına teşekkür ediyorum. Binlerce seçimi ve tartışmayı içeren bir süreçle, görsel malzemelerin, haritaların, belgelerin, yan ve ana metinlerin hazırlanıp tek ve özgün bir eğitim malzemesi bütünü haline getirilmesi çetin görevinin tamamlanması, tüm katkıda bulunanların ortak başarısıdır. Bu çok önemli girişimi maddi katkılarıyla olanaklı kılan Avrupa Komisyonu'na çok şey borçluyuz.

Elinizdeki kitabın, öğrencilerden, öğretmenlerden, eğitim ve tarih çevrelerinden, velilerden ve tüm ilgili yurttaşlarımızdan alacağı eleştirilerin, yeni ve daha da başarılı çalışmaların en temel güvencesi olacağına inanıyoruz.

Orhan Silier
Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

sunuş

birinci bölüm | 19. yüzyılın mirası

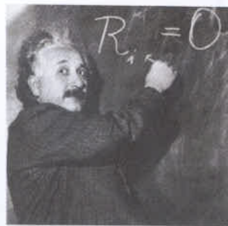

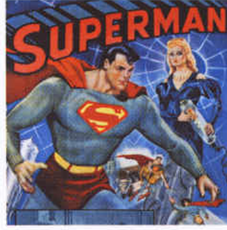

ikinci bölüm | dünya savaşları

üçüncü bölüm umut ve refah yılları

dördüncü bölüm | kriz yılları

beşinci bölüm

20. yüzyılın sonu

giriş

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi kitabı yeni ve çağdaş bir tarih eğitimine katkıda bulunmak üzere hazırlanmış bir öğrenci kitabıdır.

Kitap beş ana bölümde toplanmış yirmi dokuz alt bölümden oluşmaktadır. Her alt bölümde bir giriş ile ana metnin yanı sıra Mercek, Belge ve Tarih Yazmak başlıkları bulunmaktadır.

Ana metin, 20. yüzyıl dünyasının ve o dünyanın bir parçasını oluşturan Türkiye'nin yaşadığı tarihsel süreci ağırlıklı olarak siyasal ve ekonomik tarih perspektifiyle anlatmaktadır.

Mercek başlığı altında, ana metinde anlatılan dönem ya da konunun bir boyutu veya tekil bir örneği mercek altına alınmıştır. Merceklerin, bir konuyu tarihsel bir bağlam içinde değerlendirmenin yanı sıra, tarihsel bir bağlam içinde tekil bir olay, olgu ya da sürecin çeşitli özelliklerini değerlendirme yetisini de geliştirmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin yeni Mercek konuları önermesini ve kaleme almasını öneririz.

Belge başlığı altında, anlatılan dönem ya da konuya ilişkin özgün metinlere yer verilmiştir. Bunların seçiminde resmi düzeydeki önemleri değil, dönemin özelliklerini yansıtma nitelikleri belirleyici olmuştur. Tıpkı Mercek gibi Belge başlığı da öğrencinin öneri ve araştırmalarıyla geliştirilmeye açıktır.

Tarih Yazmak başlığı altında öğrencinin tarihe bakışını ve tarihle ilişkisini zenginleştirecek çeşitli konu, soru ve sorunlara yer verilmiştir. "İki Açı", anlatılan dönemde ya da o döneme ilişkin iki farklı bakış açısı sunarak, öğrencilerin bu bakış açılarını tarihsel veriler ve savlarla temellendirmeye çalışmalarını amaçlamaktadır. "Tarihçi Gözüyle", ilk üç bölümde, tarihçiye özgü olmayan ama tarihçi için vazgeçilmez olan çeşitli materyallerin eleştirel kullanımına hazırlık sağlamaya yönelirken, son iki bölümde öğrenciyi tarih yazmaya özendirmeyi amaçlamaktadır. "Anlatılan Dönemde", ana metin, Mercek ve Belge'de yer verilmeyen ama anlatılan dönem ya da konu bakımından önem taşıyan bir olay, olgu ya da sürecin öğrenci tarafından araştırılmasını sağlamaya yöneliktir. "Tarih ve Yaşam", anlatılan konu ya da dönem ile öğrencinin gündelik yaşamı ve çevresi arasında bağlantı kurmayı amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. "Yazarların Diliyle", öğrenciyi anlatılan dönemde yazılmış ya da o dönemi yansıtan edebiyat yapıtlarına yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

İlk üç ana bölümün sonunda siyasal gelişmeleri, sanat ve düşünce, bilim ve teknoloji alanlarındaki önemli tarihleri gösteren birer Zamandizin yer almaktadır. Dördüncü Bölüm sonunda yer verilen Zamandizin, öğrencinin tamamlaması için eksik bırakılmış, yüzyılın son on yılına ilişkin olan son bölümde ise zamandizine yer verilmemiştir.

Kitapta yer verilen görsel malzemeler ve bunların altyazıları ana metne görsellik katmak için değil, ayrı bir anlatı oluşturmak amacıyla seçilmiştir. Yaratıcı bir ilgi, görsel malzemelerin kitabın dokusu içindeki işlevlerinin ve birbirleriyle bağlantılarının keşfedilmesini sağlayacaktır.

Ezberlemeye elverişli olmayan bu kitabın, öğrenciye hem tarih dersinde, hem de tarihte bilinçli ve etkin bir birey olması için katkıda bulunmasını diliyoruz.

20. yüzyılda dünyayı ve Türkiye'yi anlamak, 19. yüzyılda neler olup bittiğini bilmekten geçer. 1800'lü yıllar, binlerce yıllık insanlık tarihinde kısacık bir zaman dilimi olmasına rağmen, insanın doğayla ilişkisinin ve yaşam koşullarının başdöndürücü bir hızla değiştiği bir dönemdi. 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ulus-devlet, o tarihten sonra baskın siyasal yapı haline geldi. Dünya üzerindeki bütün devletler hızlı ya da yavaş, ama tartışılmaz bir biçimde ulus-devletlere dönüşmeye başladılar. Bu dönüşüm sırasında ulusal egemenlik, laiklik gibi kavramlar gelişti. O güne kadar hükümdarların uyruğu olan insanlar yasa karşısında eşit yurttaşlar oldular. Haklardan yararlanmak için bir devletin uyruğu olmak gerektiği anlayışı yerleşti. Ulus-devlet ile ortaya çıkan ya da yeni bir içerik kazanan parlamento, ulusal ordu, ulusal eğitim sistemi, devletçe yürütülen sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik kurumları gibi kurumlar bütün dünyaya yayıldı.

Fransız Devrimi ile eşzamanlı olarak yaşanan Sanayi Devrimi, benzer bir gelişmenin ekonomi alanında yaşanmasına yol açtı. Buhar gücünün önce üretimde, sonra ulaşımda kullanılmaya başlaması madencilikten sanayiye bütün alanları hızla değiştirdi. Sanayileşen ilk ülkeler geleneksel üretim yapılarını koruyan ülkelere göre öne çıktı. Batı Avrupa'daki birkaç devlette başlayan bu gelişme sonucunda "Batı", dünyanın geri kalanına karşı büyük bir üstünlük kurdu; hammadde ihtiyacını karşılamak ve ürettiği malları satabilmek için dünyanın geri kalanının siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullarını, gerektiğinde zor kullanarak değiştirmeye girişti. Bu bölgelerin bir kısmı Batı'nın sömürgesi haline geldi, diğerleri ise görünüşte siyasal bağımsızlıkları olan, ama karar alma sürecinde Batı'nın istekleri doğrultusunda davranan ülkelere dönüştüler.

birinci bölüm | 19. yüzyılın mirası

Fransız Devrimi ile Sanayi Devrimi, yalnızca siyasal ve ekonomik yapıları değil, toplumsal yaşamı da değiştirdi. Mesafeler kısalmaya, dünya küçülmeye, insanlar giderek artan oranda kırdan kopup kentlerde toplanmaya başladı. O güne kadar statüye dayalı olan toplumsal işbölümü yeniden tanımlanır oldu. Yeni toplumsal sınıflar ortaya çıktı. Yerleşik değerler sarsıldı, hatta kaybolmaya başladı. Zengin olmaya odaklanmış bir başarı anlayışı geleneksel değerlerin yerini aldı, ama bu gelişmeye karşı yaygın bir tepki de oluştu. Yeni toplumsal sınıflar, yani kırlardan ve geleneksel değerlerden kopmuş büyük kentli kitleler, ortaya çıkan zenginlikten pay alma, karar verme süreçlerine katılma isteklerini dillendirmeye başladılar.

19. yüzyılın son çeyreği Batı'nın hem siyasal sınırlarının, hem de toplumsal yapısının değişip dönüştüğü bir dönem oldu. Batı ülkelerindeki çalışanlar, ulusal sol partiler, sosyal güvenlik sistemleri ve benzeri kurumlar aracılığıyla ulus-devletin içeriğini yeniden tanımlamaya giriştiler. Buna ABD, Almanya, Japonya gibi ülkelerin büyük bir atılım yaparak Batı'nın bir parçası olması eşlik etti. Yüzyıl başında Batı'nın gelişen üstünlüğünün farkına varan diğer bazı devletler ise bu başarı örneklerini izlemeye yöneldiler.

Yirminci yüzyılın başında, Birleşik Krallık'ın (İngiltere'nin) mutlak üstünlüğüne dayalı devletlerarası sistem sarsılıyordu. Bu sistemin siyasal temelleri 1815 Viyana Kongresi ile atılmıştı. Yüzyıl sonuna doğru, bir yandan İngiltere'ye rakip ülkeler güçlenmeye başlarken, diğer yandan o güne kadar ikinci planda kalmış olan bazı ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan halklar Batı'nın kendilerine biçtiği rolü değiştirmek için harekete geçtiler. Osmanlı İmparatorluğu da, 19. yüzyılda, dünyanın geri kalanı gibi, Batı'daki büyük dönüşümün sancılarını yaşadı. Ulusçuluk, sanayileşme ve modernleşme eğilimleri çokuluslu, tarıma dayalı ve geleneksel imparatorluğun hem dönüşmesine, hem de çözülmesine yol açtı.

1789'un dünyası

20. yüzyıl dünya tarihine damgasını vuran ulus-devletler ve onlardan oluşan uluslararası yapı, 1789 Fransız Devrimi'nin ürünüydü. Ulus-devlet, sınırları belirlenmiş ve bölünmez sayılan bir ülke üzerinde, tek bir otoritenin egemen olmasını, bütün ülkede tek bir yönetimin ve hukuk sisteminin uygulanmasını anlatır. Ulus-devletin, egemenliğini Tanrı'dan değil, o ülkede yaşayan insanlardan, yani halktan aldığı kabul edilir.

İnsandan Yurttaşa

Fransız Devrimi, hem Fransa'da ulus-devletin kurulmasını, hem de bu modelin bütün Kıta Avrupa'sına yayılmasını sağladı. Fransa Krallığı Avrupa hanedanlarıyla işbirliği yaparak devrimi bastırmak istemişti. Bu, savaşa giren devrim ordusunun devrimin ilke ve ideallerini Avrupa'nın her yerine taşıması sonucunu doğurdu. Yaklaşık yirmi beş yıl süren savaşların sonucunda Fransa yenildi, ama ulus-devlet modeli Avrupa devletleri ve dönemin devrimci hareketleri tarafından geniş ölçüde benimsendi. Devrimci hareketler, 1789'un ilke ve ideallerini kendi ülkelerinde gerçekleştirmeyi amaçladılar. İmparatorluk yönetimleri altında yaşayan halklar da, daha iyi bir yaşam umudunu kendi devletlerini kurmakta buldular.

Böylece, aslında evrenselci bir nitelik taşıyan, yani bütün insanlara, bütün halklara yeni bir dünya vaat eden Fransız Devrimi, evrenselci olmayan, yani tek bir halka gelecek vaat eden ulusçuluk ideolojisini güçlendirdi. 1789 öncesinde, egemenliklerini Tanrı'dan aldıklarını iddia

Fransa kralı 16. Louis Ulusal Meclis'te, 1792.

Napoléon Bonaparte
(1769-1821)
Sıradan bir asker olarak başlayıp 1800'de cumhuriyetin en üst yöneticisi seçilen Napoléon, kendisine bağlı valiler aracılığıyla merkezi bir yönetim yapısı kurdu; hukuk, polis örgütlenmesi, askerlik, maliye, yönetim ve eğitim alanlarında yaptığı reformlarla ulus-devletin temel kurumlarını oluşturdu. 1804'te kendisini imparator ilan eden Napoléon, 1815'te Waterloo'da yenilene kadar, Fransa'yı neredeyse bütün Avrupa'yı kapsayan bir imparatorluğa dönüştürdü.

Toussaint L'Ouverture
(1743-1803)
Köle olarak doğan ama daha sonra özgürlüğünü kazanan L'Ouverture, 1791'de, Fransız sömürgesi olan Saint-Domingue'de başlayan köle ayaklanmasının önderleri arasına katıldı. Zaman içinde ayaklanmanın en önemli ismi olan Toussaint L'Ouverture, 1802'de yakalanarak Fransa'da bir hapishaneye konuldu ve orada öldü. Fransa, İngiltere ve İspanya'nın ayaklanmayı bastırma ya da istedikleri yöne çekme çabaları kölelerin kararlı mücadelesi karşısında sonuçsuz kalmış ve Haiti, tarihte başarıya ulaşan ilk ve tek köle ayaklanması sonucu, 1804'te bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

eden monarşilerin, siyasal iktidardan vazgeçmeyen Kilise'nin ve yerel düzeyde iktidar sahibi olan soyluların bazen uzlaşma, bazen çatışma içinde sürüp giden yönetimlerinde, insanların yönetilmesini sağlayan, dinsel bağlılıktı. 1789 Devrimi dinsel temelli iktidara son verip yerine halk egemenliğini geçirince, bir "halk"ı diğerinden ayıracak bir ideoloji ihtiyacı doğdu.

Bu yeni ideoloji, yani ulusçuluk, kendisini köyüne, akrabalık bağlarına, kabilesine, dinine diline bağlı hisseden, çok farklı kimliklere sahip toplulukları tek bir potada eriterek onlardan belli bir ülke sınırları içinde yaşayan bir halk, yani ulus yaratma işlevini gördü. Böylece, ulus-devletlerin kurulması sürecini, "ulusların kurulması" süreci izledi. Bu süreçte üç önemli kurum işlev gördü.

Ordu, Milli Eğitim, Üniversite

Fransız ordusu, ulusal orduların ilk örneğiydi. 1793'te devrimi korumak üzere başlatılan zorunlu askerlik uygulaması, sürekli bir nitelik kazandı; böylece monarka ve soylulara bağlı askerlerden oluşan orduların yerini, vatandaşlardan oluşan düzenli ve sürekli ordular aldı. Napoléon'un 1812'deki Rusya seferi sırasında Fransız ordusu 500.000 askeri aşıyordu. Fransız ordusunun askeri başarıları, diğer Avrupa devletlerini de bu modeli benimsemeye yöneltti, böylece, zorunlu askerlik her vatandaşın kendi devletine karşı ödevine dönüşmeye ve merkezi, sürekli ulusal ordular

"3 Mayıs 1808"
Goya (1814)
Yaşamının önemli bir bölümünde İspanya sarayının başressamı olarak çalışan Francisco de Goya (1746-1828) bu sıfatına rağmen yapıtlarında tekniğinden ve düşüncelerinden ödün vermemeyi başardı. Napoléon'un İspanya'yı işgal edip kardeşini İspanya kralı yapması üzerine ayaklanan İspanyol yurtseverlerinin Fransız askerleri tarafından kurşuna dizilmesini anlatan "3 Mayıs 1808", Goya'nın "Savaşın Felaketleri" dizisinin en tanınmış örneği oldu.

oluşmaya başladı. Buna bağlı olarak süreç içinde "vatandaşlık hakları"nın tanınması, zorunlu askerliğe rıza gösterilmesini kolaylaştıracaktı.

Ulus-devletin bir başka önemli kurumu, merkezi ve ulusal bir eğitim sistemiydi. İlk uygulama, Fransa'da, Napoléon'un ortaöğretimi yeniden yapılandırarak yarı askeri nitelikteki devlet liselerini açması oldu. Bu liselerin amacı, başta ordu olmak üzere devletin çeşitli düzeylerinde görev yapmak üzere eğitilmiş insan gücü yetiştirmekti. Fransa'da pek önemsenmeyen ilköğretim ve üniversite ise, Prusya'da köklü bir yapılanmanın temelini oluşturdu. 1809'da Prusya eğitim bakanı olan Wilhelm von Humboldt ilköğretimden üniversiteye kadar bütün eğitim-öğretim sistemini yeniden düzenledi. Bu girişim, Prusya'nın yüzyıl sonundaki bilimsel ve teknik atılımının altyapısını hazırladı.

Fransa ve Prusya'daki bu düzenlemeler, ilköğretimi de içeren ulusal bir eğitim sisteminin, modern bir toplumda zorunlu hale gelen okur-yazarlığı yaygınlaştırmak, ortak bir ulusal dil, ortak bir tarih ve ortak bir kültür yaratmak için vazgeçilmez olduğunu gösterdi. 1789'da Fransa'da yaşayanların yüzde ellisinin Fransızca bilmediği, İtalyan ulusal birliğinin kurulduğu 1860'larda İtalya'da yaşayanların sadece yüzde onunun gündelik konuşma dilinin İtalyanca olduğu bir Avrupa'da, ulus-devletler kendilerini merkezi ulusal eğitim sistemiyle güçlendirdiler. Böylece, bütün Avrupa'da aşamalı olarak parasız ve zorunlu ilköğretim sistemi oluşturuldu, ortaöğretim ve yükseköğretim de yeniden düzenlendi.

Ludwig van Beethoven (1770-1827)
Müzikte Klasik ve Romantik dönemler arasında geçişi simgeleyen Beethoven, yapıtlarında yoğun kişisel duygularının yanı sıra Fransız Devrimi başta olmak üzere döneminin devrimci ruhunu da yansıttı. Gelmiş geçmiş en büyük besteciler arasında sayılan Beethoven, yapıtlarının geliriyle yaşamını sürdüren ilk sanatçılardan biriydi. Beethoven'in Dokuzuncu Senfoni'si, bugün Avrupa Birliği'nin resmi marşıdır.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)
18. ve 19. yüzyıllarda büyük ürünler veren idealist Alman felsefesinin en önemli temsilcilerinden olan Hegel, kullandığı diyalektik yöntem ile, başta Karl Marx (1818-1883) olmak üzere kendisinden sonra gelen düşünürler üzerinde derin bir etki bıraktı. Dünyanın coğrafi ve iktisadi olarak bütünleştiği bir dönemde yaşayan Hegel, tanık olduğu bu bütünleşmeyi düşünce alanına taşımış, o döneme kadar tekil olaylar dizisinden ibaret sayılan tarihin, tek bir amacı gerçekleştirmeye yöneldiği sonucuna varmıştı: Hegel'e göre bu amaç, insanlığın en yetkin kurumu olarak gördüğü "devlet" ti.

Ulus-devlete eşlik eden üçüncü önemli gelişme ise, bilim alanında üretim ve öğretimin yeniden örgütlenmesi oldu. Doğa bilimleri alanında Aydınlanma Çağı'nda başlamış olan atılım, o dönemin tutucu ve skolastik üniversitelerinde yer bulamamış, bilimsel araştırmalar daha çok kişisel çabalarla ya da araştırma dernekleri tarafından yürütülmüştü. Fransız Devrimi sırasında kurulan Politeknik ve benzeri bilim kurumları, doğa bilimlerindeki araştırma ve öğretimi kurumsallaştırmayı amaçlıyordu. Von Humboldt'un üniversite modeli ise, ulus-devletin desteğini alan ama ondan özerk bir yapı olarak, bilimsel araştırmaların kolektif biçimde yürütülmesini ve bilgi üretiminde büyük sıçramalar yapılmasını sağladı. Genel olarak sosyal bilimler adıyla anılan ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi yeni bilim dalları da bu yeni üniversite örgütlenmesi içinde kendilerine yer buldular. Bu bilim dalları, Fransız Devrimi'yle birlikte artık olağan kabul edilen toplumsal değişim ve dönüşümün incelenmesi ihtiyacından doğmuştu. Bu ihtiyaç, Aydınlanma Çağı'nın mirası olan insan aklına güvenle birleşerek, sosyal bilimlerin, toplumsal değişim ve dönüşümün yönlendirilmesinde rol oynayabileceği inancını yaygınlaştırdı.

İngiltere'nin Üstünlüğü

Ulus-devleti ve kurumlarını yaratan ve bütün Avrupa'ya taşıyan Fransa, Napoléon'un yönetiminde Avrupa'da bir imparatorluk kurmak üzere giriştiği sayısız savaşta başlangıçta büyük başarı kazandıysa da zamanla hem

kaynaklarını, hem de Avrupa halklarının desteğini kaybetti. Fransa'ya karşı koyabilecek tek güç olan İngiltere ise, denizlerdeki üstünlüğü sayesinde denizaşırı sömürgelerinden yararlanmayı sürdürürken, Avrupa'da Fransa'ya karşı bir ittifak oluşturmayı başardı. 1815'te Fransa'nın Waterloo Savaşı'nda kesin olarak yenilmesiyle, Avrupa'da yeni bir düzen sağlandı.

Bu yeni düzen "Avrupa Uyumu" olarak adlandırıldı. Avrupa Uyumu, İngiltere'nin savaşmamaya ve serbest ticarete dayalı politikasıyla, döneme damgasını vuran Avusturya Başbakanı Metternich'in mevcut devlet sınırlarının dokunulmazlığına dayalı politikasının uzlaşmasıydı. Bu uzlaşma, önce İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya arasında oluşturulan Dörtlü İttifak, ardından da irili ufaklı bütün Avrupa devletlerinin katıldığı 1814-1815 Viyana Kongresi tarafından onaylandı. 20. yüzyılda oluşturulacak uluslararası siyasal örgütlenmelerin habercisi olan Viyana Kongresi, aynı zamanda bu düzenin istikrarını sağlayacak kuralların geliştirildiği, böylece uluslararası hukukun pek çok kuralının temelinin atıldığı bir toplantıydı.

Avrupa Uyumu, Fransa'dan ya da başka herhangi bir güçten gelebilecek devrimci veya ulusçu tehditlere karşı mevcut durumu koruyan tutucu bir yapı oluşturdu. Bu yapı, 1853-1856 Kırım Savaşı gibi görece küçük çaplı savaşlara rağmen, Avrupa'yı 1914'e kadar bütünsel bir savaştan korudu. Aynı şekilde, 1830 ve 1848 Devrimleri gibi, düzeni tehdit eden devrimci hareketlerin de bastırılmasını sağladı.

THE TIMES.
LONDON TUESDAY, JUNE 22, 1815

OFFICIAL BULLETIN.

"DOWNING STREET, June 22 1815
"The Duke of WELLINGTON's Dispatch, dated, Waterloo, the 19 June, states, that on the preceding day BUONAPARTE attacked, with his whole force, the British line supported by a corps of Prussians; which attack, after a long and sanguinary conflict, terminated in the complete Overthrow of the Enemy's Army, with the loss of ONE HUNDRED & FIFTY pieces of CANNON and TWO EAGLES.

During the night, the Prussians under Marshal BLUCHER, who joined in the pursuit of the enemy, captured SIXTY GUNS, and a large part of BUONAPARTE's BAGGAGE. The allied armies continued to pursue the enemy. Two French Generals were taken.

Such is the great and glorious result of those masterly movements by which the Hero of Britain met and frustrated the audacious attempt of the Rebel Chief. Glory to WELLINGTON, to our gallant Soldiers, and to our brave Allies! Buona-

to hear that he fled with cowardi
but we greatly suspect that he did
court an honourable death. We th
his valour is of the calculating k
and we do not attribute his surviv
the abdication at Fontainebleau enti
to magnanimity.

To the Official bulletin we hav
yet little to add. The dispatches,
understand, were brought by M
PERCY, Aide de Camp to the Duk
WELLINGTON; and we have heard
we hope the statement is premat
that among the British slain was
gallant and estimable officer Sir Tho
PICTON. But whoever fell on this
rious day cannot have fallen in v
The fabric of rebellion is shaken to
base. Already we hear numerous de
tions have taken place from the R
standard; and soon, it is to be ho
the perjured wretches NEY and D
UETTE, and EXCELMANS, and LALLEM
and LABEDOYERE, and their accom
in baseness and treason, will be left
as mar s for the indignation of
and just sacrifices to insulted
honour

Those who attended minutely to
to the operations of the Stock Exch
yesterday, was persuaded that the
of the day before would be followed

The Times
İngiltere'de 1785'te yayımlanmaya başlanan, 1788'de *The Times* adını alan gazete, 1803'te 12 sayfa çıkmaya başlamıştı. Gazetenin Kırım Savaşı sırasında savaşı izlemek üzere savaş muhabiri göndermesi saygınlığını artırmıştı. *The Times* bugün de etkili bir gazetedir.

mercek

simon bolivar ve latin amerika

Latin Amerika, Amerika kıtasının İspanyolca ve Portekizce konuşulan orta ve güney bölgelerine verilen genel addır. 15. yüzyıl sonunda Amerika kıtasının keşfiyle ve papanın buyruğu uyarınca İspanya ve Portekiz arasında paylaştırılmasıyla başlayan sömürgecilik, Aztek ve İnka uygarlığının yok edilmesi ve yerli halkların katledilmesi yoluyla gerçekleşmişti. Üç yüz yıl süren İspanyol (Brezilya'da Portekiz) sömürgeciliği, Latin Amerika'da yerleşik Avrupalıların ayrıcalıklı bir sınıfa dönüşmesine yol açtı. İspanya ve Portekiz'in güçlerini kaybetmesi, İngiltere'nin bölgede ticari ve ekonomik üstünlük sağlaması, ABD'nin bağımsızlığı ve Fransız Devrimi'nin yarattığı siyasal canlanma gibi etkiler, bu ayrıcalıklı sınıfın bağımsızlık mücadelesine yönelmesine neden oldu. Avrupa'yı uğraştıran Napoléon savaşları, Latin Amerika'daki mücadelenin yüzyılın ilk çeyreğinde başarıya ulaşmasını sağladı.

Simon Bolivar, Latin Amerika'nın bağımsızlığının efsane ismiydi. İspanyol asıllı bir Venezuela soylusunun oğlu olan Bolivar, 1800'de, 16 yaşında iken öğrenim görmek üzere Avrupa'ya gitmiş, burada hem Aydınlanma düşüncesinden, hem de yükselen ulusçuluk ideolojisinden etkilenmişti. Ülkesine döndüğünde bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1811'de Venezuela Cumhuriyeti ilan edildi, ama İspanyollar 1812'de ülkeyi yeniden egemenlikleri altına aldılar. Bolivar 1813'te Venezuela'yı kurtarmakla görevlendirilen bir birliğin komutanı olarak başkent Caracas'ı ele geçirdi. "Kurtarıcı" unvanını aldı ve bütün siyasal yetkileri kendinde topladı, ama 1814'te İspanyolların örgütlediği bir birliğin Caracas'ı ele geçirmesi üzerine kaçmak zorunda kaldı.

Bolivar, 1819'a kadar bir yandan diğer Latin Amerika ülkelerindeki bağımsızlık hareketleriyle işbirliği yapmaya, diğer yandan da yabancı (İngiliz ve İrlandalı) paralı askerlerin de yer aldığı bir güç oluşturmaya çalıştı. 1819'da İspanya'nın Nueva Granada Genel Valiliği'ne saldırdı, İspanyol kuvvetlerinin büyük bölümünü teslim aldı, toplanan kongrede başkan ve askeri diktatör olarak seçildi ve Kolombiya Cumhuriyeti'ni ilan ettirdi. Bu cumhuriyet, o sırada hâlâ İspanyol denetiminde olan Venezuela ve Ekvador'u da içeren bir federasyon olarak kurulmuştu, 1821'de bu ülkeler de İspanya'dan kurtarıldılar. Bolivar daha sonra bağımsızlığını ilan eden ama hâlâ İspanyollarla çatışmaların devam ettiği Peru'ya gitti, İspanyol kuvvetlerini kesin yenilgiye uğratarak Peru'nun da devlet başkanı oldu. 1825'te komutanlarından biri, İspanyol denetimindeki son bölge olan Yukarı Peru'yu da kurtardı ve bu ülkeye, Bolivar'ın adından esinlenerek Bolivya adı verildi.

Bolivar, askeri alandaki başarılarına karşın, siyasal olarak başarılı olamadı. Bütün kıtanın birliğini düşleyen Bolivar, bu birliğin içeride ömür boyu başkanlığa dayanan otoriter bir yönetimle, dışarıda ise devletlerarası işbirliğinin geliştirilmesi ile sağlanabileceğini düşünüyordu. Oysa, Bolivar'ın düşlediği Latin Amerika ulusçuluğu hiç gerçekleşmedi. Yeni bağımsız Latin Amerika, kısa sürede yepyeni uluslar yaratan çok sayıda devlete bölündü. Cumhuriyet olarak ilan edilen bu devletlerin çoğu birbirleriyle toprak savaşlarına girişen birer diktatörlüğe dönüştü. Bu süreç boyunca İngiltere ve ABD'nin başlıca pazarı haline gelen Latin Amerika devletleri, siyasi açıdan görünüşte bağımsız olan, ama devletlerarası sistemde kendi çıkarları doğrultusunda davranma yeteneği olmayan yarısömürge devletlerin ilk örneklerini oluşturdular. "Latin Amerika'nın özgürlüğü"nü düşleyen Bolivar ise, bir efsane olarak 20. yüzyılın devrimci hareketlerine ilham verdi.

üçüncü zümre nedir?

... Bir ulusun yaşamını sürdürmesi ve refaha kavuşması için ne gerekir? Özel çalışmalar ve kamu görevleri. İşte bu özel çalışmaların hepsini dört sınıfta toplayabiliriz:

Toprak ve su, insan gereksinmelerinin hammaddesini oluştururlar; bu yüzden düşüncelerimizi düzene koyarken, ilk sınıfımız, ziraatle uğraşan ailelerin sınıfı olacaktır.

Hammaddelerin ilk sürümünden tüketimine ya da kullanımına değin, az ya da çok yaygın olan yeni bir el emeği, bu maddelere az ya da çok bileşik ikinci bir değer katmaktadır. Böylece el emeği doğanın nimetlerini mükemmelleştirmekte, hammaddenin değeri iki misli, on misli, hatta yüz misli artmaktadır. İşte ikinci sınıfın çalışmaları da bunlardır.

Üretim ve tüketim arasında, üretimin çeşitli evrelerinde olduğu gibi, hem üreticilere, hem de tüketicilere yarar sağlayan birtakım aracılar ortaya çıkar... Bunlar toptan ya da perakende malın satılması görevini üstlenen satıcılardır. Bu tür çalışmalar da üçüncü sınıfı belirler.

... Dördüncü sınıf da, bilim ve sanatla uğraşan en saygıdeğer kesimlerle, en az değer verilen ev hizmeti görenlerin tümünü kapsar. Burjuva toplumunu ayakta tutan işte bu çalışmalardır. Peki bu çalışmaların tüm yükünü kim çekiyor? Tabii ki üçüncü zümre. En kârlı ve itibarlı yerlerse, ayrıcalıklı zümrenin üyelerince işgal edilmiştir. Oysa diğer zümreleri bundan mahrum bırakmak, toplumsal bir cürüm ve her şeyden önce üçüncü zümreye karşı sarih bir düşmanlıktır.

Nedir bir ulus? Ulus bir ortaklar topluluğudur: Ortak bir yasa altında yaşar, aynı yasakoyucu meclis tarafından temsil edilir, vb. ... Görüldüğü gibi, üçüncü zümre ulusa ait olan her şeyi kapsar; üçüncü zümreden olmayan hiçbir şey de kendini ulustan sayamaz.

Abbé Sieyes, *Qu'est-ce que le Tiers-État?*, 1788.

eğitim üzerine

Çocuklar, eğer anneleri onları beslediyse beş yaşına kadar annelerine, daha sonra, ölümlerine kadar, cumhuriyete aittir. (...) Çocuk, yurttaş, vatana aittir. Ortak öğretim zorunludur. (...)

Erkek çocuklar, beş yaşından on altı yaşına kadar, vatan tarafından yetiştirilirler. (...) Çocuklar, beş yaşından on yaşına kadar, okumayı, yazmayı, yüzmeyi öğrenirler. Çocuklar okşanmaz, onlara vurulmaz. Onlara iyi öğretilir, doğaya bırakılırlar. Bir çocuğa vuran, cezalandırılır. (...) Çocuklar, on yaşından on altı yaşına kadar, askerlik ve tarım öğrenirler. (...) On altı yaşından yirmi bir yaşına kadar, zanaatlara girerler ve çiftliklerde, imalathanelerde ya da gemilerde uygulayacakları bir meslek seçerler.

Bütün çocuklar, on altı yaşına kadar aynı giysiyi giyeceklerdir; on altı yaşından yirmi bir yaşına kadar giysileri işçi giysisi olacaktır; yirmi bir yaşından yirmi beş yaşına kadar, eğer kamu görevlisi değillerse, asker giysisi olacaktır. (...) Yirmi bir yaşından yirmi beş yaşına kadar, kamu görevlisi olmayan yurttaşlar, evli olsunlar olmasınlar, ulusal milise gireceklerdir. (...)

Okullar, ulusal malvarlığının bir bölümüyle donatılırlar. (...)

Kızlar anne evinde yetiştirilirler. Bayram günlerinde, evlenmemiş bir kız, on yaşından sonra, annesi, babası ya da vasisi olmadan, halkın içine çıkamaz.

Saint Just, *Fragments sur les Institutions Républicaines*, 1800 (ölümünden sonra).

belge

QU'EST-CE QUE

LE

TIERS-ÉTAT?

TROISIÈME ÉDITION.

« Tant que le *Philosophe* n'excède point les limites de la vérité, ne l'accusez pas d'aller trop loin. Sa fonction est de marquer le but, il faut donc qu'il y soit arrivé. Si restant en chemin, il osoit y élever son *enseigne*, elle pourroit être trompeuse. Au contraire, le devoir de l'*Administrateur* est de *combiner* et de *graduer* sa marche, suivant la nature des difficultés..... Si le Philosophe n'est au but, il ne sait où il est. Si l'Administrateur ne voit le but, il ne sait où il va. »

1789.

Faksimile des Titels von Sieyès' Schrift „Qu'est-ce que le Tiers-État"

tarih yazmak

iki açı

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi hem her insanın insan olduğu için sahip olduğu hakları, hem de yurttaşların yurttaş oldukları için sahip oldukları hakları ilan eder.

- İnsanın insan olduğu için bazı haklara sahip olması evrenselci bakış açısını yansıtır. 19. yüzyılda kimler bu bakış açısına sahip olabilirdi? Neden?

- Yurttaşlar dışındaki kişilerin yani yabancıların yurttaşlık haklarına sahip olmaması ulusçu bakış açısını ifade eder. 19. yüzyılda kimler bu bakış açısına sahip olabilirdi? Neden?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Harita nedir? Tarihi anlamak açısından niçin önemlidir?
Haritaların türleri nelerdir?
Bir haritadaki açıklayıcı veriler nelerdir?

Haritalar nasıl okunur?

Yandaki haritalar neyi göstermektedir?
Yandaki haritalar nasıl göstermektedir?
Yandaki haritalar neden göstermektedir?

Haritaları tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki haritalar hangi tarihsel dönemi anlatmaktadır? Neden?

anlatılan dönemde

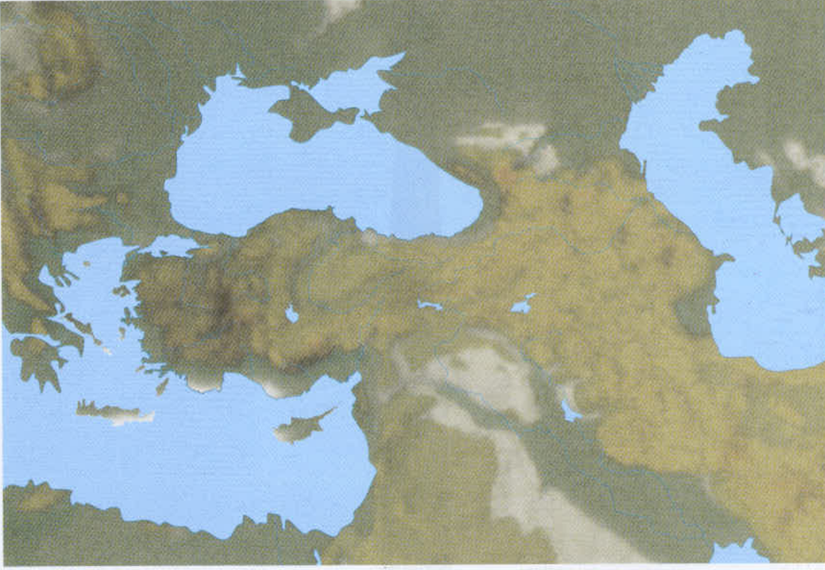
Anlatılan dönemde dünyanın geri kalan bölgelerinde birbirinden çok farklı devlet yapıları ve siyasal oluşumlar varlığını koruyordu. Bunlardan biri olan Çin, binlerce yıllık uygarlığının siyasal kurum ve süreçlerini, kapılarını dışarıya kapatarak korumaya çalışıyordu. Bu dönemde Çin'in yönetim yapısını ve yabancılara, özellikle Avrupalılara karşı tutumunu araştırın.

tarih ve yaşam

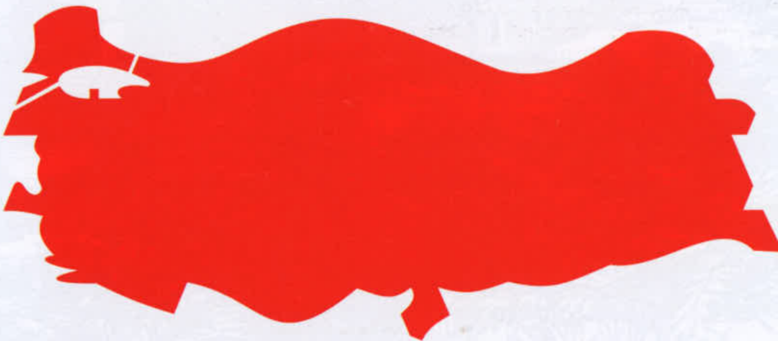
Ailenizde üniversiteye gitmiş olan var mı? Ailenizden ilk lise mezununun kim olduğunu biliyor musunuz? Ya ilkokuldan mezun olan ilk kişiyi?

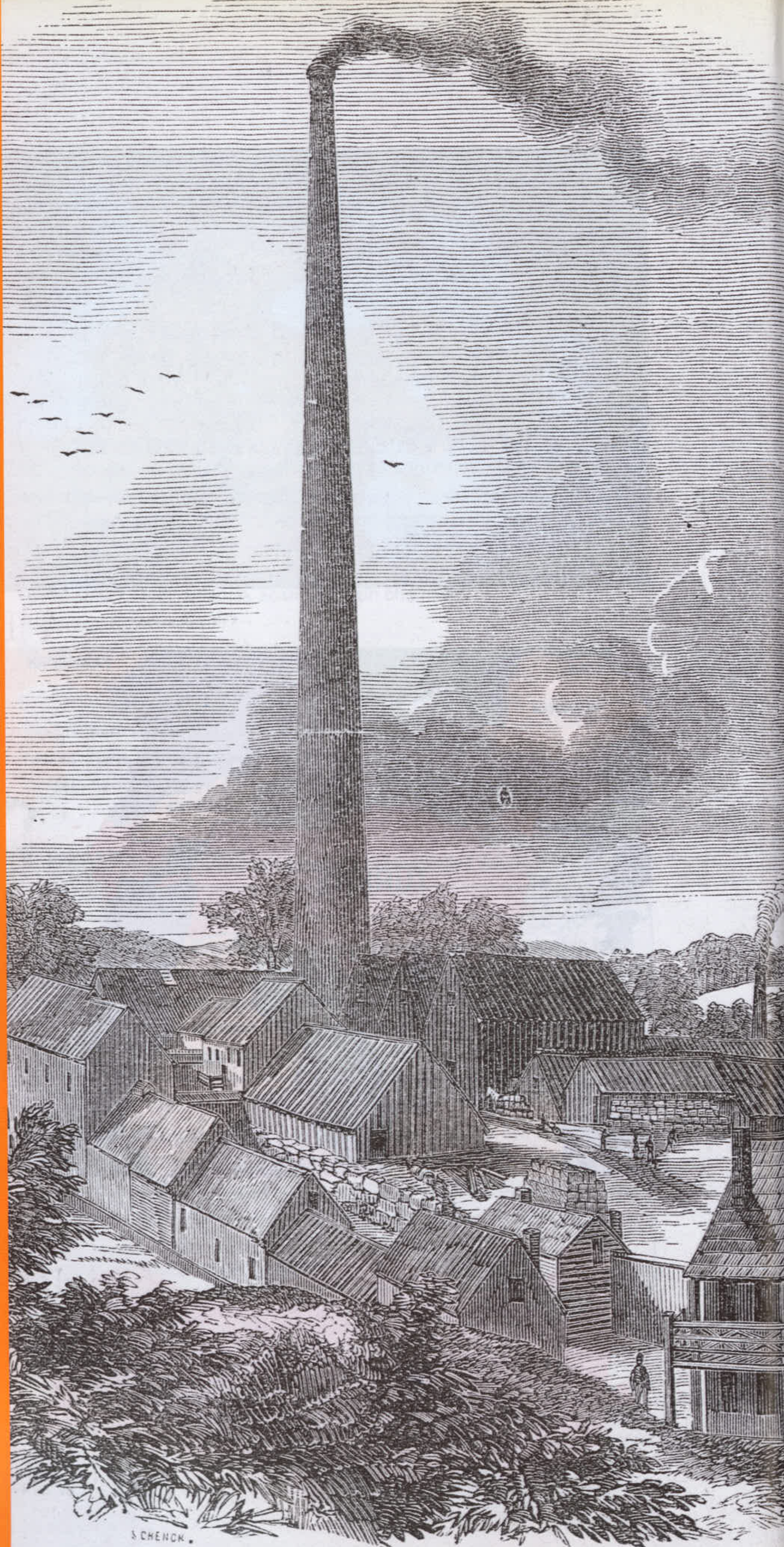
yazarların diliyle

Nikolay Gogol, *Müfettiş* (1836).
Stendhal, *Kırmızı ve Siyah* (1830).

UKRAYNA
KAZAKİSTAN
MACARİSTAN
MOLDAVYA
RUSYA FEDERASYONU
ROMANYA
SIRBİSTAN ve KARADAĞ
BULGARİSTAN
GÜRCİSTAN
MAKEDONYA
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
TÜRKİYE
YUNANİSTAN
KIBRIS
SURİYE
İRAN
LÜBNAN
IRAK
İSRAİL
ÜRDÜN
LİBYA
MISIR
SUUDİ ARABİSTAN
KUVEYT

SCHENCK.

sanayi devrimi

Fransız Devrimi ile eşzamanlı olarak, İngiltere'de, insanlığın ekonomik ve toplumsal yaşamını kökten değiştirecek bir başka devrim, Sanayi Devrimi başladı. Sanayi Devrimi, tarıma ve zanaatlara dayalı üretim ve ekonominin yerini sanayiye dayalı üretim ve ekonominin almasını anlatır. Sanayi Devrimi ile, insan ve hayvan enerjisinin yerini önce su enerjisi, ardından fosil yakıt ile üretilen buhar gücü, daha sonra da fosil yakıt ve su gücü ile üretilen elektrik aldı. Zanaat üretiminden fabrika üretimine geçilmesini sağlayan bu değişim, insanlığın tarıma başlamasıyla karşılaştırılabilecek kadar büyük, ama ondan çok daha hızlı ve köklü sonuçları olan bir değişimdi.

Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine

Sanayileşme, yani malların pazar için kitlesel üretimini sağlayan makineleşme, Sanayi Devrimi'nin ürünü olmayıp daha eski dönemlere dayanıyordu. Üstelik, sanayi üretimi İngiltere'ye özgü de değildi, tarım ekonomisinin bir yan dalı olarak başta Fransa olmak üzere birçok ülkede belli ölçülerde sanayileşme gerçekleşmişti. Öte yandan, her şeyin kâr amacıyla piyasada satılacak bir mala dönüştürülmesi anlamında kapitalist üretim tarzı da daha 1500'lerde gelişmeye başlamıştı. Bununla birlikte, İngiltere'nin kendine özgü koşulları, zanaat ölçeğindeki mal üretiminden fabrika üretimine geçişi doğurdu. Çeşitli yollarla topraklarından sürülen insanlar mülksüz hale gelince sadece emeklerini satarak yaşayabilir hale

Roxbury, Massachusetts'de fabrika, 1853.

Kraliçe Victoria (1819-1901)
1836'dan ölümüne kadar Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı (İngiltere) kraliçesi olarak en uzun süre tahtta kalan hükümdar olan Victoria döneminde, İngiltere, kendisini "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" olarak tanımlıyordu. Bu dönemde hükümdarlık siyasi gücünü kaybetti, buna karşılık saygınlık ve süreklilik kazandı. Kraliçe Victoria her türlü yeniliğe, bu arada kadınların oy hakkına karşı çıkmış ve bu tutumu daha sonraki dönemlerde tutuculuğu simgelemek için anılmıştı.

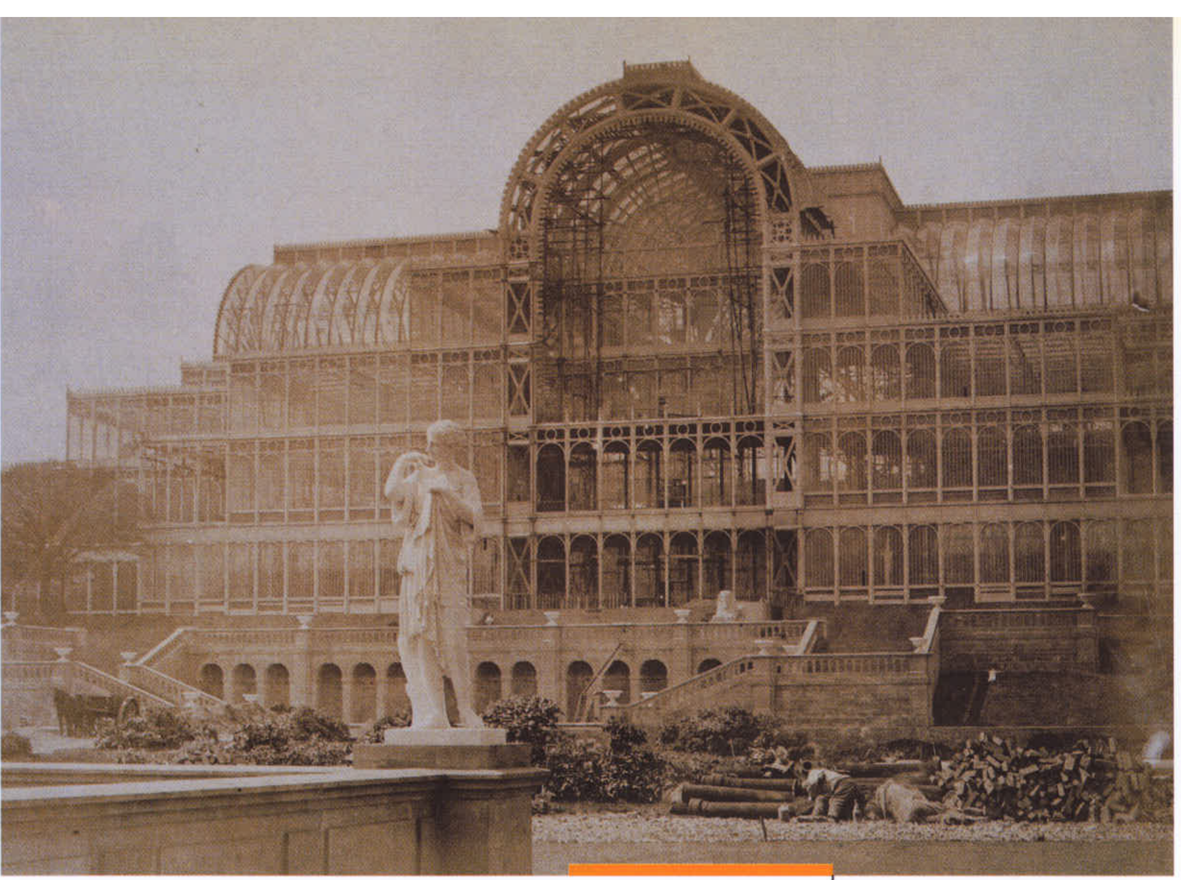
geldiler. Böylece, emeğini satanlar ile o emeği satın alanlar arasındaki ilişkiyi anlatan sanayi kapitalizmi doğmuş oluyordu. Bu üretim tarzının doğuşu, 19. yüzyılda Avrupa'yı, 20. yüzyılda ise dünyanın tamamını dönüştürecek bir devrimdi.

Daha o dönemde etkili bir sömürgeci güç olan İngiltere, yarı özel, yarı kamusal "kumpanya"ları ve onları destekleyen askeri ve siyasal gücüyle dünya ticaretini yönetmeye başlamıştı. Ayrıca, İngiltere'nin tarımsal üretimi, ülke nüfusunu doyuracak kadar gelişmişti, kırsal nüfusu ise sanayiye yeterli işgücünü oluşturacak şekilde kentlerde toplanmıştı. Bu koşulların birleşmesi, İngiltere'nin, pamuk endüstrisiyle başlayarak, "dünyanın atölyesi" haline gelmesini sağladı. İngiliz girişimciler, Afrika'dan topladıkları erkek, kadın ve çocukları ABD'deki İngiliz kolonilerine köle olarak satıp karşılığında pamuk satın almaya, bunu İngiltere'deki fabrikalarda tekstil ürünlerine dönüştürüp bu kez Latin Amerika'ya ve Hindistan gibi İngiliz sömürgelerine satmaya başladılar. Bunun son derece kârlı bir iş alanına dönüşmesi, hem köle ve pamuk ticaretini, hem de pamuğa dayalı sanayiyi hızla geliştirdi.

Bu hızlı gelişme, tekstil sanayisi için daha fazla ve daha gelişkin makinelerin yapılmasına ve giderek artan ticareti kolaylaştıracak hızlı ve ucuz taşımacılık yöntemlerinin bulunmasına yol açtı. İskoçyalı James Watt'ın geliştirdiği buhar makinesi hem tekstil sanayisinde, hem de buharlı gemi taşımacılığında büyük bir atılım sağladı. Artan buhar makinesi ihtiyacı

Charles Dickens (1812-1870)
Victoria döneminin en büyük yazarı sayılan Charles Dickens, daha 12 yaşında bir fabrikada çalışmak zorunda kalmıştı. Romanlarında Sanayi Devrimi'nin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini, işçi sınıfının, özellikle çocukların sefaletini ve orta sınıfın özlemlerini anlatan Dickens'ın en ünlü yapıtları arasında *Oliver Twist, David Copperfield, Zor Yıllar* ve *Büyük Umutlar* yer alır.

Kristal Saray
(1851)
Londra'da düzenlenen 1. Dünya Sergisi için Joseph Paxton (1801-1865) tarafından tasarlanan Kristal Saray, çiçek seralarının dev bir örneğiydi. Yapı, demir taşıyıcılar ile bunların arasına yerleştirilmiş camlardan oluşuyordu ve döneminin ruhunu yansıtıyordu. 13 bini aşkın katılımcının yer aldığı 1851 sergisinde Colt tabancaları, Goodyear'ın kauçuk ürünleri, tütün gibi çok sayıda sanayi malı ya da hammaddesi sergilenmiş ve sergi 6 milyonu aşkın kişi tarafından gezilmişti.

kömür madenciliğini, kok kömürünün kullanılmaya başlaması da demir-çelik, yani metalürji sektörünü geliştirdi. Demir-çeliğin buharlı tren ve demiryolları için kullanılması ise Sanayi Devrimi'nin ağır sanayiye sıçraması anlamına geliyordu. 1830-1850 arasında İngiltere'de demir üretimi 680 bin tondan 2 milyar 250 bin tona, kömür üretimi de 15 milyon tondan 49 milyon tona ulaştı. İlk demiryolu, 1825'te, bir kömür madenini kıyıya bağlamak üzere yapıldı; 1830'da toplam demiryolları uzunluğu yüz kilometreyi geçmezken, 1840'ta 7250 kilometreye, 1850'de ise 37 bin kilometrenin üzerine çıktı.

Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler!

Bütün bu gelişmeler İngiltere ile sınırlı kalmadı. İngiltere'de siyasal iktidar başlangıçta korumacı bir politika benimsemişti, ama İngiltere'nin üstünlüğünü korumacılığın değil, "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" deyişiyle ifade edilen serbest ticaretin sağlayacağı kısa sürede anlaşıldı. Napoléon'un yenilmesi ve Avrupa Uyumu, serbest ticaretin gereksindiği istikrarlı ortamı yarattı. İngiliz girişimcilerin etkinlik göstermeye başladıkları Belçika başta olmak üzere Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinde sanayileşme hızlandı. Batı Avrupa, kıtada savaş ve değişimden kaçınırken, dünyanın geri kalan bölgelerinde hızlı ve yaygın bir sömürgeciliğe yöneldi.

Bu yeni sömürgecilik, Amerika kıtasının keşfiyle başlamış olan sömürgecilikten farklıydı. Sömürgeler, daha önceleri Avrupa'nın ihtiyaç

Amerika kıtasının keşfinden, ABD'de köleliğin yasaklandığı 19. yüzyıl ortasına kadar geçen dönemde yaklaşık 15 milyon Afrikalı erkek, kadın ve çocuk köle olarak zorla Amerika'ya götürüldü, daha fazlası da yollarda öldü. Kuzey Amerika'ya ilk köle gemisi 1619'da geldi ve köleler pamuk üretilen güney eyaletlerinde çalıştırılmaya başladılar.

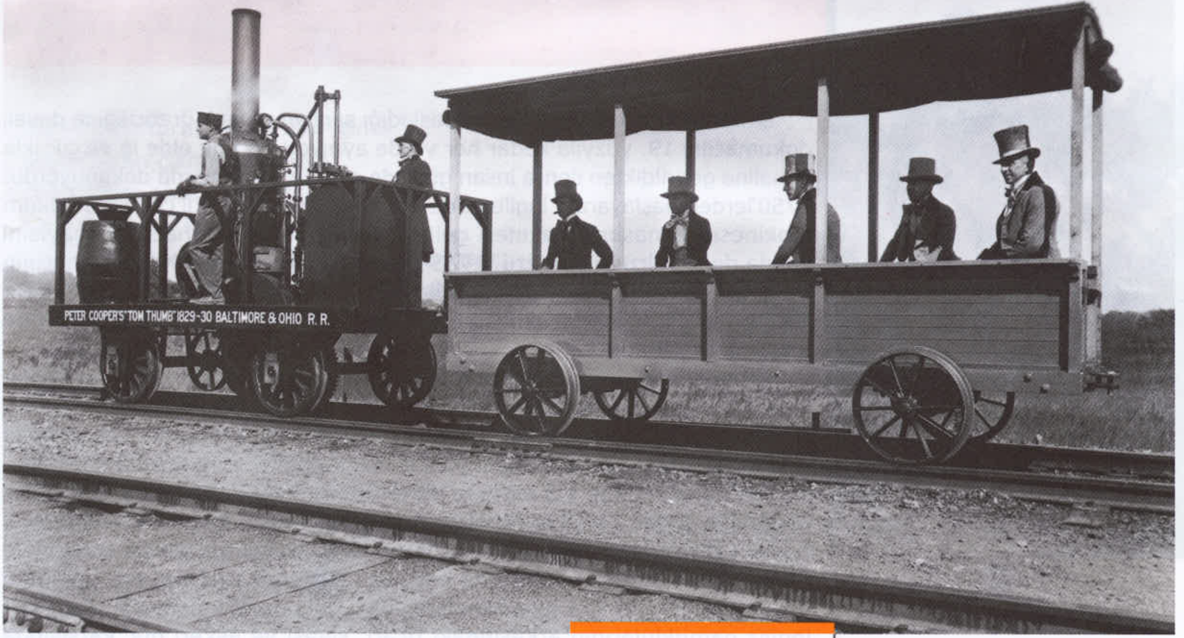

Henri de Saint-Simon (1760-1825) Hıristiyan sosyalizminin kurucuları arasında sayılan Saint-Simon, bilimin toplumsal örgütlenmede oynayabileceği role ilişkin görüşleri ile sosyal mühendislik anlayışının öncüsü oldu. Saint-Simon, pozitivizmin kurucusu Auguste Comte'u ve onun aracılığıyla Osmanlı aydınlarını derinden etkiledi. Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali Paşa reformlarının arkasında da Saint-Simon'un izleyicileri vardı. Saint-Simon, daha sonraları Charles Fourier (1772-1837) ve Robert Owen'la (1771-1858) birlikte ütopyacı sosyalistler olarak anılacaktı.

duyduğu şeker ve baharat gibi ürünlerin ve kölelerin sağlandığı yerler olarak kullanılmıştı. Sanayi Devrimi ise sömürgecilik anlayışını kökten değiştirdi. Sömürgeler bir yandan Avrupa için sanayi hammaddesi ve gıda üreticisi olmaya zorlanırken, diğer yandan da Avrupa'nın kitlesel sanayi üretiminin alıcısı haline geldi, yani Avrupa için birer pazara dönüştü.

Bu süreçte, başta İngiltere olmak üzere bütün sömürgeci devletler, doğrudan zor kullanmanın yanı sıra, sömürgelerdeki halkların geleneksel toplum yapılarını ortadan kaldıracak siyasal, hukuksal ve ekonomik önlemler de aldı. Böylece, çoğunlukla geçimlik tarım ve zanaat üretimine dayalı olan ve kendi kendine yeten ekonomik yapılar çökertilerek, toprak mülkiyeti değiştirildi, ticari tarım ve sanayi için gereken işgücü genellikle zorla çalıştırmayla ya da aşırı düşük ücretlerle sağlandı. Bu, sömürgelerde yaşayan halkların kuşaklar boyunca açlık başta olmak üzere insanlıkdışı yaşam koşullarına mahkûm edilmesi anlamına geliyordu.

Buna karşılık, bu önlemlerin uygulanması sömürgecilerle işbirliği yapacak yerel güçleri gerektirdiğinden, bu süreç bazı grupların yaşam koşullarını iyileştirdi. Bu gruplar çoğunlukla yerel yöneticiler, zenginler ya da farklı etnik gruplardı. Sömürge yönetimini kalıcı kılmak üzere bu grupların çocukları için okullar açıldı, hatta Batı'da okumaları desteklendi. Sömürgeciliğin bu boyutu, Batı'da Sarkiyatçılık ve antropoloji gibi bilim dallarının gelişmesine yol açarken, sömürgelerde de Batı kültürünün ve değerlerinin yayılması anlamına geliyordu. Öte yandan, sömürgelerin çoğunda, hem düzeni ve

Tom Thumb
İngiltere'de ilk ticari trenin işlemeye başlamasından sadece iki yıl sonra, 1827'de ABD'de kurulan bir özel şirket, 21 km'lik ilk hattını 1830'da açtı. Bu hatta çalışan Tom Thumb adlı Amerikan yapımı ilk lokomotif, buhar gücü ile çalışan çekicilerin sanıldığının aksine sadece düz yollarda değil, dik ve dolambaçlı yollarda da işlediğini gösterdi.

güvenliği sağlamak, hem ticareti geliştirmek üzere demiryolu başta gelmek üzere altyapı yatırımları gerçekleştirildi; modern birer ordu ve iç güvenlik örgütlenmesi oluşturuldu, sağlık hizmetlerinin temelleri atıldı. Bütün bunlar, Batı'da yerleşen ilerleme düşüncesinin sömürgelerde de yaygın biçimde benimsenmesine yol açtı.

Bu yeni sömürgeleştirme sürecinin önemli bir istisnası Amerika kıtasıydı. ABD'nin 1776'da bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Latin Amerika'da da 19. yüzyıl boyunca pek çok devlet bağımsızlığını kazandı. Bunda, ilk dönem sömürgecileri olan İspanya ve Portekiz'in güçlerini kaybetmesi, ABD'nin kıtanın bağımsızlığını savunması ve artık serbest ticaret ilkesini benimseyen İngiltere'nin, bölgeyi sömürgeleştirmeden de geniş bir pazara dönüştürmüş olması etkiliydi. Bir başka istisna ise yüzlerce yıllık köklü, büyük imparatorluklardı. Bunlar yeryüzünün geri kalanı gibi sömürgeleşerek siyasal bağımsızlıklarını yitirmediler. Ama ekonomik, mali ve askeri alanlarda bağımsız karar alamaz hale gelerek, görünüşte siyasal bağımsızlığa sahip ama aslında Batı'ya bağımlı birer yarısömürgeye dönüştüler.

Binlerce yıl önce Hindistan'da başladığı sanılan pamuk üreticiliğine dayalı dokumacılık 19. yüzyıla kadar her yerde aynıydı: Pamuk elde iğ ve çıkrıkla ip haline getirildikten sonra insan gücüyle çalışan tezgâhlarda dokunuyordu. 1750'lerden başlayarak, İngiltere'de otomatik mekik, çeşitli çıkrıklar, büküm makinesi ve masura makinesi geliştirildi. Bunlar, dokumacılık sanayisini kayda değer ölçüde büyüttü. 1785'te geliştirilmiş olan buhar makinesinin 1801'de dokuma sanayisinde kullanılmak üzere uyarlanması ise İngiliz tüccar ve sanayicileri için olağanüstü kârlı olan pamuklu üretiminde patlamaya yol açtı.

Pamuklu dokumacılığın İngiliz girişimciler için kârlı olmasını sağlayan, İngiltere'nin siyasi ve askeri gücüydü. Afrikalı erkek, kadın ve çocukları ticari bir mal olarak Amerikan kolonilerine satan İngiliz tüccarlar, karşılığında aldıkları pamuğu, sanayi hammaddesi olarak İngiltere'ye taşıdılar. Burada, sayıları daha 1833'te 1.5 milyona varan İngiliz erkek, kadın ve çocuk işçiler tarafından günde 16-18 saat boyunca karın tokluğuna dokunan pamukluları, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, siyasi ve askeri güçleriyle girebildikleri bütün pazarlarda sattılar. Yüzlerce yıl boyunca pamuklu dokumacılığın merkezi olan Hindistan'daki dokumacılık sanayisi bile, ucuz İngiliz pamuklularının arkasındaki ticari, siyasi ve askeri güç karşısında çöktü.

1838 Ticaret Antlaşması ile İngiliz mallarına açılan Osmanlı İmparatorluğu da İngiliz dokuma sanayisinin etkisi altına giren ülkelerden biriydi. Yerli dokuma üretici ve tüccarları, pazara ucuz İngiliz pamuklularının egemen olmasıyla, gelişme ve rekabet şansını yitirdiler. Buna karşılık, pamuk üretimi hem pazarın gerekleri, hem de İngiltere'nin istekleri doğrultusunda hareket eden devlet tarafından özendirildi. Kaliteli pamuk üretimi, Çukurova'da, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın komutanlığındaki Mısır ordusunun işgali sırasında daha 1832'de başlamış, işçilerin 20. yüzyıl boyunca gelenek halinde sürecek olan çalışma koşulları daha o zamandan düzenlenmişti. Aynı dönemde, Amerikan İç Savaşı nedeniyle pamuk dışalımında güçlük çeken İngilizlerin girişimiyle, ülkenin çeşitli yerlerinde, sanayi için daha elverişli olan Amerikan pamuğunun üretimine başlandı. Devlet ise, pamuk üretimini belli bir süre vergi ve gümrükten bağışık tutmak, üretilen pamuğun dışsatım limanlarına taşınabilmesi için yolları onarmak, çırçır makinelerinden gümrük vergisi almamak, pamuk makine ve tohumlarını dışarıdan satın alarak ücretsiz dağıtmak, üreticilere ve dışarıdan Amerikan tohumu, çırçır makinesi satın alanlara madalya dağıtmak gibi yollarla pamuk üretimini özendirmeye yöneldi.

Pamuklu dokuma sanayisi, önce kâr amaçlı sanayileşmenin kendi iç sorunları, daha sonra da Amerikan İç Savaşı nedeniyle, Sanayi Devrimi'nin başlangıcındaki büyük atılımını aynı hızla sürdüremedi, ama yüzyıl boyunca İngiltere bakımından önemini korudu. Amerikan İç Savaşı sırasında ve ardından Kuzey'in kazanması ve köleliğin kaldırılmasıyla pamuk plantasyonlarının hammadde ihtiyacını karşılamaya yetmemesi üzerine, İngiltere, sömürgelerde ve yarısömürgelerde pamuk üretimini yönlendirmeye başladı. Böylece, "uygar" dünyada aşamalı olarak kaldırılan kölelik ve köle ticareti, en son olarak, pamuk üretiminin yoğunlaştığı Osmanlı'da ve Mısır'da kaldırılabildi.

Yüzyıl sonunda, İkinci Sanayi Devrimi, sanayileşmiş ülkelerde pamuklu dokuma sanayisinin önemini göreli olarak azalttı. Bu ülkelerin sanayisi, başta otomotiv ve kimya sektörü olmak üzere, yeni sektörlerin öncülüğünde gelişmeye devam etti. Pamuklu dokumacılık ise, ulusal sanayisini kurmaya çalışan ülkelerin başlıca hedefi haline dönüştü. Nitekim, bunlardan biri olan Türkiye'de, 19. yüzyılda önce İngiltere'nin, yüzyıl sonunda ise Almanya'nın ihtiyaçları doğrultusunda verimli bir pamuk üreticisi haline gelen Çukurova, 1950'lerde, yerli özel sanayinin yeniden doğup geliştiği başlıca yer olacaktı.

gömleğin ezgisi

Bir kadın oturur paçavralar içinde,
kadınlıktan çıkmış bir kadın,
parmaklar nasırlı ve yorgun,
göz kapakları kızarık ve ağır,
iğne iplik gider gelir, gider gelir, gider gelir;
dik babam dik, dik babam dik, dik babam dik!
Bir kadın, aç, yoksul, bir deri bir kemik,
gömleğin ezgisini çığırır,
gömleğin ezgisini, acı acı.

Dik babam dik, dik babam dik, dik babam dik!
Uzaklardan horoz sesleri gelene dek!
Dik babam dik, dik babam dik, dik babam dik!
Yıldızlar damlardan sızana dek!
Buysa eğer Hıristiyanca çalışmak,
Yoktur kadının bir ruhu kurtarılacak,
Daha iyidir be, barbar Türke köle olmak!

(...)

Hey erkekler, erkekler,
sizin de sevgili bacılarınız var!
Hey erkekler, erkekler,
anacıklarınız, karıcıklarınız var sizin de!
Keten bezi değil bu eskittiğiniz, erkekler,
bu eskittiğiniz insanoğlunun hayatı be!
Çift iplikle yaparım işimi ben,
aç yoksul, bir deri bir kemik,
bir anda hem gömlek dikerim, hem kefen!

(...)

Dik babam dik, dik babam dik, dik babam dik!
Hiç eksilmez gücüm benim.
Ama elime geçen ne?
Bir ot yatak,
bir kabuk ekmek,
bir de şu paçavralar.
Bir tavan, delik deşik,
bir döşeme, çırılçıplak,
bir masa, bir kırık sandalye.
Ve bomboş bir duvar.
Bereket gölgemi görürüm o duvarda arada bir.

Thomas Hood, 1843.

iki açı

ABD'de kölecilik Afrika'dan silah zoruyla toplanan erkek, kadın ve çocukların büyük pamuk çiftliklerinde, yani plantasyonlarda çalıştırılmasına dayanıyordu. O dönemde ABD'nin bugün de yürürlükte olan ve insan haklarını tanıyan anayasası yürürlükteydi.

- Köleciliğe karşı ve köleciliğin sürdürülmesinden yana olan ABD'lilerin bakış açıları ne olabilir?

- Köle olarak ABD'ye götürülen Afrikalıların bakış açıları ne olabilir? Neden?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Çubuk grafik nedir?
Bir çubuk grafikteki açıklayıcı veriler nelerdir?

Grafik nasıl yorumlanır?

Yandaki grafiklerde yer alan dört üründe İngiltere'nin üretim yüzdesinin azalması neyi anlatmaktadır?

Grafikleri tarihsel bağlam içine oturtmak

Grafiklerde gösterilen dört ürünün 17. yüzyıldaki üretimine ilişkin bir grafik yapılabilir mi? Neden?

anlatılan dönemde

İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, daha 1600'de kurulmuş olan ve Asya'da gerek Hollanda, gerekse Fransa şirketleriyle rekabet eden bir şirketti. Zaman zaman silahlı çatışmaya dönüşen bu rekabet sonucunda kumpanyanın elde ettiği nüfuz alanları 19. yüzyılda İngiltere'nin sömürgelerine dönüşecekti. Bu süreçte Doğu Hindistan Kumpanyası'nın rolünü araştırın.

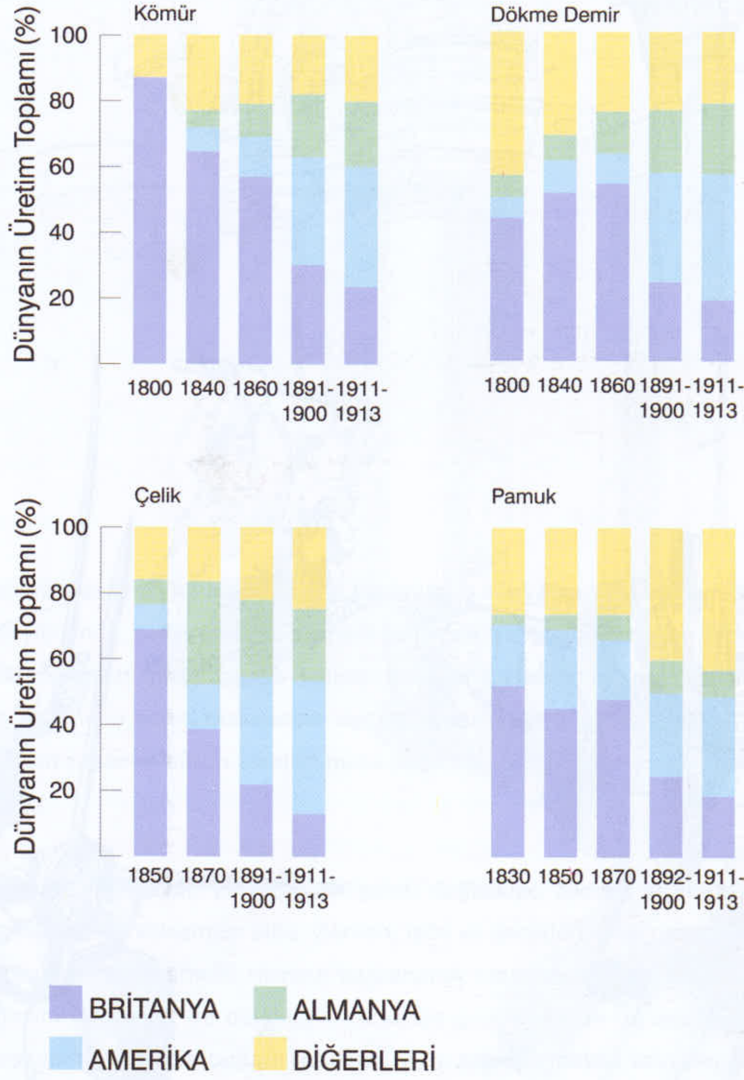
tarih ve yaşam

Yaşadığınız yerde zanaat adlarıyla anılan çarşı, sokak, mahalle, vb. var mı? Varsa bunlarda geleneksel zanaatlardan hangileri sürdürülüyor? Ne zamandan beri?

yazarların diliyle

Johann Wolfgang von Goethe, *Doğu Batı Divanı* (1819).

19. yüzyılda Dünya Sanayiinde Britanya

E. J. Hobsbawm, ***Sanayi ve İmparatorluk.***

WEST-GATE
D H FRISTON

değişen dünya
değişen toplum

Sanayi Devrimi'yle, İngiltere'den başlayarak dünya ve yaşam, sadece bir yüzyıl içinde, binlerce yıllık insanlık tarihinde hiç görülmemiş bir hızla ve kökten değişti. İnsan doğaya bağımlı olmaktan çıkmaya, doğaya uyumlu insan yaşamının yerini makinelere uyumlu insan yaşamı almaya başladı. Toplumsal yaşamın bütün alanları buna uygun olarak yeniden biçimlendi.

Saat, Tren Tarifesi ve İlerleme

Sanayi Devrimi'nin yarattığı en köklü değişiklik, zaman ve mekân kavramlarının farklılaşması oldu. Zaman, gün ve geceden, mevsimlerden ayrıldı, makineli üretimin ritmine bağlanarak hızlandı. Sanayi Çağı'na damgasını vuran hız ve dakikliğin herkesçe görülebilir ve en etkileyici simgesi demiryolları ve buharlı trenlerdi. Aynı şekilde, mekân kavramı da değişti, mesafeler kısaldı; toprağa bağımlı ve kuşaklar boyunca doğduğu yerde yaşayıp ölen insanların yerini, gittikçe artan ölçüde kentlerde yaşayan insanlar aldı. Kent yaşamı, farklı dil, kültür, etnik köken, yöre ve sınıflardan insanların aynı mekânlarda bir araya gelmesini, benzerlik ve farklılıkları tanımasını, ortak amaç ve çıkarlar için toplanmasını ve örgütlenmesini beraberinde getirdi. Ulaşım ve iletişimin hızlanması, haber, bilgi ve düşüncelerin alışverişini yaygınlaştırdı.

Zaman ve mekân kavramlarının böylece değişmesi, insanlığın doğayı ve kendisini algılayışını değiştirdi. Aydınlanma Çağı, Tanrı'ya ve kadere karşı insanı ve insan aklını yüceltmiş, Fransız Devrimi de "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganıyla insanın kendi toplumsal yaşamını kendisinin

Newport, Britanya'da Chartist ayaklanma, 1832.

Charles Darwin
(1809-1882)
1831-1836 arasında Güney Amerika ve Büyük Okyanus'taki bazı adalara düzenlenen bir keşif gezisine katılan Darwin, gezi sırasında gözlemlediği hayvan ve bitki örneklerinden yola çıkarak türlerin oluşumunu inceledi. Evrim kuramının temelinde yer alan mutasyon ve doğal seçilim ilkelerini, 1859'da *Türlerin Kökeni* adlı kitabında açıklayan Darwin, ilk günden başlayarak din adamlarının ve gelenekçi bilim adamlarının yoğun tepkisini çekti.

Pierre-Joseph Proudhon
(1809-1865)
Kendisini anarşist olarak tanımlayan ve *Mülkiyet Nedir?* adlı yapıtında mülkiyetin hırsızlık olduğunu ileri süren Proudhon, sınırların ve devletlerin ortadan kalkacağı, yerel yönetimlerin öne çıkacağı, yasaların yerini sözleşmelerin alacağı federal bir dünya toplumu savunuyordu. Görüşleri daha sonra Bakunin ve Kropotkin gibi anarşist düşünürleri etkiledi.

belirleyebilmesinin yolunu açmıştı. Sanayi Devrimi insanın doğayla ilişkisini değiştirerek bunun önündeki son engeli de ortadan kaldırdı. Kendisini o zamana kadar doğanın bir parçası olarak gören insan, artık doğanın efendisi gibi görmeye, onu değiştirebileceğine inanmaya başladı. Böylece, doğanın döngüsel, kendini tekrarlayan ve değiştirilemez ritminden türeyen düşünüş biçimlerinin yerini değişime ve değiştirmeye uygun bir düşünüş biçimi aldı. İnsanlığın düz bir çizgi üzerinde, sürekli bir ilerleme içinde olduğu ve bu ilerlemenin düzenlenebileceği düşüncesi yaygın ve köklü bir inanca dönüştü. Bu inanç, ilerlemenin hangi hızda, ne yönde olacağı, öncelikle kimlerin yararını gözeteceği sorusuna verdikleri cevaplarla farklılaşan liberalizm, muhafazakârlık, sosyalizm gibi ideolojileri doğurdu. Öte yandan, ilerlemenin akla ve bilime uygun olarak gerçekleşmesini sağlayacak yöntem ve teknikleri geliştirmeyi hedefleyen sosyal mühendislik de bu gelişmenin ürünüydü.

Yeni sınıflar, Yeni Çatışmalar, Yeni Uzlaşmalar...

Sanayi Devrimi'nin yarattığı bir başka önemli sonuç, yeni toplumsal sınıfların doğuşuydu. Bunların başında, sermaye ve üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ile makineleri kullanan ama üretilen ürün üzerinde söz sahibi olmayan işçi sınıfı geliyordu. Topraktan koparak kentlerde, sanayi merkezlerinde ve madenlerde toplanan işçi sınıfı, başlangıçta toplumsal yaşamın bir parçası bile sayılmıyordu. Dönemin egemen ideolojisi olan liberalizme göre, bu sınıfın tek geçim kaynağı olan işgücü de bir maldı ve bu malın fiyatı, yani ücret de pazar kurallarına, yani arz ve talebe göre

Paris Komünü
1870-1871 Fransa-Prusya savaşında Fransa'nın yenilmesi üzerine, Parisli işçilerin oluşturduğu Ulusal Muhafızlar, Paris'i teslim etmemek için 18 Mart 1871'de direnişe geçtiler. Paris'te yapılan seçimleri devrimciler kazandı ve devrimci bir program benimseyen Komün, 28 Mayıs'a kadar Paris'i yönetti. Devletin Prusya ile işbirliği yaparak kenti ele geçirmesinin ardından, direnişçiler kurşuna dizildiler. Çatışma ve infazlarda öldürülen Parislilerin sayısı 20 bini buldu.

belirlenmeliydi. İşçi sınıfı, oy hakkı ancak sınırlı sayıdaki mülk ve gelir sahiplerine tanındığı için, siyasal yaşamda da yer almıyordu. Günlük çalışma süresinin 16-18 saati bulduğu, daha düşük ücretle çalıştırılabildikleri için kadın ve çocukların tercih edildiği bu "vahşi kapitalizm" döneminde, çalışma yaşamı hiçbir koruyucu kurala bağlı değildi, aksine işçiler aleyhine sert yaptırımlar getirilmişti.

Bir diğer yeni sınıf, çok çeşitli meslekleri ve gelir düzeylerini kapsayan "orta sınıf" tı. Öğretmen, yargıç, subay ve diğer kamu görevlileriyle, avukat, doktor, mühendis, yayıncı gibi serbest meslek sahiplerini kapsayan orta sınıf üyelerinin ortak özelliği, kentli ve eğitim görmüş olmalarıydı. Sanayileşmenin yarattığı toplumsal zenginlik, tarım ya da sanayi üretiminde doğrudan yer almayan bu sınıfın da toplumsal zenginlikten pay alabilmesini sağlıyordu. Hem devletin giderek büyümesi ve kamu görevlerinin çeşitlenmesi, hem de sanayileşmenin toplumsal işbölümünü geliştirmesi orta sınıfı büyüttü. Geliri çalışmasına bağlı olan ve eğitim olanakları sayesinde kendisinin değilse bile çocuklarının yükselmesine umut bağlayan bu sınıf, barışçı toplumsal ilerleme düşüncesinin en önemli taşıyıcısı oldu.

İşçi sınıfı ise, bu insanlık dışı çalışma koşullarına başlangıçta makineleri kırarak tepki gösterdi, ama daha sonra siyasal yaşamda söz sahibi olmak üzere mücadele etmeye başladı. İngiltere'de, adını 1838'de yazılan Halkın Bildirgesi'nden (*People's Charter*) alan Chartist hareket, yeni toplumsal düzenin açık adaletsizliğine karşı, adalet istemini dile getiriyordu. Bütün yetişkin erkeklere oy hakkı tanınmasını, seçim çevrelerinin eşit

Florence Nightingale
(1820-1910)
Kadınların toplumsal yaşamda daha çok yer edinmeye çalıştığı bir dönemde hemşireliğin bir meslek olarak tanınmasını sağlayan Nightingale, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda bulundu ve askeri hastanelerdeki hemşirelik hizmetlerini düzenledi. 1860'ta ilk hemşirelik okulunu kuran Nightingale, İngiltere Liyakat Nişanı'nı alan ilk kadındı (1907). Doğum gününü içeren hafta (12-18 Mayıs) tüm dünyada Hemşirelik Haftası olarak kutlanmaktadır.

düzenlenmesini, oyların gizli verilmesini, parlamentonun her yıl yenilenmesini, parlamenterlere maaş bağlanmasını ve seçilebilmek için mülk sahibi olmayı gerektiren kuralların değiştirilmesini isteyen Chartist hareket doğrudan başarı sağlayamadı ve bastırıldı. Ama İngiltere'de bu taleplerin çoğu 19. yüzyıl içinde yerine getirilerek 20. yüzyıldaki demokrasi anlayışının temellerini oluşturdu.

Kaynayan Avrupa

Sanayileşmede İngiltere'yi geriden izleyen Kıta Avrupa'sında ise bu süreç siyasal açıdan daha çatışmalı yaşandı. İşçi sınıfı sosyal ve siyasal haklarını talep ediyor, orta sınıflar zenginlikten ve iktidardan daha çok pay almak istiyor, burjuvazi ise güçlendiği ölçüde eski sınıfları devre dışı bırakarak iktidara tek başına sahip olmayı amaçlıyordu. Bu isteklerin farklı bileşimlerini oluşturan hareketlenmeler, bütün Avrupa ülkelerini değişik ölçülerde etkileyen üç devrim dalgasına yol açtı. Küçük çaplı olan ve Akdeniz ülkelerini etkileyen ilk dalga 1820-1824 arasında yaşandı. Bunlardan Yunan ticaret burjuvazisinin öncülüğünde gelişen ve 1815 düzenine aykırı olmasına karşın Avrupa devletlerinin tarihsel ve kısmen dinsel nedenlerle göz yumduğu Yunan bağımsızlık savaşı dışındakiler bastırıldı.

Victor Hugo
(1802-1885)
Dünya edebiyatında Romantik akımın en önemli temsilcilerinden biri sayılan Fransız yazar, roman, şiir, tiyatro oyunu ve anı türlerinde yapıtlar verdi. 1830 ve 1848 devrimlerinde özgürlüklerden yana siyasal tavır alan Hugo, bu yüzden uzun bir süre sürgünde yaşadı, Paris Komünü'nün bastırılmasından sonra yeniden sürgüne gitti. Hugo'nun en ünlü romanı olan *Sefiller*, Paris halkının destanı olarak kabul edilir.

İkinci dalga 1815 Viyana Kongresi'nde çizilen siyasal sınırları zorlayan ulusçu hareketleri içeren 1830 devrimleri oldu. 1830 devrimlerinin altında, bütün yeni sınıfların, tutucu birer iktidar oluşturan monarşilere karşı daha fazla demokratikleşme talebi yatıyordu. Doğu Avrupa'da, özellikle Polonya'da

Liverpool Limanı '1890'lar
1715'te ilk rıhtımın yapıldığı Liverpool, 1800'lerin başında İngiltere'nin en büyük limanı olmuştu. 1830'da Liverpool-Manchester demiryolu açıldıktan sonra daha da büyüdü. Liman, yüzyıl sonunda 11 kilometrelik bir rıhtıma sahipti.

güçlükle bastırılan hareket Batı Avrupa'da burjuvazi ve orta sınıfın bir bölümü bakımından başarıya ulaştı ve iktidarı paylaşan bu sınıfları daha sonraki devrimci hareketlerin karşısında mevcut düzeni savunmaya yöneltti. 1830 devrimlerinin uluslararası düzeyde yol açtığı en önemli değişiklik ise Belçika'nın Hollanda'dan ayrılarak bağımsız bir devlete dönüşmesi oldu.

Üçüncü devrim dalgasını oluşturan ve yenilgiye uğrayan 1848 Devrimleri ise orta sınıfın ve çalışanların birlikte giriştikleri son eylemlilik oldu. O dönemde etkili olan siyasal akımlar, devlet ve aile başta gelmek üzere mevcut düzenin kurumlarının yok edilmesini savunan anarşizm, işçi sınıfının ekonomik haklar için mücadele etmesi gerektiğini savunan sendikalizm ve bir darbeyle iktidarın ele geçirilmesi gerektiğini savunan Blanqui'cilik idi. 1848'de Komünist Manifesto'yu yazan Marx ve Engels, bu akımlardan farklı bir kuram geliştirdiler. Marksizm olarak anılan bu kuram o dönemde siyasal açıdan güçlü bir harekete yol açmadı, ama yüzyıl sonunda bütün sol ve sosyalist harekete, 20. yüzyılda da dünyaya damgasını vurdu.

1848 devrimlerinin yenilgiye uğramasının ardından Avrupa göreli bir istikrara kavuştu. Yüzyılın ikinci yarısı, 1815 düzeninin yavaş yavaş çözülmesiyle tamamlandı. İtalya'daki çeşitli devletler, etkili bir ulusçu akımın mücadelesinin sonucunda 1861'de birleşerek İtalyan Krallığı'nı kurdular. Bismarck'ın önderliğindeki Prusya, 1871'de Alman prensliklerini birleştirerek Alman İmparatorluğu'nu oluşturdu. Son devrimci ayaklanma olan ve şiddetle bastırılan 1871 Paris Komünü ise 20. yüzyıldaki sosyalist devrimlerin habercisi sayıldı.

Alfred Krupp
(1812-1887)
19. yüzyılın en önemli sanayicilerinden biri olan Alfred Krupp, dökme çelikten top ve savaş araçları pazarlamak üzere dünya çapında bir satış ağı kurdu. Lakabı "top kralı" olan Krupp, 1852'de dikişsiz çelik demiryolu tekerleğini imal etti, Mısır'dan Rusya'ya kadar 46 ülkeye silah sattı. İşçileri için 1855'te emeklilik fonu kuran sanayici, 1861'den itibaren çalışanları için konut alanları, hastaneler, okullar, kiliseler gibi kamusal yapılar yaptırdı.

Kadınların siyasal ve toplumsal yaşamda erkeklerle eşit haklara sahip olmasını savunan kadın hareketleri ilk kez 1789 Fransız Devrimi sırasında gelişti. Başlangıçta kadınlar da erkekler gibi aktif olarak devrime katıldılar, örgütler kurdular, gazeteler çıkardılar. Ancak kısa sürede devrimin kadın ve erkeklerin devrimi olmadığı, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde hakları tanınan "insan" ve "yurttaş"ın da sadece erkekleri nitelediği ortaya çıktı. Buna karşı 1791'de Kadınların ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirgesi'ni yazan Olympe de Gouges 1793'te idam edildi, kadın örgütleri ve gazeteleri kapatıldı.

Bu ilk siyasal mücadelenin başarısızlığa uğramasına karşın, Sanayi Devrimi'nin yol açtığı dönüşüm, kadınların toplumsal durumunu da değiştirdi. İşçi sınıfına dahil olan kadınlar, erkeklerden daha düşük ücret almalarına rağmen, kadının geçimi için kocasına bağlı olduğu anlayışını yıktı. Öte yandan orta sınıflar, zenginleştikçe, erkek çocukları gibi kız çocuklarına da eğitim vermeye başladılar. Bu, hem kadınların işçilik dışında da çalışma yaşamına katılmasını, hem de kadınların durumu üzerine düşünen ve yazan kadınların çoğalmasını sağladı.

Ancak bu gelişmelere rağmen, kadınlar hukuk önünde pek çok hak bakımından erkeklerle eşit olmadıkları gibi, aile yaşamında, toplumsal ve siyasal yaşamda açık bir ayrımcılıkla karşı karşıyaydılar. Daha adil bir düzen için yürütülen toplumsal mücadelelerde bile kadın haklarına yer verilmiyor, örneğin genel ve eşit oy talebi, kadınların oy hakkını içermiyordu; hatta, işçi hareketleri içinde, kadınların çalışmasının aileyi yıkacağı gerekçesiyle kadınların çalıştırılmaması gerektiğini savunanlar bile vardı.

Buna karşılık 1830 ve 1848 devrimlerine de aktif olarak katılan kadınlar, yüzyılın ikinci yarısında iki farklı siyasal mücadeleye yöneldiler. Bunlardan biri, kadınların oy hakkının tanınmasını amaçlayan hareketti. Önce ABD'de, daha sonra da İngiltere'de gelişen bu hareket kadınların örgütlenmesine ve siyasallaşmasına büyük katkıda bulundu. Yine de, yüzyıl sonunda kadınların oy hakkının tanındığı tek ülke Yeni Zelanda idi. 20. yüzyılın başında, başka devletler de yavaş yavaş Yeni Zelanda'yı izlemeye başladılar. Sovyetler Birliği'nde 1917 Devrimi ile birlikte, İngiltere'de 1918'de, ABD'de 1920'de, Türkiye'de 1934'te, Fransa'da 1944'te kadınların oy hakkı tanındı.

Kadınların siyasal mücadelesinin yoğunlaştığı diğer alan ise işçi hareketi ve sosyalist hareket oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, yasa önünde eşitlik talebiyle yetinmeyen ve yaşamın bütün alanlarında ayrımcılığa son verilmesini isteyen kadınlar, kadının kurtuluşunun ancak bütün ezilenlerin kurtuluşuyla gerçekleşebileceğini savundular. Rosa Luxemburg, Clara Zetkin gibi kadınların simgelediği sosyalist kadınların mücadelesi, kadınların siyasal yaşamdaki varlığını pekiştirdi.

Kadın hareketinin bu yükselişi, kadınların 20. yüzyıl başından itibaren toplumsal ve siyasal yaşamda giderek daha fazla yer almalarıyla yavaşladı. 1960'larda ise diğer toplumsal hareketlerle birlikte kadın hareketleri de yeni bir ivme kazandı. Yasa önünde eşitliğin de, sosyalist bloktaki uygulamanın da kadının toplumsal işbölümündeki ikinci sınıf yerini değiştirmediğini gösteren feminist hareket, bütün yapı, kurum ve ilişkilerde gizli olan erkek egemenliğini açığa çıkararak bununla mücadele etmeye yöneldi.

"uygarlık"

Burjuvazi üretim araçlarının hepsini hızla iyileştirerek, ulaştırmayı alabildiğine kolaylaştırarak bütün ulusları, en barbar olanlarını bile uygarlığın içine çekiyor. Ürünlerinin ucuz fiyatları bütün Çin sedlerini yerle bir eden, barbarların en dirençli yabancı düşmanlığını bile boyun eğmeye zorlayan ağır toplar. Bütün ulusları, yok olup gitmemek için, burjuvazinin üretim biçimini benimsemeye, uygarlık denilen şeyi kendiliklerinden yüklenmeye, yani burjuva olmaya zorluyor. Kısacası, kendi suretinde bir dünya yaratıyor.

Burjuvazi kırı kentin egemenliği altına soktu. Dev kentler yarattı, kır nüfusuna oranla kent nüfusunun sayısını büyük ölçüde artırdı, böylece nüfusun önemlice bir bölümünü kır yaşamının bönlüğünden kurtardı. Kırı kente bağımlı kıldığı gibi, barbar ya da yarı barbar ülkeleri uygar ülkelere, köylü halkları burjuva halklara, Doğu'yu Batı'ya bağımlı kıldı.

Burjuvazi üretim araçlarının, mülkiyetin, nüfusun parçalanmışlığını gitgide ortadan kaldırıyor. Nüfusu toparladı, üretim araçlarını merkezileştirdi, mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırdı. Bunun zorunlu sonucu siyasal merkezileşmeydi. Başka başka çıkarları, yasaları, yönetimleri, gümrükleri olan bağımsız, pek birleşmemiş iller tek bir yönetime, tek bir yasaya, tek bir ulusal sınıf çıkarına, tek bir gümrük sınırına sahip tek bir ulusa çevrildi.

Burjuvazi daha yüz yılı bulmamış sınıf egemenliği süresi içinde geçmiş kuşakların topunun birden yarattığından daha kitlesel, daha devasa üretim güçleri yarattı. Doğal güçlerin boyunduruk altına alınması, makineler, kimyanın sanayi ile tarıma uygulanması, buharlı gemicilik, demiryolları, elektrikli telgraflar, koca koca anakaraların tarıma, ırmakların gemiciliğe açılması, yerden bitiveren koca koca nüfuslar; toplumsal emeğin bağrında böylesi üretim güçlerinin yattığını daha önceki hangi yüzyıl kestirebilirdi?

(...)

Modern sanayi, ustanın atadan kalma işliğini sanayici sermayecinin kocaman fabrikasına çevirdi. Fabrikaya doldurulmuş işçi yığınları asker gibi örgütlendi. Sıradan sanayi erleri olarak tam bir subaylar, assubaylar hiyerarşisinin denetimine girdiler. Yalnızca burjuva sınıfının, burjuva devletinin kölesi olmakla kalmıyorlar, makinelerce, denetçilerce, hepsinden de önce doğrudan doğruya tek tek imalatçı burjuvalarca gün gün, saat saat köleleştiriliyorlar. Bu buyurganlık, en son amacının kazanç olduğunu açıkça duyurduğu ölçüde de bayağı, tiksindirici, çileden çıkarıcı oluyor.

Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, 1848.

Manifest
der
Kommunistischen Partei.
London.

tarih yazmak

iki açı

Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını elde etmesi, her iki tarafta da derin ama farklı izler bıraktı.

- Osmanlıların Yunan bağımsızlık savaşını "isyan" olarak algılamasının nedenleri ne olabilir?

- Yunanlıların imparatorluktan ayrılmayı bir hak olarak görmesinin nedenleri ne olabilir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Anı nedir? Tarihi anlamak açısından niçin önemlidir?
Bir anı parçasını değerlendirmek için hangi verilerin bilinmesi yararlı olabilir?

Anı nasıl çözümlenir?

Yazarın anlattıkları nasıl bir dönemi betimlemektedir?
Anlatılanlardan, ayaklanmaya ilişkin nasıl bir değerlendirme yapılabilir?

Anıları tarihsel bağlam içine oturtmak

Yazarın o dönemdeki görevi nedir? Yandaki parçadan, göreviyle bağlantılı bir bakış açısı çıkarmak mümkün olabilir mi?
Yazılı basın dışında kitle iletişim araçlarının bulunmaması olayların akışını sizce nasıl etkilemiştir?

anlatılan dönemde

Edebiyatta bütün ülke ve dillerde kendini gösteren Romantik akım, yerini Realist (Gerçekçi) akıma bırakmaya başlamıştı. Bunun nedenlerini araştırın.

tarih ve yaşam

Doğanın yaşamınızda belirleyici bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Neden ve nasıl?

yazarların diliyle

Charles Dickens, *Oliver Twist* (1838).
Honoré de Balzac, *Goriot Baba* (1834).

(...)

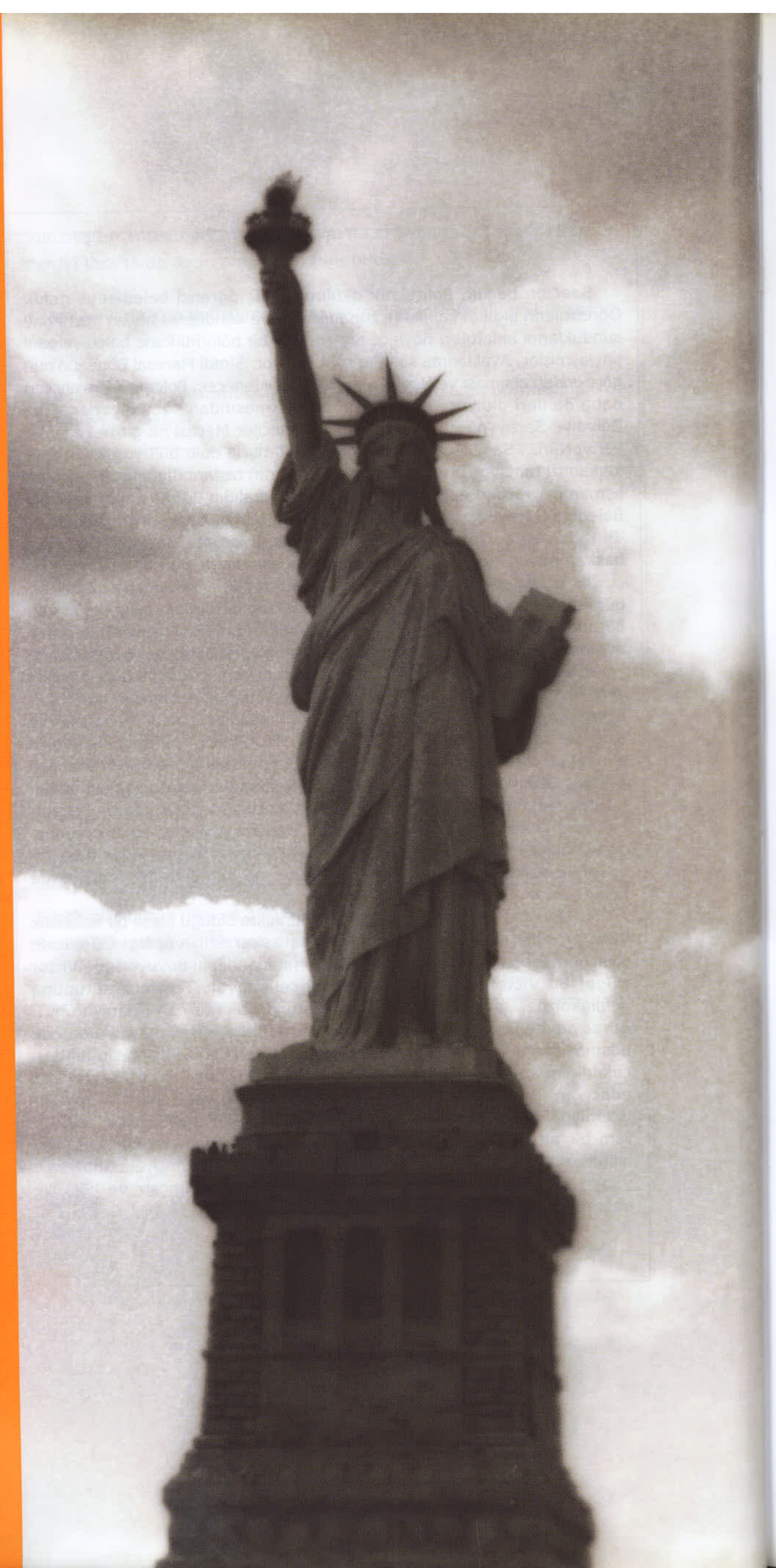
Saat on buçuk. Politeknik okulundan üç öğrenci belediyeye geldi. Öğrencilerin okulun kapılarını zorladıklarını ve kendilerini halkın hizmetine sunduklarını anlattılar. Böylece aralarından bir bölümü Paris belediyelerini paylaşmışlar. Ayaklanma saat be saat ilerliyor. Şimdi Mareşal Bugeaud'nun görevinden alınması ve Meclis'in dağıtılması istenecek. Politeknik öğrencileri daha da ileri gidiyor ve kralın tahtı bırakmasından söz ediyorlar. (...) Belediye Sarayı'na uğrayıp oradan Temsilciler Meclisi'ne gitmeye karar veriyorum... Saint Antoine sokağını barikatlarla dolu buluyoruz. Geçişte kendimizi tanıtıyoruz ve ayaklananlar kaldırım taşlarından oluşan yığınları aşmamıza yardım ediyorlar. Büyük bir kalabalığın uğultusunun yayıldığı Belediye Sarayı'na yaklaşırken... Seine Belediye Başkanı'nı görüyoruz. 'Burada ne yapıyorsunuz Sayın Başkan?' diyorum. 'Başkan? Ben hâlâ başkan mıyım?' diyor asık bir suratla... başına gelenleri anlatıyor:

'İki üç belediye danışmanıyla toplantıdaydım. Koridorda büyük bir gürültü oldu. Kapı, kırılırcasına açıldı. Coşkulu bir birliğin başında, iri yarı bir adam, Ulusal Muhafızlar'dan bir yüzbaşı girdi. -Bayım, dedi, buradan ayrılmanız gerekiyor. -Afedersiniz bayım; burası Belediye, burası benim yerim ve gitmiyorum. - Burası dün belki sizin yerinizdi, ama bugün halkın yeri. -İyi ama... -Pencereye gidin ve meydana bakın. Meydan gürültülü, kaynaşan bir kalabalıkla doluydu, halktan insanlar, ulusal muhafızlar ve askerler birbirine karışmıştı. Askerlerin tüfekleri, halktan insanların elindeydi. İstilacılara döndüm ve -Haklısınız baylar, buranın efendisi sizsiniz, dedim. -O halde, dedi yüzbaşı, beni memurlarınıza takdim edin. Bu çok fazlaydı! -Bir bu eksikti! diye yanıtladım. Bazı kâğıtlar aldım, birkaç emir verdim ve işte buradayım. Madem ki Meclis'e gidiyorsunuz, eğer hâlâ bir Meclis varsa, İçişleri Bakanı'na söyleyin, eğer hâlâ bir bakanlık varsa, artık ne Belediye Sarayı, ne belediye başkanı, ne de belediye var.'

(...) Bastille Meydanı'nda işçilerin çoğunlukta olduğu ateşli bir kalabalık vardı. Çoğu, kışlalardan alınan ya da askerlerin verdiği tüfeklerle silahlanmıştı... Adımın farklı duygularla mırıldandığını duyuyorum. 'Victor Hugo! Bu Victor Hugo!' Bazıları beni selamlıyor. Temmuz sütununa geldiğimizde... sesimi duyurmak için sütunun çıkıntısına tırmanıyorum... Bir söylevden çok bir diyalog oluyor, ama tek bir sesin, az ya da çok düşmanca on, yirmi, yüz sesle diyaloğu. Hemen Louis Philippe'in tahttan çekildiğini söyleyerek başlıyorum... Orléans Düşesi'nin tahta vekâlet edeceğini duyurduğumda, bu şiddetli tepkilere yol açıyor... 'Vekalet istemiyor musunuz? Ne o halde? Hiçbir şey hazır değil, hiçbir şey. Bu tam bir altüst oluş, yıkım, sefalet, belki iç savaş, ama her koşulda, bilinmezlik.' Bir ses, tek bir ses yükseldi: Yaşasın Cumhuriyet! Ona yankı yapan tek bir ses bile yok. Zavallı büyük halk, bilinçsiz ve kör! Ne istemediğini biliyor, ama ne istediğini bilmiyor!

Victor Hugo, *Gördüklerim*, 24 Şubat [1848].

19. yüzyılın ikinci yarısı, "Batı"nın kendisini ve dünyayı yeniden tanımladığı bir dönem oldu. Sanayileşen ve modernleşen Batı, "uygarlık" kavramını kendisine mal ederken, dünyanın geri kalanı için "Batılılaşma", sanayileşme ve modernleşme anlamını kazandı. Sanayileşen ve modernleşen ülkeler "Batılı" olarak algılanmaya başlandılar. Bunun gibi, sanayileşmeye, daha çok da modernleşmeye karşı geleneği korumaktan yana olanlar da kendilerini Batı karşıtı, hatta uygarlık karşıtı olarak tanımladılar.

Batı'nın Batısında

Batı'ya katılan ilk devlet ABD oldu. 1776'da İngiltere'den bağımsızlığını ilan eden 13 koloninin oluşturduğu ABD, başlangıçta bölgesel ve kültürel farklılıkların korunduğu gevşek bir federasyon şeklinde örgütlenmişti. 19. yüzyılda bir yandan Avrupa'dan yapılan kitlesel göçlerin de etkisiyle kıtanın batısına doğru genişleyen ABD, diğer yandan da bir ulus-devlete dönüştü. Bu sürecin dönüm noktası ABD İç Savaşı idi. Kuzey eyaletleri (devletleri) hem ekonomik, hem de ahlâki nedenlerle köleliğin kaldırılmasını istiyordu. Kölelerin çalıştırıldığı plantasyonlarda İngiltere'ye pamuk üreten Güney eyaletleri ise Birliğin kendilerine karışamayacağını ileri sürüyorlardı. Kuzey'in desteklediği Lincoln 1860'ta başkan seçilince Güney eyaletleri ABD'den ayrıldılar.

Kuzey'in bu ayrılmayı kabul etmemesi üzerine çıkan iç savaş beş yıl sürdü. İç savaşı 1865'te Kuzey'in kazanmasının ardından ABD güçlü bir

Özgürlük Anıtı,
New York.

Otto von Bismarck
(1815-1896)
1862'de Prusya şansölyesi (başbakan) olan Bismarck, parlamentoda yaptığı ilk konuşmada sorunların "kan ve demir ile" çözülebileceğini söyleyecek kadar otoriter bir devlet adamıydı. Alman İmparatorluğu'nun ilk başbakanı olarak iktidarını sürdüren Bismarck, içeride baskıcı ve tutucu, dışarıda ise Almanya'nın güvenliğini ön plana çıkaran bir denge politikası izledi. 1890'da, Almanya'nın gerekirse savaşarak dünya pazarından daha fazla pay almasını isteyen İmparator II. Wilhelm tarafından başbakanlıktan alındı.

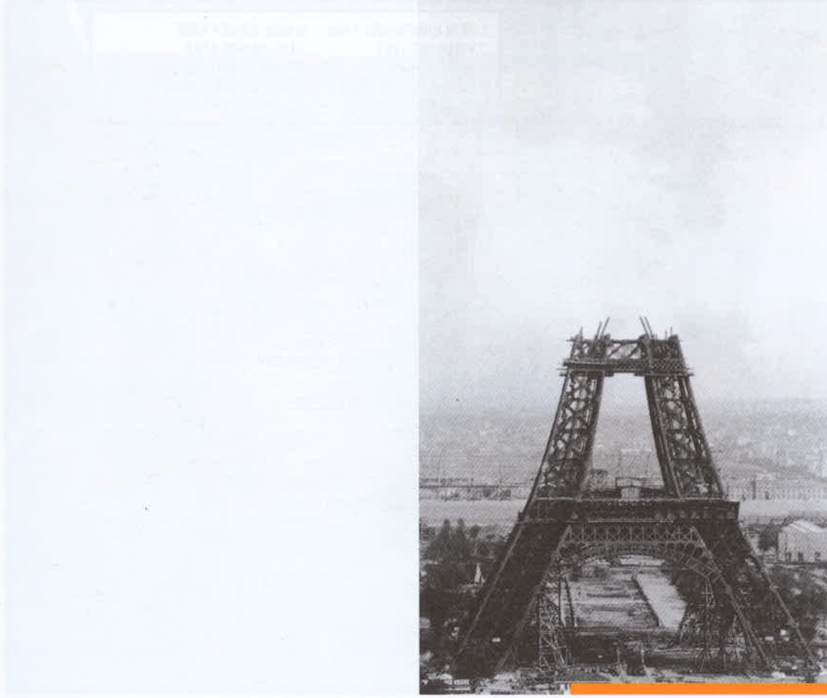

Louis Pasteur
(1822-1895)
Mayalanmaya ve hastalıklara bakteri adı verilen mikroorganizmaların neden olduğunu bulan Pasteur, kuduz, şarbon ve tavuk kolerası aşılarını geliştirdi; kendi adıyla anılan pastörize etme yöntemiyle gıdaların uzun süre korunmasının yolunu açtı; ayrıca şarap, bira ve ipek sanayilerinin iyileşmesine katkıda bulundu. Pasteur'ün çalışmalarına ilgi duyan II. Abdülhamit, Pasteur'ün enstitüsüne bağışta bulunmuş ve kuduz aşısı Fransa'dan sadece bir yıl sonra Türkiye'de de üretilmişti.

federasyona dönüştü. İşgücü ihtiyacını büyük ölçüde Avrupalı göçmenlerden karşılayan, Avrupa'da gelişen ulaşım ve iletişim teknolojisini derhal kullanmaya başlayarak merkezi güçlendiren ve kıta devleti olmanın üstünlüklerini kullanan ABD hızla sanayileşmeye başladı. 19. yüzyılın sonunda, ABD, Avrupa devletleri arasındaki siyasal çatışmalara karışmamayı, buna karşılık onları da Amerika kıtasına karıştırmamayı öngören Monroe Doktrini uyarınca "yalnızcılık politikası"nı benimsemeye devam ediyordu. Buna karşılık başta Latin Amerika olmak üzere dünyanın her bölgesi ile ekonomik ve ticari ilişkileri bulunan büyük bir güce dönüşmüştü. Bu güç sayesinde, ABD'nin Kıta Avrupa'sından belli ölçülerde farklılaşan siyasal ve toplumsal yapısı ile kültürel değerleri de Batı uygarlığının bir parçası olarak algılanmaya başladı.

Batı'nın Ortasında

Batı'nın yüzyıl sonunda sivrilen bir diğer parçası ise Almanya oldu. Almanya, gerek ulus-devletini oluşturmada, gerekse sanayileşmede diğer Batı Avrupa devletlerine göre geride kalmıştı. Ama, Prusya'nın çok sayıda bağımsız Alman prensliğini 1871'de Alman İmparatorluğu altında birleştirmesinden sonra büyük bir atılım yaptı. Prusya'da yüzyıl başında oluşturulan etkili eğitim sistemi, hem bilimsel ve teknolojik gelişmeyi beslemiş, hem de güçlü bir Alman ulusçuluğu yaratmıştı. Alman ulusçuluğu, sanayileşmeyi merkezi bir politika olarak benimseyen yeni Alman devletinin,

Eyfel Kulesi
(1889)
Fransız Devrimi'nin 100. yılında Paris'te düzenlenecek sergiyi simgelemek üzere yapılan Eyfel Kulesi, 300 metre yüksekliğindedir. İnşaat mühendisi Gustave Eiffel (1832-1923) tarafından tasarlanan ve yapımı bir yıl süren kule, dönemi için bir mimarlık başarısı olarak kabul edilmiş ve 1930'lara kadar dünyanın en yüksek yapısı olarak kalmıştı. Gustave Eiffel Ortadoğu'da da çelik yapılar tasarlamıştı, İzmir'deki Gümrük deposunun sundurması da onun tasarımıydı.

sanayileşmenin getirdiği toplumsal çalkantıları demokratikleşmeyi göz ardı ederek önleyen askeri bir güç olarak belirmesini kolaylaştırdı.

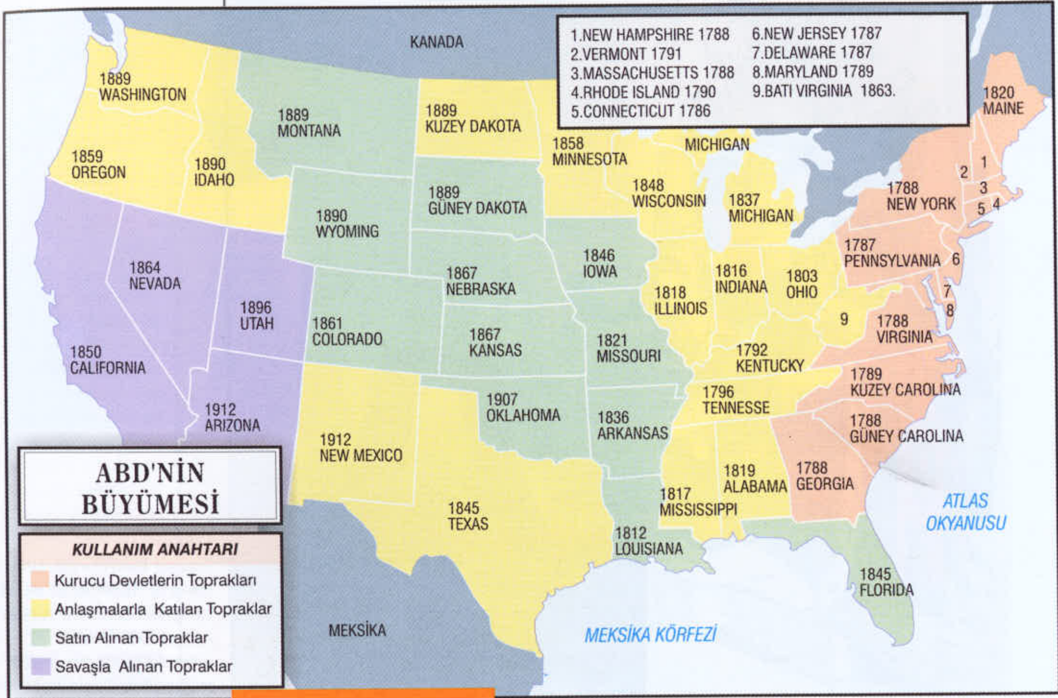
Almanya bu süreçte, İngiltere'nin serbest ticaret politikasına karşı, "milli iktisat" olarak anılan ve kendi ulusal sanayisini geliştirmeyi amaçlayan korumacı bir politika uygulamaya başladı. Bu politikanın kuramsal temelini, Alman iktisatçı Friedrich List'in görüşleri oluşturuyordu. Yeni sanayileşen ülkelerin ulusal pazarlarını gümrük duvarlarıyla korumaları gerektiğini savunan List, gümrük vergilerinin üretimi geliştirecek bir tür yatırım olabileceğini ileri sürmüştü. Zengin kömür ve demir madenlerine sahip olan birleşik bir Almanya'da kısa sürede olumlu sonuç veren bu politika, Almanya'yı yüzyıl sonunda İngiltere ile rekabet edebilecek bir sanayi ülkesine dönüştürdü. Alman ulusal birliğini sağlayan Bismarck'ın 1890'da Kayzer II. Wilhelm tarafından görevden uzaklaştırılmasından sonra, Almanya farklı bir politikaya yöneldi: Güçlü bir Avrupa devleti haline gelmesini sağlayan Avrupa içi siyasi dengeleri gözetmeyi bir yana bıraktı, güç kullanarak sömürge ve pazar arayışına yöneldi.

Harriet Beecher (Stowe)
(1811-1896)
Yüzyılın ortalarında kadınlar siyasal yaşamda değilse bile edebiyat alanında etkili olmaya başlamışlardı. Bunlardan biri olan Beecher, 1852'de yayımlanan *Tom Amca'nın Kulübesi* adlı romanıyla ABD'deki kölecilik karşıtı hareketin en önemli adlarından birisi haline geldi. *Tom Amca'nın Kulübesi* kısa sürede 23 dile çevrildi ve önce tiyatroya, sonra da sinemaya uyarlandı.

Uluslararası Rekabete Karşı Ulusal Birlik

ABD ve Almanya'nın da katılmasıyla dünya pazarlarının paylaşılması konusunda uluslararası rekabetin kızışması, Avrupa devletlerinin çoğunu içeride ulusal dayanışmayı güçlendirmek ve toplumsal desteği sağlamak üzere önlemler almaya yöneltti. Böylece, devletin, sermaye ile emek,

yani burjuvazi ile işçi sınıfı arasında pazar kurallarına göre oluşan ilişkide tarafsız kalması gerektiğini savunan liberal görüş zayıfladı. Onun yerini, rakip ülkelere karşı, çalışanları da ulusun bir parçası olarak önemseyen ve onlara da bazı haklar tanınmasını öngören "sosyal devlet" anlayışı almaya başladı.

"Ulusun toplumsallaşması" olarak anılan bu süreçte ulusal sol partilerin önemli rolü oldu. 1848 devrimlerinin başarısızlığa uğramasının ardından, daha eşitlikçi bir toplum düzeni isteyen hareketler, ulusal düzeyde etkinlik gösteren sol partiler halinde örgütlenmeye başlamışlardı. Oy verme hakkının bütün ülkelerde aşamalı olarak genişletilmesi, işçi sınıfı başta olmak üzere daha önce siyaset ve yönetimden dışlanan sınıfların da mevcut siyasal mekanizmalara katılmalarını sağladı. Bu katılım, sol partilerin güçlenmesine ve birer kitle partisine dönüşmesine yol açtı. Almanya'da 1875'te, Fransa'da 1879'da, İspanya'da 1879'da kurulan partiler, bir yandan çalışanların çıkarlarının korunmasına yönelik önemli kazanımlar elde ederken, diğer yandan da toplumsal muhalefetin ulusal düzeyde parlamento ve iktidar mücadelesine dönüştürülmesine katkıda bulundular.

Böylece Batı, yüzyıl içinde, sadece sanayileşmesiyle değil, buna uygun olarak dönüşen toplumsal ve siyasal yapısıyla da farklılaştı. Gerek devrimler, gerekse bu noktaya varmayan toplumsal mücadeleler, Batı siyasal kültürünün bir parçası haline geldiler ve liberal demokrasi içinde ilerleme inancını pekiştirdiler.

Dimitriy İvanoviç Mendeleyev (1834-1907)
1871'de kimyasal elementleri sınıflandırmak üzere bir tablo geliştiren Rus bilim adamı Mendeleyev, o güne kadar bilinmeyen elementlerin varlığını ve özelliklerini öngörmeyi başardı. Mendeleyev'in geliştirdiği periyotlar yasasına göre elementlerin özellikleri, ağırlıklarına göre sıralanmasıyla ortaya çıkıyordu.

"Yıldızlı Gece"
Van Gogh (1889)
Sadece on yıl resim yapmasına rağmen 800'ü aşkın yağlıboya tablosu olan, ama yaşamı boyunca sadece bir tablosu satılan Hollandalı ressam Vincent van Gogh (1853-1890), resimleri kadar, resimlerine can veren iç dünyası ve dramatik yaşamıyla da resim tarihinin en ünlü adlarından sayılır. Yıldızlı Gece, yapay aydınlatmanın kent yaşamında yaygınlaştığı bir dönemde, sanatçının yıldızların ışıltısına övgüsü gibidir.

Hedef Olarak Batı

Bu farklılaşma, Batı'yı, dünyanın geri kalanı bakımından ulaşılması gereken bir hedef haline getirdi. 19. yüzyılın sonunda, sömürge olmayan az sayıdaki bağımsız devlet, Batılı devletlerin artan baskıları karşısında ayakta kalabilmek için Batı'nın yöntemlerini benimsemek gerektiği düşüncesiyle reforma yöneldi. Bunlar, "Doğu" olarak adlandırılan ve topraklarında bazısı yüzlerce, bazısı binlerce yıllık uygarlıkları barındıran devletlerdi. Bunlardan Osmanlı İmparatorluğu, İran, Afganistan ve Çin, her biri kendine özgü tarihsel nedenlerle, Batılılaşma çabalarında yeterince hızlı ve etkili olmayı başaramadılar ve Batı'nın nüfuzu altına girdiler. Batı ile Doğu'nun kendine özgü bir bileşimini oluşturan Rusya da, siyasi ve askeri gücünü korumasına ve topraklarını genişletmesine rağmen, bütün ülkeyi dönüştürecek bir sanayileşmeyi başaramadı.

Doğu devletlerinden sadece Japonya, Almanya örneğini izleyerek bu çabada başarılı olabildi. Japonya'da 1868'de başlayan ve Meiji restorasyonu olarak anılan dönemde, hukuk ve yönetim sistemi değiştirildi, zorunlu askerliğe dayalı modern bir ordu kuruldu, zorunlu ilköğretim getirildi, devlet eliyle hızlı bir sanayileşme başlatıldı. Japon tarihine ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı kalan güçlü bir ulusçuluk ideolojisiyle desteklenen bu atılım, yüzyıl sonunda Japonya'nın Batılı devletlere tanıdığı ticari ayrıcalıklara son verebilecek güce ulaşmasını sağladı. Böylece, Japonya Asya'nın en büyük gücüne dönüştü.

1780'lerde başlayan Sanayi Devrimi, büyük bilimsel buluşların ürünü değildi. Bu dönüşüme, o güne kadar az çok bilinen tekniklerin farklı amaçlara uygulanması, zaten öteden beri kullanılan makinelerin biraz daha geliştirilmesi yol açmıştı. Ama bir kez makineli üretimin sağladığı yararlar ve büyük kârlar görüldükten sonra, daha hızlı ve daha büyük ölçekte üretim kendi başına bir amaç haline geldi.

Öte yandan, aynı dönemde, üniversitelerde de çok önemli bir dönüşüm yaşanıyordu. O güne kadar doğa bilimlerinin pek önemsenmediği kurumlar olan üniversiteler, eğitim-öğretimin yeniden örgütlenmesi ve ulus-devletlerin büyük kaynaklar sağlaması sayesinde, doğa bilimlerindeki araştırmaların başlıca merkezi haline geldiler.

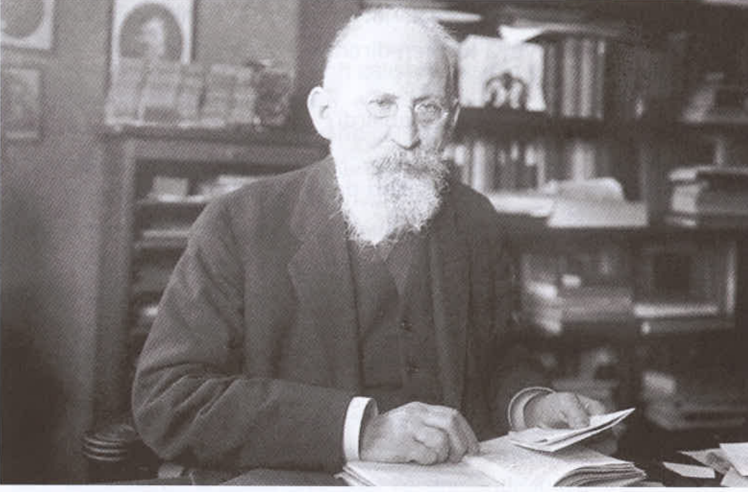
Karşılıklı etkileşim içindeki bu iki gelişme, yüzyıl sonuna doğru her iki alanda da büyük bir atılıma yol açtı. Bu atılım matematik başta olmak üzere hemen bütün bilim dallarında yaşanmakla birlikte, teknolojideki etkilerini özellikle elektrik ve kimya alanında gösterdi. Elektriğin sanayide kullanılmasını sağlayan dinamo ve elektrik motorunun geliştirilmesi, metalürji başta olmak üzere bütün sanayi dallarında yenilenme ve gelişmeyi sağlarken, sanayiyi kömüre bağımlı olmaktan çıkardı. Elektriğin aydınlatma ve ulaşım için kullanılması ise, sadece büyük bir sektör yaratmakla kalmadı, insan yaşamını da büyük ölçüde değiştirdi. Öte yandan, kimya alanındaki gelişmeler, dokumacılıkta kullanılan boyadan, yeni bir sektör olarak ilaç sanayisine kadar pek çok alanı etkiledi.

Kimyadaki atılımın bir sonucu olarak petrolün işlenmesi ise, İkinci Sanayi Devrimi'nin başlıca dinamiklerinden birini oluşturan otomotiv sektörünün gelişmesine yol açtı. Daha 1860'larda elektrik ve buhar gücüyle çalışan otomobiller denenmeye başlamıştı. İçten patlamalı motorun geliştirilmesiyle, bu denemelerin yerini petrol ürünleriyle çalışan otomobiller aldı. Bu, 20. yüzyılda en önemli enerji kaynağı haline gelecek olan petrolün çıkarılmasını ve işlenmesini başlı başına bir sanayi haline getirdi.

Bilimlerdeki gelişmeler, uluslararası etkileşimin ürünü olmakla birlikte, teknolojide ve bu teknolojinin sanayiye uygulanmasında, başı çeken İngiltere değil, Almanya ve ABD oldu. İngiltere, ilk Sanayi Devrimi'nin sağladığı büyük zenginlik ve gücün verdiği güvenle, eskiyen teknolojisini yenileştirmekte gecikirken, Almanya ve ABD'de, dünya pazarında daha fazla pay alma yarışı, bilimsel ve teknolojik atılımı hızlandırdı.

İkinci Sanayi Devrimi'nin dünya tarihini etkileyen ilk sonucu, aynı büyük savaşın iki aşamasını oluşturan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları oldu. Bu savaşların sonunda İngiltere'nin askeri ve ekonomik üstünlüğünün sona erdiği ve onun yerini Almanya'nın değil, ABD'nin alacağı ortaya çıktı. Bu dönemin bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de, dünya pazarı için üretim yapan ABD sanayisinin kitlesel üretiminin temelini oluşturdu.

sosyal demokrasi

... Burjuva ekonomisinin kısa bir süre içinde çökeceği ve sosyal demokrasinin de, böylesine büyük bir toplumsal faciayı göz önüne alarak taktiklerini belirlemesi gerektiği düşüncesine karşıyım. (...) Bu facia kuramına inananlar, bunu özellikle Komünist Manifesto'nun sonuçlarına dayandırıyorlar. Bu, her açıdan yanlıştır.

Modern toplumun evrimi üzerine Komünist Manifesto'nun ortaya koyduğu kuram, bu evrimin genel eğilimlerini karakterize ediyordu; bu noktaya kadar da doğruydu. Ancak bazı belirli çıkarımlarda, her şeyden önce de bu evrimin gerektireceği zamanın tahmin edilmesinde hatalıydı. (...)

Toplumsal koşullar, Manifesto'da anlatıldığı ölçüde sınıfların ve şeylerin şiddetli bir şekilde karşı karşıya geldikleri bir duruma dönüşmemiştir... Zenginliklere sahip sınıfların üyeleri bugün daha az değil, daha çoktur. Toplumsal zenginlikte görülen muazzam artışla birlikte büyük kapitalistlerin sayısında bir azalma görülmediği gibi, her türden kapitalistin sayısı artmıştır. Orta sınıflar ise karakter değiştirmişler, ancak toplumsal sahneden çekilmemişlerdir. (...)

Bütün gelişmiş ülkelerde kapitalist burjuvazinin demokratik örgütler karşısında önceliklerinden birer birer vazgeçmek zorunda kaldığını görüyoruz. Bu olgunun etkisiyle ve çalışan sınıfların günden güne güçlenen hareketinin yönlendirmesiyle, sermayenin sömürgen eğilimlerine karşı toplumsal bir tepki başlamıştır. (...)

... 1895 yılında... Engels, artık siyasi sürprizlerin, "bilinçsiz kitlelerin başındaki küçük bilinçli azınlıkların gerçekleştirdikleri devrimlerin" zamanının geçtiğini ayrıntılı olarak anlatıyordu ve ordu ile büyük çapta bir çatışmaya girmenin sosyal demokrasinin sürekli gelişimini sekteye uğratacağını, hatta belli bir süre için gerileteceğini belirtiyordu. Yani kısaca, sosyal demokrasinin gelişmesi için yasal araçların, yasa dışı araçlara ve şiddete dayanan devrime göre çok daha uygun olduğunu söylüyordu. (...)

... demokrasi, verili herhangi bir zamanda, entelektüel olgunluklarına ve ulaştıkları toplumsal gelişme düzeyine göre gerçekleştirebilecekleri ölçüde, çalışan sınıfların toplumu yönetmeleridir. (...)

... siyasi erk için mücadele vermek, siyasi haklara sahip olmayı zorunlu kılar; ve bence Alman sosyal demokrasisinin önünde çözüm bekleyen en önemli taktik sorunu, Alman çalışan sınıfların siyasi ve ekonomik haklarının genişletilmesi için en iyi yolları keşfetmektir.

Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm*, 1899.

zamandizin

Sanayi Devrimi dünyanın her yanına yayılırken beraberinde kendi siyasal, ideolojik ve kültürel yapı ve süreçlerini de götürdü. Bunlar dünyanın pek çok yerinde tamamen veya kısmen dirençle karşılandı.

- Direnenlerin gerekçeleri neler olabilirdi?
- "Batılılaşma" yanlılarının gerekçeleri neler olabilirdi?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler
Zamandizin nedir? Tarihi anlamak açısından niçin önemlidir?
Yandaki zamandizinde hangi zaman ve mekân boyutları yer almaktadır?
Yandaki zamandizinde hangi veriler yer almaktadır?

Zamandizin nasıl okunur?
Yandaki zamandizinden eğitim ile çalışma arasında bir bağlantı kurulabilir mi?
Yandaki zamandizinden toplumsal mücadeleler ve haklar arasında bir bağlantı kurulabilir mi?

Zamandizini tarihsel bağlam içine oturtmak
Yandaki zamandizin kendi başına bir açıklayıcılık taşımakta mıdır? Neden?
Sizce başka hangi verilerin yer alması gerekir?
Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda benzer düzenlemeler yapılmış olabilir mi? Neden?

anlatılan dönemde

1884-1885 Berlin Konferansı, Afrika'nın sömürgeleştirilmesine uluslararası meşruiyet sağlayan ve bu sömürgeciliğin kurallarını koyan bir uluslararası toplantıydı. Konferansta Afrika'da bir toprak parçasının sömürgeleştirilebilmesi için askeri olarak işgal edilmesi gerektiği kuralı benimsendi. Bunun Afrika kıtasındaki sonuçlarını araştırın.

tarih ve yaşam

Aileniz ve siz herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan yararlanıyor musunuz? Eğer yararlanıyorsanız, hangisinden ve nasıl? Yararlanmıyorsanız, neden?

yazarların diliyle

Fyodor Dostoyevski, *Batı Batı Dedikleri* (1863).
Emile Zola, *Germinal* (1885).

Fransa

1841	8 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasının yasaklanması
1864	Grev hakkının tanınması
1874	13 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasının yasaklanması; 13-18 yaşındakiler için iş gününün 12 saat ile sınırlandırılması; iş müfettişliğinin oluşturulması
1879	Fransız İşçi Partisi'nin kurulması
1882	12 yaşına kadar zorunlu eğitimin getirilmesi
1884	Sendikalara yetki tanıyan yasa
1892	İş müfettişliğinin genelleştirilmesi; 13-18 yaşındakiler için iş gününün 10 saat ile sınırlandırılması; kadınların gece çalışmasının yasaklanması ve kadınların iş gününün 11 saatle sınırlandırılması
1898	İş kazası mağdurlarına tazminat ödenmesine ilişkin yasa
1900	İş gününün 10 saat ile sınırlandırılması
1905	Madenlerde iş gününün 8 saat ile sınırlandırılması
1906	Çalışma Bakanlığı'nın kurulması
1907	Haftada bir günlük tatil hakkı tanıyan yasa
1910	İşçi emekliliğini tanıyan yasa (işveren, işçi ve devlet tarafından finanse edilmek üzere)
1913	Düşük gelirli ailelere 3. çocuktan itibaren yardım yapılmasına ilişkin yasa
1919	Bütün sanayi dallarında 8 saatlik iş günü; toplu sözleşme hakkını tanıyan yasa
1936	Zorunlu eğitimin 14 yaşına çıkarılması

İngiltere

1825	Grev hakkının tanınması
1875	Kadınlar ve çocuklar için haftalık çalışma saatinin 54 saat olarak sınırlandırılması
1897	Kaza sigortasının oluşturulması
1906	İşçi Partisi'nin kurulması
1908	Maden işçileri için 8 saatlik işgünü; işsizlik sigortasının oluşturulması; 70 yaşını geçen işçilere hükümet tarafından finanse edilen emeklilik hakkı
1911	Hastalık, sakatlanma ve işsizliğe karşı ulusal sigorta (kapsamı 15 milyon işçi)
1912	İşe göre asgari ücretin belirlenmesi

Almanya

1875	Sosyal Demokrat Parti'nin kurulması
1881	İşverenlerin iş kazalarına karşı işçilerine sigorta yükümlülüğü
1883	Hastalık sigortası (işveren ve işçiler tarafından finanse edilmek üzere)
1884	İş kazalarına karşı sigorta yasası
1885	Hastalık sigortasının kapsamının bütün ücretlilere genişletilmesi
1889	Yaşlılık ve sakatlık sigortasının oluşturulması
1891	Haftalık tatilin tanınması; kadınların iş gününün 11 saatle sınırlandırılması ve gece çalışmasının yasaklanması; çocukların iş gününün 10 saatle sınırlandırılması
1902	Toplu sözleşme hakkını tanıyan yasa

20. yüzyılın şafağı

19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin ekonomik ve ticari üstünlüğüne dayalı olan dünya düzeni, yüzyıl sonunda sarsılmaya başladı. Bunun bir nedeni, ABD ile Almanya'nın, İngiltere'nin dünya üzerindeki üstünlüğüne meydan okuyacak ekonomik ve askeri güce erişmesiydi. Diğer bir neden ise, Doğu'nun ve sömürgelerin, bu düzenin istikrarını tehdit edecek bir hareketlilik içine girmeleri oldu.

Ulusçuluk Yayılırken...

Bu hareketliliğin temelinde, Batı'nın siyasal ve ekonomik etkisine ve bu etkinin yarattığı yıkıcı toplumsal sonuçlara duyulan tepki yatıyordu. Bu tepki, bazı yer ve dönemlerde, dinsel hareketlerde olduğu gibi geleneksel yapı ve değerler adına Batı düşmanlığı halini alan hareketlere dönüştü. Bunların büyük bir bölümü sömürgeci güçler tarafından bastırılarak yenilgiye uğradı ya da yeterli halk desteği bulamayıp dağıldı. Aslında Avrupa'nın değerlerini ve ideolojisini savunan ama onu kendi ülkelerine uyarlayan ulusçu hareketler ise, geleneksel toplum yapılarının çözüldüğü bu süreç içinde daha başarılı oldular ve kökleştiler.

Çin'deki Boxer Ayaklanması, Batı düşmanı sayılabilecek hareketlerin çarpıcı bir örneği oldu. Çin, gittikçe yayılan Hıristiyan misyonerlere rağmen, 19. yüzyıl başına kadar Batı'yla ticarete, dolayısıyla Batı nüfuzuna kapalı kalmıştı. 1842'de Afyon Savaşı'nın ardından imzalanan ticaret anlaşmasıyla önce İngiltere'nin, sonra da diğer devletlerin etkisi altına giren Çin'de,

Japonya'da silahlı öğrenciler, 1905.

Marie Curie
(1867-1934)
Radyoaktivite üzerine çalışmalarıyla 1903'te Nobel Fizik Ödülü'nü, eşi Pierre Curie ile birlikte, Becquerel ile paylaşan Polonya asıllı Curie, 1906'da, Sorbonne Üniversitesi'nde ilk kadın akademisyen olarak fizik kürsüsüne atandı. Katışıksız radyum elde etmeyi başarması nedeniyle 1911'de Nobel Kimya Ödülü'nü bu kez tek başına kazandı.

Hıristiyan ve yabancı düşmanlığı, yüzyıl sonunda merkezi yönetim tarafından da desteklenen bir köylü ayaklanmasına dönüştü. Hıristiyanların ve yabancıların öldürüldüğü ayaklanma, 1900'de ancak bir uluslararası askeri birlik tarafından bastırılabildikten sonra Çin tamamen Batı'nın nüfuzuna açıldı.

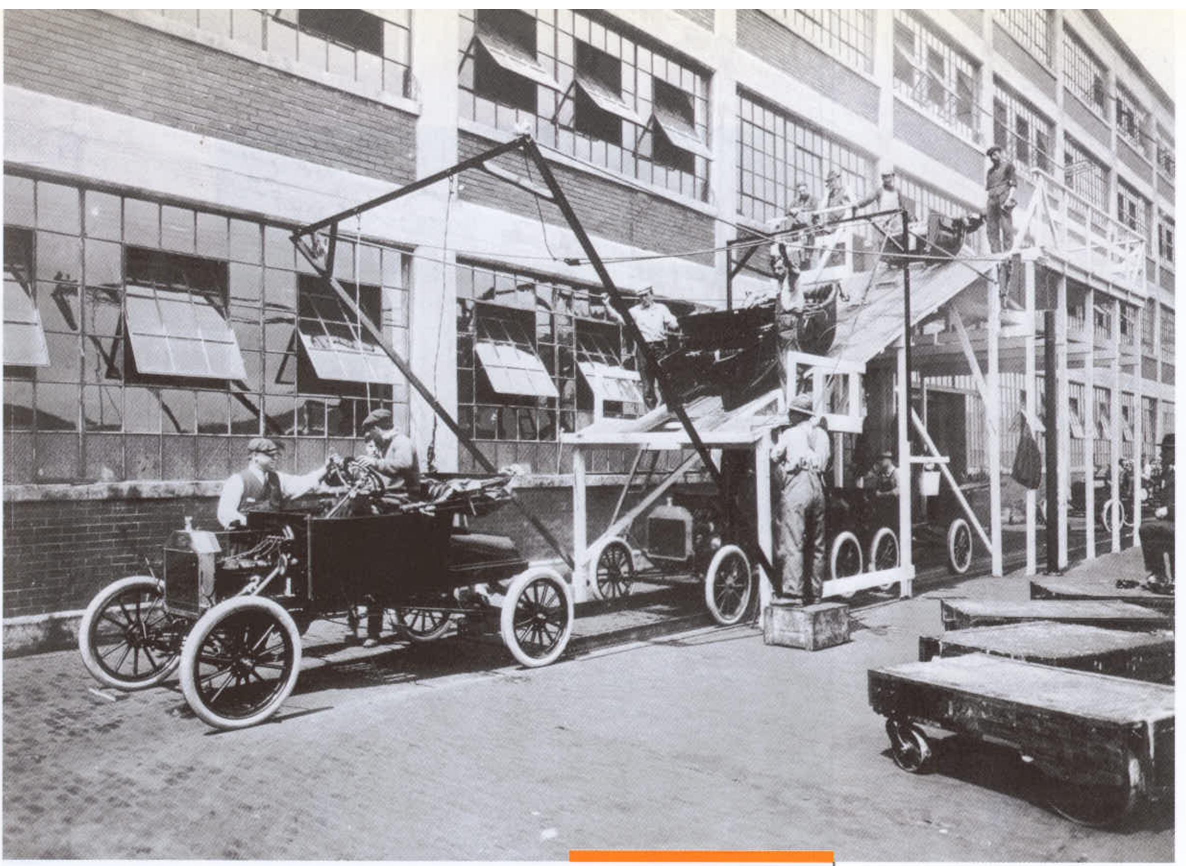
Batı düşmanı olmayan, aksine Batı'nın ilerleme düşüncesini benimseyen ulusçu hareketler ise hem Doğu devletlerinde, hem de sömürgelerde geliştiler. Bu hareketlerde başı çekenlerin çoğunluğu, bu ülkelerde gelişmekte olan orta sınıfa mensup olan "aydın"lardı. Batılı eğitim almış olan bu kişiler, ülkelerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlığını sağlamayı ve halklarını Batı'nın yaşam standardına ulaştırmayı hedefliyorlardı. Batı'nın dünya üzerindeki ideolojik ve kültürel egemenliğinin göstergesi olan bu hareketler, içinde doğup geliştikleri ülkelerin özelliklerini taşısalar da, gerçekte Batılı siyasal örgütleri model alıyorlardı.

Sigmund Freud
(1856-1939)
Nöroloji öğrenimi gören Avusturyalı bilim adamı Freud, hastaları üzerindeki gözlemlerinden yola çıkarak, cinsel dürtülerin gelişimini açıklamaya çalıştı. İlkel benlik, benlik ve üst benlik adını verdiği üç katmanlı bir kişilik kuramı geliştirdi. "Rasyonel insan"a dayalı düşünce ve bilimleri sarsan kuramı ve psikanaliz yöntemi ile sadece psikolojiyi değil, sanattan eğitime bütün 20. yüzyıl düşüncesini derinden etkiledi.

Çokuluslu İmparatorlukların Çatırdaması...

Böylece, ulus-devletler çağında vadesini doldurmuş birer yönetim tarzı olan çokuluslu imparatorlukların hepsinde, ulusal bağımsızlıklarını kazanmayı amaçlayan hareketler hızla gelişti ve önemli bir bölümü başarıya ulaştı. Bunlardan Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkan eyaletlerinin bağımsızlık sürecinde yaşanan kanlı çatışmalar, dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanacak olan bölünme ve çatışmaları anlatmak üzere "Balkanlaşma" teriminin kullanılmasına yol açacaktı. Yüzyıl sonunda, hâlâ Osmanlı

Ford T-modeli
ABD'li işadamı Henry Ford (1863-1947) tarafından 1903'te kurulan otomotiv şirketinin 1908'de ürettiği Ford T-modeli, üretildiği 19 yıl boyunca dünyada satılan her iki otomobilden biri oldu. Otomobil kullanımını orta sınıflara indirerek yaygınlaştıran Ford T-modelinin başarısının temelinde, Ford'un, mühendis Taylor tarafından geliştirilen bilimsel yönetim ve montaj hattını uygulaması yatıyordu.

İmparatorluğu'na bağlı olan çeşitli bölgelerde de ulusçuluk hareketleri yükseldi. Bağımsız Makedonya'yı kurmayı amaçlayan Makedonya Devrimci Örgütü (1893), Ermenistan'ın bağımsızlığını amaçlayan Hınçak (1887) ve Taşnaksutyun (1890) partileri bu hareketler arasında yer alıyordu. Arap ulusçuluğu da, daha geç gelişmekle birlikte aynı yolu izledi.

Doğu ülkelerinde Batı'nın siyasal ve ekonomik nüfuzuna son vererek tam bir ulusal bağımsızlığı hedefleyen bir başka grup hareket ise, Batı'ya boyun eğmekle suçladıkları monarşilere karşı iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan hareketlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Çin'de 1905'te kurulan ve daha sonra Kuomintang'a dönüşecek olan Birleşik Parti bu grubun başlıca örnekleriydi.

Sömürgelerde de, sömürge yönetimine son vermeyi amaçlayan ulusçu hareketler gelişmeye başladı. İngiltere'nin en önemli sömürgesi olan Hindistan'da 1885'te kurulan Hindistan Ulusal Kongresi, Asya'da ve Kuzey Afrika'da oluşmaya başlayan bu hareketlerin en etkilisi oldu.

Batı nüfuzuna karşı ulusal tepkilerin gelişmeye başladığı bu dönemde, dünyadaki gelişmeleri, İngiltere'nin üstünlüğüne meydan okuyan yeni Batılı devletlerin politikaları yönlendirdi. Hiçbir zaman tipik bir sömürgeci devlet olmayan ABD, 19. yüzyıl sonunda, Pasifik'te ve Karaipler'de işgal yoluyla yayılma politikası izlemeye başladı. Sömürge arayışı içindeki Almanya, bazı Pasifik adalarını, Afrika'da birkaç ülkeyi ve altın bulunması üzerine önem kazanan Güneybatı Afrika'yı ele geçirdi. Japonya ise, coğrafyasından

Sun Yat-sen
(1866-1925)
Tıp öğrenimi gören ve bir süre doktorluk yapan Sun Yat-sen 1894'te Çin'i Canlandırma Derneği'ni kurdu. 1895-1911 arasında on ayrı ayaklanmaya önayak oldu. 1911'de Wuhan'da başlayan ayaklanma başarıya ulaşınca geçici cumhurbaşkanı seçildi. Üç Halk İlkesi olarak anılan ve ulusçuluk, demokrasi ve toprağın eşit paylaşımını öngören düşünüşü, Çin yönetimleri üzerinde uzun yıllar boyunca etkili oldu.

kaynaklanan olumsuz koşulların da etkisiyle, toprak kazanmaya yönelik saldırgan bir politika izledi. Kore üzerinde denetim kurma çabası 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'na yol açtı, Japonya'nın kazandığı savaşın sonunda iki devlet de Kore'nin bağımsızlığını tanırken, Japonya hem Tayvan başta olmak üzere yeni topraklar kazandı, hem de Çin üzerinde Batılı devletlerin sahip olduğu ayrıcalıkların aynısını elde etti. Japonya, bundan on yıl sonra, Kore'yi tehdit eden Rusya'yla girdiği savaşı da kazandı.

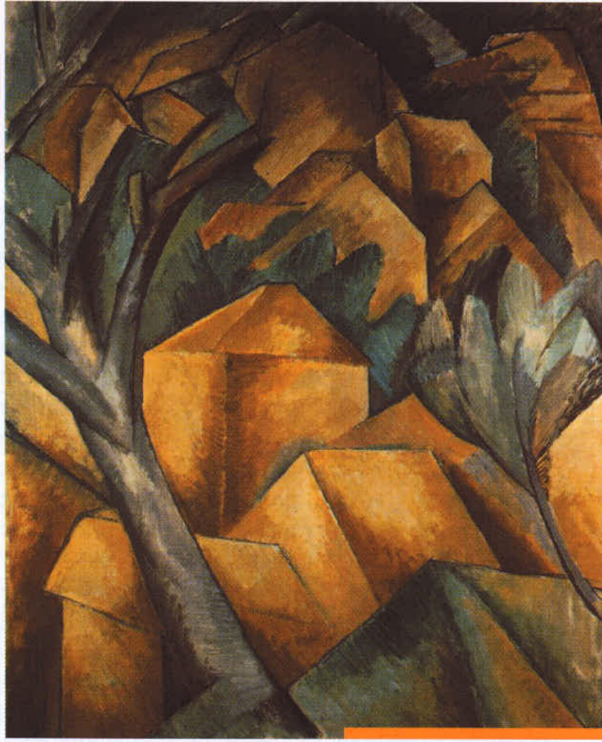
Doğu'nun Umudu

1904-1905 Rus-Japon Savaşı olarak anılan bu savaş, birçok açıdan belirleyici bir önem taşıyordu. Avrupa'nın başlıca büyük güçlerinden sayılan Rusya'nın, ilk kez Avrupalı ve Beyaz olmayan bir devlet tarafından yenilgiye uğratılması, hem Rusya'da, hem de Batılı olmayan dünyada zincirleme bir etki yarattı.

Yenilgi, Rusya'da 1905 Devrimi'ne yol açtı. Bu ülkede 19. yüzyıl boyunca sanayileşme ve modernleşme yönünde çeşitli adımlar atılmasına rağmen kapsayıcı ve etkili bir reform yapılamamıştı. Bu durum, Rusya'nın hem geleneksel toplum ve yönetim yapısının sıkıntılarını, hem de sanayileşmenin sancılarını bir arada yaşamasına neden olmuş, bunları yansıtan çok sayıda siyasal hareket ortaya çıkmıştı. Rus-Japon Savaşı'ndaki yenilgi üzerine bu hareketlerin başlattığı protestolar şiddetle bastırılmaya çalışılınca, işçiler ve köylüler ayaklandı, bunlara orta sınıfın ve askerlerin bir bölümü de

Robert Stephenson Baden-Powel
(1857-1941)
1899'da yazdığı askeri ders kitabının, erkek çocukları eğitmek için kullanıldığını öğrenince aynı amaçla 1907'de erkek çocuklar için bir deneme kampı açtı. Önerdiği izcilik hareketinin İngiltere'de hızla yayılması üzerine 1908'de *Erkekler İçin İzcilik* adlı kitabını yazdı. 1910'da Kız İzci Örgütü'nü, 1916'da Yavrukurt Örgütü'nü kurdu. İki savaş arası dönemde artan militarizmin etkisiyle izciliğin bütün dünyada yayılması sonucunda 1920'de toplanan I. Uluslararası İzciler Kongresi'nde dünya izcilerinin başkanı ilan edildi.

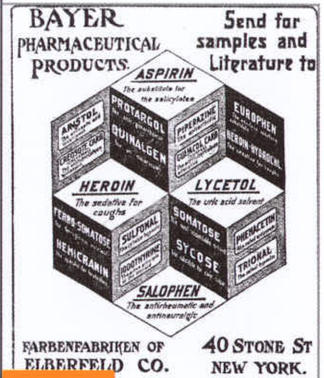

"Evler"
Braque (1910)
Kübizmin önde gelen temsilcilerinden olan Georges Braque (1882-1963), resimlerinde birden çok bakış açısı ve ışık kaynağı kullandı. Kırık dış çizgilerin, saydam hacimlerin ve eşzamanlı görüntülerin yer aldığı resimlerinde kolaj yöntemini de uyguladı.

katıldı. İşçi konseylerinin yönetimi fiilen ele alması üzerine Çar II. Nikola anayasa ve seçilmiş parlamento sözü vererek devrimi durdurmayı, daha sonra da şiddetle bastırmayı başardı.

Japonya'nın zaferi ve 1905 Devrimi, "Doğu" dünyasında da hareketlenmeye yol açtı. Kendi tarihsel ve kültürel özelliklerini koruyarak sanayileşmeyi ve Batılı sayılan Rusya'yı yenmeyi başaran Japonya, bu ülkelerdeki ulusçu hareketler için örnek oluştururken, 1905 Devrimi halk hareketlerinin gücünü bir kez daha gösterdi. İran'da, yabancılara verilen ayrıcalıkların da etkisiyle mali sistemin çökmesi üzerine 1906'da orta sınıflar ayaklandılar, bunun üzerine İran şahı da Rus çarı gibi meşruti monarşiyi kabul etmek zorunda kaldı. "Doğu"daki bir başka örneği, Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet dönemine geçilmesini sağlayan 1908 Devrimi oluşturdu. Çin'de ise binlerce yıllık monarşi 1911 Devrimi ile yıkıldı, 1912'de cumhuriyet ilan edildi.

20. yüzyıl başında dünya coğrafi olarak tamamen paylaşılmış, yeryüzünün yarısı sömürgeleştirilmişti. İngiltere başta olmak üzere, sömürgeci devletler, dünyanın mevcut durumunun korunmasından yanaydılar, ancak bir yandan bunu sağlayacak güçlerini yitiriyorlardı. Almanya başta olmak üzere yeni sanayileşen ülkeler, güçleri oranında, dünyanın yeniden paylaşılmasını istiyorlardı. Batı'nın kendi içindeki rekabetin konusu olan yarısömürge ve sömürgelerde ise, mevcut yönetimlere ve Batı'ya karşı ulusal bir uyanış ve yer yer direniş başlamıştı.

Aspirin
1863'te kurulan ve dokuma sanayisi için boya üretmekle işe başlayan Bayer firmasının, asetilsalisik asite verdiği ticari ad. İlaçtan boyaya, elyaftan poliüretana kadar çeşitli maddeleri üreten ve otuzdan fazla ülkede fabrikası bulunan Bayer'in 1899'da ürettiği Aspirin, 20. yüzyılın mucize ilacı sayıldı.

19. yüzyılda yaşanan büyük dönüşüm, sanata da yansıdı. Bu dönüşüm sürecinde sanatın işlevi farklılaştı, sanatçıların toplumsal rolleri değişti, sanat yapıtları yeni oluşmakta olan sanat piyasasının mallarına dönüşmeye başladılar. Bu gelişmeler sanatın bütün dallarında izlenmekle birlikte en çok resim sanatında kendini gösterdi.

19. yüzyıldan önce resim asıl olarak sarayların ve soyluların istekleri doğrultusunda ürün veren profesyonel ressamların işiydi. Bu yönüyle aslında bir zanaattı; nitekim ressamlar, tıpkı diğer zanaatçılar gibi, bir ustanın yanında yetişiyor, sonra kendi atölyelerini kuruyorlardı. Resimler sipariş üzerine yapılıyor, ressamlar yaratıcılıklarını ancak geleneksel kuralların izin verdiği ölçüde kullanabiliyorlardı. Fransız Devrimi'yle birlikte saray ve soyluların yerini ulus-devlet aldı, ama resmin ve ressamların işlevi değişmedi.

Değişim, toplumsal dönüşümün sonucunda gerçekleşti. 19. yüzyılın ikinci yarısında, 1789'un ardından 1830 ve 1848 devrimlerini de bütün şiddetiyle yaşayan, gelişen orta sınıfın belirlediği canlı bir kent yaşamına sahip olan Paris'te, diğer pek çok alanda olduğu gibi resimde de bir başkaldırı ve arayış başladı. Devletin çeşitli yollarla desteklediği ve büyük sergilerle halkın kültürel yaşamının da bir parçası haline getirdiği resim, akademik resimdi ve o dönemde Romantizm akımının etkisindeydi.

Bundan ilk büyük kopuşu, Gerçekçilik akımının resimdeki ilk ve en önemli temsilcisi Courbet gerçekleştirdi. Baudelaire, Proudhon gibi dönemin ünlü kişileriyle arkadaş olan Courbet'nin, günlük yaşamın içinde sıradan insanları oldukları gibi betimlemesi, akademik resim anlayışında sarsıntıya yol açtı. Courbet, tablosunun 1855'teki 1. Paris Dünya Sergisi'ne kabul edilmemesi üzerine, serginin yakınında kendi olanaklarıyla bir Gerçekçilik Pavyonu kurmasıyla da ressamlar için yepyeni bir seçenek yarattı.

Resim sanatında devrimi ise Monet, Renoir, Degas ve Pisarro'nun başını çektiği izlenimcilik akımı gerçekleştirdi. Tabloları resmi sergi ve salonlarca reddedilen İzlenimci ressamlar 1867-1886 arasında birlikte çalıştılar ve ortak sergiler açtılar. İzlenimciler, resmi bir görüntünün ya da bir düşüncenin dolaysız anlatım biçimi olmaktan çıkararak, bunun ressamda yarattığı izlenimi yansıtmayı amaçlıyorlardı. İzlenimcilerin resimde konunun egemenliğine son vererek renk, ışık ve biçim üzerinde yoğunlaşmaları, resim sanatında yepyeni arayışların önünü açtı.

İzlenimcileri, Art İzlenimciler olarak anılan ve her biri kendi özgün çizgisini geliştiren Cézanne, Van Gogh ve Gauguin izledi. Resim, bir zanaat olmaktan çıkmış, artık maaşla çalışmayan ressamın sınırsız bir yaratıcılıkla kendi özgün bakışını yansıttığı bir anlatım aracına dönüşmüştü. 19. yüzyıl ressamları, yoksul ama özgür "sanatçı" imgesinin oluşmasında büyük rol oynadılar. Yüzyıl sonunda toplumsal yaşamda etkili bir figür haline gelen sanatçılar, 20. yüzyıl başındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal sarsıntıya, iki büyük akımla, dışavurumculuk ve kübizm akımlarıyla tepki verdiler. Dışavurumcular, eleştirel ve karamsar bir bakışı yansıtan yapıtlarıyla, sadece sanattaki değil, toplumdaki egemen biçim ve geleneklere de başkaldırdılar. Kübistler ise, yapıları ve değerleri parçalanmakta olan bir dünyayı yansıtırcasına, Rönesans'tan beri egemen olan perspektif anlayışını yıktılar ve gerçekliği parçalayarak resmettikleri yapıtlarında yeni bir gerçeklik yaratmaya yöneldiler.

çin birleşik parti manifestosu (1905)

... Barbar egemenliğini söküp atmanın ve Çin'i yeniden kurmanın yanı sıra ulusal politikayı ve halkın geçim koşullarını da değiştirmek gerekmektedir. Bu amaca ulaşmak için her ne kadar sayısız yol ve araç varsa da onların tümünü birbirine bağlayan temel ruh, özgürlük, eşitlik ve kardeşliktir. Bu nedenle eskiden kahramanların devrimi vardı, fakat bugün ulusal bir devrime sahibiz. "Ulusal devrim" ülkedeki bütün insanların özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ruhuna sahip olacağı anlamına gelir ki devrimden herkes sorumlu olacaktır. Askeri hükümet onların aracıdır. Şimdiden, askeri hükümetin sorumluluğu halkın sorumluluğunda olacaktır ve askeri hükümetin başarıları halkın başarıları olacaktır. Şu halde eşgüdümlenmiş bir akıl ve fiili işbirliği ile askeri hükümet ve halk, görevlerini yerine getirecektir.

Bu nedenle en içten dileklerimizle dünyaya mevcut devrimin taslağını ve ulusun gelecekteki yönetimi için temel planı ilan ediyoruz.

Tatarların sürülüp çıkartılması: Bugünün Mançuları, esas olarak, büyük duvarın ötesindeki doğulu barbarlardır... Çin'i istila ettiler ve Çinli halkı köleleştirdiler. Onlara karşı gelen yüz binlerce insan öldürüldü ve Çin halkı 260 yıl ulus olmayan bir halk topluluğu olarak yaşadı. Mançu yönetiminin tanımsız gaddarlık ve tiranca davranışları, onları uçuruma getirdi. Onlara karşı kurulmuş olan ulusal ordu ile bu yönetimi alaşağı edeceğiz ve egemenlik haklarımızı geri alacağız. Karşı gelme cüretini gösterenler acımasızca boğazlanırken, yüreğinde değişiklik olan ve saflarımıza katılan Mançu ve Çinli askerler genel affa tabi tutulacaklardır. Mançuların egemenliği sırasında vatan haini olan Çinliler de aynı davranışa maruz kalacaklardır.

Çin'in yenilenmesi: Çin, Çinlilerindir. Çin hükümeti Tatarların sürülüp çıkartılmasından sonra, Çinlilerin eline geçmelidir. Ulusal devletimizi yeniden oluşturmak zorundayız...

Cumhuriyetin kurulması: Bir cumhuriyet yönetimi oluşturabilmek için devrimimiz eşitliğe dayanmaktadır. Bütün halk eşittir ve siyasal haklara sahiptir. Başkan, ülke halkı tarafından genel bir biçimde seçilecektir. Parlamento, ülke halkı tarafından genel oyla seçilmiş üyelerden oluşacaktır. Çin Cumhuriyet Anayasası emredicidir, herkesi bağlar. Her kim kendini bir monark yapma cüretine kapılırsa bütün ülkeyi karşısında bulacaktır.

Toprak mülkiyetinde eşitlik: Uygarlığın zenginliği ulusun bütün bireyleri tarafından eşit bir biçimde paylaşılır. Ekonomik ve toplumsal örgütlenmemizi düzeltmeli ve ülkedeki bütün toprakların değerini belirlemeliyiz. Toprağın mevcut bedeli, sahibi tarafından alınacak fakat devrimden sonraki reform ve toplumsal düzenlemelerden doğan bütün değer artışları, imparatorluktaki her bir ailenin iyi bir biçimde desteklenebileceği, her bir bireyin doyurulabileceği, kimsenin iş güvencesinden yoksun bırakılmayacağı sosyalist bir devlet yaratmak için, bütün halk tarafından paylaşılan, devlete ait olacaktır. Tekel kurarak halkın geçim koşullarını kontrol etmeye kalkanlar sürgüne gönderilecektir.

iki açı

Sanayileşme ve modernleşme, buna direnemeyen pek çok ülkede benzer bir görüş ayrılığına yol açtı. Bir görüşe göre modernleşmeye kapıları kapatarak sanayileşmek mümkündü. Diğer görüş ise sanayileşmenin de, modernleşmenin de ulaşılması gereken bir hedef olduğunu savunuyordu.

- Gelenekler in yitirilmesi olarak gördükleri modernleşmeye karşı çıkarak sanayileşilebileceğini savunanlar kimler olabilir? Böyle bir görüşün dayanakları nelerdir?

- Gelenekleri toplumsal gelişmenin önünde engel olarak görüp sanayileşmeyle birlikte modernleşmeyi de savunanlar kimler olabilir? Böyle bir görüşün dayanakları nelerdir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Tablo nedir? Tarihi anlamak açısından niçin önemlidir?
Yandaki tablo kim tarafından, hangi tarihte, nerede yapılmıştır?
Yandaki tablonun türü, konusu, boyutları nedir?

Tablo nasıl yorumlanır?

Yandaki tabloda kullanılan resim tekniği nedir?
Yandaki tabloda kompozisyon ve biçim konusunda neler söylenebilir?
Yandaki tabloda ışık ve renk konusunda neler söylenebilir?

Tabloyu tarihsel bağlam içine oturtmak

"Avignon'lu Kızlar"ın resim tarihi içindeki yeri ne olabilir?
Picasso bu tablosunda izleyiciye neyi göstermektedir?

anlatılan dönemde

Meksika'da büyük toprak sahiplerine karşı ayaklanan köylüler, etkili bir gerilla hareketi yarattılar. Emiliano Zapata ve Panço Villa'nın önderlik ettiği Köylü Devrimi 1917'de yenilgiyle sonuçlandı. Meksika'da 1911-1917 arasındaki gelişmeleri araştırın.

tarih ve yaşam

Kişisel tarihinizi kaç kuşak öncesine kadar biliyorsunuz? Neden ve nasıl? Aile büyüklerinizin adları, meslekleri, yaşadıkları yerler?

yazarların diliyle

Rudyard Kipling, *Kim* (1901).
Herman Hesse, *Siddartha* (1922).

osmanlı imparatorluğu'nun son yüzyılı

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılı dünyanın hemen tamamı gibi, Batı'daki dönüşümün ve Batı üstünlüğünün kuruluşunun sancılarıyla geçirdi. Ulus-devletler ve ulusçuluk çağında çokuluslu bir imparatorluk olmanın, sanayileşme çağında tarım ekonomisini sürdürmenin, modernleşme çağında geleneksel olanı tasfiye edememenin yarattığı sorunlar, imparatorluğu çözülmeye götürdü.

Merkezden Modernleşme

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıl sonunda başlayan modernleşme çabaları, birbiri ardına savaş kaybeden orduyu iyileştirme gerekliliğinden doğdu. Yüzlerce yıllık bir kurum olan ve içeride ciddi bir güce dönüşen yeniçeri ordusu, kendi varlığını tehdit eden modernleştirme girişimlerine karşı direndi. 1808'de Anadolu ve Rumeli âyanları ile sadrazam arasında imzalanan Sened-i İttifak, yeniçeri ordusuna karşı verecekleri destek karşılığında âyanın hak ve ayrıcalıklarının kabul edilmesini öngörüyordu. Böylece, imparatorluğun merkezi, kendi ordusuna karşı, devletin egemenliğinden büyük ölçüde bağımsızlaşan yerel ve bölgesel güçlerle ittifak yapıyordu. Bu durum uzun sürmedi ve merkez, otoritesini yeniden güçlendirdi. 1826'da, yeniçeri ordusu büyük bir kırımla tamamen yok edildi.

II. Mahmut'un, Sened-i İttifak'la açılan modernleşme yolunun önünü keserek klasik Osmanlı düzeninin temel kurumu olan yeniçeriliği bu şekilde ortadan kaldırması, modernleşme çabalarının yönünü ve kapsamını değiştirdi. Merkezin güçlendirilmesine yönelik olan bu süreçte, yeni ve modern bir orduyu beslemek için gereken gelir yeni bir vergi sistemiyle, bu sistemin oluşturulup işletilebilmesi de yeni ve modern bir bürokrasinin varlığıyla mümkün olduğundan, geleneksel merkez bürokrasisi yeniden yapılandırıldı. Burada görev alacak kişilerin yetiştirilmesi amacıyla Batı ülkelerine öğrenci gönderildi ve yeni yüksek okullar açıldı.

Osmanlı bürokratları baloda.

Namık Kemal
(1840-1888)
Türk basın tarihinin ilk yazarlarından olan Namık Kemal, Türk siyasal düşüncesinde "vatan" ve "hürriyet" kavramlarını tanımlayan ilk aydındı. Yeni Osmanlılar hareketinde etkili bir rol oynadı, 1873'te yazdığı *Vatan yahut Silistre* adlı oyununun ilk gösteriminin yarattığı coşku üzerine sürgüne gönderildi. 1876'da İstanbul'a dönerek Kanun-ı Esasi'yi hazırlayan kurulda yer aldıktan sonra Abdülhamit tarafından gönderildiği sürgünde öldü.

1838'de İngiltere ile yapılan Ticaret Antlaşması, İngiliz tüccarı karşısında ticaret tekellerini ve eyaletler arası gümrükleri kaldırdı. Bu anlaşma ile İngilizler, dışalım ve dışsatımda sabit bir vergi ödeyerek istedikleri gibi ticaret yapmaya hak kazandılar. Böylece, yerli tüccarlar ticaret tekellerine ve iç gümrüklere uymak zorunda iken, İngiliz sermayesi ve malları, iç engelleri bulunmayan tek bir pazara sahip oldu. Benzer ticaret anlaşmaları birkaç yıl içinde belli başlı bütün Avrupa devletleri ile imzalandı. Bu, yerli sanayinin İmparatorluğu Avrupa ülkelerindekine benzer bir dönüşüme taşıyacak şekilde gelişmesinin imkânını ortadan kaldırdı ve Batı ekonomisinin ihtiyaçlarına göre biçimlenmesine neden oldu.

Ahmet Rıza
(1859-1930)
Jön Türkler hareketinin başlıca kuramcı ve siyasetçilerinden biri olan Ahmet Rıza, şiddete karşı olan, bilim, eğitim ve ilerleme inancına dayanan görüşlerini hem saraya hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı ödün vermeden savundu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra toplanan parlamentonun başkanlığına oybirliğiyle seçildi. İttihat ve Terakki döneminde yönetime sert eleştiriler getirdi, Cumhuriyet döneminde siyasal yaşama katılmadı.

Önce Tanzim, Sonra Islah

1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Tanzimat dönemi başladı. Tanzimat Fermanı olarak da anılan bu buyrukta, herkesin can, namus ve mal güvenliğinin sağlanacağı, bunun din farkı göz önüne alınmaksızın herkese eşit uygulanacağı bildirilerek, devlet ile uyruklarının ilişkisi yeniden düzenleniyor ve modern yurttaşlık sisteminin temelleri atılıyordu. Tanzimat Fermanı'nı, İngiltere ve Fransa'nın etkisiyle ilan edilen 1856 tarihli Islahat Fermanı izledi. Bu iki devletin 1853-1856 Kırım Savaşı'nda Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşması, imparatorluk üzerindeki siyasi etkilerini artırmıştı. Böylece, İngiliz ve Fransız büyükelçilerinin de katkısıyla, Tanzimat Fermanı'nın hükümlerinin uygulanması ve imparatorluğun Hıristiyan uyruklarının haklarının korunması amacıyla 1856 Islahat Fermanı hazırlandı. Fermanın, 1856 Paris Kongresi'nde kabul edilen ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Uyumu'na katılmasını öngören antlaşmada anılması, Osmanlı modernleşmesinin uluslararası bir sorun olarak algılandığını gösteriyordu. İngiltere ve Fransa, imparatorluğun parçalanmasının Avrupa istikrarını

"Haremden"
Osman Hamdi (1879)
Batı resim sanatının Türkiye'deki ilk temsilcisi olan Osman Hamdi (1842-1910), döneminde Fransa'da önemli sayılan Oryantalizm anlayışına bağlı resimlerinde, sadece Batılı anlamda figürü kullanmakla kalmadı, kadın figürünü kullanan ilk Türk ressamı oldu. Abdülhamit döneminde getirildiği çeşitli görevlerde, Türkiye'de modern müzecilik ve arkeoloji çalışmalarının da öncülüğünü yaptı, Arkeoloji Müzesi'ni ve Güzel Sanatlar Akademisi'ni kurdu.

bozacağı kaygısıyla modernleşmeyi destekliyordu. Bir yandan da, Islahat Fermanı'nın madencilik, tarım, demiryolları gibi alanlarda yabancılara tanıdığı ayrıcalıklarda olduğu gibi, bunu da kendi yurttaşlarının çıkarları doğrultusunda yönlendiriyorlardı.

Tanzimat dönemi boyunca, imparatorluğun ekonomik ve siyasi olarak Batı ile eklemlenmesinin zorunlu sonucu olan yeniden yapılanma çabaları devam etti. Geleneksel yönetim yapısı, hukuk, eğitim ve vergi sistemi, değişen ekonomik ve toplumsal ilişkileri artık düzenleyemez olduğundan, bütün bu alanlar yeniden düzenlendi. 1858 Arazi Kanunnamesi ile toprakta özel mülkiyete belli koşullarda izin verilmesi en köklü dönüşümlerden biri oldu. İlk ve orta dereceli okullar açılarak modern bir eğitim sisteminin temelleri atıldı. Yargı sistemi yeniden yapılandırıldı. Ceza Kanunnamesi başta olmak üzere kamu hukuku alanında Avrupa yasaları benimsendi. Bu süreçte, 1848 devrimlerinin ardından imparatorluğa sığınan ve bir kısmı yaşamını Osmanlı paşası olarak sürdüren Macar ve Polonyalı devrimcilerin de büyük katkısı oldu.

Yarısömürgeleşme mi?

Aynı dönemdeki mali kararlar ise, imparatorluğu ekonomik açıdan dışarıya bağımlı ve onun denetimine açık hale getirdi. Devlet, 1854 Kırım Savaşı sırasında, tarihinde ilk kez dış borç aldıktan sonra 1870'lere kadar tahvil karşılığında İngiliz ve Fransız borsalarına borçlanmayı sürdürdü. Faizler İngiliz ve Fransız orta sınıflarının zenginleşmesine katkıda bulunurken, alınan borçların bir kısmı modernleşme, bir kısmı ise doğrudan lüks tüketim için harcandı. Borçların faizleri ve anaparaları yeni borçlar alınarak ödeniyordu. 1870'lerin ortalarında Avrupa'da yaşanan krizin de etkisiyle yeni borç almak güçleşti, 1875'te devlet borçlarını ödeyemez hale geldi. 1881'de bir anlaşmayla yeni ödeme koşulları belirlendi ve bunlar Muharrem

Tevfik Fikret
(1867-1915)
Yaşamı ve şiirleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde genç kuşakları ve siyasal hareketleri derinden etkiledi, Batılı sanat anlayışının gelişmesinde büyük rol oynadı. Gerek sarayın, gerekse İttihat ve Terakki yönetiminin uygulamalarına karşı çıkan Tevfik Fikret, döneme egemen olan ulusçuluğun aksine, evrenselci bir dünya görüşüyle insanı temel alan şiirler yazdı.

Ziya Gökalp
(1876-1914)
Türkçülük ideolojisini sistemleştiren sosyolog, düşünür ve siyasetçi Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki içindeki Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık akımlarını "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" formülünde birleştirdi. Koşulların değişmesine bağlı olarak Kızıl Elma ve Turan hedeflerinden ulus-devlet hedefine yöneldi ve bu tavrıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkili oldu.

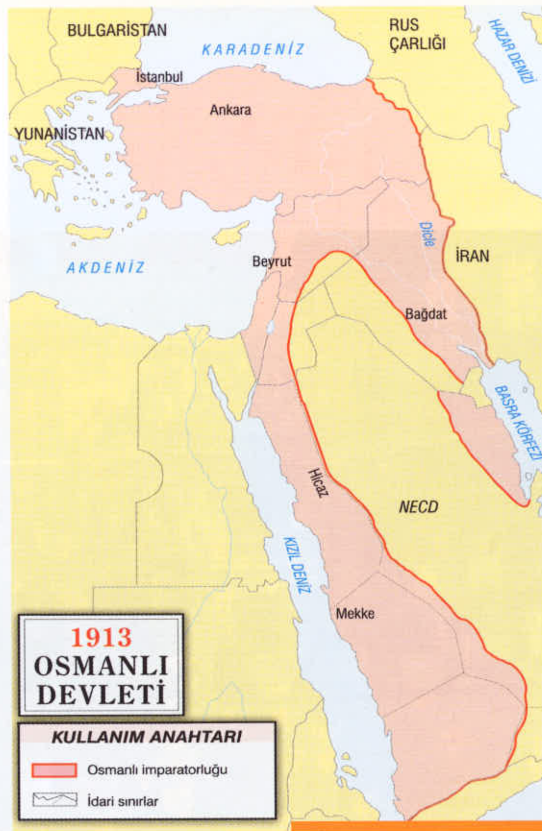
Kararnamesi ile yasalaştı. Kararname ile, Düyun-ı Umumiye İdaresi (Genel Borçlar Yönetimi) adıyla bir kurum oluşturularak vergi toplama hakkı bazı eyaletlerde ve mallarda bu kuruma bırakıldı. 1883'te tütün üretimini ve alım satımını denetleme konusunda tekel hakkı verilen yabancı sermayeli Tütün Rejisi Şirketi kuruldu. Bu gelişmeler Osmanlı devletinin egemenlik haklarından bir kısmını Batı'ya devretmesi anlamına geliyordu.

Tanzimat döneminde yaşanan bir başka önemli gelişme ise, modern anlamda ilk siyasal muhalefetin belirmeye başlamasıydı. Modern bürokrasi içinde çeşitli görevlerde bulunan bir grup aydın, 1865'te gizli bir örgüt kurdu. Yeni Osmanlılar olarak anılan ve aralarında Namık Kemal'in de bulunduğu bu grup, meşruti monarşiye geçilirse devletin kurtulacağına inanıyordu. Görüşlerini basın aracılığıyla yaymaya başlayan bu grubun görüşleri hem halk arasında hem de hükümet üyeleri arasında, hatta sarayda etkili oldu. 1876'da bir hükümet darbesiyle II. Abdülhamit tahta çıkarıldı ve imparatorluğun ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi kabul edildi. 1877'de her eyaletin kendi düzenlemesine göre yürütülen ilk seçimler yapıldı ve ilk parlamento toplandı.

Eyaletler Bir Bir Veda Ediyor...

İmparatorluğun merkezi bu dönüşümü yaşarken, eyaletlerde iki farklı süreç yaşanıyordu. Merkezle hiçbir zaman sıkı bir bağımlılık ilişkisine girmemiş olan Kuzey Afrika eyaletleri, bu dönemde imparatorluktan koparılarak sömürgeleştirildiler. Bu süreç daha 1830'da Fransa'nın Cezayir'i sömürgeleştirmesiyle başladı. İmparatorluktan daha hızlı bir sanayileşme ve modernleşme sürecine giren Mısır bile İngiltere'nin ekonomik baskısına boyun eğdikten sonra 1882'deki işgal sonucu sömürgeleşti.

Balkanlarda yaşanan ulus-devletleşme süreci ise hem Balkan halkları, hem de

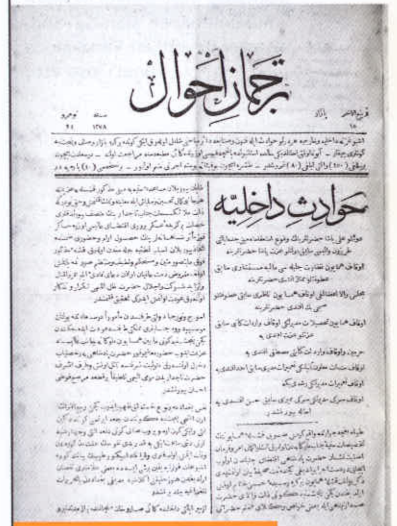

imparatorluk için yıkıcı sonuçlar doğurdu. Bazı bölgeleri Avrupa ekonomisiyle bütünleşen Balkanlarda ulusçu hareketlerin yanı sıra, burada nüfuz mücadelesi yürüten Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın izlediği politikalar da imparatorluğun bölgedeki varlığını zayıflattı. 1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın sonucunda, Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsız, Bulgaristan ise özerk bir devlete dönüştü, Bosna Hersek de Avusturya-Macaristan'ın denetimine bırakıldı.

Bu ağır yenilgi, II. Abdülhamit'in mutlak monarşiye dönüşünü kolaylaştırdı. Parlamento 1878'den sonra toplanmadı, Kanun-ı Esasi yürürlükte kaldı ama uygulanmadı. II. Abdülhamit dönemi, mutlak bir monarşi altında modernleşme dönemiydi. Katı bir baskı rejimiyle siyasal ve toplumsal muhalefet engellendi. Buna karşılık, Tanzimat döneminde başlatılan reformlar sürdürüldü. Özellikle eğitim alanında gelişme sağlandı, okul ve öğrenci sayısı büyük oranda arttı. Ulaşım ve iletişim alanında da önemli bir aşama kaydedildi; imparatorluğun her tarafı ile telgraf bağlantısı sağlandı, demiryolları yapımına hız verildi.

Birlik ve İlerlemeye Doğru

Bu gelişmeler, gerek asker ve sivil bürokrasi, gerekse geniş öğrenci kitlesi içinde, çöken imparatorluğu kurtarmak amacını taşıyan yaygın bir siyasallaşmaya neden oldu. Yeni Osmanlıların düşünceleri yayıldı, gizli örgütler kurulmaya, muhalif gazete ve yayınlar çıkmaya başladı. Bunlardan beş tıp öğrencisinin 1889'da kurduğu gizli İttihad-ı Osmani (Osmanlıların Birliği) grubu, Paris'te muhalif bir gazete çıkaran Ahmet Rıza Bey'in etkisiyle, İttihat ve Terakki (Birlik ve İlerleme) Cemiyeti'ni oluşturdu. Jön Türkler olarak anılan bu grup Avrupa ülkelerinde ve Mısır'da çeşitli gazeteler çıkararak yaygın bir muhalefet yürüttü. Cemiyetin başlıca amacı, Abdülhamit'in istibdat yönetimine son verilmesi ve meşrutiyet yönetimine geçilmesiydi.

Tercüman-ı Ahval
Matbaanın 250 yıl geç girdiği İstanbul'da ilk Türkçe özel gazete olan *Tercüman-ı Ahval*, 1860-1866 yılları arasında, önce sadece pazar günleri, sonra haftada üç ve beş gün yayımlandı. "Halkın bilgi edinme ve düşüncelerini dile getirme hakkı"nı gerçekleştirme amacıyla yayına başlayan gazete, aynı zamanda sansüre uğrayıp kapatılan ilk gazete oldu.

Londra (1863) ve New York'tan (1868) sonra, dünyadaki üçüncü yeraltı toplutaşıma sistemi olan Tünel, Beyoğlu ile Galata arasında günde 40.000 kişinin gidip geldiğini hesaplayan bir Fransız mühendisin girişimiyle 1875'te yapıldı. Kendi hükümetinden alamadığı mali desteği İngiltere hükümetinden alan Gavand, 42 yıllık bir imtiyaz karşılığında Tünel'i inşa etti.

Ancak, Abdülhamit, değişik yöntemler kullanarak bu muhalefet hareketini kontrol etmeyi başardı.

1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve ertesinde Rusya'da meşrutiyet ilan edilmesi Osmanlı muhalefetini canlandırdı. Özellikle Harbiye'nin genç mezunları arasındaki örgütlenme çalışmaları hızlandı. Başta Makedonya olmak üzere imparatorluğun dört bir yanında yerel örgütler kurulmaya başlandı. Bu örgütlerden biri de 1905'te Mustafa Kemal tarafından Şam'da kurulan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ydi. Söz konusu gizli örgütlerin asıl merkezi Makedonya idi. Bu bölgede hemen her şehirde küçük örgütler vardı. Bu küçük örgütleri birleştiren, Selanik Postanesi'nde çalışan Talat (Paşa) oldu. 1890'da İttihad-ı Osmani'ye üye olan Talat, 1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu. Bir süre sonra Talat'ın başında bulunduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Ahmet Rıza'nın yönettiği İttihat ve Terakki Cemiyeti birleştiler. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan bu yeni örgütün biri Paris'te, diğeri Selanik'te iki merkezi vardı, ama asıl güç Selanik'teydi. Bölgede bulunan Üçüncü Ordu'nun kurmay subaylarından Binbaşı Enver (Paşa) özellikle genç subayların bu örgüte katılmasında büyük bir rol oynadı. İlk dönemlerde imparatorlukta kurulan Ermeni ve Arap örgütleriyle de işbirliği yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İT), 1908'de Makedonya'da başlattığı ayaklanmayla Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konmasını ve meşrutiyetin ilanını sağladı.

İkinci Meşrutiyet ve Sonrası

Meşrutiyetin ilanı, başlangıçta bütün imparatorlukta hem devletin, hem de halkın kurtuluşu olarak algılandı. 1908'de yapılan seçimler sonucunda oluşan parlamentoda, imparatorluk sınırları içinde yaşayan bütün milletler temsil ediliyordu. Meşrutiyet, basına ve siyasal örgütlenmelere de özgürlük getirdi, baskılar azalınca siyasal ve toplumsal yaşam hareketlendi. 1909'da İstanbul'da İttihat ve Terakki

II. Meşrutiyet gösterileri
II. Meşrutiyet'in ilanı, özellikle Rumeli'nde, farklı din ve mezheplerden Osmanlı uyrukları tarafından coşkuyla karşılandı. Fransız Devrimi'nin "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganı Osmanlı'da "Yaşasın Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet ve Adalet" biçimini almıştı.

Cemiyeti'ne karşı başlayan, ancak kısa sürede meşrutiyeti yıkıp şeriat yönetimi kurulması biçimini alan 31 Mart ayaklanması Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırıldıktan sonra parlamento II. Abdülhamit'i tahttan indirdi. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti, üyelerinin gençliği ve deneyimsizliği yüzünden doğrudan yönetime geçmedi ve iktidarları dışardan denetlemeye çalıştı.

1912 Balkan Savaşı bu dönemi sona erdirdi. Osmanlı İmparatorluğu, savaşta eski başkenti ve nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olan Edirne de dahil olmak üzere Balkanlardaki bütün topraklarını kaybetmişti. 1913'teki İkinci Balkan Savaşı'nda sadece Edirne geri alınabildi. Bu ağır yenilgi, yöneticilerinin çoğu Selanik ve Makedonyalı olan İttihat ve Terakki'nin devleti yok olmaktan kurtarma kararlılığıyla iktidara el koymasına neden oldu. Cemiyet yönetimi ele geçirdiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları ve Müslüman olmayan nüfusu çok azalmıştı. İçinde ulusçu, İslamcı ve Batıcı eğilimleri barındıran Cemiyet, görünüşte Ziya Gökalp'in bunları uzlaştıran ideolojisini benimsemişti, ama alttan alta ulusçu bir siyaset izlemeye başladı. Daha Abdülhamit döneminde Almanya ile kurulan siyasal, ekonomik ve askeri ilişkilerin de etkisiyle Almanya modeli benimsendi. Korumacı bir politika eşliğinde ulusal bir sanayi oluşturmak üzere önemli adımlar atıldı ve merkezi devletin gücünü artıracak önlemler alındı. Bu çerçevede, yapımını Almanya'nın üstlendiği Berlin-Bağdat demiryoluna, her iki devletin çıkarlarının kesiştiği büyük bir proje olarak başlandı.

Etkileri Cumhuriyet dönemine miras kalacak olan bu modernleşme ve sanayileşme çabaları, İngiltere ile Almanya arasında kızışan rekabetin sonucunda patlayan Birinci Dünya Savaşı nedeniyle yarım kaldı. İttihat ve Terakki hükümeti İngiltere ve yandaşlarının karşısında, bir umut olarak gördüğü Almanya'nın yanında savaşa girme kararı aldı.

Mısır'ın 19. yüzyılda yaşadığı serüven, bu yüzyılın pek çok önemli olgu ve sürecini içinde barındıran etkileyici bir öyküdür. MÖ 3000'lere dayanan büyük bir uygarlığın mirasçısı olan Mısır, Roma, Bizans, Arap, Türk ve Osmanlı egemenliğinin ardından, bir yüzyıl içinde, önce modern bir devlete dönüşmek için olağandışı bir atılım yaptı, ama bunu çeşitli nedenlerle başaramayıp sömürgeleşti.

19. yüzyıldaki serüveni, İngiltere'nin Hindistan ile ticaretini kesmeyi amaçlayan Napoléon'un Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Mısır'ı 1798'de işgal etmesiyle başladı. İngiltere'nin de müdahalesiyle Fransız işgalinin sona erdirilmesine rağmen Osmanlı İmparatorluğu Mısır üzerindeki nüfuzunu bir daha kuramadı. 1805'te yönetimi fiilen ele geçiren Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'ı bağımsız bir devlete dönüştürebilecek bir modernleşme atılımı başlattı. Bu eyalette, İstanbul'dan önce başlatılan ve Osmanlı'nın aksine, serbest ticaretle değil, ticarette devlet tekeliyle desteklenen bu modernleşme atılımı başlangıçta etkileyici bir başarıya ulaştı. Mısır'da köklü bir toplumsal ve ekonomik dönüşüm yaşanırken, Mısır ordusu da, bir başka Osmanlı eyaleti olan Suriye'yi 1831'de işgal ettikten sonra, Osmanlı ordusunu 1832'de Konya'da ve 1839'da Nizip'te iki kez bozguna uğrattı. Bu ikinci bozgunun ardından, İngiltere başta olmak üzere, Osmanlı'nın bütünlüğü politikasını benimseyen Avrupa devletlerinin müdahalesiyle Mısır işgal ettiği topraklardan çekildi, ama Mısır valiliği babadan oğula geçen fiili bir hükümdarlığa dönüştü.

Mehmet Ali Paşa Mısır'da özellikle pamuğa dayalı bir ulusal sanayi kurmaya, modern bir devlet ve yönetim yapısı oluşturmaya ve bunu sağlamak üzere eğitimde modernleşmeye yöneldi; ama ardılları bu projeyi sürdürmediler. 1848'de vali olan Abbas Paşa, Batılılaşma karşıtı olduğundan yeni okulları kapattı, buna karşılık ticarette devlet tekeline son verip Mısır'ı İngiliz ticaretine açarak sömürgeleşme sürecinin en önemli adımını attı. Bu arada, Saint-Simon'un izleyicisi olan Ferdinand de Lesseps'e Süveyş Kanalı'nı yapma izni verilmesi ve kanalın 1869'da tamamlanarak açılması, Mısır'ı stratejik açıdan da vazgeçilmez bir yer haline getirdi. Bu durum, İngiltere ve Fransa'nın Mısır üzerinde bir yandan rekabet ederken, diğer yandan da Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını sağlayacak her türlü gelişmeye karşı birlikte tavır almalarına neden oldu. İngiltere ve Fransa arasındaki rekabet, 1881'de Vatan Partisi altında birleşen ulusalcı hareketlerin başlattığı ayaklanmayı İngiltere'nin bastırmasıyla sona erdi. İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal ederek burada fiili bir egemenlik kurdu. Bu fiili egemenlik, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Osmanlı'ya savaş ilan etmesiyle resmi bir egemenliğe dönüştü. Savaşın ardından Mısır'da yeniden güçlenen ulusalcı hareket, İngiltere ile uzlaşarak, Mısır'ın 1922'de bağımsız bir devlete dönüşmesini sağladı. İngiltere'nin Mısır üzerindeki nüfuzu ancak 1956'da, Albay Nasır'ın başbakanlığı sırasında yaşanan Süveyş Krizi'yle birlikte sona erecekti.

sevgi huyu

... 1840 tarihlerinde Japonya'ya Avrupa bir tokat attı. Fakat bu tokat üzerine Japonya Avrupa'ya gözünü ve kalbini kapamadı. Bu darbenin hangi pazulardan ve hangi neden ve güçlerle geldiğini anlamaya koyuldu ve inanılması kolay olmayan bir miktarda, yani bir defada 25.000 evladını Avrupa'ya, Amerika'ya eğitime, incelemeye gönderdi. Fakat bu 25.000 genç Japonun eğitim ve incelemesini bitirerek Japonya'ya geri dönüşü 'Doğan Güneş İmparatorluğu'nu canlandırdı. ... Avrupa bize bir değil bin tokat vurdu. Biz uyanmıyorsak kabahat Avrupa'nın mı, yoksa bizim balkabağı kafalarımızın mı? Biz Müslüman olmayan kavimleri o kadar hafife alıyoruz ki onların üzerimize en parlak zafer ve galibiyetlerini bile önemsemiyoruz. 'Biz ki Müslümanız öteki dünya bizimdir, cennet bizimdir, cennet kızları ve oğlanları bizimdir, görme nimeti bizimdir. Dünyadaki başarı ve mevkileri ne olursa olsun gayrimüslimlerin öteki dünyadaki yeri cehennemdir, nasipleri sonsuza kadar cehennem azabıdır' diyoruz ... Yabancılar bize ne yaptı? Biz demiryolculuk öğrenmek için mesela Amerika'ya gittik de Müslümanız yahut Türküz diye bizi mekteplerine, fabrikalarına kabul etmediler mi? Bataklık arazimizi kurutmak istedik de mani mi oldular?.. Kendimizi dev aynasında gördüğümüz yetişir! Husumetlerimizi şimdiye kadar hasmımızın bulunmadığı yerlere yönelttik. Avrupa bizim yaptığımız gibi güneşin batmasıyla mesaisini terk etmiyor, yatmıyor. Avrupa'da tabiatın güneşi batınca insanların güneşi doğuyor: Elektrik... En büyük ve en daimi hasmımız kendi kafamızdır. Bizim ile yabancılar arasındaki ilişki güçlü ile zayıf, alim ile cahil, zengin ile fakir arasındaki ilişki... Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir...

Abdullah Cevdet, *Şime-i Muhabbet: Celal Nuri Bey'in Geçen Nüshadaki (sayıdaki) Şime-i Husumet Makalesine Cevap* (1913)

batı medeniyetinden gelebilecek içtimai ve ahlaki afetler ve çareleri

... Batı medeniyetinin İslam âlemine olan ihracatının çoğu "öldürücü zehir" diye vasıflandırılmaya layıktır. Surasını da itiraf edelim ki zaten gerilemeye ve ahlaki fesada düşmüş olan biz Müslümanlar, bu kabil ihracatı talepte ve kabul etmede büyük bir düşkünlük gösteriyoruz. Batı medeniyeti terkibiyle ifade ettiğimiz büyük medeniyet, elbette yalnız kötü şeylerden ve sefahetten ibaret değildir, elbette bu medeniyetin iyi karşılanmaya ve takdir edilmeye layık nice kısımları vardır. Lakin Avrupa siyaseti, mağlup ve mahkûm milletlerin mahkûmiyetlerinin idaresi için bize, kendileri için kuvvet ve satvet sebebi olan medeni amilleri değil, zaaf ve sefahete sebep olan ictimai amilleri vermeye meyyaldir. Biz de bütün kudretimizle bu iğrenç amilleri kapıyoruz!

Avrupalıların tahakkümü altına düşen yerlerde zırhlılar, yüksek binalar, büyük köprüler, demiryolları, tersaneler meydana getirecek mühendisler, sanatkârlar yetişmiyor. Biz onların ticaret, iktisat ve ziraat usullerine, yardımlaşma ve şefkat, fazileti himaye vs. gibi alınması feyiz ve yükselmemize sebep olacak içtimai teşkilatlarına rağbet etmiyoruz. Piyano çalmak, alafranga şarkı söylemek, modaya göre on türlü kıyafete girmek, mükemmel yemek pişirme usullerimize frenklerin cicili bicili ve fakat lezzetsiz ve kaba yemeklerini tercih etmek, yürüme ve gezme tarzında bin şekilde tuhaflıklar göstermek, çocuklarımızı milliyet haricinde terbiye etmek, kendisini bu vatanın yabancısı yapacak fikirlerle doyurmak, türlü renkte alkollü içkiler yutmak, din ve fazilet hislerinden soyutlanmak, namus ve âdetler hususunda şüpheci ve ilgisiz kalmak, zevk ve sefahati hayatın gayesi bilmek: İşte Avrupa medeniyetinden zengin ve fakirlerimizin almaya ve taklit etmeye kalkıştığı şeyler...

Seyh Mihridin Arusi (Sehbenderzade Ahmet Hilmi), *Yirminci Asırda Âlem-i İslam ve Avrupa-Müslümanlara Rehber-i Siyaset* (1911).

tarih yazmak

iki açı

Bütün dünyayı değişik ölçülerde etkisi altına alan sanayileşme ve modernleşme süreci Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmenin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin iki farklı çizgi yarattı. Bunlardan biri, II. Mahmut'un benimsediği ve daha sonra İttihat ve Terakki'nin sürdürdüğü merkezden modernleşmeydi. Diğeri ise, Sened-i İttifak'la filizlenen ve daha sonra Prens Sabahattin tarafından savunulan merkezden olmayan modernleşmeydi.

• İmparatorluğu merkezden modernleştirmeyi savunanların dayanakları neler olabilirdi?

• Modernleşme sürecine merkezin müdahale etmemesini savunan ademi merkeziyetçi modernleşme görüşünü savunanların gerekçeleri neler olabilirdi?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Şiir nedir? Tarihi anlamak açısından niçin önemlidir?
Yandaki şiirin yazarı kimdir?
Yandaki şiir ne zaman yazılmıştır?

Şiir nasıl çözümlenir?

Tevfik Fikret'in İstanbul'u "Doğu'nun kraliçesi" olarak nitelemesi nasıl değerlendirilebilir?
Sis şiirinin yazıldığı tarihteki toplumsal ve siyasal koşullar nasıldı?

Şiiri tarihsel bağlam içine oturtmak

Tevfik Fikret'in Sis şiiri şöyle başlar:

Sarmış yine âfâkını bir dûd-i muannit,
bir zulmet-i beyzâ ki peyâpey mütezâyit.

ve şöyle biter:

Örtün, evet, ey hâile... örtün, evet, ey şehr;
Örtün, ve müebbet uyu, ey fâcire-i dehr!...

1902'de yazılmış ve o dönemde anlaşılabilen bir şiirin bugün ancak "bugünün diliyle" anlaşılabilmesinin nedenleri ne olabilir?
"Sis" yerel, ulusal ya da evrensel olma özelliklerinden hangisine daha çok sahiptir? Neden?

anlatılan dönemde

İkinci Meşrutiyet basın ve yazın dünyasında da önemli bir özgürleşme ve canlılığa neden olmuştu. Bu dönemde yayımlanan gazete ve dergiler ile edebiyat dünyasındaki gelişmeleri araştırın.

tarih ve yaşam

Ailenizden ya da çevrenizden '93 Harbi' (1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşı) ya da Balkan Savaşları nedeniyle göç eden var mı? Kimler göç etmiş? Nereden? Nereye?

yazarların diliyle

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hep O Şarkı* (1956).
Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste* (1944).

Gene bir sis kaplamış ufuklarını, inatçı bir sis,
gitgide büyüyen bir ak karanlık.
Ağırlığı altında ne varsa sanki yok olup gitmiş,
kalmış ortada kala kala bir tozlu yığın,
o tozlu, korkunç yığına bakan göz
şaşırır titrer, ilerisine gidemez.
Ama sen hak ettin bu karanlık, kalın örtüyü,
bu örtü tıpa tıp sana uydu, ey kanlı toprak,
ey zulümler meydanı, ey yaldızlı ülke,
döktüğü kanla, çektirdiği acıyla çalım satan!
Ey gösterişin, şatafatın beşiği ve mezarı,
oldum olası imrenilen kraliçesi Doğu'nun!
Ey kanlı sevgileri, kılı kıpırdamadan
zevk ve safaya susamış bağrında emziren!
Ey Marmara'nın mavi kucağında
ölüm uykusuna dalmış diri,
ey köhne Bizans, büyücü kocakarı,
(...)
Adamı yukarlara çıkaran yol, el etek öpme yolu.
Yakınması senin yüzünden bütün
öksüzlerin, dulların, arkasızların,
senin yüzünden bütün, ey silahlı korku!
Nasıl dokunulmaz olacak, özgür olacak
şöyle bir soluk almayla kişi,
söyle, ey kanun denen efsane!
Ey tutulmayan sözler, sonsuz yalan!
Ey mahkemelerden her gün kovulan hak!
Ey kuşkunun pençesinde kıskıvrak, duygusuz,
ta yüreklere dek uzanan gizli kulak,
senin korkundan ağızlar sımsıkı kilitli.
Seni hor görüyorlar, halkım için dökülen alın teri!
Ey kalem ve kılıç, siyasi iki mahkûm,
ey doğruluk ve yiğitlik,
unutulmuş yüzlersiniz artık!
Ey kodamanlar ve kuyrukları onların,
pısırıklar, çekingenler ve korkaklar sizi,
nasıl da alışmışsınız iki büklüm yaşamaya,
adınızın sanınızın da maşallahı var hani!
Ey yere eğilmiş kafalar, ak pak, ama tiksindirici!
Ey genç kadın ve ardından koşan delikanlı!
Ey kahırlı ana, ey dargın karı koca!
Ya sizler be çocuklar,
anasız babasız, başı boş yavrucaklar, ya sizler...

Örtün ey İstanbul, kanlı toprak,
örtün, kart orospu, örtün, hiç uyanma!

Tevfik Fikret, *Sis*.

1789 Fransız Devrimi

1815 Viyana Kongresi

1820-1824 Devrimleri

1824 Beethoven/ Dokuzuncu Senfoni

1825 İlk demiryolu hattı

1830 Devrimleri

1831 Takvim-i Vekayi'nin çıkışı

1839 Tanzimat Fermanı

1841 List/ Siyasal İktisadın Ulusal Sistemi

1841 Wagner/ Uçan Hollandalı

1841 Edgar Allen Poe/ Morgue Sokağı Cinayeti

1848 Devrimleri

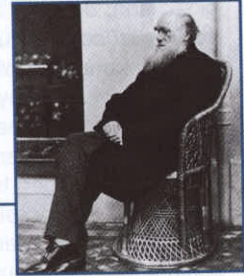
1851 Londra 1. Dünya Sergisi/ Kristal Saray

1852 Beecher/ Tom Amca'nın Kulübesi

1854 Kırım Savaşı

1857 Baudelaire/ Kötülük Çiçekleri

1857 Flaubert/ Madame Bovary

1859 Charles Darwin, Türlerin Kökeni

1861 İtalyan Krallığı'nın kurulması

1865 ABD'de İç Savaş'ın bitişi ve köleliğin kaldırılması

1865 Carroll/ Alice Harikalar Diyarında

1865-1869 Tolstoy/ Savaş ve Barış

1866 Dostoyevski/ Suç ve Ceza

1868 Japonya'da Meiji Restorasyonu

1869 Süveyş Kanalı

1871 Alman İmparatorluğu'nun kurulması

1871 Rimbaud/ Sarhoş Gemi

1871 Dinamo

1871 Kimyasal elementlerin sınıflandırılması (Mendeleyev)

1873 Namık Kemal/ Vatan yahut Silistre

1873 Hidroelektrik

1875 Bizet/ Carmen

1876 Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet'in ilanı

1876 Çaykovski/ Kuğu Gölü Balesi

1876 Telefon (Graham Bell)

1878 İçten patlamalı motor (Daimler)

1884 Transformatör

1884-1885 Berlin Konferansı (sömürgeler için)

1885 Kuduz aşısı (Pasteur)

1888 Fotoğraf filmi (Eastman)

1889 İkinci Enternasyonal'in kurulması

İttihat ve Terakki'nin kurulması

1893 Dizel motor (Diesel)

1893 Dvorak/ Yeni Dünya Senfonisi

1895 Sinema filmi (Lumière Kardeşler)

1895 Halit Ziya Uşaklıgil/ Mai ve Siyah

1897 Radyo (Marconi)

1898 Radyum elementinin bulunuşu (Curie'ler)

1900 Çin'de Boxer Ayaklanması

1901 ABD ile Avrupa arasında ilk radyo yayını

1903 Motorlu uçakla uçuş (Wright Kardeşler)

1905 Rusya'da devrim

1905 Görelilik Kuramı (Einstein)

1905 S. Freud/ Cinsellik Üzerine Üç Deneme

1908 Türkiye'de devrim ve II. Meşrutiyet'in ilanı

1908 Maurice Leblanc/ Arsen Lupen

1908 Ford T-modeli

1911-1912 Çin'de devrim ve cumhuriyetin ilanı

1912 Schönberg/ Pierrot Lunaire

1912 C. G. Jung/ Libidonun Dönüşümleri ve Sembolleri

1912-1913 Balkan savaşları

1913 B. Russell/ Principia Mathematica

1914-1945 arasındaki yaklaşık otuz yıllık dönem 19. yüzyıl düzeninin çöktüğü ve yeni dünya düzeninin temellerinin atıldığı bir dönem oldu. 1914-1918 arası yaşanan Birinci Dünya Savaşı 19. yüzyılda oluşmuş Avrupa merkezli siyasal sistemin çeşitli nedenlerle işleyemez hale gelmesinin sonucuydu. Bu nedenlerin başında, 19. yüzyıl boyunca sanayisi, denizlerdeki üstünlüğü, sömürgeleri ve siyasal gücüyle başat bir konumda olan İngiltere'nin bu konumunu koruyacak gücünü kaybetmesi geliyordu. Birinci Dünya Savaşı, daha önceki savaşlardan farklı olarak, karşı tarafı tamamen yok etmeye yönelik topyekûn bir savaş biçiminde yaşandı. Savaş sonucunda dünyanın başat gücü olmak isteyen Almanya yenildi. Ancak, İngiltere'nin sürdüremediği rolü hangi devletin üstleneceği açıkça belli olmadı.

Savaş sırasında, topyekûn bir savaşı örgütleme ve yürütme yeteneğinde olmadığı ortaya çıkan Rusya'da rejim çöktü. Bu çöküşten yararlanan Bolşevikler iktidarı ele geçirdiler. Fransız Devrimi ile temelleri atılan modelin daha da ileri götürülmesi için, insanların yalnızca yasa karşısında değil, ekonomik, siyasal bütün alanlarda eşit olacağı bir sistemi kurma çabasına giriştiler. Ancak dönem içinde ayrıksı gibi duran bu girişim, gerek ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısı, gerekse dünyanın geri kalanının bu girişime karşı aldığı tavır nedeniyle süreç içinde yönünü değiştirdi.

Savaş sonrası yapılan kapsamlı barış antlaşmaları, yenilenleri cezalandırmayı olduğu kadar, savaş öncesinin dünyasına geri dönmeyi de amaçlıyordu. Devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek ve sorunları barışçı yöntemlerle çözmek için Milletler Cemiyeti kuruldu. Parçalanan

ikinci bölüm | dünya savaşları

imparatorlukların yerine kurulan yeni ulus-devletler 19. yüzyıl değerlerini yaşatmaya çalıştılar. Bütün dünyada serbest ticaretin ve demokrasinin geliştirilmesi için büyük bir çaba harcandı. Ancak, ABD dışında hiçbir ülkede beklenen gelişme yaşanmadı, ortaya çıkan büyük bir düş kırıklığıydı.

1929'da, New York borsasında başlayan ekonomik kriz, kısa sürede dünyaya yayıldı. Uluslararası ticaret durma noktasına geldi, işsizlik hızla arttı. Devletler, krizden çıkabilmek için ekonomiye müdahale etmeye giriştiler. Her ülke kendi kendine yeterli olabilmek için temel malları üretme çabasına girişti. Serbest piyasanın yerini devletçilik aldı.

Siyasal ve ekonomik krizi bir "değerler krizi" izledi. Demokrasilerin yerine diktatörlükler geçti. Bunların en acımasızı İtalya'da ortaya çıkan faşizm ile Almanya'da ortaya çıkan Nazizmdi. Bu ülkelerde farklı olanlara ve farklı düşünenlere yönelik sindirme kampanyaları düzenlendi, Almanya'da bu kampanyalar giderek toplu imha hareketlerine dönüştü.

Nazi rejimi altındaki Almanya, Birinci Dünya Savaşı sırasında başaramadığını 1939'da tekrar denemeye kalkıştı. Pasifik'te Japonya, benzer bir harekete kendi bölgesinde girişti. İkinci savaş, birincisinden çok daha kanlı ve yaygındı. Bütün Avrupa'yı ele geçiren Nazi Almanya'sının orduları Avrupa'da Kızıl Ordu tarafından durduruldu. ABD, Japonya'nın iki kentine atom bombası atarak bu ülkenin bütün iradesini kırdı, aynı zamanda dünyanın en büyük askeri ve ekonomik gücü, dolayısıyla yeni dünya düzeninin başat devleti olduğunu bütün dünyaya gösterdi.

birinci dünya savaşı

1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı, 1870'lerde sarsılmaya başlayan 19. yüzyıl sisteminin sonuydu. Bu sistem, liberal değerleri benimsemiş olan İngiltere'nin dünya üzerindeki üstünlüğüne dayanıyordu. İngiltere, bu üstünlüğü sürdürmek için Avrupalı büyük devletler arasında denge ve barışın korunmasını gözetiyordu. 1870-1871 savaşında Fransa karşısında mutlak bir zafer kazanan Almanya ise, milli iktisat politikası ve hızlı sanayileşmesi ile meydan okuduğu İngiltere'nin üstünlüğüne nihai olarak son vermeyi amaçlıyordu. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı, önceki bütün savaşlardan farklı olarak, sınırlı bir kazanımı değil, mutlak bir zaferi hedefleyen topyekûn bir savaş oldu. Savaş çabaları da, bu amaca uygun olarak, ilk kez kitlesel biçimde örgütlendi ve yürütüldü. Buna karşılık, Birinci Dünya Savaşı, hiçbir tarafın mutlak zaferiyle sonuçlanmadı. Savaşa yol açan koşullar, yenilenlere dayatılan barış antlaşmalarıyla daha da ağırlaşarak varlığını sürdürdü.

İttifaklar ve Savaş

Birinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan siyasal ortam, Avrupa devletleri arasındaki ittifak ilişkilerinden doğdu. Gerek ekonomik, gerekse siyasal gelişmeler, bütün devletleri sürekli değişen karmaşık ittifak ilişkilerine yöneltmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndaki kamplaşmanın ana ekseni 1907'de ortaya çıktı. İngiltere, dünyanın çeşitli yerlerinde Fransa ve Rusya ile çıkar çatışmaları içinde olmasına karşın, Avrupa'daki gelişmeler karşısında onlarla Üçlü İttifak adı verilen bir bağlaşmaya girdi. Almanya ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile bağlaşıktı. Bu kamplaşma, büyük devletlerle aralarında ittifak ya da husumet ilişkileri bulunan diğer Avrupa devletlerini de bu ayrışma içinde yer almaya yöneltti.

Fransa'da dev bir kulaklıkla düşman uçaklarını dinleyen askerler.

Avcı uçakları askeri havacılığın ilk aşamalarında topçu mevzilerini belirlemek için kullanılıyordu. Kısa süre içinde, silahla donatılıp hava çarpışmalarında düşman uçaklarını düşürmeye başladılar. Yine bu dönemde, bombardıman uçakları da geliştirildi. Saldırı uçakları ise, kara birliklerine destek sağlamak için savaş alanında düşman kuvvetlerini, tesislerini ve araçlarını alçaktan bombalamakta kullanılıyordu.

Birinci Dünya Savaşı, bu ayrışmanın keskinleştiği bir noktada, Avusturya-Macaristan'ın 27 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle başladı. Birbirini izleyen savaş ilanları, bir ay içinde, İttifak devletleri olarak anılan Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın bir kampta, İtilaf devletleri olarak anılan İngiltere, Fransa, Rusya ve Sırbistan'ın ise diğer kampta yer aldığı Büyük Savaş'ı başlattı. 1914 sonunda Osmanlı İmparatorluğu, 1915'te Bulgaristan İttifak devletlerine katıldı, buna karşılık 1915'te İtalya, 1916'da Portekiz ve Romanya, 1917'de de Yunanistan ve ABD İtilaf devletlerinin yanında savaşa girdi.

Franz Kafka
(1883-1924)
Çoğu ölümünden sonra yayımlanan yapıtlarında, 20. yüzyıl başında bireyin yaşadığı yabancılaşmayı, kural ve kurumlar karşısındaki yalnızlığını ve çaresiz mücadelesini işledi. Aralarında *Dava, Şato* gibi romanlarının, *Değişim ve Ceza Sömürgesi* gibi öykülerinin bulunduğu yapıtları, edebiyat tarihinin üzerinde en çok tartışılan örnekleri arasındadır.

Savaş, Avrupa devletleri arasındaydı, ama topyekûn bir savaş olarak yürütüldüğünden, sömürgeler de ilk kez savaşa dahil edildi. Sömürgeler hem savaş alanı oldular hem de sömürge imparatorluklarına verdikleri kaynaklara ek olarak, asker de göndermeye başladılar. İngiliz ordusunda İngiliz, Kanadalı ve Avustralyalıların yanında Hintliler başta olmak üzere Asyalılar da savaştı, Fransız ordusunda Afrikalılar görev yaptı. Büyük Savaş'ın Dünya Savaşı olarak nitelendirilmesine neden olan bu tabloyu, Japonya'nın İtilaf devletlerine katılarak Pasifik'teki Alman sömürgelerini ele geçirmesi tamamladı.

Birinci Dünya Savaşı, sadece coğrafi boyutlarıyla değil, ekonomisi, sanayisi ve örgütlenmesiyle de önceki savaşlardan ayrıldı. Bütün taraflar topyekûn seferberlik ilan ederek, nüfuslarının önemli bir bölümünü silah altına aldılar. İngiltere, erkek nüfusun yaklaşık yüzde 12'sini, Almanya yüzde 15'ini, Fransa yüzde 17'sini seferber etti. Topyekûn bir savaşı yürütebilmek için gıda, giysi, silah, teçhizat ve benzeri ihtiyaçların üretiminin ve dağıtımının merkezi bir planlamayla yapılması zorunluydu. Bu nedenle bütün savaşan devletler üretim ve dağıtımı planlamaya, dolayısıyla merkezi yönetimi güçlendirmeye yöneldiler.

Bu, aynı zamanda, cephe dışındaki bütün insan gücünün de bu amaçla çalıştırılması anlamına geliyordu.

Bunun en önemli sonucu kadınların, üretime daha önce hiç olmadığı kadar büyük ölçekte katılması oldu. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi, tarafların, savaşı en azından kendi halklarına meşru göstermelerini gerektiriyordu. Bu da, yine daha önce hiç görülmemiş nitelik ve ölçüde bir propaganda savaşının yürütülmesiyle sonuçlandı.

Strateji, Taktik, Siyaset

Askeri açıdan savaş, hemen hemen hiç değişmeyen Batı Cephesi ile savaş boyunca değişen diğer cephelerde yürütüldü. Almanya başlangıçta Belçika üzerinden geçerek Fransa ordusunu çevirip saf dışı etmeyi, ardından Rusya'ya yönelmeyi planlamış, daha 2 Eylül 1914'te Paris'i tehdit edecek kadar ilerlemişti. Ama Fransız karşı saldırısı ile durdurulduktan sonra, iki taraf arasında kuş uçuşu beş yüz kilometrelik bir hat oluştu. Batı cephesi olarak anılan bu hattın iki tarafındaki siperlerde mevzilenen askerler, savaş boyunca, makineli tüfek ve top ateşi altında, birbirlerinin siperlerini yarıp geçmeye çalıştılar. Bunun sonucunda, sadece Batı Cephesi'nde 1 milyon 700 bin kişi öldü. Diğer cephelerde savaş süresince karşılıklı yerel ya da bölgesel galibiyetler birbirini izledi. Rus Cephesi'ndeki savaş ise erken bitti. Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nin ardından kurulan Sovyet hükümeti, ne pahasına olursa olsun barışı seçerek savaştan çekildi ve Mart 1918'de Almanya ile Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzaladı.

Buna karşılık, 1917 başında İtilaf devletlerinin yanında savaşa giren ABD'nin savaş çabalarını yoğunlaştırması, 1918 yazından başlayarak savaşın gidişini

Georges Clemenceau
(1841-1929)
Mücadeleci bir gazeteci ve siyasetçi olan Clemenceau 1917'de 76 yaşındayken Fransa başbakanlığını üstlendi ve Fransız halkına mücadele azmi aşılamayı başardı. Müttefik devletlere de savaşı ortak bir komutanlık altında yürütme zorunluluğunu kabul ettirdi. Versailles Barış Antlaşması'nın Fransa'nın çıkarları doğrultusunda yapılmasını sağladı.

değiştirdi. ABD'nin İngiltere'yle güçlü ekonomik ve ticari bağları vardı. Almanya, İngiltere'yi her türlü dış kaynaktan yoksun bırakmak üzere uyguladığı deniz ablukası sırasında ABD gemilerini de batırınca, ABD Almanya'ya karşı savaşa girmişti. ABD'nin mali, maddi ve insani kaynaklarıyla desteklenen İtilaf devletleri, 1918 sonbaharında Batı cephesi de içinde olmak üzere bütün cephelerde üstünlük sağladılar. 30 Eylül'de Bulgaristan, 30 Ekim'de Osmanlı İmparatorluğu, 3 Kasım'da Avusturya-Macaristan silah bırakma anlaşmalarını imzaladılar. Almanya da cumhuriyetin ilanıyla birlikte 11 Kasım'da müttefiklerini izledi.

Bu anlaşmaların ardından, yenilen devletlerin her biri ile yapılan barış antlaşmaları geldi. Almanya ile Haziran 1919'da Versailles, Avusturya ile Eylül 1919'da Saint Germain, Bulgaristan ile Kasım 1919'da Neuilly, Macaristan ile Haziran 1920'de Trianon, Osmanlı imparatorluğu ile Ağustos 1920'de Sevr barış antlaşmaları imzalandı.

ABD Başkanı Wilson'ın ilan ettiği ve Wilson İlkeleri olarak anılan ilkelere dayalı barış antlaşmaları, çokuluslu imparatorlukların sonunu getirdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağıldı, yerine kurulan Avusturya, İmparatorluk topraklarının önemli bir bölümünü Polonya, Yugoslavya, İtalya ve Romanya'ya bıraktı; Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıdı. Toprak paylaşımları bu ülkelerin çoğunda ciddi azınlık sorunları yarattığından, barış antlaşmalarına azınlık haklarına ilişkin ayrıntılı hükümler kondu. Küçülen ve çokuluslu niteliğini büyük ölçüde kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, Sevr Barış Antlaşması'nı imzaladı, ama bu antlaşmayı hiç onaylamadı. Savaşın hukuken sona erişi, Kurtuluş Savaşı sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile oldu. Bu antlaşma ile, Türkiye, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan imparatorluk toprakları üzerindeki fiili durumu tanıdı.

Guglielmo Marconi
(1874-1937)
1887'de Alman fizikçi Heinrich Hertz'in (1857-1894) elektromanyetik dalgaları laboratuvar ortamında elde etmesinin ardından, ısrarlı çalışmalarıyla dalgaları gittikçe daha uzağa iletmeyi başaran İtalyan bilim adamı ve girişimci, 1901'de Atlas Okyanusu ötesine ilk telsiz mesajını iletti. 1907'de Nobel Fizik Ödülü'nü alan Marconi, dünyaca ünlü olması nedeniyle 1919 Paris Barış Konferansı'nda İtalyan delegesi olarak yer aldı.

Almanya ise, kendisine dayatılan Versailles Barış Antlaşması ile, bütün sömürgelerinin yanı sıra ülkesinin bazı bölümlerini de yitirdi. Antlaşma, toprak düzenlemeleri dışında, miktarı daha sonra belirlenecek savaş tazminatları ödenmesi, zorunlu askerliğin kaldırılarak Alman ordusunun sınırlandırılması, denizaltı ve uçak yapımının yasaklanması gibi ağır hükümler de içeriyordu.

Siper savaşının simgesi haline gelen Batı Cephesi'nde milyonlarca asker karşılıklı birer hat üzerinde kazılmış çukurlarda aylarca yaşadı. Neredeyse kesintisiz bir top ateşi altında devam eden bu savaşta, karşı cepheyi yarmak için, kum torbaları ve dikenli tellerle korunan siperlerden çıkan yüzbinlerce asker, büyük çoğunluğunun makineli tüfek ateşi altında kırılacağını bile bile düşman siperlerine ulaşmaya çalışıyordu.

Pirüs Zaferi

Avrupa'da barış, daha başından itibaren geçici olduğu bilinen bir barış oldu. Bu, Avrupa devletleri bakımından, kazananın olmadığı bir zaferdi: İngiltere, eski üstünlüğünü sürdüremeyeceğini ve herhangi bir meydan okuma karşısında ABD'nin yardımına muhtaç olduğunu, Fransa dünyadaki üstünlük yarışında artık ön sırada yer almadığını anladı. Almanya ise, tam anlamıyla yenilmediği halde kendisine dayatılan barış koşullarını kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu da Almanya'da, her sınıf ve ideolojiden Almanın paylaştığı bir haksızlığa uğramışlık duygusu yarattı. Sovyetler Birliği, Brest-Litovsk Barışı ile kaybettiği topraklarda, devrimin yayılmasını önlemek için oluşturulan karantina kuşağına razı olmak zorunda kaldı. Böylece Finlandiya, 120 yıl sonra bağımsızlığına kavuşan Polonya ve topraklarını büyük ölçüde genişleten Romanya ve üç yeni Baltık cumhuriyeti, Estonya, Letonya ve Litvanya Avrupa siyasal haritasında yerini aldı.

"Savaş"
Dix (1929)
Döneminin toplumsal gerçekliğini, keskin eleştiriler içeren karamsar ve irkiltici tablolarında yansıtan Otto Dix (1891-1969), çok sayıda tablosunun yanı sıra, 1924'te gerçekleştirdiği 50 oymabaskılık dizisinde de savaşı konu almıştı. Dix, dışavurumculuktan etkilenmesine rağmen, asıl olarak yeni nesnelcilik akımının kurucularından sayılır.

Savaştan kazançlı çıkan tek devlet ABD idi. 1914'te dünyanın en büyük sanayi ekonomisine sahip olmasına rağmen, ABD dünya ekonomik ve siyasal sistemini yönlendirebilecek bir konumda değildi. Savaşın sonucunda, Avrupa yenilenleri ve yenenleriyle büyük bir yıkıma uğrarken, ülkesi savaştan zarar görmeyen ABD'nin ekonomisi savaş sanayisi sayesinde büyüdü.

Tarih boyunca insanların savaşmak için kullandığı araç gereçler ve bunlara bağlı savaş düzenleri, savaşların sonuçları üzerinde belirleyici bir rol oynadı. Özellikle barutun savaş amaçlı kullanımından başlayarak, insanın kol gücünün ve gözüpekliğinin yerini savaş araçlarının üstünlüğü aldı. Böylece, savaşlar savaş teknolojisini geliştirirken, savaş teknolojisi de, savaşların gidişini değiştirdi.

Batı Cephesi'nde çarpışan tarafların gerek insan gücünde, gerekse silah üretiminde birbirine denk olması, siper savaşının dört yıl boyunca sürmesine yol açtı. Siper savaşı, bir hattın iki tarafında açılan siperlerde mevzilenen yüz binlerce askerin, makineli tüfek ve seri ateşli toplarla, karşı tarafın mevzilerini yararak ilerleme ve düşmanı geriletme girişimine dayanıyordu. İki tarafın güçlerinin denk olması nedeniyle hattın sabitlenmesi, bir yandan her iki tarafın da tüfek, mermi ve top üretiminin devasa boyutlara varmasına, diğer yandan da yeni savaş araçları arayışına yol açtı.

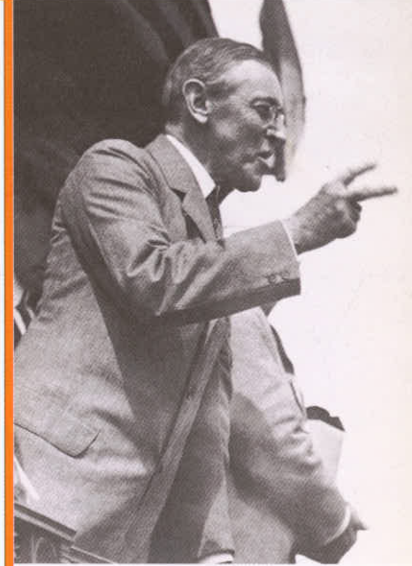
İlk kez 1916'da İngiltere tarafından üretilen tank, bu arayışın ürünüydü. Daha Rönesans'ta, Leonardo da Vinci tanka benzer bir araç tasarlamış, ama enerji sorununu çözemediği için, bu tasarı da diğer pekçok tasarı gibi kâğıt üzerinde kalmıştı. İçten patlamalı motorun geliştirilmesi, bu tür bir savaş aracının yapımını teknolojik olarak mümkün kıldığı halde, diğer savaş araçları gibi tank da, savaşın yarattığı ihtiyacın sonucu olarak tasarlanıp üretildi. İngiltere, 1916'da, Batı Cephesi'nde, topu topu 9 tank kullandı, üstelik bunlar henüz deneme aşamasında, yeterince geliştirilmemiş araçlardı. Buna karşılık, siper savaşında böyle bir aracın sağlayacağı üstünlük açıkça ortaya çıktığında, teknoloji ve sanayisi bunu yapabilecek kadar gelişmiş olan Almanya derhal kendi tanklarını üretmeye başladı.

Benzer bir girişim, tank gibi etkili olmayan ve daha sonra uluslararası sözleşmelerle yasaklanan zehirli gazlardı. Kimya sanayisinde büyük bir gelişme gösteren Almanya, bu üstünlükten savaşta da yararlanmak isteyerek, Ekim 1914'te ve Nisan 1915'te zehirli gaz kullandı. Ancak bu girişimler, zehirli gazdan her iki tarafın da etkilenmesi ve gaz dağılır dağılmaz siperlerin yeniden doldurulması nedeniyle başarısız oldu. Buna karşılık, bu iki deneme üzerine geliştirilen gaz maskesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren bütün ordularda askeri donanımın bir parçası oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda denizaltı gemileri de etkili bir savaş aracı oldu. Daha 1700'lerde tasarlanan ve 18. yüzyıl sonlarından itibaren geliştirilmeye çalışılan denizaltılar 1914'e gelindiğinde su üstünde içten patlamalı motor, su altında ise elektrik motoruyla çalışıyordu. Büyük Savaş'ta en büyük denizaltı filosuna sahip olan ülke Almanya'ydı. Almanya, bu üstünlüğünü İngiltere'yi abluka altına alarak kullandı, müttefik ve tarafsız devletlere ait 10 milyon tonun üzerinde gemi batırdı.

Hava araçları ise Birinci Dünya Savaşı'nda yetkinleştiler. 1903'te Wright Kardeşlerin ilk uçuşu gerçekleştirmelerinden sonra gelişmeye başlayan havacılık, savaş sırasında hızlandı. Almanya, zeplin olarak anılan hava araçlarını 1915-1916 arasında İngiltere'yi bombalamak için kullandıysa da, bu araçlardan beklediği sonucu alamadı. Buna karşılık, İngiltere başlangıçta keşif amaçlı kullandığı uçakları, 1915'te makineli tüfek taşıyan avcı uçaklarına dönüştürdü; düşman mevzilerini ve hava üslerini bombalamada etkili olduğu görülen bu araçlar savaş içinde gittikçe geliştirildi. 1917'de uçak yapımında Almanya'yı geçen İngiltere ve Fransa, uzun menzilli bombardıman uçakları üretmeye başladılar. Bunların etkili olduğunun anlaşılması üzerine Almanya da zeplinden vazgeçerek, ağır bombardıman uçaklarının üretimine yöneldi.

wilson ilkeleri (on dört nokta) 8 Ocak 1918

I. Açıklık içinde varılmış barış antlaşmalarından sonra, hiçbir özel uluslararası mutabakata girilmemeli ve diplomasi her zaman içtenlikle ve kamuoyunun gözü önünde yürütülmelidir.

II. Uluslararası antlaşmaları uygulamaya yönelik uluslararası girişimle denizlerin tamamen ya da kısmen kapatılması dışında, savaşta ve barışta karasuları dışındaki bütün denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği sağlanmalıdır.

III. Barışı onaylayan ve barışı korumak üzere işbirliği yapan bütün ülkeler arasındaki bütün ekonomik engeller olabildiğince kaldırılmalı ve ticaret koşullarında eşitlik sağlanmalıdır.

IV. Her ülkede silahlanmanın iç güvenlikle bağdaşan en düşük düzeye indirileceği yolunda karşılıklı güvenceler alınıp verilmelidir.

V. Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve kesinlikle tarafsız bir yaklaşımla ele alınıp düzenlenmeli ve bu tür egemenlik sorunları karara bağlanırken, ilgili halkların çıkarlarına ve iyelik hakkı karara bağlanacak olan devletin hakkaniyete uygun taleplerine eşit ağırlık verilmesi ilkesine sıkı sıkıya uyulması esas alınmalıdır.

VI. Bütün Rus toprakları yabancı askerlerden arındırılmalı, Rusya'yı ilgilendiren bütün sorunlarda kendi siyasal gelişimini ve ulusal politikalarını bağımsızca belirlemesi yönünde kısıtsız ve yükümsüz bir fırsatı tanıyacak şekilde diğer dünya ülkelerinin en uygun ve en özgür işbirliğini sağlayacak bir çözüme varılmalı, Rusya'nın kendi tercihine bağlı kurumlar çerçevesinde özgür uluslar topluluğundan içten bir kabul görmesi güvence altına alınmalı ve böyle bir kucak açmanın ötesinde, gerek duyabileceği ve kendi başına isteyebileceği her türden yardım sunulmalıdır. Önümüzdeki aylarda kardeş ülkelerin Rusya'ya reva görecekleri davranış ne ölçüde iyi niyetli olduklarının, kendi çıkarlarından ayrı olarak onun ihtiyaçlarını ne ölçüde kavradıklarının, akıllıca ve bencillikten uzak bir sempatiyi ne ölçüde beslediklerinin mihenk taşı olacaktır.

VII. Bütün dünyanın mutabık kalacağı üzere, Belçika yabancı askerlerden arındırılmalı ve diğer bütün özgür uluslarla birlikte hakkı olan egemenliğe, hiçbir kısıtlama girişimi olmaksızın yeniden kavuşmalıdır. Başka hiçbir girişim ulusların birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla koydukları kurallara güvenin yeniden sağlanmasına bunun kadar hizmet etmeyecektir. Yaraları saracak böyle bir girişim olmadan, uluslararası hukukun bütün yapısı ve geçerliliği örselenmiş kalacaktır.

VIII. Bütün Fransız toprakları özgürlüğe kavuşmalı ve işgal edilen kesimler bu ülkeye geri verilmelidir; Alsace-Lorraine konusunda Prusya tarafından 1871'de Fransa'ya karşı işlenen ve yaklaşık elli yıldır dünya barışını bozan haksızlık, herkesin çıkarına olan barışın yeniden sağlanabilmesi için düzeltilmelidir.

IX. İtalya'nın sınırlarında açıkça belirlenebilir milliyet çizgilerine uygun olarak bir yeniden-düzenleme yapılmalıdır.

X. Uluslar arasındaki yerinin korunup güvence altına alınmasını istediğimiz Avusturya-Macaristan halklarına, özerk gelişime dönük en özgürce fırsat tanınmalıdır.

XI. Romanya, Sırbistan ve Karadağ yabancı askerlerden arındırılmalı ve işgal edilmiş topraklar bu ülkelere geri verilmelidir; Sırbistan'a denizlere serbest ve güvenli çıkış hakkı tanınmalıdır; çeşitli Balkan devletlerinin birbirleriyle ilişkileri tarihsel olarak oluşmuş bağlılık ve milliyet sınırlarına uygun olarak dostça görüşmelerle saptanmalıdır; çeşitli Balkan devletlerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne ilişkin uluslararası güvenceler antlaşmada yer almalıdır.

XII. Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kesimine güvenli bir egemenlik tanınmalı, ama şu anda Türk yönetimi altında olan öbür milliyetlere de her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliği ve kesinlikle rahatsız edilmeden özerk gelişim fırsatı sağlanmalıdır; Çanakkale Boğazı [Boğazlar] uluslararası güvenceler çerçevesinde bütün ülkelerin gemileri ve ticareti açısından serbest geçişe sürekli açık tutulmalıdır.

XIII. Tartışmasız bir şekilde Polonyalı toplulukların yaşadığı toprakları kapsayacak bağımsız bir Polonya devleti kurulmalıdır; bu devlete denizlere serbest ve güvenli geçiş hakkı sağlanmalı, bu devletin siyasal ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü uluslararası antlaşmayla güvence altına alınmalıdır.

XIV. Büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne ilişkin karşılıklı güvenceler verme amacına yönelik özel antlaşmalar çerçevesinde bir genel uluslar birliği oluşturulmalıdır.

tarih yazmak

iki açı

Savaştan sonra Almanya'ya dayatılan ağır barış koşulları konusunda iki farklı görüş ortaya çıktı.

Bir görüşe göre, Almanya savaştaki sorumluluğunun sonuçlarına katlanmalı, verdiği zararı ödemeli ve bu devletin bir daha güçlenmesi önlenmeliydi. Bu görüşü kimler savunmuş olabilir? Neden?

Diğer bir görüşe göre Almanya'ya bu koşulların dayatılması, haksızlık olmanın ötesinde, gerçekçi olmaktan uzaktı ve uygulanamazdı. Bu görüşü kimler savunmuş olabilir? Neden?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Uluslararası antlaşma nedir?
Yanda bir maddesi verilen Versailles Barış Antlaşması kimler arasında, ne zaman yapılmıştır?
Yandaki antlaşma maddesi hangi konuyu düzenlemektedir?

Antlaşma nasıl çözümlenir?

19. yüzyıla ilişkin bilgileriniz doğrultusunda bu antlaşma maddesini çözümleyin. "Modern dünya" ne demektir? Antlaşmayı kaleme alanlar "uygarlık" ile ne kastediyorlar? Bazı halkları velayet (manda) altına alma gerekçesi olarak ne gösteriliyor?

Antlaşmaları tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki antlaşma maddesi uyarınca velayet altına alınan halklar hangileridir? Bu halklar daha önce nasıl yaşıyorlardı? Velayet yönetiminde nasıl yaşadılar?

anlatılan dönemde

1801'de İngiltere ile tek bir taç ve tek bir parlamento altında birleştirilmiş olan İrlanda, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde iç savaşın eşiğindeydi. 1916'da başlayan ayaklanma bastırıldı, ama 1918 seçimlerinden ezici bir zaferle çıkan bağımsızlık yanlıları 1919'da İrlanda Cumhuriyeti'ni ilan ettiler ve İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nu (IRA) kurdular. Bunu izleyen gelişmeleri araştırın.

tarih ve yaşam

Ailenizde ya da çevrenizde, anlatılan döneme ilişkin olarak neler anımsanıyor?

yazarların diliyle

Erich Maria Remarque, *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* (1929).
Ernest Hemingway, *Silahlara Veda* (1929).

Versailles Barış Antlaşması, 28 Haziran 1919

Milletler Cemiyeti Misakı

madde 22

Son savaşın bir sonucu olarak, daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğinden artık çıkmış olan ve modern dünyanın çetin koşulları altında henüz kendi başlarına ayakta duramayacak konumdaki halkların yaşadığı sömürgelere ve topraklara şu ilke uygulanmalıdır: Böyle halkların esenliği ve gelişimi, uygarlığın kutsal bir emanetini oluşturur ve söz konusu emanetin gereklerinin yerine getirilmesine yönelik güvencelerin bu sözleşmede yer alması gerekir. Bu ilkeye uygulamada geçerlilik kazandırmanın en iyi yolu, böyle halklar üzerindeki vesayetin, mevcut kaynaklarından, tecrübelerinden veya coğrafi konumlarından dolayı böyle bir sorumluluğu en iyi şekilde üstlenebilecek ve bunu kabul etmeye hazır olan ileri milletlere emanet edilmesi ve söz konusu vesayetin Milletler Cemiyeti adına mandater ülke sıfatıyla onlar tarafından uygulanmasıdır. Manda yönetiminin karakteri ilgili halkın gelişim evresine, yaşanan toprağın coğrafi konumuna, ekonomik koşullarına ve başka benzer durumlara göre farklılık göstermek zorundadır. Daha önce Türk İmparatorluğu bünyesinde yer alan belli topluluklar, tek başlarına ayakta durabilecek hale gelmelerine kadar bir mandater ülkenin idari tavsiyesine ve yardımına bağlı kılınmak kaydıyla, bağımsız millet sıfatıyla varlıklarının geçici olarak tanınabileceği bir gelişim evresine ulaşmışlardır. Mandater ülkenin seçiminde bu toplulukların arzusu en başta gözetilmesi gereken hususlardan biri olmalıdır. Diğer halklar, özellikle de Orta Afrika halkları, sadece asayişin ve ahlak düzeninin korunması kaydıyla sınırlanmak üzere din ve vicdan özgürlüğünü, köle ticareti, silah kaçakçılığı ve içki kaçakçılığı gibi suiistimallerin yasaklanmasını, kolluk hizmeti ve ilgili toprağı savunma amaçları dışında tahkimatların ya da askeri üslerin ve deniz üslerinin kurulmasının ve yerli halka askeri eğitim verilmesinin önlenmesini güvence altına alacak ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti'nin diğer üyelerine ticaret ve alışveriş için eşit fırsatları sağlayacak koşullar çerçevesinde, ilgili toprağın idaresinden mandater ülkenin sorumlu olmasını gerektiren bir evrededir. Güneybatı Afrika ve Güney Pasifik Adaları'nın belli bir kısmı gibi bazı topraklar vardır ki, seyrek nüfuslu veya yüzölçümü bakımından küçük veya uygarlık merkezlerinden uzak veya mandater ülkeyle coğrafi bakımdan bitişik oluşlarından ve diğer durumlardan dolayı, bunlar için en iyi yol, yerli ahalinin çıkarları lehinde yukarıda belirtilen teminatlara uyulması kaydıyla, mandater ülkeye ait toprakların ayrılmaz parçaları olarak mandater ülkenin yasaları çerçevesinde idare edilmeleri olabilir. Her türlü manda yönetimi biçiminde, mandater ülke kendi sorumluluğuna bırakılan toprakla ilgili olarak Konsey'e bir yıllık rapor verecektir. Mandater ülkenin uygulayacağı otorite, kontrol ya da idarenin derecesi, daha önce Milletler Cemiyeti'nce bu konuda bir anlaşmaya varılmamışsa, her durumda Konsey tarafından açık bir şekilde tanımlanacaktır. Mandater ülkelerin yıllık raporlarını alıp incelemek ve manda yetkilerine uyulmasına ilişkin bütün konularda Konsey'e tavsiyelerde bulunmak üzere bir kalıcı komisyon oluşturulacaktır.

РЕСТОРАНЪ

ekim devrimi

Rusya'da 1917'de gerçekleşen Ekim Devrimi, kendisinden önceki iki büyük devrimin, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin sonucuydu. Marksistler, Fransız Devrimi'nin ülküsü olan eşitlik, özgürlük, kardeşlik sloganının kapitalist sistem içinde gerçekleşemeyeceğini, bu sistemin devrimle yıkılması ve işçi sınıfının diktatörlüğünde yepyeni bir düzen kurulması gerektiğini savunuyorlardı. Ekonomik, sosyal ve siyasal haklarda göreli bir iyileşmenin gerçekleştiği sanayileşmiş ülkelerde, ulusal sol partiler bu görüşü yavaş yavaş terk ettiler, sosyalizme demokratik yollardan geçilebileceğini savunmaya başladılar. Rusya'daki Marksistler ise devrim düşüncesine bağlı kaldılar ve Ekim Devrimi ile görüşlerini uygulama olanağı buldular. Ancak, devrimin başka ülkelere yayılmaması ve bunun sonucunda tek ülkede sosyalizm ilkesinin benimsenmesi, sınıfsız, yani komünist topluma geçişi hedefleyen bu ilk sosyalizm uygulamasının hedefine ulaşamamasına yol açtı.

Dünyayı Şaşırtan Rusya

Savaştan önce Rusya ciddi bir toplumsal huzursuzluk içindeydi. Ülke hızla sanayileşiyor, ancak bunun toplumsal yaşamda yarattığı dönüşümü düzenleyecek reformlar yapılamıyordu. 1905 Devrimi'nden sonra yapılan ilk iki seçimde sol partiler Duma adını taşıyan parlamentoya büyük bir çoğunlukla girmişler, ama Duma her iki döneminde de çar tarafından dağıtılmıştı. Sonraki seçimlerde bileşimi değişen Duma, Çar II. Nikola ve baskıcı hükümetleri karşısında etkisiz kaldı. Buna karşılık, ülke nüfusunun yüzde onuna ulaşan işçi sınıfı, Marksist olan Rus Sosyal Demokrat İşçi

Petrograd'da devrimciler, Mayıs 1917.

Almanya'da siyasi iktidarı kimin ele geçireceğinin belirsiz olduğu bir dönemde, işçi ve askerlerin ayaklanması, Sosyal Demokrat Parti de dahil olmak üzere Bolşevik devrimine karşı olanları birleştirdi. Böylece, Rusya'nın aksine, Almanya'da silahlanmış halkı siyasal iktidara el koymaya yöneltecek güçte bir partinin bulunmaması, ayaklanmaların bastırılmasını ve normale dönülmesini kolaylaştırdı.

Lenin
(1870-1924)
Marksist düşünür, siyasetçi ve eylemci Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) tarihin en büyük devrimcilerinden biri sayılır. Ekim devrimini hedefleyen, örgütleyen ve gerçekleşmesini sağlayan Lenin, devrimden sonra Sovyet yönetiminin kalıcı olması ve sosyalist bir toplumun oluşturulması için çaba harcadı.

Partisi'nin (RSDIP) örgütlediği kitlesel siyasal grevlerle en ciddi siyasal muhalefet odağı haline geldi. Savaşın hemen öncesinde Rusya, yönetilenlerin artık aynı şekilde yönetilmek istemediği, yönetenlerinse artık yönetemez olduğu bir bunalım durumuna girmişti.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması bu durumu geçici olarak değiştirdi. Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler dışında bütün siyasal partiler gönüllü ya da gönülsüz olarak savaşı desteklediler; ama savaş sırasında yolsuzluk ve vurgunlarla daha da ağırlaşan yaşam koşulları başlangıçtaki ulusal desteği sona erdirdi ve bunalım yeniden derinleşti. Mart 1917'de, dağıtımdaki bozukluk nedeniyle yiyecek sıkıntısı çekilen Petersburg'da kadın işçiler bir grev başlattı. Kısa sürede yayılan grev, askerlerin de katılmasıyla kendiliğinden bir devrime dönüştü. Çarlık yönetimi, daha önce de olduğu gibi askeri birliklere işçilerin üzerine ateş açılmasını emretmişti. Askeri birlikler bu kez bu emri yerine getirmeyip, ayaklanan işçilere katılmaya başladılar. Bu olağanüstü ortamda Bolşeviklerin girişimiyle on beş kişilik bir işçi ve asker sovyeti (kurulu) oluşturuldu ve bu kurul, yiyecek dağıtımı başta olmak üzere Petersburg'u fiilen yönetmeye başladı. Petersburg Sovyeti, Duma'dan da geçici bir hükümet kurulmasını, siyasal özgürlüklerin tanınmasını ve anayasa hazırlamak üzere bir kurucu meclis toplanmasını istedi. II. Nikola bu gelişmeler üzerine tahtı bıraktı ve 20 Mart'ta geçici hükümet tarafından tutuklandı. Böylece üç yüz yıllık Romanov hanedanlığı sona erdi. Bu sırada bütün ülkede işçi, asker ve köylü sovyetleri kuruluyor, çarlık yönetiminin kurum ve kuralları fiilen ortadan kaldırılıyordu.

Leningrad
1703'te Çar I. Petro tarafından modern bir kent olarak tasarlanıp kurulan kent 1712'den 1918'e kadar başkent olarak kaldı. Kurulduğunda adı Sankt-Peterburg idi, daha sonra Petrograd ve 1924'te Leningrad adını aldı, 1991'de yeniden ilk adıyla adlandırıldı. Çok sayıda tarih ve kültür varlığının bulunduğu kent, Avrupa'nın en güzel kentlerinden sayılır.

İktidarı sovyetler ile paylaşan geçici hükümetin çoğunluğunu anayasacı demokratlar oluşturuyordu. Bunlar, barışçı ve sabırlı bir değişimden yanaydılar, savaş ve devrim koşullarında bile olsa demokratik bir dönüşümü gerçekleştirmeyi amaçlıyorlardı. Ancak geçici hükümet Rusya'nın karşı karşıya bulunduğu acil sorunları çözebilecek güce sahip değildi. Böyle bir ortamda, sürgünden dönen Lenin, "barış, toprak ve ekmek" talebini ortaya atarak Bolşevikleri "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganıyla harekete geçirdi. Bütün Rusya'da geniş kitleler tarafından benimsenen bu slogan etkili oldu ve Bolşevikler 7 Kasım'da neredeyse hiç direnişle karşılaşmadan iktidarı ele geçirdiler.

Barış Hemen Şimdi!

Bütün iktidar yetkilerini elinde toplayan Sovyet Merkezi Yürütme Komitesi ile Lenin'in başkanlığında oluşturulan yeni hükümetin başlıca amacı, bir an önce barış yapmak ve içeride devrimi pekiştirmek oldu. 3 Mart'ta Almanya'yla imzalanan Brest-Litovsk Barışı sonucunda bırakılan topraklarla birlikte, nüfusun üçte biri, ülkenin sahip olduğu demirin yüzde sekseni, kömürün yüzde doksanı kaybedilmişti. Ne pahasına olursa olsun savaşı sona erdirmek isteyen sovyet yönetimi, içeride de büyük bir dönüşümü gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bütün topraklar kamulaştırılarak köylülere dağıtıldı, bankalar devletleştirildi, sınıfsal ayrıcalıklar kaldırıldı, devrim mahkemeleri ve işçi milisleri kuruldu, her alanda kadın ve erkek eşitliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler yapıldı.

Potemkin Zırhlısı (1925)
Sovyet sinema yönetmeni ve kuramcısı Ayzenştayn'ın (1898-1948) 27 yaşındayken çektiği Potemkin Zırhlısı dünya sinemasının başyapıtları arasındadır. Film, 1905 Rus Devrimi sırasında Potemkin Zırhlısı'nda erlerin ayaklanmasını olağanüstü bir coşku ve insancıllıkla anlatır. Sinemanın en büyük yönetmenlerinden sayılan Ayzenştayn, yeni doğmakta olan bu sanata çok önemli kuramsal ve teknik açılımlar sağladı.

Bu ortamda Mayıs 1918'de başlayan iç savaş iki yıl sürdü. Çarlık generallerinin topladığı ve ABD ile müttefikleri tarafından da desteklenen Beyaz Ordu, Troçki'nin önderliğindeki Kızıl Ordu tarafından 1920 ortasında kesin olarak yenildi. Artık Rus Komünist Partisi adını taşıyan Komünist Parti'nin yönlendirdiği sovyet yönetimi bütün ülkeyi denetim altına aldı. Bu süre boyunca savaş komünizmi olarak anılan bir politika uygulandı. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kaldırıldı; sanayi, ticaret ve hizmet sektörleri tamamen devletleştirildi; köylülerin ürün fazlasına el konmaya, ücretler ürün ve karneyle ödenmeye başladı. Bu uygulamanın iç savaş ve yokluk nedeniyle ağır yaşam koşullarına ve çok ciddi bir huzursuzluğa yol açtığı anlaşılınca Lenin 1921'de Yeni Ekonomik Politika'nın benimsenmesini sağladı.

Yeni Ekonomik Politika, sosyalizm hedefinden stratejik bir geri adım olmakla birlikte, Sovyet iktidarını pekiştirdi. Köylülerin ürün fazlasına el konulmasından vazgeçildi, bunun yerine ürün biçiminde bir vergi getirildi ve bunu ödeyenlere ürünlerini pazarda satma olanağı tanındı. Büyük sanayi, ulaşım, bankacılık ve doğal kaynaklar dışında kalan küçük sanayi ve ticaret işletmelerinde özel mülkiyete izin verildi. Böylece, sınırlı olmakla birlikte para ve piyasa ekonomisine geri dönüldü. Yeni politika hem tarımda, hem de sanayide olumlu sonuç verdi ve birçok alanda savaş öncesindeki düzey yakalandı. Öte yandan, bu dönemde diğer ülkelerle diplomatik ve ticari ilişkiler kurulmaya başlandı.

Vladimir Vladimiroviç Mayakovski (1893-1930)
"Devrimin Sairi" olarak anılan Mayakovski, Rus gelecekçiliğinin en önemli temsilcilerindendir. Sanatta devrimi, hareketi ve dinamizmi savunan bu akım, kendisinden önceki şiir anlayışını reddederek, şiiri günlük dile yakınlaştırmayı hedefliyordu. Mayakovski Ekim Devrimi'ni yapıtları ve eylemleriyle destekledi, sosyalist bir kültür ve proleter bir sanat yaratmak için çaba harcadı.

"Sarı, Kırmızı, Mavi"
Kandinsky (1925)
Soyut resmin yaratıcısı sayılan Kandinsky resme Almanya'da başladı, 1914'te Rusya'ya döndü, devrimden sonra sanat alanında önemli görevler yaptı. Ama Sovyet sanatının sosyalist gerçekçiliğe yönelmesi üzerine Almanya'ya giderek Bauhaus okulunda dersler verdi, Nazilerin Bauhaus'u kapatması üzerine de Paris'e yerleşti. Renk, çizgi ve biçimi tanınabilir nesneleri değil, bir duygu ya da düşünceyi anlatmak için kullanan Kandinsky, döneminin bilim ve ilerleme anlayışına tepkisini, sanatta ruhsallığı vurgulayarak yansıttı.

"Tek Ülkede Sosyalizm"

Bu gelişmelere, 1921'den başlayarak, siyasi iktidarın pekiştirilmesi amacıyla her türlü muhalefetin partiden ve devlet aygıtından sistemli biçimde uzaklaştırılması eşlik etti. Stalin bu sırada parti genel sekreterliğine yükseldi, Lenin'in 1924'te ölmesinin ardından partiye ve devlet aygıtına egemen oldu. 1926'da, başlıca rakibi olan Troçki'yi görevlerinden uzaklaştırarak, hızlı bir sanayileşmeyle kapitalist ülkelerin gelişmişlik düzeyini yakalamayı hedefleyen "tek ülkede sosyalizm" tezini kabul ettirdi. 1928'de Yeni Ekonomik Politika'dan vazgeçildi, "sola dönüş" olarak anılan yeni bir politikayla devletin ekonomideki denetimi artırıldı ve 1929'da planlı ekonomi uygulaması başlatıldı. Üretimin beş yıllık planlar halinde merkezi biçimde düzenlenmesine dayalı bu uygulama, 1929 Büyük Bunalımının alt üst ettiği bir dünyada, Sovyetler Birliği'ni etkileyici bir büyümeye götürdü.

Buna karşılık, bu çarpıcı büyümenin insani sonuçları ağır oldu. Tarımda geleneksel yapıyı değiştirmeyi amaçlayan ve köylüleri devlet mülkiyetindeki çiftlikler olan kolhozlarda toplayan uygulamanın başarıya ulaşması için geniş biçimde zor kullanıldı. Toplumsal yaşamın bütün alanlarında baskıcı bir denetim kuruldu. Bilim, eğitim, sanat ve kültür alanlarında özgür ve yaratıcı düşünce sınırlandırıldı, bu alanlardaki bütün etkinlikler partinin emir ve denetimine bağlandı. Bu uygulamalar nedeniyle, Batı demokrasilerinde Stalin acımasız bir diktatör, sosyalizm ise bireysel özgürlükleri yok eden totaliter bir rejim olarak nitelendi.

barış hareketi

Silah kullanımına, silahlanmaya karşıtlık ve savaşsız bir dünya özlemi anlamında barışçılığın kökleri Çin, Hint inanışları, Musevilik ve Hıristiyanlıkla yakından ilişkilidir. Daha 14. yüzyılda Dante savaşların son bulması için bir dünya imparatorluğu kurulmasını, Dubois devletler arası anlaşmazlıkların çözümü için sürekli bir hakem heyeti kurulmasını önermiş, 17. yüzyıldan başlayarak Avrupa'da ve dünyada sürekli bir barışın nasıl sağlanabileceğini konu alan kitaplar yazılmaya başlanmıştır.

19. yüzyılın ilk çeyreği içinde önce ABD'de, daha sonra İngiltere, Fransa ve İsviçre'de barış için ilk sivil örgütlenmeler oluşmuştur. Sonraki yıllarda bu örgütler birbirinden ayrı, tekil kuruluşlar olmaktan çıkıp ülke çapında örgütlenmeye başlamışlar, uluslararası ilişkiler kurmuşlar, 1843 sonrasında da dünya barış kongrelerinde biraraya gelmeye başlamışlardır.

Barış hareketi, bu ilk aşamasında, dinsel düşünceyle yakından bağlantılı olmuştur. Hareket içinde yürütülen ana tartışma konularından en önemlisini, daha sonra da güncelliğini koruyarak, savaşlar arasında herhangi bir ayrım yapılıp yapılamayacağı konusu oluşturmuştur. Zorunlu askerlik hizmetine karşıtlık barış hareketinin başlıca ilkelerinden biri olmuş ve uluslararası sorunların hakemlik yöntemiyle çözülmesi önerilmiştir. 1848 devrimleri döneminde kitleselleşen ve geçmiştekinden çok daha büyük oranda toplumsal mücadele ile iç içe geçen barış hareketi, bu dalganın sönüşünden sonra 1870'lere kadar dağınıklığa girmiştir.

1867-1870 yıllarında birçok ülkede barış için mücadele eden yeni birlik ve derneklerin kurulması ile yarım yüzyıl devam edecek bir canlanma dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde barış hareketi Avrupa'nın öteki birçok ülkesine, Güney Amerika ve Asya'ya yayılmış, kitle baskısıyla İngiltere'den başlayarak çeşitli hükümetleri uluslararası hukuk kuralları oluşturmaya ve hakemlik mekanizmaları aramaya yöneltmiştir.

İşçi ve emekçi hareketinin dünya çapındaki örgütleri olan Birinci ve İkinci Enternasyonaller de barışın sağlanması ve korunmasını başlıca gündem maddelerinden biri yapmışlardır. Ne var ki, Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken milliyetçi yönelimler içine giren birçok sosyal demokrat ve sosyalist lider, dünya emekçilerinin birbirlerine karşı savaşmamaları ilkesine sırt çevirmişler, hatta kendi devletlerinin savaş kabinelerinde aktif görev almışlardır.

Savaş başladıktan sonra da savaşa karşı tutum alanlar çabalarını sürdürmüşler, 1915'te Zimmervald'de ve 1917'de Stockholm'de iki ayrı nitelikli kongrede savaşın nasıl sona erdirilebileceği tartışılmıştır. 1917 Stockholm kongresine, İttihat ve Terakki yönetimi de, sahte bir sol parti kurdurarak, savaşın bir an önce sona erdirilmesini desteklemek için katılmaya çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı büyük yıkımlara duyulan tepki Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına neden olmuş, barış hareketinin gücü savaşı engelemeye yetmemiş olsa da yeni bir dönemi başlatmıştır.

Bütün Rusya Sovyetler Kongresi'nin Kasım 1917'deki Oturumunda Oybirliğiyle Kabul Edilen Barış Kararnamesi

24-25 Ekim (6-7 Kasım) Devrimi'yle oluşturulan ve İşçi, Asker ve Köylü Sovyetleri tarafından desteklenen İşçi ve Köylü Hükümeti, savaşa taraf bütün halklara ve hükümetlerine dürüst ve demokratik bir barış için derhal müzakerelere başlamayı önerir.

Hükümet, çatışma halindeki ülkelerin savaş yüzünden bitkin düşmüş, eziyet ve işkenceye maruz kalmış işçilerinin ve emekçi sınıflarının ezici çoğunluğunca özlemle beklenen, çarlık monarşisinin devrilmesinden sonra Rus işçileri ve köylülerince en kesin ve ısrarcı tavırla talep edilen dürüst ve demokratik bir barıştan, derhal varılacak ilhaksız (yani yabancı toprakların gaspını, yabancı milliyetlerin zorla başka yönetim altına girmesini getirmeyen) ve tazminatsız bir barışı anlar.

...

Hükümet, zengin ve güçlü ülkelerin ele geçirmiş oldukları milliyetleri aralarında nasıl paylaşacaklarına karar vermeleri için bu savaşın sürdürülmesini insanlığa karşı işlenmiş en büyük suç sayar; yukarıda ana hatları belirtilen ve istisnasız bütün milliyetler için aynı ölçüde adil olan hükümler temelinde bu savaşı sona erdirecek barış koşullarını derhal imzalama kararını ciddiyetle beyan eder.

...

Hükümet, gizli diplomasiyi yürürlükten kaldırarak, bütün müzakereleri bütün halkın gözü önünde tamamen açık şekilde yürütme, toprak ağalarının ve kapitalistlerin hükümeti tarafından Şubat 1917 ile 25 Ekim 1917 arasında onaylanmış veya varılmış bütün gizli antlaşmaları eksiksiz yayımlamaya derhal girişme yönündeki sıkı kararlılığını bildirir. Hükümet, genellikle görüldüğü üzere, Rus toprak ağaları ve kapitalistleri için üstünlükler ve ayrıcalıklar elde etmeye, Büyük Rusya ilhaklarını sürdürmeye veya artırmaya yönelik olmalarına binaen, bu gizli antlaşmaların içerdiği hükümlerin koşulsuz olarak ve hemen geçersiz kılınmış olduğunu ilan eder.

...

Hükümet, savaşa taraf bütün ülkelerin hükümetlerine ve halklarına derhal bir ateşkese varmayı önerir ve bu ateşkese en az üç aylık bir süre için varılmasını arzu edilir bir durum sayar; böyle bir süre içinde, gerek savaşın içine sürüklenmiş veya savaşa katılmak zorunda bırakılmış milletlerin ve milliyetlerin göndereceği temsilcilerin katılımıyla barış müzakerelerinin sonuca bağlanması, gerekse barış koşullarının nihai teyidi için bütün ülkelerin halk temsilcilerinden oluşmuş yetkili meclislerinin toplantıya çağrılması tamamen mümkün olacaktır.

iki açı

Rusya'da 1917'de çarlık yönetimine karşı siyasal muhalefet içinde en belirgin görüş ayrılığı savaş karşısındaki tutumlarıydı.

• Önemli bir çoğunluk, ilke olarak savaşa karşı olmak ve Rusya'da bir şeylerin değişmesini istemekle birlikte Rusya'nın savaştan çekilmesini doğru bulmuyordu. Bunun gerekçeleri ne olabilir?

• Bolşevikler ve sayıları az da olsa anarşistler ise ne pahasına olursa olsun savaşın derhal sona erdirilmesini istiyorlardı. Bunun gerekçeleri ne olabilir?

tarihçi gözüyle

anlatılan dönemde

İki yüz yıl boyunca Rusya'ya bağlı bir ülke olan Finlandiya'da 19. yüzyıl sonunda güçlenen ulusçu hareket, Ekim Devrimi'nden hemen sonra bağımsızlık ilan etti ve bu ülkede iç savaş başladı. İç savaşın nasıl sonuçlandığını ve Finlandiya'da İkinci Dünya Savaşı'na kadar yaşanan siyasal gelişmeleri araştırın.

tarih ve yaşam

Vergi nedir? Aileniz vergi veriyor mu? Neden, nasıl ve ne oranda? Bu oran zaman içinde arttı mı, eksildi mi?

yazarların diliyle

Maksim Gorki, *Benim Üniversitelerim* (1923).
Boris Pasternak, *Doktor Jivago* (1956).

Fotoğrafın Popüler Kullanımı / John Berger

Ta 1907'de Lichtwark, "Çağımızda bir insanın kendi fotoğrafı, en yakın akrabalarının ve dostlarının fotoğrafları, sevgilisinin fotoğrafı kadar yakın ilgiyle bakılan hiçbir sanat yapıtı yoktur" diye yazmış ve böylece sorunu, estetik farklılıklar alanından toplumsal işlev alanına çekmiştir. Gelinen bu verimli nokta daha ileriye ancak şimdi götürülebilir.

Fotoğrafın Kısa Tarihi / Walter Benjamin (1931)

Çocuğuyla bir anne, dikkatle bir askere bakıyor. Belki konuşuyorlar. Sözcüklerini duyamıyoruz. Belki de hiçbir şey söylemiyorlar ve her şey birbirlerine bakış tarzlarıyla söyleniyor. Ancak aralarında bir dramın canlandığı kesin.

Başlıkta "Bir Kızıl Süvari Yola Çıkıyor, Haziran 1919, Budapeşte" yazıyor. Fotoğraf André Kertesz'in.

Demek kadın az önce evinden çıkmış, az sonra da çocuğuyla yalnız başına tekrar eve dönecek. Anın dramı giydikleri kıyafetlerin farklılığında dile geliyor. Adamınkiler yolculuk yapmak, açık havada uyumak ve savaşmak için; kadınınkiler evde kalmak için.

Fotoğrafın başlığı başka düşünceleri de akla getirebilir. Habsburg monarşisi önceki sonbahar düşmüştür. Kış, en yoğun yokluk (özellikle Budapeşte'deki yakıt sıkıntısı) ve ekonomik çözülme dönemlerinden biri olmuştur. İki ay önce, martta, sosyalist Konsey Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Önce Rus, şimdi de Macar devrimi örneğinin bütün Doğu Avrupa ve Balkanlar'a yayılmasından korkan Paris'teki Batılı müttefikler yeni cumhuriyeti parçalamayı planlamaktadır. Daha şimdiden bir kuşatma söz konusudur. General Foch'un kendisi bizzat Romen ve Çek birlikleri tarafından yürütülecek bir askeri işgal tasarlamaktadır. 8 Haziran'da Clemenceau, telgrafla Bela Kun'a bir ültimatom göndererek, Macarların ülkenin doğudaki üçte bir topraklarını Romenlerin işgaline bırakarak askeri güçlerini geri çekmesini talep eder. Bundan sonraki altı hafta boyunca Macar Kızıl Ordusu direnmeye devam eder, ancak en sonunda kırılır. Ağustos geldiğinde Budapeşte işgal edilir ve çok kısa bir süre sonra Horthy'nin idaresi altında Avrupa'nın ilk faşist rejimi kurulur.

Eğer geçmişten gelen bir imgeye bakıyorsak ve onu kendimizle ilişkilendirmek istiyorsak, bu geçmişin tarihine ilişkin bazı şeyleri bilmeye ihtiyaç duyarız. Bu yüzden yukarıdaki paragraf -bundan çok daha fazlası da söylenebilir- Kertesz'in fotoğrafının okunmasıyla ilgilidir. Tahminen, fotoğrafa sadece "Vedalaşma" başlığını değil de, o başlığı vermesinin nedeni de budur. Gene de fotoğraf -daha doğrusu fotoğrafın okunmayı talep ediş biçimi- tarihsel olanla sınırlandırılamaz.

Fotoğrafın içindeki her şey tarihseldir: üniformalar, tüfekler, Budapeşte tren istasyonunun köşesi, tanınan (ya da o tarihte tanınabilecek) bütün insanların kimlikleri ve biyografileri, hatta çitin öte yanındaki ağaçların boyutları. Bununla birlikte fotoğraf, tarihe karşı bir direniş de göstermektedir: bir karşı koyuş.

Bu karşı koyuş, Dikkat! Çekiyorum! diyen fotoğrafçının yol açtığı bir özellik değildir. Sonuçta ortaya çıkan dural imge, akan bir ırmaktaki sabit, çakılı direk gibi bir şey değildir. Biliyoruz ki adam bir an sonra arkasını dönecek ve uzaklaşacak; adamın, kadının kollarındaki çocuğun babası olduğunu tahmin ediyoruz. Fotoğraflanan anın anlamı, şimdiden dakikalara, haftalara, yıllara sahip çıkıyor.

Karşı koyuş adamla kadın arasındaki veda bakışındadır. Bu bakış izleyene yönelik değildir. Biz bu vedalaşmaya daha yaşlıca olan bıyıklı asker ve şallı kadının (belki de bir kız kardeş) olduğu gibi tanık oluyoruz. Bakışmanın dışlayıcılığı annenin kollarındaki çocukla daha da vurgulanıyor; çocuk babasını seyrediyor, ama gene de anne ve babanın bakışmalarının dışında.

Gözlerimizin önündeki bu bakışma, olan'ı, özel olarak orada, istasyonun dışında çevrelerinde ne olduğunu değil, onların yaşamının ne olduğu'nu, yaşamlarının ne olduğu'nu yerine oturtuyor. Kadın ve asker birbirlerine, şimdi olan'ın imgesinin kendilerinde kalması için bakıyorlar. Kendi tarihlerini kabul ettiklerini ya da seçmiş olduklarını varsaysak bile, bu bakışmada varoluşları tarihlerine karşı koyuyor.

arayış yılları

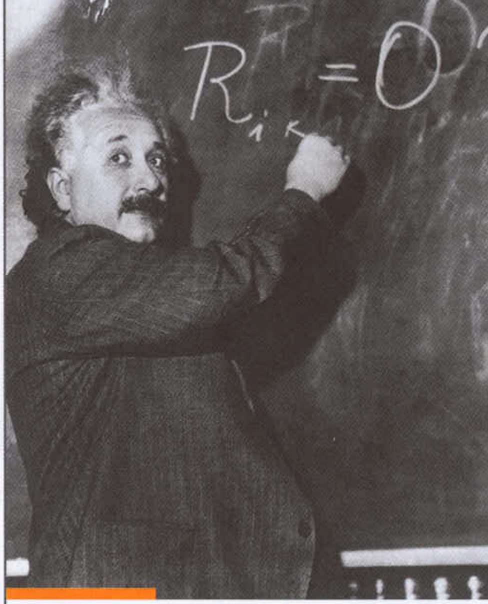
Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk on yıl, savaş öncesinde yaşanan büyüme döneminin ya da "altın çağ"ın özlemiyle geçti. Savaş bütün Avrupa'da derin bir sarsıntı yaratmıştı. Bu sarsıntı, yenenlerde, yeni bir savaşın akılcı siyasi düzenlemelerle engellenebileceği ve eski düzenin yeniden kurulabileceği yolunda bir iyimserlik doğurdu. Ama aynı sarsıntı, pek çok toplumsal kesimde, 19. yüzyıl değerleri konusunda derin bir kuşku ve güvensizliğe de yol açmıştı. Böylece, savaş sonrası yıllara damgasını vuran, çelişki ve belirsizlik oldu.

"Dünyada Barış" Özlemi

Yenenlerin yenilenlere dayattığı barış antlaşmaları ve oluşturmaya çalıştıkları uluslararası düzen, genişletilmiş bir Avrupa Uyumu'nu yeniden kurma çabasının ürünüydü. Versailles Barış Antlaşması'nın ağır hükümleri, Almanya'nın bir kez daha meydan okumasını engellemek için hazırlanmıştı. Aynı antlaşma ile kurulan Milletler Cemiyeti de, 1815 Viyana Kongresi'nden esinlenmişti.

Tarihin ilk genel amaçlı devletlerarası örgütü olan Milletler Cemiyeti'ne, uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konularında çeşitli yetkiler tanındı. Silahların azaltılması konusunda çalışma yapmak ve devletler arasında savaşa varabilecek uyuşmazlık durumlarında bağlayıcı kararlar almak bu yetkilerin başında geliyordu. Merkezi Cenevre'de olan örgüt bütün üye devletlerin katıldığı bir meclis ile bazıları sürekli, bazıları da değişen üyelerin katıldığı bir konseyden oluşuyordu. Sürekli üyeler galip devletlerdi.

Berlin'de "maraton dans" yarışması, 1927.

Albert Einstein
(1879-1955)
Fizik alanındaki çalışmalarıyla insanlığın evrene bakışını değiştiren Einstein, yaratıcı zekânın ve bilim tutkusunun körleştirici bir eğitim sistemini aşabileceğinin de kanıtıydı. Ortaöğretimde başarısız bir öğrenci olmasına ve hayata sıradan bir teknik uzman olarak atılmasına karşın çalışmalarıyla fizik dünyasını sarstı. Newton fiziğine alternatif bir fizik kuramı oluşturan görelilik kuramı kadar, barışçı düşünce ve eylemleriyle de tarihe geçti.

Milletler Cemiyeti'nin görevlerini yerine getirebilmesi için, var olan güç dengesini yansıtması ve meşruiyetinin bulunması gerekirdi. Oysa örneğin savaştan sonra yeniden yalnızcılık politikasına dönen ABD, barış düzenlemelerinde büyük rol oynayan Başkan Wilson'a rağmen, kongrenin reddetmesi nedeniyle, Milletler Cemiyeti'ne üye olmadı. Böylece örgüt, Avrupalı galip devletlerin platformuna dönüştü. Üye olan devletler de, böyle bir platformda alınan kararların kendi çıkarlarına aykırı olduğunu gördükleri ölçüde, kararlara uymadılar. Dolayısıyla, Milletler Cemiyeti'nin kendisinden bekleneni yerine getiremeyeceği daha ilk yıllardan başlayarak ortaya çıktı.

Agatha Christie
(1890-1976)
Polisiye roman türünde verdiği yapıtları 100 milyondan fazla satan İngiliz yazar. Christie'nin Hercule Poirot ve Miss Marple adını verdiği kahramanları, kurgu dünyasından çıkarak, popüler kültürün gerçek kahramanları haline geldiler.

"Yurtta Barış" Özlemi

Altın çağa dönüş özlemi ulusal düzenlemelere de yansıdı. Topyekûn savaşın gerektirdiği merkezi düzenlemelere son verildi, stratejik sektörler özel girişime bırakıldı, fiyat denetimleri kaldırıldı, devletler yeniden "Bırakınız yapsınlar" politikasına döndüler. Bu, savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçişte ciddi güçlükler yarattı. Bütün devletlerde savaş ekonomisine bağlı sektörlerde üretim düştü, işsizlik arttı. Bu durum, ABD de dahil olmak üzere bütün ülkelerde işçi sınıfının sendikal ve siyasal mücadelesini keskinleştirdi. Komünist partiler güçlendi, Komintern'e bağlı yeni komünist partiler kuruldu.

Siyasal açıdan savaşı görünüşte liberalizm kazanmıştı. Çözülen imparatorlukların yerine anayasal monarşiler ya da cumhuriyetler kuruldu.

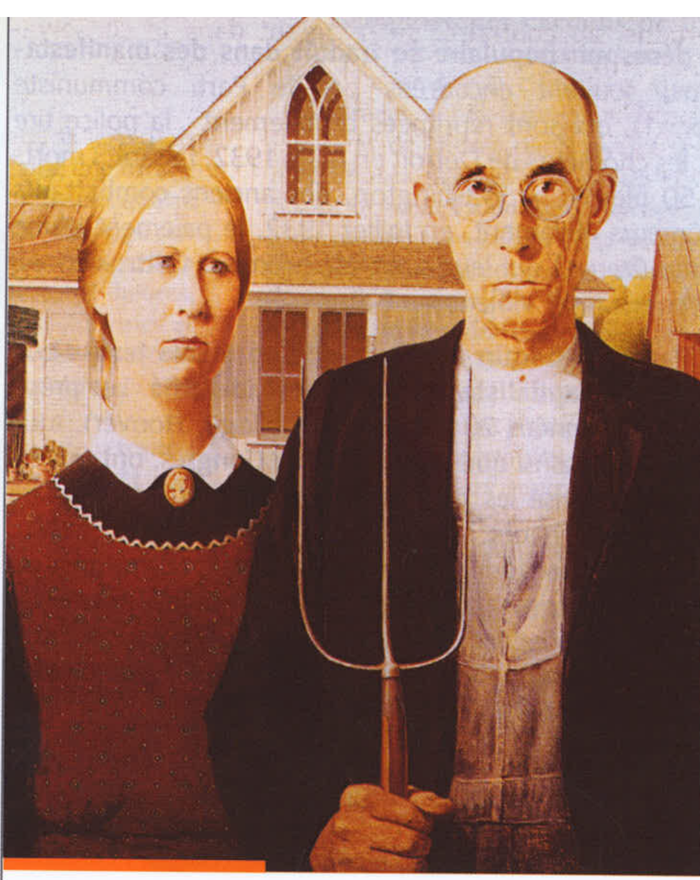

Metropolis
(1926)
Avusturyalı yönetmen Fritz Lang'ın (1890-1976) bilimkurgu klasikleri arasında sayılan filmi, geleceğe karamsar bir bakışı yansıtıyordu. Lang özellikle Alman kültür dünyasında 1900-1935 arasında etkili olan dışavurumcu akımın sinemadaki en önemli temsilcilerindendi. Bu akım, şiddetli duyguları yansıtan bir öznelliğe dayanıyor ve adeta Hitler'in iktidara yürüyüşünü haber veriyordu. Lang, Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Nazilere hizmet etmeyi reddederek ABD'ye yerleşti.

Almanya da bu devletlerden biriydi. Ocak 1919'da devrim girişiminin bastırılmasının ardından Weimar kentinde toplanan parlamentonun yeni anayasayı benimsemesiyle Almanya, federal bir cumhuriyet olarak yeni bir döneme girdi. Weimar dönemi olarak anılan bu dönemde Almanya başarısız bir liberal demokrasi deneyimi yaşadı. Sağ kesim Weimar Cumhuriyeti'ni Alman İmparatorluğu'na ihanet olarak görürken, komünistler de sosyal demokratları devrime ihanet etmekle suçladı. Öte yandan, bütün Almanlar tarafından "dikta" olarak nitelenen ağır barış koşulları, liberalizmin güçlenmesini engelledi, liberal değerlere duyulan güvensizliği artırdı.

Gerçekte bütün Avrupa'da kendini hissettiren bu güvensizlik, kısa bir süre önce yaşanan topyekûn savaşın, 19. yüzyıl kurum ve değerlerine duyulan inancı ciddi biçimde sarsmasından kaynaklanıyordu. Uygarlık, demokrasi, hukuk ve özgürlüklere dayandığı ileri sürülen uygulamaların ilerleme değil yıkım getirmiş olması, kendisini her zaman olduğu gibi önce sanatçı ve düşünürlerde gösteren bir kuşku ve tepkiye yol açmıştı. Savaş öncesine dönmeye yönelik barış düzenlemeleri bu kuşku ve tepkiyi gidermek bir yana, daha da artırıyordu.

ABD'de ise, savaş sonrası yılları, savaştaki insan kayıplarını unutturan "Amerikan yaşam tarzı"nın geliştiği yıllar oldu. Tüketim toplumu olarak bilinen bu yaşam tarzı, otomobil, buzdolabı, çamaşır makinesi, radyo gibi dayanıklı tüketim mallarının kitlesel üretim ve tüketimine dayanan bir ekonomi ve bu ekonomi üzerinde yükselen bir borsayı içeriyordu.

"Amerikan Gotiği"
Grant Wood (1930)
ABD'de Ortabatı bölgeselcilik akımının en önemli temsilcilerinden olan Wood'un (1892-1942) sert ve soğuk gerçekçiliğini gösteren tablosu, Amerikan yaşam tarzı olarak yaygınlaştırılan değerlerin yanı başında, Amerikan toplumunun bir başka özelliğini oluşturan püritenliği yansıtıyordu.

Al Capone
(1899-1947)
Savaş sonrasında hızla yükselen ABD ekonomisinin ve yaşam tarzının karanlık yüzünü simgeleyen Al Capone, döneminin en ünlü mafya lideriydi. ABD'de 1919'da anayasaya ek bir madde ile konan içki yasağı, içkinin yasadışı yapım ve satışını büyük kârlar yaratan yasadışı bir sektör haline getirmişti. Bu kârların peşindeki çete ve mafya savaşları 1920'li yıllara damgasını vurdu. İçki yasağı 1933'te kaldırıldı. Servetinin 1927'de 100 milyon dolara vardığı sanılan Al Capone ise 1932'de vergi kaçırma suçundan mahkûm olarak cezaevine girdi.

Batılılaşma Özlemi

Aynı dönemde dünyanın diğer bölgelerinde ise birbirinden farklı süreçler yaşandı. Savaştan doğrudan etkilenmeyen Latin Amerika, gittikçe belirginleşen bir ABD karşıtlığına rağmen, yönetici sınıfların güçlü iktidarları sayesinde varlığını "ABD'nin arka bahçesi" olarak sürdürdü. Bunun gibi, İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) üyesi olan devletler de kendi çizgilerini izlediler. Bunlardan, 18. yüzyıldan beri İngiliz yerleşimcilerin yerli halklar aleyhine çoğalıp egemenliği ele geçirdiği Avustralya 1901'de, Yeni Zelanda ise 1907'de kendi kendini yöneten bağlı ülke statüsüyle İngiliz Uluslar Topluluğu'na katılmışlardı. Avrupa merkezli dünyanın bu uzak bölgeleri, Büyük Savaş'a asker göndermelerine ve ciddi kayıplar vermelerine rağmen, savaş sonrası çalkantılarından göreli olarak daha az etkilendiler.

Büyük Savaş, bağımsız Doğu devletleri bakımından da, 19. yüzyılda benimsedikleri sanayileşme, modernleşme, Batılılaşma hedefinden sapmaya yol açmadı. Bağımsızlığına yeni kavuşan Türkiye, cumhuriyet yönetimi altında, Batı emperyalizmine karşı Batılılaşmayı amaç edindi. İran ve Afganistan aynı çabayı monarşi yönetimleri altında göstermeye devam etti. Japonya, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlattığı sanayileşme ve modernleşme atılımını kesintisiz biçimde sürdürdü. 1912'de cumhuriyete dönüşen Çin'de ise her ikisi de Batı üstünlüğüne karşı Çin'in modernleşmesini savunan ulusçu hareketle komünist hareket arasında başlangıçta kurulan ittifak bozuldu ve on yıllar boyunca sürecek iç savaş başladı.

Bu dönemde, Ortadoğu da dünya politikasına katıldı. Milletler Cemiyeti'nin kurucu antlaşması uyarınca, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkeler ile Almanya'nın sömürgeleri için klasik sömürgelerden farklı bir yönetim biçimi yaratılmıştı. "Manda" ya da vekâlet olarak anılan bu yönetim biçimi uyarınca, bu topraklar, onları aşamalı olarak bağımsızlığa götürecek olan bir devletin yönetimine bırakılıyordu. Böylece, Irak, Filistin ve Ürdün İngiltere'nin, Suriye ve Lübnan da Fransa'nın yönetimine bırakıldılar. Bu manda devletler de, bu dönemi, tıpkı sömürgeler gibi, bağımsızlık arayışı içinde geçirdiler.

Sömürgeler içinde bağımsızlık mücadelesinin en çok yükseldiği yer, Hindistan oldu. Gandhi'nin önderliğindeki Hindistan Ulusal Kongresi, şiddet içermeyen barışçı ve kitlesel eylemlerle, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki egemenliğini ciddi biçimde sarsmaya başladı. Asya'daki diğer sömürgelerde de ulusçu hareketler belirdi, var olanlar ise güçlendi.

Bu dönemde Güney Afrika Birliği, Liberya ve Etiyopya dışında, bütün Kara Afrika sömürge ya da manda yönetimi altındaydı. Çok daha erken sömürgeleşen Kuzey Afrika'da alttan alta ulusçu hareketlerin gelişmesine rağmen, Sahra Altı Afrika'sı olarak da anılan Kara Afrika'da ulusçuluk henüz oluşma aşamasındaydı.

Kısacası, savaşın bitimini izleyen ilk on yıl, Avrupa'da belirsizliğin, dünya ekonomisinin başlıca gücü haline gelen ABD'de başdöndürücü bir yükselişin, dünyanın geri kalanında ise, yöntemleri değişmekle birlikte, sanayileşme ve modernleşme umudunun öne çıktığı yıllar oldu.

Bauhaus
Almanya'da 1919'da kurulan ve 1933'te kapatılan tasarım okulu. Mimar Walter Gropius'un (1883-1969) kurduğu okul, tasarımcılığın kitlesel üretime uygun işlevsel ve estetik nesnelerin yaratılmasına yönelmesi gerektiğini savundu. Bu amaçla el sanatları ile tasarımı birleştiren okulda hem zanaatçılar hem de dönemin ünlü sanatçıları birlikte ders verdi. Nazilerin okulu kapatmasından sonra öğretim kadrosu ve öğrencileri Avrupa ve ABD'de Bauhaus anlayışını ve öğretim yöntemini yaygınlaştırdı.

mercek | uluslararası çalışma örgütü

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasına yol açan nedenlerden biri, işçi sınıfının 19. yüzyıl boyunca çeşitli biçimlerde yürüttüğü hak mücadeleleriydi. Sanayi kentlerinde sayıları yüzbinleri geçen işçiler, sendika ya da partilerde örgütlenerek hareket ettiklerinde, ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamı yönlendirebilecek bir güce dönüşüyorlardı. 19. yüzyıl sonlarında, Batılı hükümetler, işçi ve patronlar arasındaki ilişkiyi serbest piyasa ilişkisi olarak görmenin siyasal ve toplumsal tehlikelerini kavrayarak, bu alanda işçilere hiç değilse bazı asgari haklar tanıyan kuralları kabul etmeye ve uygulamaya başladılar. Oy hakkının genişletilmesiyle parlamentolara giren ulusal sol partiler de buna büyük katkıda bulundular.

Çeşitli Batı ülkelerinde eşzamanlı yaşanan bu gelişme, çalışma yaşamının uluslararası düzeyde bağlayıcı nitelik taşıyan kurallarla düzenlenmesi ihtiyacını doğurdu. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasında, hem çalışanlar açısından daha adil bir dünya yaratma özlemi, hem de mevcut düzene tehdit oluşturan bazı tehlikeleri ortadan kaldırma isteği belirleyici rol oynamıştı. Bu tehditlerin başında, Rusya'daki devrimin başka ülkelere de sıçraması olasılığı geliyordu. Emek-sermaye ilişkisinin uluslararası kurallarla düzenlenmesi, hem işçi sınıfının barışçı taleplerinin yerine getirilmesini kolaylaştıracak, hem de devrimin yayılması tehlikesini azaltacaktı. Bir başka tehlike ise, çalışanlara tanınan hakların üretim maliyetlerini artırması nedeniyle, bu hakları tanıyan devletlerin uluslararası düzeydeki rekabette geri kalması olasılığıydı. Bütün devletlerin aynı hakları tanıması, bazılarının çalışanların haklarını çiğneyip düşük maliyetle üretim yaparak adeta haksız bir avantaj elde etmesini engelleyecekti.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nü kuran Versailles Barış Antlaşması'nda, evrensel barışın ancak sosyal adalet ilkesine dayanırsa kurulabileceği belirtiliyor, adalet ve insanlık duygularıyla hareket eden imzacı devletlerin, dünyada sürekli barışı güvence altına almak amacıyla Uluslararası Çalışma Örgütü'nü kurmaya karar verdikleri açıklanıyordu. Organlarında hükümet temsilcilerinin yanı sıra işçi ve işveren temsilcilerinin de yer alması kararlaştırılan örgüte, çalışma yaşamına ilişkin uluslararası sözleşmeler hazırlamak, devletlere tavsiyelerde bulunmak ve üye devletlerin bu alanda aldıkları önlemleri denetlemek gibi görevler verilmişti.

Uluslararası Çalışma Örgütü, kendisine verilen görevleri başarılı bir biçimde yerine getirdi. Başta kadın ve çocukların çalıştırılmasını düzenleyen sözleşmeler olmak üzere, çalışma yaşamına ilişkin çok sayıda sözleşme hazırladı, devletlerin bu alanlardaki davranışlarını yönlendirmeyi amaçlayan tavsiye kararları kabul etti. Devletlerin düzenlemelerini ve uygulamalarını izledi, bunlara ilişkin verileri derledi. İşçilerin, işverenlerin ve devletlerin uluslararası düzeyde bir araya geldiği sürekli bir platform oluşturdu. Böyle bir uluslararası platformun varlığı, ulusal düzeyde sonuçlandırılamayan işçi-işveren ve hükümetler arası uyuşmazlıkların çatışmaya dönüşmemesinde önemli bir rol oynadı.

Uluslararası Çalışma Örgütü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'e bağlı bir uzmanlık kuruluşu olarak yeniden düzenlendi.

... *Littérature* dergisinin ilk altı sayısının yayımlandığı 1919 baharında ve yazında, istediklerimizi yapacak durumda değildik; ben, eylül ayında terhis oluyordum, Aragon da birkaç ay sonra. O zamanın iktidarı, savaşta görüp öğrendiğimiz yaşam ile sivil yaşamın bize sunacağı gerçekler arasında bocalamamamızı ve yumuşak bir geçiş yapmamızı amaçlıyordu. Bu sakınganlık anlaşılabilir bir şeydi. Çünkü, cepheden dönen askerler nefret ve hınç duyacakları sayısız gerçekle karşı karşıyaydılar. Boşu boşuna sayısız insan harcanmıştı. Cephe gerisindekilerin "kanımızın son damlasına kadar savaş" lafının altında üçkâğıtçılıklar yatıyordu; ocaklar yıkılmıştı ve önümüzde adi bir gelecek vardı. Askeri zaferin sarhoşluğu fos çıkmıştı.

Savaş bitmişti kuşkusuz, ama yalnızca yaşamak ve benzerleriyle anlaşmak isteyen insanları, dört yıl sonunda, yabani ve çılgın kimseler haline getiren "beyin yıkama" bitmemişti.

(...)

Gerçeküstücü Devrim'in ilk sayısı 1924'ün sonunda yayımlandığında, dergiye yazanlar şu konularda görüş birliğine varmışlardı: İçinde bulundukları sözümona Descartesçı dünya, tahammül edilmez bir dünyadır, kasvetli bir aldatmacadır ve bu dünyaya karşı ayaklanmanın her çeşidi haklıdır; yalnızca düşünceye ve kavrayış gücüne dayandırılan bir ruhsal yaşam, kökten eleştirilmelidir. Gerçeküstücülerin dostu Ferdinand Alquie, bir yazısında bu görüşleri çok iyi açıklayarak şöyle diyordu: "İnsanın özünün akıl olduğunu söylemek, insanı ikiye bölmektir ve klasik düşünce geleneğinin yaptığı şey de budur. Bu gelenek, insana yakıştığını ileri sürdüğü akıl ile akıl-olmayanı, yani insana yakışmayan içgüdüleri ve duyguları birbirinden kesinlikle ayırt etmiştir." Düşünce ustamız olarak benimsediğimiz Freud, böyle bir ayırt edişin ve bölmenin, insan için ne kadar tehlikeli olduğunu öğretiyordu bize. Eski "akla" yüzyıllardır tanınmış sınırsız gücü hiçe sayıyorduk ve dolayısıyla bu aklın ahlak düzeyinde insana kabul ettirdiği "ödevler"i de hiçe sayıyorduk. Bu aklın sakat yanlarını göz önüne sermek için her fırsattan yararlanıyorduk. Ve bu aklın yerine, sağlamca temellendirilmiş bir başka akıl konana kadar, bu yolda yürümeye kararlıydık. "Yeni bir insan hakları bildirisi gerekli" sözünü, bu açıdan kavramak gerekir."

André Breton'la Söyleşi (1952)

tarih yazmak

iki açı

1920'lerde aralarında ABD, Türkiye ve Finlandiya'nın da bulunduğu bazı ülkelerde alkollü içkilerin yapılması, satışı ve içilmesi yasaklanmıştı.

- Yasağı savunup uygulayanlar hangi kesimleri temsil etmiş ve hangi gerekçeleri ileri sürmüş olabilirler?
- Yasağa kimler karşı çıkmış ve bunlar karşı çıkışlarını nasıl temellendirmiş olabilir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Reklam nedir?

Reklamın bilgilendirici ve yönlendirici işlevleri nelerdir?

Reklam nasıl çözümlenir?

Yandaki reklam hangi ürüne ilişkindir?

Yandaki reklam ürünün özellikleri konusunda hangi bilgileri vermektedir?

Yandaki reklam ürünün özellikleri konusunda hangi bilgileri vermemektedir?

Reklamı tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki reklam hangi tarihsel dönemin özelliklerini yansıtmaktadır?

Yandaki reklamda görsel unsurların kullanılma oranı ne ifade ediyor olabilir?

anlatılan dönemde

Filistin, dört yüz yıllık Osmanlı egemenliğinden sonra 1918'de İngiltere mandası altına girmişti. Bu, 1917'de ilan edilen ve İngiltere dışişleri bakanının adıyla anılan Balfour Deklarasyonu'nun uygulamaya geçirilmesi anlamına geliyordu. "Filistin sorunu"nun başlangıcı sayılan Balfour Deklarasyonu'nu ve İngiltere mandası altındaki Filistin'de bu dönemde yaşanan gelişmeleri araştırın.

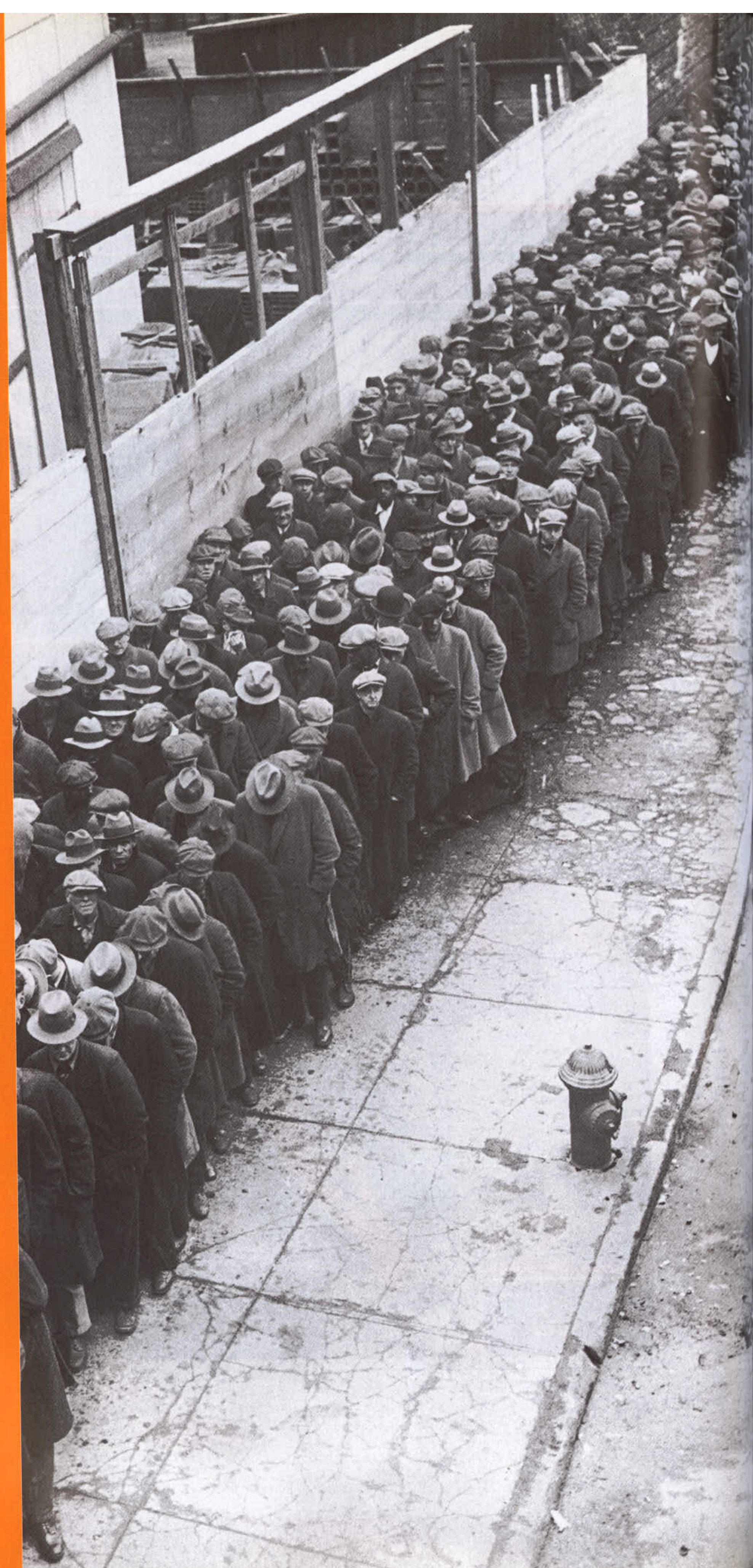
tarih ve yaşam

Sizden önceki kuşakların giyim tarzı ile sizin giyim tarzınız arasındaki farkın nedeni ne olabilir? Giysilerin işlevselliği? Kişisel zevk ve tercihler? Tüketim alışkanlıklarının değişmesi?

yazarların diliyle

F. Scott Fitzgerald, *Büyük Gatsby* (1925).
John Dos Passos, *Manhattan Transfer* (1925).

DRINK
Coca-Cola
Drink
Coca-Cola
ICE
COLD
ICE COLD
Coca-Cola
DRINK
Coca-Cola
Drink
Cola
ious and
freshing
DRINK
Coca-Cola
DRINK
Coca-Cola
DRINK
Coca-Cola

büyük bunalım

Arayış yıllarının umutları etkilerini bütün dünyada gösteren Büyük Bunalım'la sona erdi. Büyük Savaş, 19. yüzyıl dünya siyasal sisteminin çöküşünü ilan etmişti. 1929'da yaşanan Büyük Bunalım ise, 19. yüzyıl dünya ekonomik sisteminin çöküşünün ilanı oldu. O güne kadar İngiltere'nin yönlendiriciliği ve denetimi altında serbest ticaret ilkesine dayanılarak yürütülen uluslararası ticaret çöktü, her ülke bu ölüm kalım savaşında kendi kendine yeterli olarak ayakta kalma çabasına girişti. Bu, devletlerin liberal politikaları bir yana bırakarak ekonomiye müdahale etmesi anlamına geliyordu.

Bunalımlar Biter mi?

Bunalım ya da krizler, Sanayi Devrimi'nin ardından gelişen ve sanayi kapitalizmi olarak adlandırılan sistemin olağan parçası sayılıyordu. Başlıca amacın hep daha fazla kâr elde etmek, bu amaçla da yatırımları ve üretimi sürekli büyütmek olduğu bu sistemde, üretim ve tüketim arasındaki dengesizlik nedeniyle krizler kaçınılmazdı. Başından beri, aşağı yukarı on yıllık aralarla, büyüme dönemlerini daralma dönemleri izliyordu. Büyüme dönemlerinde gerek maliyetleri düşüren yeni teknolojilerin kullanılması, gerekse yeni üretim alanlarının açılması sayesinde yatırım ve kârlar artıyordu. Bu artış yeni girişimcileri bu yeni alanlarda yatırım yapmaya ya da yeni teknolojileri kullanarak daha kârlı işlere girişmeye çekiyordu. Ancak, yeni girişimcilerin varlığı, çoğunlukla aynı hızla genişlemeyen pazardan elde edilen kârların paylaşılması, yani azalması sonucunu doğuruyordu. Bu da daralma olarak adlandırılan dönemi başlatıyordu. Daralma dönemlerinde kârlar ve bunun

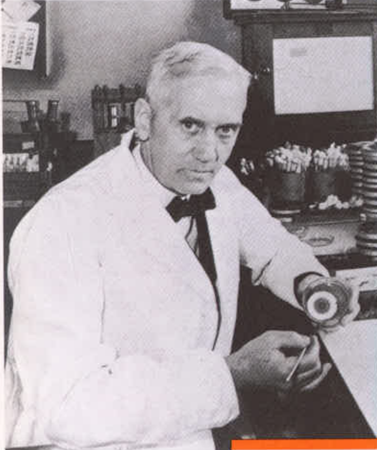
New York'ta evsiz ve işsizlerin barınak kuyruğu, 1930.

Empire State Binası
(1931)
New York'ta bulunan 102 katlı çelik iskelet yapı. 1954'e kadar dünyanın en yüksek yapısıydı ve ABD'nin yükselen gücünün simgesini oluşturdu.

sonucunda yatırımlar azalıyor, zayıf olanlar, yani bu koşullarda üretime devam edemeyenler tasfiye ediliyordu. Sanayi kapitalizmi başından beri uluslararası olduğu için, büyüme ve daralmalar da gittikçe artan ölçüde uluslararası nitelik taşıyordu.

Bu olağan sayılan iniş ve çıkışların altında ise, daha uzun dönemli büyüme ve daralma dönemleri bulunuyordu. Bu uzun dönemli dalgalanmaların, yani büyüme ve daralma dönemlerinin itici gücünü, öncelikle bilimsel ve teknolojik buluşların gerçekleştirilmesi ve sonra bunların kitlesel ölçekte sanayiye uyarlanması oluşturuyordu. 1848-1870 arasındaki büyümeyi 1870-1895 arasındaki büyük daralma izlemiş, 1890'larda başlayan büyüme ise 1912'de krizle sonuçlanmıştı. 1850'lerde büyümenin temelinde demir çelik sektörü, buhar teknolojisi, kömür enerjisi vardı. Bunu izleyen daralmayı yeni bir büyümeye dönüştüren ise petrokimya sektörü, içten patlamalı motor teknolojisi ve petrol enerjisinin gelişmesi oldu. Bu yeni alanlarda kitlesel üretimin yaygınlaşması, 1912'de yeni bir bunalımın habercisi olmuştu. Büyük Savaş ve ardından yapılan barış düzenlemeleri, patlak vermesini geciktirdiği bunalımın nedenlerini ortadan kaldıramamıştı. Gecikmiş bunalım 1929-1932 arasında yaşandı, 1933'ten sonra hafiflemekle birlikte İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti.

Alexander Fleming
(1881-1955)
1928'de penisilini bulan İskoçyalı bakteriyolog, bakterilerin yol açtığı pek çok hastalığın tedavisinde antibiyotik çağını başlattı. 1944'te "Sir" unvanı verilen Fleming, 1945'te de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü penisilini sanayide üretmeyi başaran iki bilim adamıyla paylaştı.

Büyük Bunalım ABD'de Başladı...

1929 Bunalımı, ABD'de, New York borsasının çöküşüyle başladı. ABD o tarihte dünyanın toplam sanayi çıktısının yüzde 42'sini üreten dev bir sanayi

"Bir Endülüs Köpeği"
Buñuel (1928)
Gerçeküstücülüğün sinemadaki en önemli temsilcisi sayılan Luis Buñuel (1900-1983), senaryosunu Dali'yle birlikte yazdığı bu ilk filmiyle sinema dünyasını ve izleyicileri sarstı. Yaşamının sonuna kadar çok sayıda film çeken İspanyol yönetmen, hemen bütün filmlerinde tuhaf, alışılmadık olayların geçtiği bir düş dünyasını kendisine özgü içten bir üslupla yansıttı.

gücüne dönüşmüştü. Mühendis Taylor tarafından geliştirildiği için Taylorizm olarak anılan yöntem sayesinde verimlilik, üretim ve kârlar olağanüstü artmıştı. Bu yöntem, üretimden azami verim elde etmek amacıyla, işçilerin yapması gereken hareketleri ve bunların sürelerini dakika hatta saniyelere göre belirliyordu. Belirlenen sürelere uymayanlar parasal olarak cezalandırılıyor, uyanlar ise ödüllendiriliyordu. ABD'li işçilerin örgütlü olan bir bölümü insanlık dışı saydığı bu yönteme karşı direnirken, diğer bir bölümü, sağladığı bireysel kazanımlar nedeniyle bu yeni yönteme ayak uydurmayı başarmıştı. Öte yandan, ABD'de hızla gelişen bir sektör olarak reklamcılık ve basın, Amerikan yaşam tarzı olarak sunulan tüketim toplumunu neredeyse düşüncesizce körüklüyordu.

Buna karşılık, ABD'de çalışanların ücretleri gerçekte düşüyor ve bu yüzden iç pazardaki tüketim talebi üretimi karşılamaya yetmiyordu. Bu dengesizlik, bir süre, bankaların konut ve otomobil başta olmak üzere dayanıklı tüketim mallarının satın alınabilmesi için büyük oranlarda kredi vermesiyle giderildi. Banka kredileri, aynı zamanda, yeni kârlar için yatırım yapan girişimciler için sermaye işlevini de görüyordu.

Sonunda, hisse senetlerinin kâr amacıyla gerçek değerinin üstünde alınıp satılmasına dayalı aşırı spekülasyon sonucunda ekonominin gerçek durumuyla bağlantısını kaybetmiş olan Wall Street borsası, Kara Perşembe olarak anılan 24 Ekim 1929'da çöktü. Yüzlerce şirket iflas etti, büyük şirketlerin hisse senetleri ortalama yüzde elli değer kaybetti. Borsanın çöküşü, çok kısa bir süre içinde genel bir krize yol açtı. Banka kredilerinin kesilmesi ve bankaların

Virginia Woolf
(1882-1941)
Romanlarında kullandığı bilinçakışı tekniğiyle klasik romanın yer ve zamana ilişkin kurallarını alt üst eden İngiliz yazar, sanatta ve yaşamda tabulara karşı çıkan, Keynes'in de katıldığı, Bloomsbury Grubu'nun kurucularındandı. Romanlarının yanı sıra denemeleri de sonradan feminist hareketi derinden etkiledi.

John Maynard Keynes (1883-1946) Büyük Bunalım sırasında geliştirdiği iktisat kuramıyla İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Batılı devletlerin politikalarını yönlendirdi. Liberalizmin, işsizlik sorununu piyasanın kendiliğinden çözeceği iddiasına karşılık, devletin toplam harcamaları artıracak etkin önlemler alması gerektiğini savunan Keynes, 1944'te toplanan Bretton Woods Konferansı'na katılarak IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasında etkili oldu.

iflası, hem tüketimde hem de yatırımlarda büyük bir düşüş yarattı. Bu düşüş kitlesel boyutlara varan işsizliğe, işsizlik ise tüketim talebinin daha da azalmasına neden oldu. Tarım da krizden doğrudan etkilendi; tarım ürünlerindeki fiyat düşüşlerini engelleme kaygısı, açlığın yayıldığı bir ülkede tonlarca ürünün imha edilmesine yol açacak kadar büyük bir panik yarattı. Böylece, bütün unsurların birbirini olumsuz etkilediği ve krizin yeni krizler doğurduğu bir döngüye girildi. 1929-1932 arasında ABD'deki fabrikaların yarısı kapandı; çalışan her dört kişiden biri işsiz kaldı, her dört çiftçiden biri toprağını kaybetti.

Dünyaya Yayıldı...

ABD'deki bunalım, kısa süre içinde dünya bunalımına dönüştü. Bunun nedeni hem ABD'nin dışsatım ve dışalımının düşmesi, hem de bu ülkenin savaş sırasında başlıca borç veren ülke konumuna gelmiş olmasıydı. İngiltere'nin ABD'ye borcu ulusal gelirinin yarısına, Fransa'nın ise üçte birine ulaşmıştı. Fransız borçları Almanya'nın Fransa'ya ödeyeceği savaş tazminatıyla bağlantılandırılmıştı. Bu nedenle Almanya'nın durumu da ABD ekonomisini etkiliyordu. Bütün bu borçların ödenebilmesi, özellikle, 1928'de dünyadaki sermaye yatırımlarının yarısının yönlendiği Almanya bakımından, yeni borçlara ve yatırımlara bağlıydı. 1929 krizi ABD bankalarının borç ve yatırımlarını sona erdirince, bundan ilk büyük zararı Almanya gördü ve Alman ekonomisi çöktü. İngiltere başta olmak üzere diğer bütün Avrupa ülkeleri de bunalımdan ağır biçimde etkilendiler. İşsizlik yüzde 30'lara çıktı; bu oran Almanya'da

"Belleğin Israrı"
Dali (1931)
Gerçeküstücülük akımının en önde gelen temsilcilerinden olan İspanyol sanatçı Salvador Dali (1904-1989), yapıtlarıyla olduğu kadar yaşamıyla da gerçek bir düş dünyası yaratmayı hedefledi. Akılcılığın Avrupa sanatını ve siyasetini yıkıma götürdüğünü savunan gerçeküstücüler, Freud'un etkisiyle, bilinç ve bilinçdışını bütünleştirmenin yollarını aradılar. Breton'un önderliğindeki akımın gücü ve zayıflığı, katılan her sanatçının farklı bir bakış açısı ve anlatımı benimsemesiydi. Nitekim Dali 1939'da Breton tarafından gruptan atıldı.

yüzde 44'ü buldu. Öte yandan bunalım, gıda maddelerinin ve hammaddelerin fiyatlarını büyük ölçüde düşürdü. Bu nedenle dış ticaretleri sadece birkaç temel ürüne bağlı olan Latin Amerika ve Balkan ülkeleri ile İngiltere'ye bağlı ülkelerde tam bir çöküş yaşandı.

1929-1932 arasında dünya ticaretinin yüzde 60 oranında azalmasına yol açan Büyük Bunalım, bütün devletleri serbest ticaret ilkesinden vazgeçerek çeşitli önlemler almaya yöneltti. 1931-1932'de İngiltere, Kanada, İskandinavya ülkelerinin tamamı ve ABD, 1936'da da Belçika, Hollanda ve Fransa ulusal paralarının değerini altın ile belirlemekten vazgeçtiler. Bu, uluslararası ticaretten vazgeçmekle eşanlamlıydı. Bunun yanı sıra, gümrükler yükseltildi, dışalımı kısıtlayıcı önlemler alındı. Dünyadaki hemen bütün ülkeler, kendi kendine yeterli birer ekonomiye dönüşmek için ulusal kaynaklarının tamamını harekete geçirdiler.

Bu çabalar, devletlerin politikalarında toplumsal kaygıların ilk kez açıkça ekonomik kaygıların önüne geçmesi anlamına geliyordu. Orta sınıfın adeta yok olması, her şeyin değerinin parayla belirlendiği bir ekonomide kentlerde yaşayan ve ücretinden başka hiçbir geliri olmayan milyonlarca insanın işsiz kalması, liberal bir demokrasi için siyasal ve toplumsal açıdan çok ciddi bir tehlike oluşturuyordu. Böyle bir ortamda, Sovyetler Birliği'nin krizden etkilenmemesi, aksine geniş çaplı bir kolektifleştirme ve planlama ile büyümesi, Batı devletleri bakımından sosyalizmi daha da somut bir tehdit haline getirdi. Bununla birlikte, Büyük Bunalım'dan, Marksistlerin beklediği dünya devrimi değil, irili ufaklı diktatörlükler ve faşizm doğdu.

"yeni düzen"

1929 bunalımı sırasında ABD hükümeti "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" politikasından vazgeçmemişti. Cumhuriyetçi Başkan Hoover, çiftçilere ve mali kurumlara sınırlı bir yardım yapılmasını kabul etmekle birlikte, kentlerdeki işsiz kitlelere federal işsizlik yardımı yapılmasına kararlılıkla karşı çıkmış, bunu özel hayır kurumlarının yapması gerektiğini savunmuştu. Başkan, böyle bir yardımın yolsuzluk ve israfa yol açacağını düşünüyordu. Bu tutum, Kasım 1932'de yapılan seçimlerde, Demokrat Parti'nin başkan adayı Franklin D. Roosevelt'in ezici bir çoğunlukla seçilmesine neden oldu.

Roosevelt, başkan adayı olurken ABD'lilere "Yeni Düzen" (New Deal; Yeni Sözleşme) önermişti. Devleti, bireyler arasında özgür bir sözleşmeyle oluşan bir kurum olarak gören Toplum Sözleşmesi kuramını çağrıştıran Yeni Düzen, adeta yeni bir sözleşmeyle devletin ekonomideki rolünü değiştirmeyi hedefliyordu. Daha önce devletin çatışan sınıflar karşısında tarafsız kalması gerektiği savunuluyordu. Eşit olmayanlara eşit davranmayı öngören böyle bir tarafsızlık sonuçta eşitsizliği kollayan bir taraflılık demekti. Üstelik, devlet, çoğunlukla mülk sahibi sınıfların çıkarlarını koruyan yasalar çıkarıyor, ezilen sınıfların siyasal ve toplumsal tepkilerini ise zor kullanarak bastırıyordu. Roosevelt'in Yeni Düzen politikası, bu görünüşteki tarafsızlıktan vazgeçilerek, devletin, çatışan çıkarlar arasında bir denge kurulmasını sağlayacak planlı bir ekonomiyi benimsemesini öngörüyordu. Böylece, Sovyetler Birliği'nin buluşu olan planlama ya da planlı ekonomi, liberal bir demokrasi tarafından, emredici olmayan ama makro dengeleri sağlamaya yönelik bir politikaya dönüştürülüyordu.

Yeni Düzen programında yer alan yasaların önemli bir bölümü, Roosevelt'in başkanlığının ilk üç ayında çıkarıldı. Acil hedeflerin başında, işsizlik sorununu çözmek geliyordu. Bu amaçla çeşitli kurumlar oluşturuldu, inşaat ve orman işletmeleri gibi alanlarda sürekli ya da geçici iş olanakları yaratıldı. Bununla bağlantılı olarak, devlet daha önce ağırlıklı olarak özel sektörün üstlendiği okul, hastane, yol, köprü yapımı gibi bayındırlık hizmetlerini yürütmeye başladı. Doğrudan iş olanakları yaratmanın yanı sıra, çalışma yaşamıyla ilgili yasalar da çıkarıldı; ücretler, çalışma saatleri, toplu pazarlık gibi konular düzenlendi; bu sayede sendikalar güçlendi. Aşamalı olarak işsizlik sigortası, sakatlık sigortası, yaşlılara ve dullara sosyal yardım yapılması benimsendi. Öte yandan, yine Yeni Düzen çerçevesinde, borsa ve bankaların 1929'daki çöküşünün bir daha tekrarlanmaması için mali alanda önlemler alındı, belirli ölçütlere uyan bankalardaki mevduatlar devlet güvencesi altına kondu, hileli borsa işlemlerini engellemek üzere düzenlemelere gidildi. Tarım alanında başlıca tarım ürünlerinin üretimini ve fiyatlarını denetleyen önlemler alındı. Programın bir diğer önemli yönü ise, geri kalmış bölgeler için bölgesel planlama çalışmalarının ilk başarılı örneği olan Tennessee Vadisi İdaresi'nin kurulmasıydı.

Yeni Düzen'in başarısı, Roosevelt'in üçüncü kez seçim kazanmasını sağladı. Ama daha önemlisi, bu program çerçevesindeki uygulamaların ABD yönetim ve ekonomisinin olağan bir parçası haline gelmesi oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan umut ve refah yıllarının kuramsal ve pratik temelini Yeni Düzen oluşturdu.

gazap üzümleri

... Küçük bir tarlayla geçimini sürdüren, otuz dönüm üstünde yaşayıp ölen, bu otuz dönümün verdiğince doyan ya da aç kalan ailelerin önünde şimdi aylak aylak dolaşacakları bir batı var. İş bulmak için dört dönüyorlar; yollardan insan seli akıyor, yol kenarındaki hendekler insanla dolu. Arkadan daha da geliyor. Büyük anayollar kımıldayan insanlarla akıp gidiyor. Orta ve güneybatı bölgelerinde henüz endüstrinin değiştiremediği, makinenin kalıplaştıramadığı, özel ellerdeki makinenin güç ve tehlikesini henüz kavrayamamış, tarımla uğraşan basit bir halk yaşar. Endüstrinin çelişkileri içinde yetişmemişlerdir. Endüstriyle gelen yaşamın saçmalıklarını anlayacak denli akılları dinçtir henüz.

Ve sonra birdenbire makineler onları söküp attı, yollara döküldüler... Ve göçmenler yollarda akıp gidiyor, açlıkları gözlerinden taşıyor, tüm gereksindikleri gözlerinden okunuyor. Ne bir düzenleri, ne bir kavgaları var, yalnızca gereksindikleri şeyler ve bir de sayıları var. Bir kişilik iş oldu mu on kişi dövüşüyordu bu iş için... hem de daha düşük bir ücret için dövüşüyorlardı. O herif otuz sente çalışırsa, ben yirmi beş sente çalışırım.

O yirmi beş alırsa, ben yirmiye yaparım.

Hayır, ben yaparım, ben açım. On beşe yaparım. Boğaz tokluğuna çalışırım. Çocuklar. Ah, çocukları bir göreceksiniz. Küçük küçük çıbanlar çıkartıyorlar, koşup oynayacak halleri kalmadı. Dökülen meyvelerden verdim, deli gibi atıldılar. Ben, ben küçük bir parça et için çalışırım.

Ve işte bu iyiydi, çünkü ücretler düşüyor, fiyatlar hep aynı yükseklikte kalıyordu. Büyük toprak sahipleri çok memnundular, daha çok insan getirtmek için daha çok el ilanları gönderdiler. Ve ücretler düştükçe düştü, fiyatlar hep aynı yükseklikte kaldı. Çok geçmez, yeniden kölelerimiz olacak.

Şimdi, büyük toprak sahipleriyle şirketler yeni bir yöntem bulmuşlardı. Büyük toprak sahibi bir konserve fabrikası satın alıyordu. Armutlar, şeftaliler olunca meyvenin fiyatını maliyetinin altına indiriyordu. Böylelikle bir konserve fabrikası sahibi olarak kendi kendinden meyveyi düşük fiyatla almış oluyor, konservelerin fiyatını ise yüksek tutup büyük kara geçiyordu. Konserve fabrikaları olmayan küçük toprak sahipleri topraklarını yitirmeye başladılar; onların topraklarını büyük toprak sahipleri, bankalar, konserve fabrikaları olan şirketler kapıyordu. Zamanla çiftlikler azaldı. Bir süre sonra küçük çiftçiler kentlere gittiler, kredilerini yitirdiler, dostlarını, akrabalarını yitirdiler. Ve sonra onlar da yollara döküldüler. Yollar iş için çılgına dönmüş, gözünü kan bürümüş insanlarla doldu.

Bankalar, şirketler kendi sonlarını hazırlıyorlardı, ama farkında değillerdi. Tarlalar verimliydi, oysa yollar açlıktan kıvranan insanlarla doluydu. Tahıl ambarları doluydu, ama yoksul halkın çocukları kemik hastalıkları çekiyor, yetersiz beslenmeden sivilceler çıkartıyorlardı. Büyük şirketler açlıkla öfke arasındaki çizginin çok ince bir çizgi olduğunu bilmiyordu. Ücretlere ödenecek para gaza, silaha, ajanlara, casuslara, kara listelere ve silah kullanma çalışmalarına gidiyordu. Yollarda insanlar karıncalar gibi gidiyor, iş ve yiyecek arıyorlardı. Öfke mayalanmaya başlıyordu.

John Steinbeck, *Gazap Üzümleri* (1939).

tarih yazmak

iki açı

Taylorist yöntem üretimde ve verimlilikte büyük bir sıçrama sağlamıştı. O dönemde Taylorist yöntemin uygulanmasına kimler karşı çıkmış, kimler savunmuş olabilir? Karşı çıkanların ve savunanların gerekçeleri ne olabilir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Çizgisel grafik nedir? Niçin kullanılır?

Grafik nasıl çözümlenir?

Yandaki grafikte yer alan unsurlar nelerdir?

Grafikleri tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki grafikler hangi zaman dilimine ilişkindir?

anlatılan dönemde

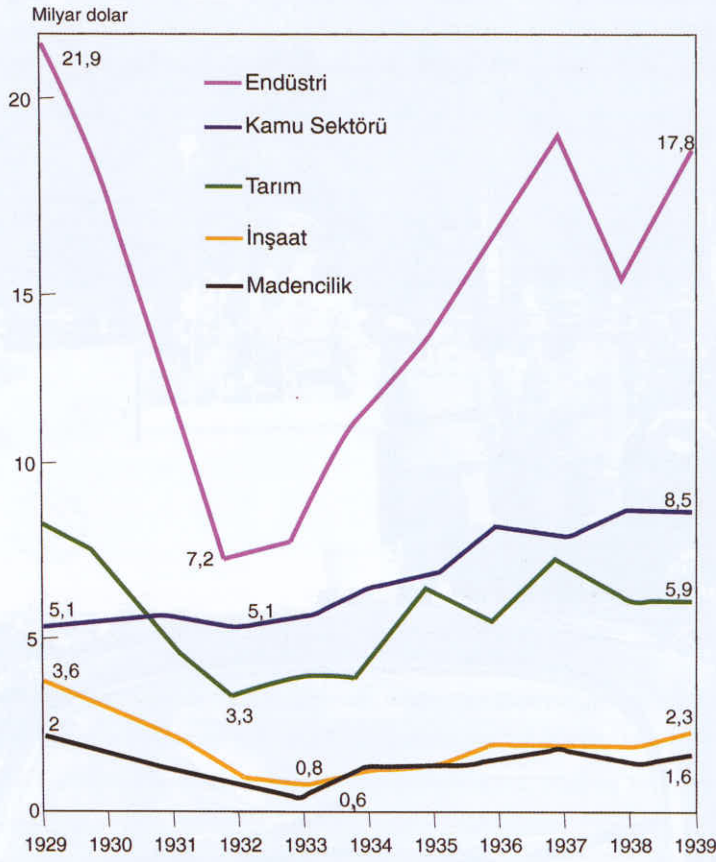
Büyük Bunalım bütün alanlarda büyük bir daralmaya yol açarken özellikle ABD'de film endüstrisi üzerinde tam tersi bir etki yapmıştı. Diğer bir deyişle, ABD film endüstrisinin merkezi olan Hollywood, Büyük Bunalım'dan kârlı çıktı. Sinemacılığın bu dönemde nasıl bir gelişme gösterdiğini araştırarak bulgularınız ışığında bunun nedenlerini tartışın.

tarih ve yaşam

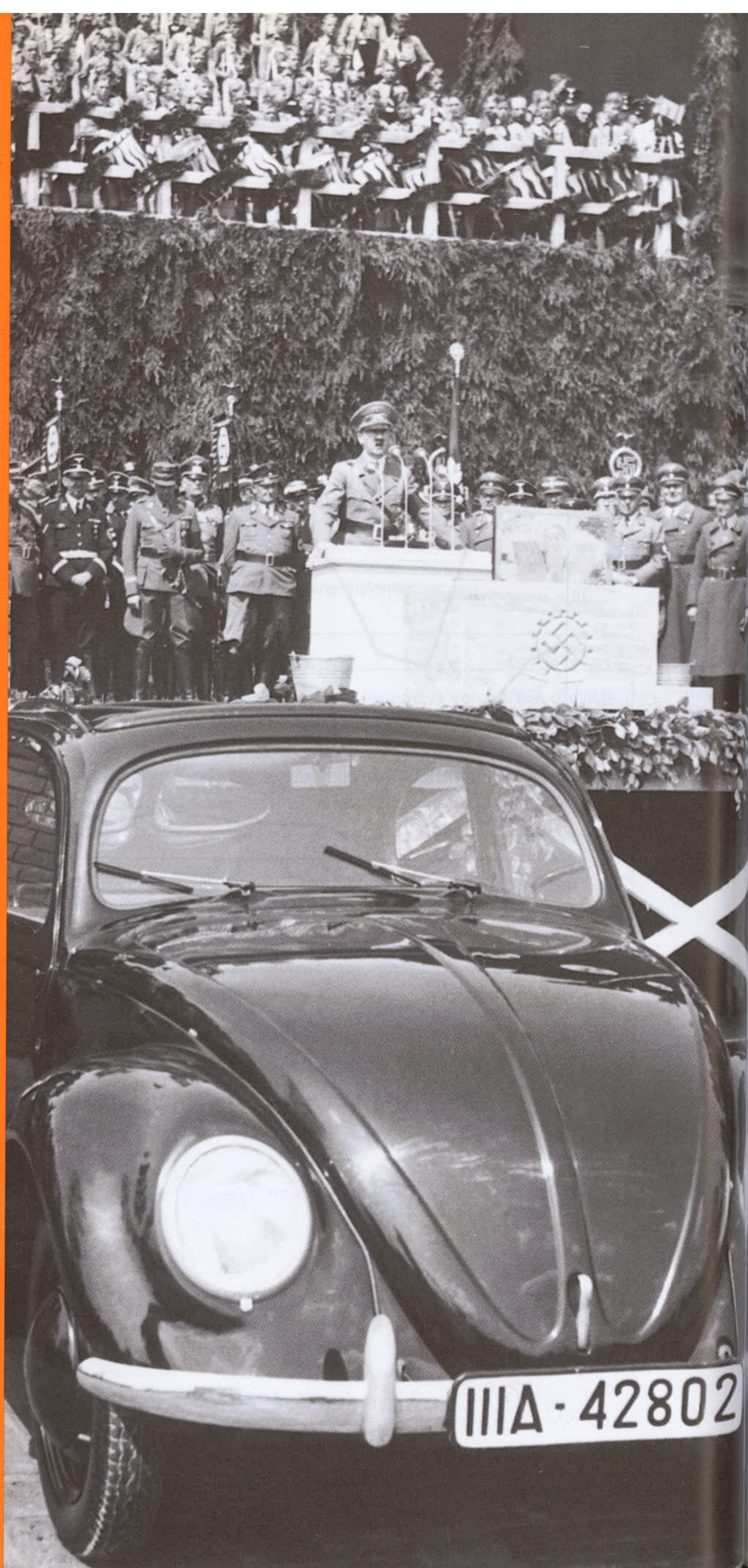
Yaşamınızda hiç ekonomik daralma ya da bunalıma tanık oldunuz mu? Bu sizi ve ailenizi nasıl etkiledi?

yazarların diliyle

John Steinbeck, *Gazap Üzümleri* (1939).
Horace Mac Coy, *Atları da Vururlar* (1935).

Kategorilerine Göre Ulusal Gelirin Gelişimi

IIIA - 42802

diktatörlükler

Büyük Bunalım, gerek siyasal, gerekse ekonomik düzeyde savaş öncesine dönüş umutlarını tamamen yok eden bir darbe oldu. Bu darbe, liberalizmin değer ve kurumlarının sonunu getirdi. İngiltere, Fransa, ABD ve İskandinav ülkeleri gibi eski demokrasiler dışında, hemen bütün dünyada açık ya da gizli diktatörlükler kuruldu. Bazıları, daha arayış yıllarında kurulan otoriter rejimlerin devamıydı, bazıları ise sistemin çökmesinin ve her ülkenin kendi içine kapanmasının sonucu olarak ortaya çıktı. Bunlardan biri, Almanya'da Hitler diktatörlüğü, hem liberalizme bütünsel bir alternatif oluşturdu, hem de Almanya'yı bir kez daha savaşa götürdü.

İrili Ufaklı Diktatörlükler...

Savaştan sonra Orta ve Doğu Avrupa'da kurulmuş olan anayasal monarşi ya da cumhuriyetler arasında yalnızca Çekoslovakya ve Arnavutluk demokratik rejimi sürdürebildi. Geri kalan devletlerin hemen tamamında, seçimler yapılmaya devam etse de, otoriter rejimler ve diktatörlükler egemen oldu. Bunda, bu ülkelerin ekonomik yapısı kadar, Sovyetler Birliği'ne yakın olmalarının yarattığı sosyalizm korkusunun da etkisi vardı. Macaristan'da devrim girişiminin bastırılmasından sonra büyük mülk sahiplerinin çıkarlarını koruyan tutucu bir rejim kuruldu. Polonya 1926-1935 arasındaki yılları askeri diktatörlük altında geçirdi, diktatörün ölümünden sonra da aynı rejim devam etti. Yugoslavya'da Kral Aleksander bu yeni devletin çokuluslu özelliğini dikkate almayarak Sırp üstünlüğüne dayalı bir diktatörlüğe yöneldi. Bulgaristan'da monarşi 1934'ten itibaren

Hitler Volkswagen fabrikasını açarken, 27 Mayıs 1938.

Süpermen
(1938)
İlk kez bir çizgi roman kitabında yer verilen, 1939'da da bir gazetede çizgi banda konu olan Süpermen, ABD'ye ilişkin mitlerin unsurlarını birleştirmeyi başaran etkili bir kurgu kahramanı oldu. Kötülere karşı iyileri savunurken, farklı bakışlara ve yaşam tarzlarına karşı popüler Amerikan bakışını ve yaşam tarzını alttan alta yüceltiyordu. Başarısı, çok sayıda benzer kahramanın yaratılmasına yol açtığı halde popülerliğini yitirmedi; film, dizi ve benzer ürünlerle ABD'nin en bildik simgelerinden biri olmaya devam etti.

Martin Heidegger
(1889-1976)
Varoluşçuluğun en önemli temsilcilerinden sayılan Alman filozof, 1927'de yayımladığı *Varlık ve Zaman* adlı yapıtıyla, bütün insan etkinliklerinin ardında yatan ama görmezden gelinen "Var olmanın anlamı nedir?" sorusuna yanıt aradı. Kişisel saygınlığı Nazi döneminde üniversite rektörlüğü yaptığı ve Nazi iktidarını desteklediği için sarsılsa da, yapıtları özellikle Fransız varoluşçuluğunu derinden etkiledi.

özellikle orduya dayanan otoriter bir rejim oluşturdu. Yunanistan'da 1936'da Metaxas diktatörlüğü başladı. Avusturya'da 1934'te Nazilerin ülkeyi Almanya'yla birleştirme girişimi sırasında başbakanı öldürmelerinin ardından Nazi rejimi kuruldu.

Avrupa'daki diktatörlükler Orta ve Doğu Avrupa ile sınırlı değildi. 1926'da Portekiz'de Salazar askeri bir diktatörlük kurdu. İspanya, 1936'daki iç savaşın ardından, Franco diktatörlüğünün altında yönetilmeye başlandı. Bu iki ülkede de diktatörlükler 1970'lere kadar devam edecekti. Savaştan sonra kurulan Baltık devletlerinden Litvanya'da 1926'da, Letonya ve Estonya'da 1934'te diktatörlük rejimleri kuruldu.

Asya'da Çin ve Japonya'da da aynı eğilim görüldü. Çin'de 1927'den başlayarak, komünistlerle iç savaşı yürüten Çankayşek'in ordunun desteğine dayalı diktatörlük rejimi egemen oldu. Japonya'da 1920'lerde gelişmeye başlayan liberal demokrasi 1929 kriziyle son buldu. Japon ordusu, birliğin simgesi olarak Japon İmparatorunu yücelten, Batılı değerleri reddeden, hak ve özgürlükleri kısıtlayan ve faşizmin çeşitli unsurlarını barındıran totaliter bir rejim oluşturdu.

Bu dönemde Latin Amerika'nın hemen tamamında da otoriter rejimler ve diktatörlükler kuruldu. Brezilya'da 1930'da başlayan Vargas diktatörlüğü, gerçekleştirdiği geniş sosyal reformlar nedeniyle diğerlerinden ayrılıyordu. Geri kalan Latin Amerika ülkelerinde ise büyük burjuvaziye ve toprak sahiplerine dayanan otoriter rejimler yerleşti.

Berlin Olimpiyatları
Döneminin sanat, bilim ve kültür alanındaki arayışlarını yozlaşmakla suçlayan faşizmin dünyayla paylaştığı neredeyse tek etkinlik spordu. Sporu, sağlıklı bir ırk üretmek için zorunlu ve kitlesel hale getiren faşizm, 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nı bir gövde gösterisi olarak tasarlamıştı. Ama ABD takımında yer alan ve o dönemde kendi ülkesinde bile ırk ayrımcılığının egemen olduğu Jesse Owens'ın (1913-1980) dört altın madalyayla ödüllendirilen başarısı, ırkçılığı bozguna uğratan bir efsaneye dönüştü.

Ve Faşizm...

Neredeyse bütün dünyaya egemen olan bu otoriter rejimler, faşizmi çağrıştıran kimi yönlerine karşın, faşist değildiler. Hepsi baskıcı, kimi zaman kanlı birer iktidara dayanıyordu; ama bir ideoloji ve rejim olarak faşizm, bunlardan sadece İtalya'da ve Almanya'da belirdi.

İtalya'da savaş sonrasında kırlarda büyük toprak sahipleriyle köylüler, kentlerde ise büyük burjuvaziyle işçiler arasındaki çatışma keskinleşmişti. Eski bir sosyalist olan Mussolini'nin *fasci* adını taşıyan çeteleri başlangıçta bu çatışmada vurucu güç olarak kullanılıyordu. Polisin göz yumduğu, toprak sahipleriyle burjuvazinin parasal destek sağladığı bu çeteler kısa süre içinde güçlendiler ve Mussolini'nin önderliğinde siyasal bir güce dönüştüler. Seçimlerde başarısız olduğu halde bu güç sayesinde 1922'de kral tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Mussolini, iktidara gelir gelmez diktatörlüğün kurumsal yapısını oluşturdu ve İtalya İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam edecek olan faşizm dönemine girdi. İtalya'yı Almanya izledi. Avusturyalı bir asker olan Adolf Hitler, başarısız darbe girişimlerinin ardından, Nasyonal Sosyalist Parti lideri olarak 1933 seçimlerinde çoğunluğu kazanıp iktidara gelmeyi başardı.

Hitler ve Nazi iktidarı, İtalyan faşizminin faydacı ve fırsatçı özelliklerinden farklı olarak, bütünlüklü bir programa sahipti. Bu programın temelini liberalizmin neredeyse mutlak anlamda reddi oluşturuyordu. Liberalizm bireyi yüceltiyor, bireysel özgürlükleri övüyor, gerçekte değilse bile varsayımsal olarak insanlar arasında eşitliği kabul ediyor, aynı şekilde

Charlie Chaplin
(1889-1977)
ABD sinema endüstrisinin gelişmesinde büyük rol oynayan İngiliz sinema oyuncusu ve yönetmeni Chaplin, yüzyıla yayılan büyük ününü acıklı ve komik bir küçük adamı canlandırdığı sessiz film dizisi "Şarlo" ile kazandı. 1936'da çektiği "Modern (Asri) Zamanlar" sanayi toplumunun, 1940'ta çektiği "Büyük Diktatör" ise faşizmin nefis birer eleştirisiydi. 1947'de komünistlikle suçlanması üzerine, hiçbir zaman vatandaşlığına geçmediği ABD'yi terk ederek İsviçre'ye yerleşti.

Ernest Hemingway
(1899-1961)
20. yüzyıl ABD edebiyatının en ünlü adlarından biri olan Hemingway, savaşa, ava, balık tutmaya ve İspanya'ya tutkulu bir maceracıydı. İspanya İç Savaşı'nı anlattığı *Çanlar Kimin İçin Çalıyor?* diğer yapıtlarında olduğu gibi kendi yaşam deneyiminden kurgulanmıştı. 1954'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Hemingway, uzun süre yaşadığı Küba'yı devrimden sonra terk etti, 1961'de intihar etti.

şiddet karşısında barışı savunuyor, özel yaşam ile kamusal yaşamı, ekonomik düzen ile siyasal ve toplumsal düzeni birbirinden ayırıyor, piyasayı kutsayarak devletin buna müdahalesini reddediyor ve bütün insanlara bunlara uymaları koşuluyla daha mutlu, daha zengin bir gelecek vaat ediyordu. Hitler faşizmi ise bireyi değil, bireyin içinde var olabileceği tek birim olarak gördüğü ulusu ve ırkı yüceltti, bireysel özgürlükleri yozlaşma olarak tanımladı, insanlar arasındaki eşitliği hem gerçekte, hem de varsayımsal olarak reddetti, şiddeti bir araç olarak yüceltti, özel yaşamı kamusal yaşamın hizmetine soktu, ekonomik, siyasal ve toplumsal düzen arasındaki yapay ayrıma son vererek onları bütünlük içinde örgütledi, piyasayı değil devleti kutsadı ve Alman ulusuna gelecekte dünyanın efendiliğini vaat ederken, o gün için mutluluk ve zenginlik sundu.

Bu programın doğal unsuru ve sonucu, hem içeride, hem de dışarıda saldırgan bir politikanın izlenmesiydi. Hitler'in iktidara gelişinin hemen ardından, içeride faşizme karşı başlıca tehdit olarak görülen komünistlere ve Alman ırkının saflığını bozdukları iddiasıyla Yahudilere yönelik sistemli baskılar başladı. Buna, Alman toplumundan dışlanan Çingenelere, Alman ulusunu yozlaştırdığı ileri sürülen sanatçılara ve aydınlara, her türlü siyasal muhalefete, eşcinsellere, kısacası Naziler tarafından çizilen "Alman" imgesinin dışında kalan her türlü kişi ve gruba yönelik baskılar eşlik etti. Bununla eşzamanlı olarak, Alman ekonomisi gittikçe artan bir biçimde savaş ekonomisine dönüştürüldü.

Hitler ve Mussolini
Adolf Hitler (1889-1945) ve Benito Mussolini (1883-1945) ülkelerinde, devletin yüceltildiği ve bireyin ulus içinde eritildiği bir siyasal ve toplumsal düzen kurmayı başardılar. Her ikisi de, diktatörlüklerini, şiddetin yanı sıra rızaya da dayalı olan geniş bir halk desteğiyle sürdürdüler ve kurdukları düzen ancak savaş yenilgisiyle sona erdirilebildi.

Faşist Yaşam Neye Benzer?

Esas olarak köylülerin ve orta sınıfın desteğini alan, aralarında Yahudilerin de bulunmasına rağmen büyük burjuvazinin çıkarlarına dokunmadığı için bu sınıf tarafından da alttan alta desteklenen, özellikle işsizlik sorununu çözdüğü için de işçi sınıfının şiddetli tepkisine yol açmayan faşizm, kendisini eğitim, propaganda ve boş zamanları örgütleyen etkinlikler ile güçlendirdi. İlköğretim de dahil olmak üzere okullarda yoğun bir Nazi eğitimi verildi. Nazi ideolojisini bütün topluma benimsetmek amacıyla başına Goebbels'in getirildiği bir Propaganda Bakanlığı kuruldu. Bu bakanlık yazılı basın ve radyo başta olmak üzere mevcut iletişim olanaklarını sonuna kadar kullanmakla kalmadı, sanayi toplumunun yarattığı kitleselliği başlı başına bir propaganda malzemesi haline getiren dev kitle gösterileri gibi yeni yöntemler geliştirdi.

Boş zaman etkinliklerinin merkezi biçimde örgütlenmesi ise faşizmin en önemli başarılarından biri oldu. Gençler başta olmak üzere, toplumun bütün kesimleri bazıları paramiliter nitelik taşıyan örgütlenmeler içinde bir araya getirildiler. Çalışma saatleri dışındaki zaman dilimleri, sınıfsal farklılıkları görünmez kılan bu örgütlenmeler içinde dolduruldu ve yönlendirildi. Böylece Almanya altı yıl içinde topyekûn bir savaşa hazır bir ülke ve Alman toplumu böyle bir savaşa istekli bir toplum haline geldi.

İspanya'da iç savaş, diktatörlüklerin yaygınlaştığı, faşizmin yükseldiği, liberal demokrasilerin kendi içine kapandığı bir dönemde, demokrasi ve özgürlük için mücadelenin simgesine dönüştü. Hiçbir devlet ya da siyasal hareketin yönlendirmesi olmadan dünyanın dört bir tarafından gelen on binlerce kadın ve erkek diktatörlüğe karşı İspanyollarla birlikte savaştılar. Bu dayanışma, İspanya İç Savaşı'nın, insanlığın ortak belleğine kazınmasına neden oldu.

Sanayileşme sürecinin Kilise'nin ve büyük toprak sahiplerinin etkisini kıramadığı İspanya'da siyasal yaşam bu iki güç ile büyük sanayicilerin çıkarları doğrultusunda belirleniyordu. 1931'de büyük çalkantılar yaşamadan 2. Cumhuriyet dönemine geçilmişti. Sağ partilerin oluşturduğu koalisyon sırasında ordunun çeşitli eylem ve ayaklanmaları kanlı bir biçimde bastırması, solu birleşmeye götürmüş ve Subat 1936'da sol partilerin büyük çoğunluğunun desteklediği Halk Cephesi hükümeti iktidara gelmişti.

Hükümet görevde daha ancak birkaç ayını doldurmuşken, ordunun üst kademeleri, Katolik Kilisesi, toprak sahipleri ve büyük sanayicilerin desteğiyle askeri bir ayaklanma planladı. Halk Cephesi hükümeti tarafından Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınarak Kanarya Adaları'nda bir göreve atanan General Franco; 18 Temmuz 1936'da buradaki radyodan ayaklanmanın başladığını duyurdu; aynı gün İspanya'da da ayaklanma başladı. Franco ise ertesi gün Fas'a giderek buradaki İspanyol ordusunun denetimini ele geçirdi ve bu orduyla İspanya'ya çıkarak Madrid'e doğru ilerlemeye başladı. Ordunun önemli bir bölümünün katıldığı Franco güçleri Madrid dışında durduruldu ve üç yıl sürecek iç savaş başladı. Halk Cephesi hükümetine karşı, Ekim 1936'da Franco'nun başkanlığında ikinci bir hükümet kuruldu. Franco hükümeti, ordunun yanı sıra, 1937'de yeniden örgütleyip başına geçtiği silahlı bir sağ örgütlenme olan Falanj'ın desteğini de alıyordu.

Cumhuriyetçi hükümet ayaklanmayı bastıracak, kendilerine ulusçu diyen Francocular da Cumhuriyetçilerin iktidarına tamamen son verecek güçte değildi. Bu durum, her iki tarafın da uluslararası destek aramasına neden oldu. Almanya ve İtalya Francoculara hem asker, hem de tank ve uçak gibi ağır silahlar sağladılar. İspanya İç Savaşı, bu iki devlet için hem siyasi, hem de askeri açıdan İkinci Dünya Savaşı'na hazırlık olanağı vermişti. Buna karşılık, Cumhuriyetçi hükümet, gereksindiği desteği bulamadı. Asıl olarak Sovyetler Birliği'nden ve sınırlı olarak Fransa'dan yardım almakla birlikte, İngiltere'nin müdahale etmeme politikasının baskın çıkmasıyla, bu devletlerin yardımı yetersiz kaldı.

Buna karşılık, yaklaşık 40 bin gönüllü, Uluslararası Tugaylar adı altında Cumhuriyetçilerin saflarında savaştı. Yaklaşık 20 bin gönüllü de sağlık ve destek hizmetlerine katkıda bulundu. Tıpkı Cumhuriyetçiler arasında olduğu gibi, Uluslararası Tugaylar içinde de çok çeşitli siyasal hareketler yer alıyordu. Bunlar, Avrupa'da etkisini yitirmiş olmakla birlikte İspanya'da güçlü olan anarşistlerden, Stalinci ve Troçkist gruplara kadar geniş bir yelpaze oluşturuyordu. Bu deneyim, Nazi işgali altındaki ülkelerde direniş hareketlerinin örgütlenmesine ve yürütülmesine önemli katkı sağlayacaktı.

İç savaş Mart 1939'da Francocuların Madrid'e girmeleri ve Cumhuriyetçilerin yenilgisiyle sonuçlandı. 1939 baharında yaklaşık 500 bin kişi Fransa'ya sığındı. Cumhuriyetçi hükümet de Fransa'ya geçerek 1945'e kadar varlığını sürdürdü. En kanlı diktatörlükler arasında sayılan Franco diktatörlüğü ise Franco'nun 1975'te ölmesine kadar kesintisiz olarak devam etti.

kavgam

Hep sağlam ve enerjik düşünme gücü, ancak sağlam ve kuvvetli bir vücutta bulunur... Irkçı devletin izleyeceği yol şu olacaktır. Tamamen sağlam vücutlu gençler yetiştirilecektir. Fakat bu iş yapılırken, gaye karakterin terbiyesi ve özellikle irade kuvvetiyle yeteneğin gelişmesi olacaktır... Fiziki bakımdan yozlaşmış, iradeleri zayıf, korkakça bir barış taraftarı olan bilginlerden kurulu bir millet hiçbir zaman cennete gidemez. Hatta bu dünyada da kendi hayatını sağlayamaz. Fizik ile kutsal inanç arasında bir uyum olmalıdır. Kangren olmuş bir bünye, düşünme gücünün parlaklığı ile hiçbir zaman güzel hale gelemez. Enerjisi olmayan, kararsız, korkak ve sakat doğmuş sakat kimselere, bir fikri eğitim vermek haksızlık olur. Vücudu sağlam yapmak ırkçı bir devlette fertlerin görevi değildir. Bu iş anne ve babaya da düşmez. Nasıl eğitime ait konularda devlet kişinin serbest hareket etme hakkına tecavüz eder ve çocuğu, anne babanın arzuları dışında zorunlu eğitime tabi tutarsa, ırkçı devlet de, daha geniş bir şekilde olmak üzere, milleti ilgilendiren ana meselelerde, şahısların cahilliklerine veya anlayamamış olmalarına karşı kendi otoritesini kullanmalı ve hâkim kılmalıdır.

Adolf Hitler, *Kavgam* (1925).

faşist savaşçıya on emir - eylül 1931

Önce Tanrı ve ata toprağı; başka arzu ve görevler bundan sonra gelir.

Kendi bedenini ve ruhunu ülken için vermeye, Duce'ye tartışmasız hizmet etmeye hazır olmayan kimseler kara gömleği giyme onuruna sahip değil demektir. Faşizm, gevşek imanı ve gelişmemiş karakteri kabul etmez.

Aklını ve zekânı sana verilen emirleri anlamak için ve bütün coşkunu itaat etmek için kullan.

Disiplin yalnızca rütbeli askerlerin meziyeti değildir, aynı zamanda gündelik hayatta ve bütün kurumlara ilişkin bir kural olmak zorundadır.

Kötü bir çocuk ve ihmalkâr bir öğrenci faşist olamaz.

Zamanını; işini zevke, oyunlarını işe dönüştürecek biçimde düzenle.

Şikâyette bulunmaksızın katlanmayı, kendini sorgusuz sualsiz teslim etmeyi, ödül beklemeksizin hizmet etmeyi öğren.

Yararlı davranışlar, savaşta olduğu gibi, asla yarım bırakılamaz: Onları sonuna kadar götür.

Her durumda, iyinin cesarette yattığını hatırla.

Tanrı'ya her gün seni faşist ve İtalyan yarattığı için şükret.

tarih yazmak

iki açı

Faşist diktatörlüklerin kurulduğu ülkelerde bazı kültür, bilim, sanat insanları yurtdışına çıkmayı seçerken öteki bazıları ülkelerinde kaldılar. İlk gruptakiler daha çok kimler olabilir, ne tür gerekçelerle böyle bir karar vermiş olabilirler? Ülkelerinde kalıp zorluklarla karşılaşanlar daha çok kimler olabilir, kalma gerekçeleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Propaganda malzemesi nedir?

Bir propaganda malzemesini diğerlerinden ayıran nedir?

Bir propaganda malzemesi nasıl çözümlenir?

Yandaki afişler neyi anlatmaktadır?
Yandaki afişler nasıl anlatmaktadır?

Bir propaganda malzemesini tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki afişler bugün propaganda işlevini yerine getirebilir mi?

anlatılan dönemde

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinin hemen ardından Yahudilere yönelik sistemli bir ayrımcılık ve baskı politikası başladı. Bu politikayla önce Yahudilerin toplumsal hayattan dışlanması, daha sonra çalışma kamplarında toplanarak işgücü ihtiyacının karşılanması amaçlanıyordu. Savaş sırasında ise bu politika soykırıma dönüştü. Tarihin en büyük soykırımlarından biri olan Yahudi soykırımını araştırın.

tarih ve yaşam

Propaganda ile nerelerde ve nasıl karşılaşıyorsunuz? Seçim mitingleri? TV programları? Ders kitapları?

yazarların diliyle

Bertolt Brecht, *Arturo Ui'nin Yükselişi* (1941).
Ernest Hemingway, *Çanlar Kimin İçin Çalıyor?* (1940).

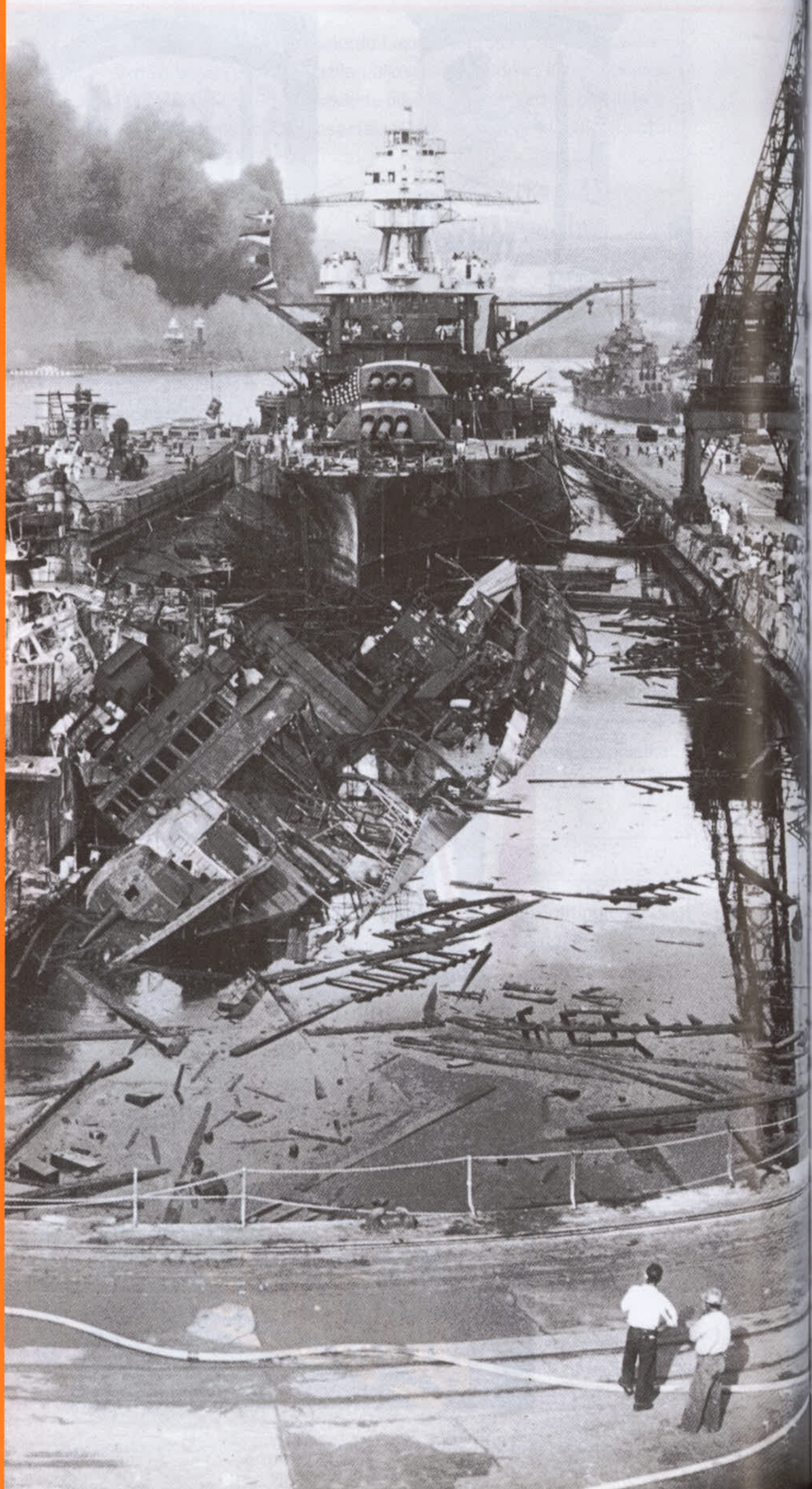
Wir wollen Arbeit und Brot!
Wählt Hitler!
Wir wollen Arbeit und Brot!
Wählt Hitler!

Frauen!
Wählt Adolf Hitler!
Denkt an Eure Kinder!
Sie müssen frei werden!
Wählt Hitler!

Hinter den Feindmächten:
der Jude

ikinci dünya savaşı

İkinci Dünya Savaşı, Büyük Savaş'ın ve ardından yapılan barış düzenlemelerinin çözemediği soruna nihai olarak son verdi. Sorun, İngiltere'nin üstünlüğünün sona ermesinin ardından belirsizlik içine giren bir dünyada, yeni bir düzenin kim tarafından ve nasıl kurulacağıydı. Yüzyıl başında İngiltere'nin yerini almaya aday olan Almanya, Nazi rejimi altında farklı bir hedefe yöneldi. Eski sistemin içinde başat güç olmayı değil, bir dünya imparatorluğu kurmayı hedefledi. İlki gibi topyekûn, ama ondan daha yaygın ve yıkıcı olan İkinci Dünya Savaşı Nazi Almanya'sının mutlak yenilgisiyle sonuçlandığında, temel sorun da çözülmüş oldu. Yeni dünya düzenini savaştan en büyük güç olarak çıkan ABD'nin belirleyeceği anlaşıldı.

Mihver Yükselirken

Dünyayı savaşa götüren ilk adım, Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı işgal etmesi oldu. 1933'te Almanya ve Japonya Milletler Cemiyeti'nden çekildiler. 1935'te Almanya, Versailles Barış Antlaşması'nın silahsızlandırmayla ilgili hükümlerini tanımayacağını açıkladı. 1936'da İtalya Etiyopya'yı işgal etti. Aynı yıl Almanya ile İtalya arasında Mihver bağlaşması, Almanya ile Japonya arasında da Anti-Komintern Pakt imzalandı. İtalya'nın da ertesi yıl bu pakta katılmasıyla Mihver tamamlandı. 1937'de Japonya Çin'e saldırdı; 1938'de Almanya Avusturya'yı topraklarına kattı ve Çekoslovakya'nın bir bölümünü işgal etti.

Bu gelişmeler karşısında yeni bir topyekûn savaştan kaçınan İngiltere ve Fransa, Almanya'yla uzlaşma yoluna gittiler. Eylül 1938'de Almanya ve

Japon uçaklarının saldırısından sonra ABD gemileri, Pearl Harbor, 7 Kasım 1941.

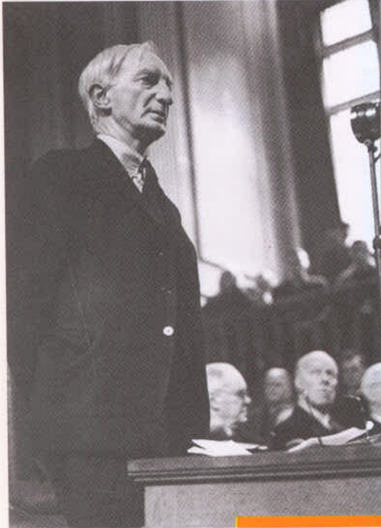
V-2 roketi

Nazi Almanya'sı, bilim çevrelerinin korktuğunun aksine, atom bombasına değil, V-1 ve V-2 roketlerine öncelik vermişti. 1936'da geliştirilen V-2 roketi, ses hızını aşan ilk balistik füzeydi. İlki 1944'te Paris'e atıldı, ardından Mart 1945'e kadar İngiltere'ye 1300'den fazlası fırlatıldı. Nazilerin beklediği sonucu vermemekle birlikte, V-2 roketi, savaştan sonra, ABD ve SSCB'nin füze ve uzay araştırma programları için önemli bir çıkış noktası oldu.

İtalya ile yaptıkları Münih Antlaşması uyarınca Çekoslovakya'daki Alman işgalini tanıdılar. Bu politikanın ardında, Almanya'nın saldırganlığının Sovyetler'e yönelmesi beklentisi vardı. Buna karşılık, Stalin, Almanya'ya karşı destek aradığı İngiltere ve Fransa'nın buna yanaşmaması üzerine, Ağustos 1939'da Hitler'le bir Saldırmazlık Paktı imzaladı. Bu anlaşma uyarınca, Polonya, Finlandiya ve Baltık ülkeleri iki nüfuz alanına bölünüyordu. Almanya anlaşmanın hemen ardından Polonya'ya saldırınca, savaştan daha fazla kaçınamayacakları ortaya çıkmış olan İngiltere ve Fransa, Polonya'ya verdikleri güvence uyarınca Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etti.

Almanya, motorlu birliklerin üstünlüğüne dayanarak yıldırım harekâtı olarak bilinen bir savaş stratejisini benimseyip Norveç, Danimarka, Belçika, Hollanda'yı kısa sürede işgal etti. Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nın stratejisiyle oluşturduğu ve aşılamaz sanılan Maginot Hattı'nı geçerek Fransa'nın kuzeyini ele geçirdi, güneyinde ise kendisine bağlı bir yönetim oluşturdu. Böylece daha 1940 baharında bu ülkeler savaş dışı kaldılar. Bu sırada Sovyetler Birliği de, Saldırmazlık Paktı uyarınca kendisine kalan topraklara ve Finlandiya'ya girmişti. Yalnız kalan İngiltere'nin Balkan ülkelerini savaşa sokma girişimleri üzerine Almanya Balkanları da işgal etti.

Avrupa'yı tamamen egemenliği altına alan Almanya'nın Afrika savaşına katılması, İtalya'ya yardım etmek ve asıl olarak Ortadoğu petrollerini ele geçirmek içindi. İngiltere'nin burada direnmesi, Almanya'nın petrol ihtiyacını karşılamak üzere Kafkasya'ya yönelmesine neden oldu. Almanya Haziran 1941'de o sırada beklenmeyen bir biçimde Sovyetler Birliği'ne saldırdı ve

William Henry Beveridge (1879-1963)

Tanınmış bir akademisyen iken Keynes'ten etkilenen görüşleriyle İngiltere'de refah devleti politikasının oluşturulmasına katkıda bulundu. *Beveridge Raporu* olarak bilinen 1942 tarihli *Sosyal Sigorta ve Bağlı Hizmetleri* adlı çalışması, savaş sonrası sosyal güvenlik kurumlarının biçimlendirilmesinde belirleyici rol oynadı.

Yalta Konferansı
(4-11 Subat 1945)
Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yalta kentinde Franklin D. Roosevelt (1882-1945), Winston Churchill (1874-1965) ve İosif Stalin (1879-1953) arasında yapılan zirve konferansında savaş sonrası dünyasına ilişkin uzlaşmaya varılmış, ama bunlar açıklanmamıştı. Uzlaşma savaş biter bitmez bozuldu: 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945'te, Roosevelt'in ölümü nedeniyle Başkan olan Truman, Potsdam'da Churchill ve Stalin ile bir araya geldiğinde, uzlaşmanın yerini uyuşmazlık almıştı.

başlangıçta büyük bir hızla ilerleyen Alman orduları Moskova yakınına kadar geldi.

Öte yandan, sanayisine gereken kaynakları elde etmek üzere 1931'den beri işgalci bir politika izleyen Japonya, Pasifik'te mutlak bir üstünlük kurmak amacıyla Aralık 1941'de ABD donanmasının bulunduğu Pearl Harbor üssüne baskın düzenledi. Almanya'nın da ABD'ye savaş ilan etmesi, ABD'yi iki cephede birden dünya savaşına soktu.

Dünyanın Geleceği Ne Olacak?

1942 yazında savaşın nasıl sonuçlanacağı belirsizdi. Almanya Sovyet topraklarında savaşıyordu; Japonya ise bütün Güneydoğu Asya'yı işgal etmiş, Avustralya ve Hindistan'a yönelmişti. Buna karşılık, ABD ve İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında işbirliği yoktu. Ama, Eylül 1942-Şubat 1943 arasındaki Stalingrad savunmasında Alman ordularını yenen Sovyet birliklerinin Almanya'ya doğru ilerlemeye başlaması ABD ve İngiltere'yi Sovyetler ile işbirliğine yöneltti. 1943 baharından başlayarak Mihver devletlerinin yenileceği açığa çıkmıştı. Müttefik devletlerin 1943 yazında İtalya'da Sicilya çıkarmasıyla başlayan genel saldırısı, Mussolini'nin devrilmesi ve İtalya'nın 8 Eylül'de teslim olmasıyla sonuçlandı. Müttefiklerin Haziran 1944'te gerçekleştirdiği Normandiya çıkarması savaşın sonunu yaklaştırdı. Müttefikler batıdan ilerlerken Sovyet ordusu da 25 Nisan 1945'te Berlin'i kuşattı. 8 Mayıs 1945 geceyarısı Avrupa'daki savaş Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla resmen sona erdi. Pasifik Savaşı ise ABD'nin atom

Yurttaş Kane
(1941)
ABD'li yönetmen, sinema ve tiyatro oyuncusu, yapımcı ve yazar Orson Welles'in (1915-1985) bir gazete sahibinin yaşamını anlattığı film, sinema tarihinin başyapıtları arasında sayılır. Öyküyü birden çok kişinin ağzından ve geri dönüşlerle anlatması nedeniyle sinema sanatına yepyeni bir açılım sağlayan film John Ford'un (1895-1973) Gazap Üzümleri adlı filmiyle birlikte ABD politik sinemasının ilk örneklerinden birini oluşturur.

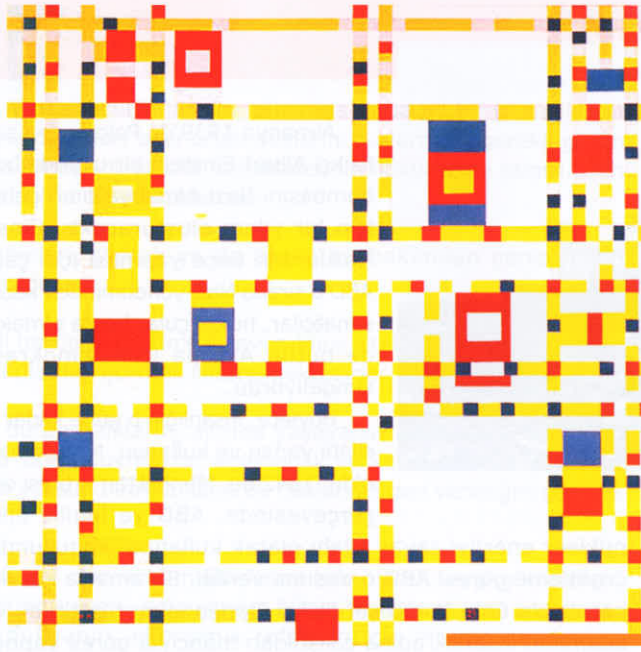
Bertolt Brecht
(1898-1956)
Tiyatro sanatının 20. yüzyıldaki en önemli adlarından olan Brecht, çok sayıdaki tiyatro oyunu ve kuramsal çalışmalarıyla klasik yansıtmacı tiyatroya karşı yabancılaştırma etkenine dayalı epik tiyatro anlayışını geliştirdi. 1933'te Almanya'dan ayrılan ve çeşitli ülkelerin ardından ABD'ye yerleşen Brecht, 1948'de buradan ayrıldı; Almanya'ya dönmesine izin verilmeyince Doğu Almanya'ya yerleşerek Berliner Ensemble'ı kurdu.

bombası attığı Japonya'nın 2 Eylül'de teslimiyle sonuçlandı.

İlki gibi topyekûn bir savaş olan İkinci Dünya Savaşı, gerek savaş teknolojisindeki gelişmeler, gerekse savaşın her iki taraf bakımından da bir ölüm kalım savaşı olması nedeniyle, çok daha yıkıcı oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndaki insan kaybına ilişkin tahminler asker ve sivil toplam 35 ile 60 milyon kişi arasındaydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilen tank gibi zırhlı araçlar yaygın biçimde kullanıldı, motorize birlikler piyadelerin yerini alarak savaşı hızlandırdı. Her iki tarafta da 1930'larda geliştirilmeye başlayan radar aygıtları ve sistemleri hem savunma, hem de saldırı amaçlı kullanıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda beklenen sonucu vermeyen denizaltılar ve iki savaş arası dönemde denizaltılara karşı geliştirilen denizaltı mayınları, torpiller, radarlar ve gürültü yapıcılar geliştirilerek etkili hale getirildi.

Savaş İnsanlığa Karşı Bir Suçtur...

İkinci Dünya Savaşı'nın asıl ayırıcı özelliği ise artık yetkinleştirilmiş olan uçakların saldırı amaçlı kullanılmasıydı. Hem Mihver devletleri, hem de Müttefikler, hava bombardımanına, sadece askeri hedefleri değil, karşı tarafın gücünü tamamen kırmak için sanayi merkezlerini ve kentleri yok etmek üzere de başvurdular. Bu, savaşanlar ile siviller arasındaki ayrımın fiilen ortadan kalkması anlamına geliyordu. Yahudi soykırımı bu genel vahşet içinde özel bir suç olarak belirdi. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Yahudileri Alman toplumundan dışlama uygulaması, savaş sırasında çalışma kamplarında toplanan Yahudilerin savaş ekonomisi için ucuz işgücü olarak

"Broadway Boogy-Woogie"
Mondrian (1942-1943)
Soyut resmin en önemli temsilcilerinden olan Piet Mondrian (1872-1944), yapıtlarıyla 20. yüzyıl mimari ve grafik sanatlarını derinden etkiledi. Yeni-Plastikçilik olarak adlandırdığı yaklaşımının amacı, resmi sanatçının öznelliğinden ve izleyicinin anlık algılamalarından kurtararak nesnelliğe kavuşturmak, evrensel uyumu yakalamaktı. Çağdaşı pek çok sanatçı gibi savaş sırasında ABD'ye yerleşen Mondrian, son dönem resimlerinde New York'un özgür ve canlı havasını yansıttı.

kullanılmasına dönüşmüştü. Savaşın sonuna doğru ise, Almanya'da ve Alman işgali altındaki ülkelerde yaşayan Yahudiler toplama kamplarında sistematik biçimde öldürüldüler.

Savaş sırasında Müttefik devletler arasında işbirliği yavaş yavaş biçimlenip gelişti. ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında kabul edilen Atlantik Sartı, iki devletin savaş ve sonrasına ilişkin ortak hedeflerini ilan ediyordu. 1943'ten başlayarak Sovyetler ile de yakın bir işbirliği kuruldu. Tahran (1943), Moskova (1944), Yalta (1945) ve Potsdam (1945) konferanslarında, gerek savaş stratejisi, gerekse savaş sonrasında kurulacak yeni dünya düzeni konusunda büyük ölçüde anlaşmaya varıldı. Bunlardan özellikle Yalta Konferansı, 1945 sonrası düzeni belirlemesi açısından önem taşıyordu. Görüşmelerde hep sorun oluşturan Polonya dahil olmak üzere bütün Doğu Avrupa ülkelerinin kaderinin serbest seçimlerle belirlenmesi kararlaştırıldı. Almanya'nın ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasında dört işgal bölgesine ayrılmasında uzlaşıldı; Alman savaş suçlularının yargılanması, savaş tazminatlarının belirlenmesi ve Almanya'nın silahsızlandırılması konusunda anlaşmaya varıldı. Yalta Konferansı'nda üzerinde uzlaşılan bir başka önemli konu ise, Birleşmiş Milletler'in kurulmasıydı.

Savaşın sonunda Müttefikler, Mihver devletlerini ve ele geçirdikleri bütün toprakları işgal ederek yönetime el koydular. Birinci Dünya Savaşı'ndan farklı olarak, Alman devleti ortadan kalktığı için, barış antlaşması hiç yapılmadı.

Almanya 1939'da Polonya'ya saldırdığında, ünlü fizikçi Albert Einstein bir uyarıda bulunmuştu: Atom bombasını Nazi Almanya'sının geliştirmesi, insanlık için bir yıkım oluşturacaktı. Einstein'ın bombayı Nazilerden önce yapması için çağrıda bulunduğu ABD o sırada Nazi yönetiminden kaçan bilim adamları, sanatçılar, hukukçular başta olmak üzere gerçekten de bütün Avrupa için demokrasi ve özgürlüğü simgeliyordu.

Böylece, insanlığın o güne kadar bildiği en korkunç silahı yapan ve kullanan, Nazi Almanya'sı değil, ABD oldu. 1942'de, Manhattan Projesi olarak anılan proje çerçevesinde, ABD ve İngiliz bilim adamlarının, nükleer enerjiyi savaş silahı olarak kullanma konusundaki çalışmalarını örgütleme görevi ABD ordusuna verildi. Bu amaçla kurulan laboratuvarın başına da ünlü kuramsal fizikçi Oppenheimer getirildi. Çok sayıda bilim adamının insanlık adına çalıştıkları inancıyla görev yaptığı proje, 1945'te başarıya ulaştı. İlk atom bombası, Almanya teslim olduktan sonra, 16 Temmuz 1945'te, New Mexico'da denendi.

Böylece, Nazileri durdurmak, yani insanlığa hizmet etmek için yapılan bomba, ABD hava kuvvetleri tarafından Japonya'da sivil halk üzerinde kullanıldı. Askeri hedef oluşturmayan Hiroşima'ya 6 Ağustos 1945'te, Nagazaki'ye de bundan iki gün sonra atom bombası atıldı. Bombalardan biri plutonyumlu, diğeri uranyumluydu. Her iki kentte de bombaların atıldığı anda ışık, ısı ve radyasyondan yüzbinlerce kişi öldü. Sağ kalabilenler sakat kaldılar ya da kuşaklar boyunca aktarılacak hastalıkların kurbanı oldular.

ABD'nin görünüşteki gerekçesi daha fazla can kaybına yol açmadan Japonya'nın teslim olmasını sağlamaktı. Buna karşılık, siyasal tarihçiler, asıl gerekçenin, Sovyetler'in Japonya üzerinde söz sahibi olmasını engellemek ve daha önemlisi, ABD'nin artık dünyanın efendisi olduğunu ilan etmek olduğunu söyleyeceklerdi.

Öte yandan, Nagazaki halkının yok edildiği gün, savaş suçu işleyen Nazi yöneticilerini yargılayacak uluslararası mahkemeyi kuran anlaşma imzalandı. Savaşın galibi dört devlet arasında yapılan bu anlaşmanın ABD'nin girişimiyle imzalanması, ironik bir rastlantıydı.

Hiroşima ve Nagazaki katliamı, bombanın hazırlanmasında çalışan bilim adamları da içinde olmak üzere bütün dünyada ABD yönetimine karşı tepki doğurdu ve uluslararası barışçı hareketin simgesi oldu. Buna karşılık, ABD savaş sanayisi, savaştan sonra da bilimsel buluşlar için itici güç olma işlevini sürdürdü. Sovyetler'in kısa süre içinde atom ve hidrojen bombasını geliştirerek ABD ile nükleer silahlanma yarışına girmesi, ABD'de bu sanayiyi ve bunun ürünü olan çok çeşitli bilimsel buluşları geliştirdi.

Bombayı hazırlayan laboratuvarın başında olan Oppenheimer ise 1954'te komünistlerle ilişkisi olduğu ve hidrojen bombasının geliştirilmesine karşı çıktığı gibi gerekçelerle, vatana ihanet soruşturmasına uğradı. Ünlü fizikçi bu suçtan mahkûm edilemedi ama görevlerinden alındı. Saygınlığı ancak 1963'te yeniden tanındı. İnsanın en önemli düşünsel etkinliklerinden olan bilimin, insanlığın bir bölümüne karşı böylesine rahatlıkla kullanılabildiğinin görülmesi ise, bilim dünyasında bilimin ve bilimcilerin işlevi konusunda büyük bir etik tartışma başlattı.

atlantik şartı

Ülkelerinin ulusal politikalarının, dünyada daha iyi bir gelecek için umutlarını dayandırdıkları bazı ortak ilkelerini duyurmayı gerekli gören ABD başkanı ile Birleşik Krallık'ta majestelerinin hükümetini temsil eden Başbakan Churchill'in ortak açıklaması.

Birincisi, ülkeleri, toprak ya da başka bir bakımdan genişlemeyi amaçlamamaktadır;

İkincisi, ilgili halkların özgürce dışavurulmuş istekleriyle bağdaşmayan hiçbir toprak değişikliği görmek istememektedirler;

Üçüncüsü, bütün halkların, altında yaşayacakları hükümet biçimini seçme hakkına saygı duymakta, egemenlik ve kendi kendini yönetme hakkından zorla yoksun bırakılanların bu haklarının geri verildiğini görmek istemektedirler;

Dördüncüsü, var olan yükümlülüklerine tam olarak saygı göstererek, büyük ya da küçük, yenen ya da yenilen bütün devletlerin, eşit koşullarla, ticaretten ve dünyanın, ekonomik refahları için ihtiyaç duydukları hammaddelerinden yararlanmalarını kolaylaştırmaya çalışacaklardır;

Beşincisi, herkes için iyileştirilmiş çalışma koşullarının, ekonomik ilerlemenin ve sosyal güvenliğin güvence altına alınması amacıyla, bütün uluslar arasında ekonomik alanda en geniş işbirliğini sağlamayı istemektedirler;

Altıncısı, Nazi tiranlığının tamamen yok edilmesinden sonra, bütün uluslara kendi sınırları içinde güvenlikte yaşama olanaklarını verecek ve bütün topraklarda bütün insanların korku ve yoksulluktan uzak yaşayabilmelerini sağlayacak bir barışın kurulduğunu görmek istemektedirler;

Yedincisi, böyle bir barış, bütün insanlara, açık denizleri ve okyanusları engellenmeksizin geçme olanağı vermelidir;

Sekizincisi, dünyanın bütün uluslarının, manevi olduğu kadar gerçekçi nedenlerle de kuvvet kullanmaktan vazgeçmek zorunda olduklarına inanmaktadırlar. Kara, deniz ya da hava silahları, sınırlarının ötesine saldırmakla tehdit eden ya da edebilecek olan uluslar tarafından kullanılmaya devam ettiği sürece gelecekte barış hiçbir şekilde korunamayacağı için, daha geniş ve sürekli bir güvenlik sistemi kuruluncaya kadar, bu tür ulusların silahsızlandırılması temel önemdedir. Barışsever uluslar için silahların yıkıcı etkisini hafifletebilecek her türlü uygulanabilir önlemin alınmasına yardım edecek ve bunu özendireceklerdir.

Franklin D. Roosevelt
Winston S. Churchill
(14 Ağustos 1941)

iki açı

ABD'nin birer sivil hedef olan Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atması, bugüne kadar devam eden önemli bir görüş ayrılığına yol açtı.

- Atom bombasının kullanılmasının doğru ve gerekli olduğunu savunanların gerekçeleri neler olabilir?
- Atom bombasının gerekmediği halde kullanıldığını ve bunun bir suç oluşturduğunu savunanların gerekçeleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Savaş haritası nedir?
Savaş haritası niçin kullanılır?

Savaş haritası nasıl çözümlenir?

Yandaki harita hangi zaman dilimini göstermektedir?
Yandaki harita hangi bölgeyi göstermektedir?

Savaş haritasını tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki haritada siyasal sınırlar belli midir? Neden?
Yandaki haritada yenilen tarafın askeri güçleri görünmekte midir? Neden?

anlatılan dönemde

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali ve tehdidi altında olan ülkelerde "kukla hükümet" olarak anılan hükümetler ortaya çıktı. Buna karşılık, seçilmiş hükümetler veya bu ülkelerde direnişi örgütleyen güçler, yurtdışında "sürgünde hükümet" olarak anılan hükümetler kurdular. Kukla hükümetler ile sürgünde hükümetleri araştırın.

tarih ve yaşam

İkinci Dünya Savaşı dönemini yaşamış yakınlarınız var mı? Savaşın onları nasıl etkilediğini biliyor musunuz?

yazarların diliyle

İlya Ehrenburg, *Paris Düşerken* (1941-1942).
Marguerite Duras, *Hiroşima Sevgilim* (1959).

KIZIL ORDU İLERLEYİŞİ 1943-1945
KULLANIM ANAHTARI
Temmuz 1943 İtibariyle İşgale Uğramamış Bölgeler
Alman İşgalindeki Bölgeler
Almanya Müttefikleri
1944'de Son Cephe
Temmuz 1943 Cephesi
Ulaşılan Son Hatlar
Sovyet İlerleyişi
İSVEÇ
FİNLANDİYA
NORVEÇ
Leningrad
RUSYA
Novgorod
Vitebsk
Königsberg
Smolensk
Tula
Stalingrad
Varşova
Voronezh
ALMANYA
Kursk
Kharkov
MACARİSTAN
Odessa
Rostov
ROMANYA
Sivastopol
YUGOSLAVYA
İTALYA
BULGARİSTAN
TÜRKİYE

TÜRKİYE
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

türkiye: imparatorluktan ulus-devlete

Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde yeni bir coğrafyada yeni bir imparatorluk için mücadele etmek ya da ulus-devlete dönüşmek seçenekleriyle karşı karşıya olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticileri, devleti, savaşı kazanacağını umdukları Almanya'nın yanında savaşa girerek kurtarmayı seçtiler. Savaşta uğranılan ağır yenilginin sonucunda İttihat ve Terakki liderleri tasfiye edildi ve Türkiye, Mustafa Kemal önderliğinde yürüttüğü Kurtuluş Savaşı'nın ardından yeni bir ulus-devlet olarak yapılandırıldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Savaşı

1914 yazında, dünyanın bir savaşa gittiğinin belli olduğu koşullarda, Balkan Savaşı'ndan yeni çıkmış olan Osmanlı İmparatorluğu yalnızlıktan kurtulmak amacındaydı. İktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki yöneticileri bu amaçla önce Fransa ve İngiltere ile ilişkiye geçmişler, ancak olumlu bir yanıt alamamışlardı. Bu ilgisizlik onları Avusturya-Macaristan ve Almanya ile yakınlaşmaya yöneltti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü ismi Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın girişimleri ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in desteği ile Alman ve Osmanlı İmparatorlukları 2 Ağustos 1914'te gizli bir savunma antlaşması imzaladılar. Antlaşmadan Osmanlı meclisinin, hatta hükümet üyelerinin büyük çoğunluğunun bile haberi yoktu. Bu antlaşmanın hükümlerinden birine göre, Rusya ve Almanya savaşa katılırsa Osmanlı İmparatorluğu da savaşa girecekti. Daha antlaşmanın imzalandığı gün Rusya savaşa girmişti.

Aynı günlerde, İngiltere'de yaptırılan iki savaş gemisine, teslim alınmak üzereyken İngiltere'nin haksız bir biçimde el koyması büyük tepkiye yol açtı.

Atatürk TBMM binasından çıkarken.

Enver Paşa
(1881-1922)
İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asker kanadının önderiydi. 1908'de İkinci Meşrutiyeti ilan eden konuşmayı yaptı. Harbiye Nazırlığı ve başkomutan vekilliği görevlerini üstlendi. Facia ile sonuçlanan Sarıkamış Harekâtı'ndan sonra itibar kaybetse de örgütteki saygınlığı sürdü. Mondros Mütarekesi'nden sonra, önce Avrupa'ya, sonra da Türk dünyasını birleştirmek üzere Orta Asya'ya gitti, çeşitli girişimlerden sonra bağımsız bir Türkistan kurmak amacıyla Kızıl Ordu ile çarpışırken öldü.

Talat Paşa
(1874-1921)
Genç yaşta siyasi faaliyetleri yüzünden önce tutuklanan, sonra Selanik'e sürgüne gönderilen Talat Bey, postanede görevli olmanın sağladığı iletişim olanaklarını da kullanarak çeşitli muhalif örgütleri İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında birleştirdi ve örgütün en saygın önderlerinden biri oldu. 1908'den sonra Dahiliye Nazırlığı ve Sadrazamlık görevlerinde bulundu. Talat Paşa Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine Avrupa'ya kaçtı, burada onu Ermeni tehcirinden sorumlu tutan bir Ermeni tarafından öldürüldü.

Durumu fark eden Almanya'nın iki gemisini Çanakkale Boğazı'ndan geçirmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu iki gemiyi satın aldığını açıklaması gelişmeleri hızlandırdı. Almanya'nın baskısı ve çeşitli güvenceler sağlaması üzerine 11 Kasım 1914'te Osmanlı İmparatorluğu Rusya, Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan etti.

Savaşla Dirilen İmparatorluk?

İttihat ve Terakki yöneticilerinin savaşa girerken temel düşüncesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerindeki ekonomik ve mali vesayetleri kaldırmak ve Balkan Savaşı'ndan sonra benimsenen siyasi çizgi doğrultusunda, imparatorluğu bir Türk-İslam imparatorluğu haline getirmekti. Birinci amaca uygun olarak kapitülasyonlar ve gümrükleri sınırlayan ticaret antlaşmaları hemen tek taraflı olarak kaldırıldı, ancak Almanya bile buna karşı çıktı. Buna rağmen, 1915 yılından başlayarak gümrük tarifeleri ve gümrük vergisi oranları serbestçe belirlenmeye başlandı. Aynı zamanda, savaş koşullarında, devletin elindeki ulaşım olanakları ve diğer ayrıcalıklar kullanılarak Türk kökenli tüccarların sermaye birikimine olanak verecek düzenlemeler yapıldı. Cemiyet, İstanbul'un ihtiyaçlarını gidermek amacıyla hem kendisi şirketler kurdu hem de kurulmasını özendirdi. İttihat ve Terakki yönetimi, savaş döneminde, devleti modernleştirme yönünde de bir dizi adım attı: Şeyhülislamın hükümet üyesi olmasına son verildi; şeriye mahkemeleri Adliye Nezareti'ne, medreseler Maarif Nezareti'ne bağlandı; vakıfları yönetmek üzere Evkaf Nezareti kuruldu; miras hukuku ve aile hukuku alanında görece laik düzenlemeler yapıldı. Ayrıca, ilköğretim kızlar için de zorunlu hale getirildi, genç kızların eğitim olanakları artırıldı.

Rauf Bey, Mustafa Kemal ve Bekir Sami Bey
Mustafa Kemal'le (1881-1938) Amasya'dan başlayarak işbirliği yapan ve Heyet-i Temsiliye'de yer alan Rauf Orbay (1881-1964) 1923 yazından sonra farklı bir mücadeleye yöneldi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu, bu partinin kapatılmasından sonra yurtdışına gitti, 1935'te döndü, bir süre milletvekilliği yaptıktan sonra siyasal yaşamdan çekildi. Bekir Sami (Kunduh) (1867-1933) Heyet-i Temsiliye, Meclis-i Mebusan, TBMM üyesi, TBMM hükümetinin ilk dışişleri bakanı olan Bekir Sami, yaptığı anlaşmalar Misak-ı Milli'ye aykırı bulununca bakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldı, "İzmir Suikasti" davasında yargılanıp aklandı, 1927'de siyasi yaşamdan çekildi.

İmparatorluğu bir Türk-İslam imparatorluğu haline getirmek için, savaşa girildikten sonra, cemiyetin iki önemli isminin komutasında saldırı amaçlı iki ayrı askeri harekât düzenledi. Enver Paşa komutasındaki Doğu harekâtının amacı Azerbeycan üzerinden Türk dünyasına ulaşmaktı. Cemal Paşa'nın komuta ettiği Kanal harekâtı ise Süveyş Kanalı'nı ele geçirip yakın zamana kadar Osmanlı yönetiminde olan Mısır ve Kuzey Afrika'yı ele geçirmeyi amaçlıyordu. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu Türk ve Müslüman dünyasını birleştiren bir devlet halini alacaktı. Enver Paşa'nın komuta ettiği ordu 1915 başında Sarıkamış'ta önce yenildi, sonra da soğuk yüzünden yok oldu. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Cephesi'nin çökmesine yol açtı. Kanal Harekâtı ise, bir faciaya dönüşmese de, aynı günlerde yenilgiyle sonuçlandı.

Bu harekâtların hemen ardından, 1915 Şubat'ında, İtilaf devletleri, büyük bir donanma ile Almanların silahlandırdığı savunma hattıyla korunan Çanakkale Boğazı'na saldırdı. Bu saldırı 18 Mart'ta püskürtüldü. Bunun üzerine, İtilaf kuvvetleri 25 Nisan'da karaya asker çıkararak savunma mevzilerini yok etmeye çalıştılar. Çanakkale'de her iki tarafın da büyük kayıp verdiği kanlı siper savaşları başladı. Bütün kuvvetlerin kendi emrinde birleştirilmesini isteyen Mustafa Kemal'in Anafartalar komutanlığına atanmasının hemen ardından başlattığı saldırı sonucunda İngiliz ve Fransız kuvvetleri Gelibolu'dan çekildiler.

Kabuk Değiştirmek İçin...

Çanakkale Boğazı'nın geçilmesi ihtimali bile, büyük bir imparatorluk düşü gören İttihat ve Terakki yönetiminde şaşkınlık ve korku yarattı. Boğazın geçilmesi

Hüseyin Avni Lifij (1886-1927)
Çallı Kuşağı ya da 1914 Kuşağı olarak anılan Türk ressamlar arasında yer alan Lifij, bu ressamlar gibi izlenimciliği benimsemesine karşın, figürlü kompozisyonlara ve portrelere onlardan daha çok ağırlık verdi. Yukarıdaki tablo, Lifij'in 1907'de yaptığı "Kendi Portresi"dir.

ve İstanbul'un düşmesi olasılığı göz önüne alınarak Topkapı Sarayı'ndaki hazineler ve devlet belgeleri Anadolu'ya geçirildi. Konya'nın başkent yapılması için hazırlıklar başladı. Aynı günlerde, Anadolu'daki Taşnaksütyon üyesi Ermenilerin bir kısmı bağımsız bir Ermenistan kurmak için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rus Çarlığı saflarında savaşa katılmıştı. Bu gelişmeler üzerine, Anadolu'yu da Balkanlar gibi kaybetmekten korkan Talat Paşa'nın girişimiyle, Ermenilerin uzak eyaletlere gönderilmesi kararlaştırıldı. "Ermeni Tehciri" olarak anılan bu uygulama sırasında İstanbul'daki Ermeni seçkinleri toplanıp sürgüne gönderildi, Anadolu'da bulunan Ermeni nüfus, zorla belli merkezlerde toplanarak kafileler halinde Şam vilayetine sürüldü. Ulaşım olanaklarının yetersizliği ve doğa koşulları bu kafileleri aniden ve hiçbir hazırlık yapamadan çıkarıldıkları bu yolculukta çok ağır yaşam koşulları altına sokmuştu. Bu sırada bazı görevliler, İttihat ve Terakki'nin gizli örgütü olan Teşkilat-ı Mahsusa, çeteler ve bazı Kürt aşiretleri de bu kafilelere bazen intikam almak, bazen de mallarını yağmalamak için saldırarak, zaten ölüm kalım koşullarında Şam'a ulaşmaya çalışanların büyük can kayıpları vermesine yol açtı. 1916 sonunda, Anadolu'daki Ermeni nüfus, sürgün, ölüm ve başka ülkelere sığınma nedeniyle büyük ölçüde azalmıştı.

Osmanlı orduları Birinci Dünya Savaşı boyunca Arap yarımadasından Kafkasya'ya, Çanakkale'den Galiçya'ya kadar birçok cephede savaştı. Ancak Çanakkale'de İtilaf devletlerini durdurma ve bugünkü Irak'ta yer alan Kutü'l Amare'de İngiliz kuvvetlerini yenme dışında hemen hemen hiçbir başarı kazanamadı. Buna karşılık, Osmanlı ordusu, 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte Rus birliklerinin çekildiği bölgeleri geri almaya başladı. Bu sırada Rus ordusundan kalan Ermeni kuvvetleri sert bir direniş

Halide Edip Adıvar (1882-1964) ve Falih Rıfkı Atay
Romanları Türk edebiyatının en çok okunan yazarları arasında yer alan Halide Edip, daha Osmanlı döneminde kadınların toplumsal yaşama katılması için mücadele etmiş, 1919'da büyük Sultanahmet Mitingi'nde yaptığı etkili konuşmayla ünlenmişti.

gösterirken Ermeni çeteleri de Türk köylerine intikam saldırıları düzenleyerek sivil halkı öldürdüler. Buna rağmen Osmanlı kuvvetlerinin başarısı Enver Paşa'nın Pantürkizm, yani bütün Türk dünyasını birleştirme özlemlerini yeniden canlandırdı ve Osmanlı orduları Azerbeycan'a kadar ilerledi. Ancak, Bulgaristan'ın 30 Eylül 1918'de teslim olması üzerine, Kafkasya dışında bütün cephelerde geri çekilen Osmanlı İmparatorluğu ateşkes istemeye karar verdi. Savaş esirlerine kötü davranış ve Ermeni tehciri yüzünden daha savaş sırasında suçlanan İttihat ve Terakki yönetimi hükümetten çekildi. Yeni Osmanlı hükümeti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni (Silah Bırakışması) kabul etti. 1 Kasım'da toplanan İttihat ve Terakki kongresi örgütü dağıtma kararı aldı. Aynı gece örgütün ileri gelenleri Alman Büyükelçiliği'nin yardımıyla denizyoluyla ülkeyi terk ettiler. Ancak bunların bazıları, başta dönemin sadrazamları Sait Halim ve Talat Paşalar olmak üzere Ermeni eylemciler tarafından çeşitli Avrupa ülkelerinde öldürüleceklerdi.

Milli Mücadelenin Filizlenmesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendini dağıtması ve kısa bir süre sonra İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'a gelmesi üzerine Osmanlı Padişahı Vahdettin meşruti yönetimden vazgeçme eğilimi içine girdi. Önce basına sansür getirildi, sonra meclis dağıtıldı ve anayasanın öngördüğü sürede yeni seçim kararı alınmadı. Diğer yandan İtilaf kuvvetleri Mondros Mütarekesi'ne dayanarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine asker çıkarmaya başladı. Bu koşullarda, işgallerin yayılmasına ve kendi bölgelerinin işgal tehdidi altında olmasına karşı çıkan yerel aydınlar ve ileri gelenler kongreler düzenlemeye, hatta yerel hükümetler kurmaya girişti.

Ulusal Mücadele

31 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi
13 Kasım 1918 İstanbul'un resmen işgali
19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal'in 9. Ordu müfettişi olarak Samsun'a gelişi
21-22 Haziran 1919 Amasya Tamimi
23 Temmuz 1919 Erzurum Kongresi'nin toplanması
4 Eylül 1919 Sivas Kongresi'nin toplanması ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması
27 Aralık 1919 Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelişi
16 Mart 1920 İstanbul'un fiilen işgali
23 Nisan 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması
18 Haziran 1920 Batı Cephesi Komutanlığının oluşturulması
10 Ağustos 1920 Sevres Antlaşması'nın imzalanması
3 Aralık 1920 Ermenistan'la Gümrü Antlaşması'nın imzalanması
10 Ocak 1921 Birinci İnönü Zaferi
20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu
21 Şubat 1921 Londra Konferansı'nın toplanması
1 Nisan 1921 İkinci İnönü Zaferi
15 Temmuz 1921 Eskişehir-Kütahya savunma hattının çökmesi
23 Ağustos 1921 Sakarya Savaşının başlaması
13 Eylül 1921 Sakarya Savaşının zaferle sonuçlanması
20 Ekim 1921 Fransa ile Ankara Antlaşması'nın imzalanması
26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz'un başlaması
30 Ağustos 1922 Başkumandanlık Meydan Savaşı
9 Eylül 1922 İzmir'in alınması
11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması
1 Kasım 1922 Saltanatın kaldırılması
21 Kasım 1922 Lozan Konferansı'nın başlaması
4 Şubat 1923 Lozan Konferansı'na ara verilmesi
23 Nisan 1923 Lozan Konferansı'nın yeniden başlaması
24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması
13 Ekim 1923 Ankara'nın başkent olarak kabulü
29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı

Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)
Türk şiirinin en büyük şairlerinden olan Mehmet Âkif, "sanat için sanat" anlayışına şiddetle karşı çıkarak şiirlerinde siyasal ve toplumsal görüşlerini yansıttı. İttihat ve Terakki'nin İslamcı kanadında yer alan ve gerek Batılılaşmaya, gerekse Türkçülüğe karşı olan Mehmet Akif, Milli Mücadele'yi etkili biçimde desteklediği halde, laiklik ilkesinin benimsenmesi üzerine Türkiye'den ayrılarak Mısır'a yerleşti, yaşamının son on yılını burada ders vererek geçirdi.

Bazı genç komutanlar ise Anadolu'ya geçme kararı aldılar. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy'u 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal ve hemen ardından Rauf Orbay izledi. Aynı günlerde Yunan kuvvetleri İzmir'e çıkarak, Rum nüfusunun da desteğiyle Ege bölgesinde işgal yönetimi kurdu. Bu son gelişme İzmir'in de Selanik gibi kaybedileceği endişesini güçlendirdi. Haziranda Amasya'da toplanan Mustafa Kemal ve arkadaşları gizli bir komite kurarak Anadolu'da yönetimi ele geçirme ve bir kongre toplama kararı aldılar. 1919 Temmuz'unda, 1908 devriminin yıldönümünde, Erzurum'da toplanan yerel bir kongre öncesinde Mustafa Kemal askerlikten istifa ederek ulusal direnişi başlattığını açıkladı. Eylül başında Sivas'ta toplanan ulusal kongrede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. İstanbul'daki hükümetin kongreyi dağıtmak istemesi üzerine Anadolu'daki askeri birliklerin de desteğiyle, İstanbul ile iletişim kesildi ve Anadolu'da yeni bir yönetim oluşturuldu. Bu gelişme üzerine İstanbul hükümeti Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek seçimlerin yapılması ve meclisin toplanması kararı aldı.

Seçimler sonunda, Osmanlı Meclis-i Mebusanı Ocak 1920'de İstanbul'da toplandı. Bu sırada Adana, Urfa, Maraş, Antep bölgesinde halk yerel bir direniş başlattı ve Fransız işgaline son verdi. Meclis ise, Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan toprakların terk edilmeyeceği yönündeki Misak-ı Milli kararını aldı. Bunun üzerine İtilaf kuvvetleri 16 Mart 1920'de İstanbul'un önemli yerlerini işgal etti. Ayrıca meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk ileri gelenlerini tutukladı. Meclis de toplantılarına süresiz ara verdi. Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa yeni bir seçim yapılması ve İstanbul'dan gelenlerin de katılmasıyla Ankara'da "olağanüstü yetkilere sahip bir meclis kurulması" çağrısı yaptı.

Ankara Palas
Ulusal mimarinin kurucularından Vedat Tek (1873-1942) tarafından 1924'te yapımına başlanan ve Mimar Kemaleddin (1870-1927) tarafından yeni bir tasarımla 1927'de bitirilen Ankara Palas, Cumhuriyet döneminin ilk ve en güzel kamu binalarından biriydi. Ankara'ya gelen devlet konuklarının ağırlandığı bina, aynı zamanda önemli siyasal ve toplumsal toplantılara da evsahipliği yaptı.

Anadolu'da Ulusal Egemenlik

Yeni Meclis Türkiye Büyük Millet Meclisi adıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da açıldı. Mustafa Kemal Paşa'yı başkan seçen meclis, önce kendi içinden bir hükümet kurdu. TBMM hükümetine karşı Anadolu'da çıkan ayaklanmalar bastırıldıktan sonra, 1921 başında bir anayasa yapılarak o güne kadar padişaha ait olan bütün yetkilerin mecliste olduğu ilan edildi. TBMM hükümetinin Anadolu'da egemenliği sağladıktan sonra oluşturduğu ordu İnönü'deki çarpışmalarda başarılı oldu, ama 1921 Temmuz'unda gerçekleşen Yunan saldısı sonucunda geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa başkomutan seçildi ve meclisin bütün yetkileri ona verildi. Sakarya Savaşı ile Yunan kuvvetleri önce durduruldu, sonra geri çekilmek zorunda bırakıldı. 1922 yazında TBMM hükümeti orduları Yunan kuvvetlerine saldırarak kısa sürede bunları Anadolu'dan çıkardı. 1 Kasım 1922'de Meclis, Osmanlı İmparatorluğu'nun 16 Mart 1920'den itibaren sona erdiğine, hilafet makamına ise Osmanlı ailesinden kendi seçeceği bir kişinin getirileceğine karar verdi.

Lozan'da toplanan barış konferansına katılan TBMM temsilcileri iki aşamalı çetin bir pazarlık sürecinden sonra 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşma ile yeni Türk devletinin bağımsızlığı ve egemenliği tanınıyordu. Ancak, yeni devletin egemenlik hakkı gümrükler konusunda beş yıl süreyle, Boğazlar konusunda ise süresiz olarak kısıtlanıyordu. Ayrıca, antlaşmada, devletin yurttaşlarına, özellikle de azınlık statüsü tanınan Müslüman olmayan yurttaşlarına nasıl davranacağına ilişkin ayrıntılı düzenlemeler yer alıyordu. Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Musul'un geleceğine karar vermek ise

İsmet İnönü
(1884-1973)
Cumhuriyetin kuruluşunda büyük rol oynayan ve 1924-1937 arasında kesintisiz olarak başbakanlık yapan İnönü, Atatürk'ün ölümü üzerine cumhurbaşkanlığına seçildi. 1950 seçimlerinin ardından bu görevden ayrıldı, ana muhalefet partisi CHP'nin genel başkanı olarak, 1972'ye kadar siyasal yaşamda etkin bir biçimde yer aldı.

Milletler Cemiyeti'ne bırakılıyordu. Antlaşmaya göre, Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı nüfus değişimi (mübadele) yapılacaktı. Mübadele gereği İstanbul dışındaki Rum kökenli Ortodoks Hıristiyanlar Yunanistan'a, Batı Trakya dışındaki Türk kökenli Müslümanlar da Türkiye'ye gönderilecekti.

Lozan görüşmeleri sırasında, Meclisteki iki kanat arasında daha ilk günlerde başlayan ayrışma sert bir iktidar kavgasına dönüştü. Şiddetli tartışmalar üzerine Meclis 1923 Nisan'ında seçim kararı almış, sonra bir daha toplanamamıştı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 1923 yazında yapılan seçimlere Halk Fırkası adıyla girdiler ve büyük bir başarı kazandılar. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra açılan TBMM antlaşmayı kolayca onayladı. Ancak, antlaşma uyarınca İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'u terk etmesi üzerine bir başkent tartışması başladı. Bu tartışmada Mustafa Kemal ve İsmet İnönü başkentin Ankara olması yönündeki görüşlerini meclise kabul ettirdiler. 29 Ekim 1923'te de yeni devletin yönetim biçiminin cumhuriyet olduğuna karar verildi ve Mustafa Kemal cumhurbaşkanı seçildi. 3 Mart 1924'te kabul edilen yasalar ile hilafet makamı kaldırıldı, medreseler kapatılarak öğretim birliği sağlandı, din ve ordunun siyasetle ilişkisini kesmek amacıyla Şeriye ve Evkaf ile Genelkurmay Bakanlıkları kaldırılarak hükümete bağlı Genelkurmay Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu.

İş Bankası
Genel Müdürlük Binası
Kuruluş sermayesinin dörtte biri Atatürk tarafından verilen İş Bankası, kurulduğu 1924 yılından başlayarak iş çevreleriyle siyaset adamları arasında bir köprü işlevi gördü, ulusal sanayileşme hedefi doğrultusunda çok çeşitli yatırımlara yöneldi ve tekellere sahip olarak hızla büyüdü. Gerçek bir anonim şirket olarak kurulan İş Bankası, kurulduğu günden bu yana Türkiye'nin en büyük sermaye gruplarından biridir. G. Mongeri tarafından 1929'da yapılan bina, 1976'ya kadar genel müdürlük binası olarak kullanılmıştır.

Muhalefet ve Direniş

Bu gelişmeler üzerine bir dizi muhalefet başladı. İlk muhalefet hareketi, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nı başlatanların, ikinci plana

Cumhuriyet Halk Partisi ile genç Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet aygıtının içiçe geçtiği tek parti döneminde, ulusal bayram ve kutlamalar da CHP'nin kitle gösterilerine dönüşüyordu.

atılmalarının etkisiyle, Halk Fırkası'ndan ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmasıydı. Ardından, başlangıçta din temelinde destek verdikleri yeni Türk devletinin bir ulus-devlet olarak örgütlenmesine tepki gösteren Kürt aşiretleri, Şubat 1925'te bir aşiret lideri olan Şeyh Sait'in önderliğinde ayaklandılar. Başlangıçta geniş bir bölgeye yayılan ayaklanma bir süre sonra bastırıldı ve önderleri idam edild; ama irili ufaklı Kürt ayaklanmaları 1930 sonuna kadar kesintili olarak sürdü. Bir diğer muhalefet odağı ise geleneksel çevrelerin muhalefetiydi. Hilafetin kaldırılması, medreselerin kapatılması gibi uygulamalar bu çevrelerde alttan altan bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Şeyh Sait ayaklanması üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu bunların da bastırılmasına olanak tanıdı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı, geleneksel önderler sindirildi.

Mustafa Kemal Paşa, 1925 Kasım'ında, daha Erzurum Kongresi sırasında modernliğin simgesi olarak görülen ve geleneksel çevrelerin şiddetle reddettiği "şapka"yı dönemin en tutucu illerinden biri olan Kastamonu'da giydi. Tutuculara yönelik bu simgesel saldırının ardından birbirini izleyen bir dizi yasa ile ülkenin hukuk düzeni tamamen laikleştirildi. Özellikle Türk Medeni Kanunu ile, o güne kadar başarılamayan bir adım atılarak, aile hukuku değiştirildi. Bunun gibi, Batı ülkelerinin kullandığı ölçü ve takvim sistemi benimsendi; tarikatlar, tekke ve zaviye gibi dinsel örgütlenmeler kapatıldı; dinsel kıyafetlerin gündelik yaşamda kullanılması yasaklandı ve nihayet 1928'de "Devletin dini İslam dinidir" maddesi anayasadan çıkarıldı.

Mustafa Kemal Atatürk
(1881-1938)
Osmanlı ordusunda başarılı bir komutanken tasarladığı ulusal mücadeleyi 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak başlattı. Yer yer ulusal direniş hareketlerinin yükseldiği ve yerel kongrelerin toplandığı Anadolu'yu tek bir güç altında birleştirdi. İstanbul'un işgali üzerine Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasını sağlayarak ulusal bir iktidar odağı oluşturdu. Diplomasi, siyaset ve askerlik alanlarındaki olağanüstü yetenekleriyle, sömürgelerin yeniden paylaşıldığı bir dönemde bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağladı. Genç cumhuriyetin cumhurbaşkanı ve değişmez ulusal önderi olarak, Türkiye'ye, ulusal bağımsızlık temelinde Batılılaşma hedefini gösterdi ve uyguladı.

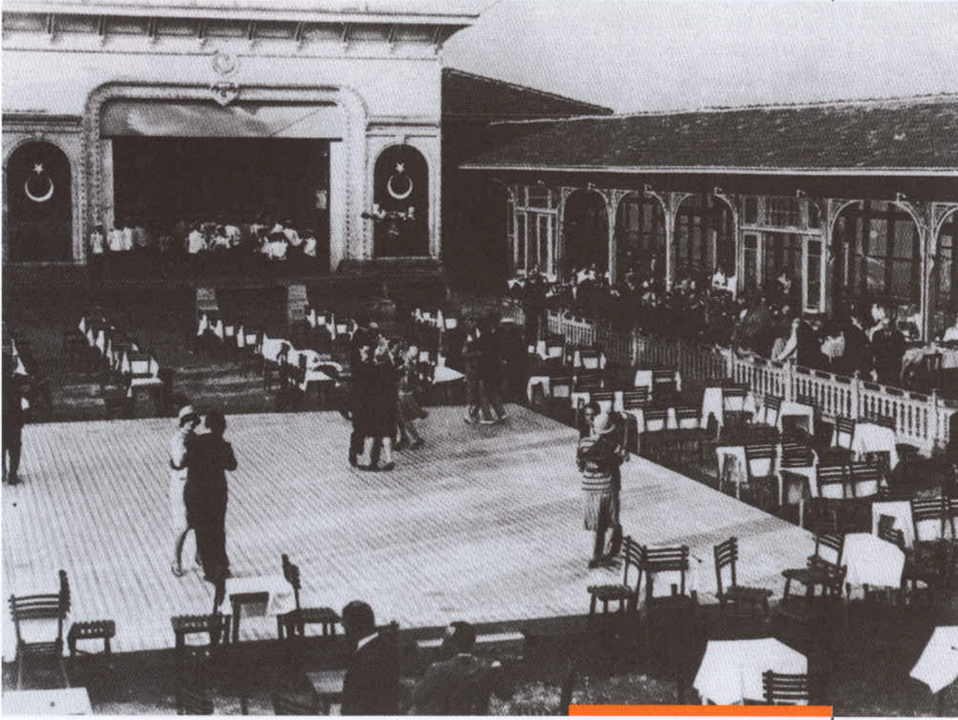

Yakup Kadri Karaosmanoğlu
(1889-1974)
Kadro dergisinin kurucularından olan gazeteci, siyasetçi, diplomat ve yazar Yakup Kadri, romanlarında Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan siyasal ve toplumsal dönüşümleri işledi.

Türkiye Nasıl Kalkınacak?

Cumhuriyetin ilk yıllarında dünyadaki genel duruma uygun olarak, ama aynı zamanda Lozan Antlaşması'nın getirdiği yükümlülükler uyarınca, dışa açık bir ekonomi politikası uygulandı. Balkan savaşlarından beri sürekli savaşan Anadolu insanı tarıma geri döndü ve bu dönüş tarımda önemli bir üretim artışı sağladı. Öte yandan, aşar vergisinin kaldırılması da üreticileri rahatlattı. Böylece, 1930'a kadar tarımda yılda yüzde 10'u aşan bir büyüme gerçekleşti. Sanayi ve ticaret alanında ise, tehcir nedeniyle Ermeni, mübadele nedeniyle de Rum nüfusun bıraktığı boşluğu, siyasetçiler, bürokratlar ve taşra eşrafı doldurmaya başladı. Genel ekonomi politikasından farklılaşan en önemli alan ise demiryolları oldu. Büyük ölçüde askeri gerekçelerle, yabancı şirketlerin elindeki demiryolları devlet tarafından satın alındı, devlet eliyle birbirinden bağımsız hatlar arasında bağlantı yollarının ve Ankara'dan Doğu'ya doğru yeni hatların yapımına başlandı.

1929'da Büyük Bunalım başladığında, Lozan'ın gümrükler üzerindeki kısıtlamaları sonuna gelmiş, Osmanlı Bankası ile yapılan merkez bankası anlaşmasının süresi de dolmuştu. 1930 yazında, demiryolunun Sivas'a ulaşması dolayısıyla yapılan törende, Başbakan İsmet İnönü ılımlı bir devletçilik politikası izleneceğini açıkladı. Aynı günlerde yerli sermaye ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kuruldu. Siyasal alanda ise daha özgürlükçü bir çizgi benimsendi, Mustafa Kemal Paşa'nın özendirmesiyle, Serbest Cumhuriyet Fırkası adında bir muhalefet partisi kuruldu. O günlerde, önce 1927 ve 1928 yıllarında yaşanan kuraklık, sonra da bunalım nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi büyük çoğunluğu köylü olan Anadolu'da derin bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı.

Modernleşme veya Batılılaşmanın bir göstergesi olarak algılanan balolar, cumhuriyetin ilk dönemlerinde toplumsal yaşamda önemli bir rol oynuyordu.

Bu hoşnutsuzluğun da etkisiyle halkın yeni partiye yönelmesi ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının tehlikeye girmesi üzerine, güdümlü bir parti olduğu açığa çıkan yeni parti kurucuları tarafından kapatıldı. Birkaç gün sonra Menemen'de çıkan ve Kubilay adındaki genç bir subayın öldürülmesine, ardından da idamlara yol açan ayaklanma hoşnutsuzluğun nasıl kötüye kullanılabileceğini gösterdi.

Tekparti Yönetimi

Bu gelişmeler üzerine Cumhuriyet Halk Fırkası seçim kararı aldı, başta Türk Ocakları olmak üzere ülkedeki bütün örgütlerin kendini feshetmesini istedi. Böylece dünyadaki gelişmelere benzer bir biçimde, o güne kadar fiili olarak süren tekparti yönetimi resmileşti. 1931 yılında yapılan seçimlerden sonra toplanan CHF 3. Kurultayı, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık olan parti ilkelerine laiklik ve devletçiliği de ekledi. Ancak diğer ilkeler gibi devletçilikten de ne anlaşılması gerektiği ve bu ilkenin nasıl uygulanacağı pek belirgin değildi.

Aydınlar arasında ve parti içinde başlayan devletçilik tartışmasında, bir süre sonra görüşler netleşti. *Kadro* dergisinde toplanan bir grup aydın ve bazı parti üyeleri devletçiliğin kapitalizm ve sosyalizme alternatif üçüncü bir yol olduğunu savunuyordu. Buna karşılık parti içindeki güçlü bir kanat, bu ilkenin kriz koşullarında başvurulması gereken geçici bir ekonomi politikası olduğu görüşündeydi. Önce kalıcı bir sistem olarak devletçilik yönünde bir dizi adım atıldı. Dış ticaret, sanayi, madencilik ve ulaşım alanındaki özel girişimler bile devletleştirilmeye başlandı. Ama 1932 sonbaharında, Mustafa Kemal Paşa'nın

Nâzım Hikmet Ran
(1902-1963)
Çağdaş Türk şiirinin öncüsü ve en büyük ustalarından biri olan Nâzım Hikmet, sosyalist dünya görüşünü yansıtan şiirleri ve yasak olan Türkiye Komünist Partisi bünyesindeki siyasal etkinlikleri nedeniyle uzun süre hapiste kaldı. 1951'de yurtdışına çıktı, çok sayıda dile çevrilen yapıtları Türkiye'de on yıllar boyunca yayımlanamadı. Vatandaşlıktan da çıkarılan Nâzım Hikmet yurtdışında öldü.

araya girmesi ile İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar Ekonomi Bakanlığı'na getirildi ve bu uygulamalar yumuşatıldı. Bu sırada Sovyetler Birliği'nin makine ve teknik yardım sağlaması ile bir dizi sanayi tesisinin yapımına girişildi ve bu amaçla beş yıllık bir plan hazırlandı. Tekstil alanında Sümerbank, madencilik alanında Etibank kuruldu. Bu kuruluşlar çeşitli araştırma enstitüleri ile desteklendi. Böylece ülke çapında dengeli ve toplumsal boyutları gözeten bir sanayileşme başlatıldı. Bu yıllarda sanayi alanındaki büyüme yılda yüzde 10'ları aştı.

Yine 1930'lu yıllarda, yeni kurulan Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu aracılığıyla dil ve tarih alanında bir dizi çalışma başlatıldı. Bu çalışmalar sırasında Türkçe dahil bütün dillerin tek bir dilden geldiğini ileri süren Güneş Dil Teorisi ve bütün uygarlığın Türklerin eseri olduğunu savunan Türk Tarih Tezi gibi aşırı, hatta ırkçı kuramlar geliştirildi. Bütün bunlara rağmen, dönem boyunca TBMM'yi ve anayasayı ortadan kaldırıp partinin devleti ele geçirerek İtalya ve Almanya'daki gibi faşist bir diktatörlük kurulması yönündeki görüşlere itibar edilmedi ve böyle bir eğilimi savunan CHP Genel Sekreteri Recep Peker görevden alındı. Bunun yerine CHP'nin 1935 kurultayında kabul edilen tüzükle devlet örgütü parti örgütünün yerine geçirildi. Böylece, içişleri bakanı, partinin genel sekreteri; il valileri partinin il başkanları oldu. Aynı sırada, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı, soyadı kanunu kabul edildi ve Mustafa Kemal Paşa'ya meclis kararıyla Atatürk soyadı verildi. 1937'de cumhuriyetin ilanından beri başbakan olan İsmet İnönü istifa etti ve yerine Celal Bayar atandı.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
İstanbul Üniversitesi'nde 1933'te yapılan "Darülfünun Reformu", üniversitenin cumhuriyeti ve ilkelerini beklendiği ölçüde desteklememesine karşı alınan bir önlemdi. 1935'te Ankara'da kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin, tarih, coğrafya ve Sümer dilinden Sanskritçeye, Farsçadan Macarcaya dek uzanan dillerde yapacağı çalışmalarla cumhuriyet ideolojisini beslemesi amaçlanmıştı. DTCF binası, 1936-1938 arasında Alman mimar Bruno Taut (1880-1938) tarafından yapıldı.

Atatürk'ten Sonra

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938'de ölmesi üzerine, ordunun da desteğiyle yerine İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi ve Celal Bayar kısa bir süre sonra başbakanlıktan ayrıldı. İkinci sanayi planı hazırlıkları, savaş çıkması nedeniyle yarım kaldı ve savaş koşullarına uygun düzenlemeler yapılarak bir tür savaş ekonomisine geçildi. Tarafsızlığı koruyabilmek için çalışan nüfusun büyük bir kısmı silah altına alınınca, hem üretimde azalma oldu, hem de tüketim arttı. Bunun üzerine devlete tarım, sanayi ve ticaret alanlarında emek ve sermaye üzerinde tam denetim olanağı veren Milli Korunma Kanunu çıkarıldı. Bu kanunun verdiği yetkiyle üretim ve tüketim denetlenmeye çalışıldı, ancak tüketim mallarına yönelik kısıtlamalar ve karne uygulaması, bir süre sonra karaborsaya ve savaş zenginlerinin türemesine yol açtı. Buna yönelik toplumsal tepkilerin artmasından yararlanılarak 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi ise uygulamada azınlıklar üzerinde ayrımcılığa ve baskı aracına dönüştü.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında aktif bir tarafsızlık politikası izledi. Bir yandan büyük bir orduyu silah altında tutarken, diğer yandan savaşan taraflara mal satmaya devam etti. Özellikle Almanya'ya silah yapımında temel önemde olan krom madeni satması Müttefiklerin büyük tepkisine yol açtı. Stalingrad kuşatmasından sonra Almanya'nın yenileceğinin az çok belli olması üzerine Türkiye Müttefiklere yaklaştı. Yine de, savaşa girmesi için yapılan baskılara karşılanması imkânsız bulunan silah ve malzeme talepleri ile karşılık verdi. Ancak, savaşın bitmesine yakın Almanya ve Japonya'ya savaş açarak yeni dünya düzeninde yer alma isteğini gösterdi.

Halkevleri, Türkiye'de tek parti döneminin en önemli simgelerinden birini oluşturur. Büyük Bunalım'ın etkisini hissettirdiği bir dönemde, ekonomide ılımlı bir devletçiliği benimseyen Cumhuriyet Halk Fırkası, siyasal ve toplumsal yaşamda çerçevesini kendisinin çizdiği bir ulusçuluk anlayışını yerleştirmeye yöneldi. Türk Ocaklarının yerine kurulan halkevleri bunun en önemli araçlarından biri oldu.

İttihat ve Terakki döneminde, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Halide Edip, Hamdullah Suphi, Fuat Köprülü gibi önde gelen aydınların bir araya geldiği Türk Ocakları, ulusçuluk düşüncesinin gelişmesinde önemli bir merkez olmuştu. Cemiyetin görüşlerinin yayılmasında büyük rol oynamış olsa da, İttihat ve Terakki ile herhangi bir organik bağı olmayan Türk Ocakları, Cumhuriyet'in ilanından sonra da varlığını sürdürmüştü.

Çokpartililiğe ve çok sesliliğe yönelik sonuçsuz girişimlerin ardından tek parti rejimine yönelen CHF, 1931'de toplanan 3. Kurultay'da bu rejimi sağlamlaştıracak bir dizi önlem kararlaştırdı. Daha önce, CHF'ye karşı bağımsız ve muhalif siyasal birimlere dönüşmesinden çekinildiği için mevcut bütün örgütlerin kapatılmasına ya da bunların kendilerini dağıtmasına karar verilmişti. Kurultayda ise, eğitim ve kültür alanında yeni bir atılım başlatarak siyasal ve toplumsal destek sağlanması amacıyla Halkevleri'nin kurulması kararlaştırıldı. Kapatılan Türk Ocaklarının binaları ve bütün malvarlığı da halkevleri'ne devrediliyordu.

Halkevleri, Türk halkı arasında kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini sağlamak, ulusu aynı ideale bağlı tekvücut bir kitle olarak eğitmek ve örgütlemek üzere çalışacaktı. Bu amaçla halkevlerinin 9 ayrı koldan oluşması öngörülmüştü. Bunlar dil ve edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müze kollarıydı. İsteyen her Türk vatandaşının adını yazdırarak üye olabileceği halkevlerinde yönetici olmak için CHP üyesi olma koşulu getirilmişti; başkanlar CHP tarafından atanıyor, her halkevinin giderleri de o yerin parti örgütü tarafından karşılanıyordu.

Bu özellikleriyle halkevleri, hem birer yaygın eğitim, hem de birer propaganda birimiydi, aynı zamanda da merkezi bir kitle örgütü işlevini görüyordu. Halkevleri, gerek sayı, gerekse etkinlik bakımından kısa süre içinde hızla serpildi. İlk halkevi olan Ankara Halkevi'nin 1932'de kurulmasının ardından aynı yıl içinde 34 halkevi açıldı, bu sayı 1950'de 478'e ulaşacaktı. 1940'tan başlayarak, küçük yerleşim birimlerinde de, ileride birer halkevine dönüşecek halk odaları kuruldu, bunların sayısı da 1950'de 4322'yi bulmuştu.

Halkevleri, en etkin oldukları 1932-1940 arasında 25 bine yakın konferans, 12 bin dolayında temsil, 9 bin konser, 8 bin film gösterisi ve bine yakın sergi düzenledi. Ayrıca, Halkevleri Genel Merkezi'nin yayın organı olan ve parti ideolojisini açıklama ve yorumlama işlevini gören *Ülkü Dergisi* başta gelmek üzere 50 dolayında süreli yayın çıkardı.

Çokpartili hayata geçildiğinde, halkevlerinin CHP'nin yan organı olarak varlığı ciddi bir siyasal tartışma yarattı. Eğitim ve kültür alanında CHP'den çok farklı bir çizgi izleyen Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra, halkevlerine bağımsız bir varlık kazandırmaktansa, kapatma yoluna gitti. Böylece halkevleri 1952'de kapatıldı ve malvarlıklarına el kondu.

türk ocakları

... Türk Ocağı kendini red ve inkâr eden bir hava içinde doğdu. Ona herkes muarızdı. Hatta birçok Türk münevverleri bile... Diğer unsurlar her şeyi dinlemeye tahammül gösteriyorlardı, fakat Türklüğün mazisinden, şerefinden ve hakkından bahsolunduğu vakit bunları işitmeye tahammülleri yoktu. (...) Efendiler, Türk Ocağı'nın muayyen birkaç emeli vardı: Dini bir zümre halinde yaşayan cemaati bir millet haline is'ad etmek... Bugün Türk halkı bir millettir. Ve bütün milletler arasında şerefli mevkii tutmuş bir millettir. Türk Ocağı Türk milletini durmuş, ölmüş ve kendi içinde çürümüş bir medeniyetten çekerek, bütün dünyaya hâkim, canlı ve yeni bir medeniyete götürmek istedi. O medeniyet zihinlerinizde hazır duran garp medeniyetidir. (...) Arkadaşlar, bu noktadan etrafıma bakarak yeni Ankara'yı seyrediyorum. Yeni Ankara bir aşkın mahsulüdür. Türk Ocağı aşkın mahsulü olduğu gibi... Milli Mücadele'yi zafere eriştirenler, silahları bıraktıktan sonra, ellerine sanat aletlerini aldılar ve bütün Türk tarihinde gördüğümüz üzere umran, intizam ve güzellik için uğraşmaya başladılar. Muhabbet büyütür, süsler ve güzelleştirir. Türk vatanını halâsa erdiren muhabbet, şimdi Türk vatanını süslemek ve güzelleştirmekle meşguldür. Türk Ocağı her din gibi ufak bir mescidin içinde millet aşkından doğdu, büyüdü. Gönülleri istila etti. O, milliyet cereyanları ile idare oldu, hakimiyet oldu, devlet oldu, şimdi mabetlerini bina ediyor (...) Efendiler, bundan beş asır evvel Anadolu topraklarında cedlerimiz bir siyasi vahdet için gayret ettiler. Ufak beylikleri, ayrı ayrı teşekkül etmiş hükümetleri kaldırarak, Anadolu'nun siyasi vahdetini temin ettiler. Bugünkü nesle düşen vazife ise, mezhepleri, Türk lisanından hariç olan lehçelerin vücuda getirdiği farkları ortadan kaldırarak, siyasi vahdet üzerine harsi vahdeti tesis etmektir. (...)

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1927.

3 mart 1924 kanunları (gerekçeler)

(...) Din ve ordunun siyaset akımlarıyla ilgilenmesinin birçok sakıncası vardır. Bu gerçek bütün medeni milletler ve hükümetler tarafından temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bakış açısından yeni bir hayat varlığı sağlama görevini yerine getiren Türkiye Cumhuriyeti'nde, siyasi örgütlenmesinde zaten kurulu olan Şeriye ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığı'nın varlığı uygun değildir. (...)

(...) Bir devletin irfan ve genel öğretim siyasetinde milletin fikir ve hissi itibariyle birliğini sağlamak için öğretimin birleştirilmesi en doğru, en bilimsel, en çağdaş ve her yerde yararı ve iyiliği görülmüş bir ilkedir. 1255 (1839) Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye döneminde, yıkılan Osmanlı saltanatı öğretim birliğini sağlamak istemiş ise de bunu başaramamış ve bilakis bu konuda bir ikilik bile doğmuştur. Bu ikilik, eğitim ve öğretim açısından bir çok zararlı sonuçlar doğurdu. Bir milletin bireyleri ancak bir eğitim görebilir. İki türlü eğitim bir memlekette iki tür insan yetiştirir. Bu ise his ve fikir birliği ve dayanışma amaçlarını tamamen ihlal eder. (...)

(...) Türkiye Cumhuriyeti dahilinde hilafet makamının varlığı Türkiye'yi iç ve dış siyasetinde iki başlı olmaktan kurtaramadı. Bağımsızlığında ve milli hayatında ortaklık kabul etmeyen Türkiye'nin görünüşte ve üstü örtülü bile olsa ikiliğe tahammülü yoktur. Asırlardan beri Türk milletinin felaketine neden olan ve sonunda fiilen ve ahden bir Türk imparatorluğunun çöküşüne yol açan hanedanın hilafet kisvesi altında Türkiye'nin varlığına daha etkili bir tehlike olacağı tecrübe ile kesin biçimde ortaya çıkmıştır.

Bu hanedanın Türk milletiyle ilgili olan her durumu ve kuvveti milli mevcudiyetimiz için tam bir tehlikedir. Esasen hilafet eskiden İslam emirliklerinde hükümet anlam ve göreviyle kurulmuş olduğundan dünyevi ve uhrevi bütün görevleri yerine getirmekle yükümlü olan bugünkü İslam hükümetinin yanında ayrıca bir hilafetin varlık nedeni yoktur. Hakikat bundan ibarettir. Türk milleti esenliğini korumak için hakikatin peşinden gitmek dışında bir yol seçemez. (...)

tarih yazmak

iki açı

Benzer koşulları yaşayan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de toplumsal değişimin nasıl sağlanması gerektiği konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır.

• Bir görüşe göre toplumlar aydınların yol göstericiliği ve devletin müdahalesiyle yukarıdan aşağıya değiştirilebilir. Bu, hukuk sistemi ve zor yoluyla hızlı olabileceği gibi, eğitim yoluyla yavaş yavaş da sağlanabilir. Bu görüşü kimler, hangi gerekçelerle savunuyor olabilirdi?

• Diğer görüşe göre toplumsal değişme yukarıdan aşağıya müdahale yoluyla değil, aşağıdan yukarıya, tabandan gelen ihtiyaç doğrultusunda sağlanabilir. Bu görüşü kimler, hangi gerekçelerle savunuyor olabilirdi?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Takvim nedir? Bugüne kadar başlıca hangi tür takvimler kullanılmıştır?
Saat nedir? Günler ne zaman 24 saate, saatler ne zaman 60 dakikaya bölünmüştür?
Saat dilimleri nasıl belirlenmiştir?

Takvim nasıl çözümlenir?

Neden her ulusun kendi tarihi olduğu halde kendi takvimi yoktur?

Takvimi tarihsel bağlam içine oturtmak

Takvim neden değiştirilir? Türkiye'deki takvim değişikliği ile başka ülkelerde (örneğin Fransa'da ya da devrim sonrasında Rusya'da) yapılan takvim değişiklikleri karşılaştırılabilir mi?
Bulunduğunuz kentte meydan saati var mı? Varsa kimin, ne zaman yaptırdığını biliyor musunuz?

anlatılan dönemde

Hatay sorunu, Lozan Barış Antlaşması ile çözülemeyen sorunlardan birisiydi. Mondros Mütarekesi'nin ardından Hatay'ı işgal eden Fransa, 1936'da Suriye'nin bağımsızlığını tanıyan antlaşma ile Hatay'ı da Suriye'ye bıraktı. Ancak gerek Türkiye'nin, gerekse Hatay'ın bu durumu kabul etmemesi üzerine sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti devreye girdi. Bu aşamadan sonra Hatay sorununun nasıl çözüldüğünü araştırın.

tarih ve yaşam

Çevrenizde, anlatılan dönemde yapılmış binalar var mı? Varsa, bugün ne için kullanılıyorlar?

yazarların diliyle

Falih Rıfkı Atay, *Çankaya* (1961).
Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban* (1932).

NOUVEAU CALENDRIER ... RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

POUR LA 3me ANNÉE

AUTOMNE			HYVER		
VENDÉMIAIRE 1er Mois	BRUMAIRE 2me Mois	FRIMAIRE 3me Mois	NIVÔSE 4me Mois	PLUVIÔSE 5me Mois	VENTÔSE 6me Mois

HOMMAGE AUX REPRÉSENTANS DU PEUPLE FRANÇAIS

١٣٠٢

جماذى الاخر كون ٢٩

٧

Midi à la Turque, 5h. 38m.

1885 MARS jours 31

Mardi

24

Agapit, évêque.

Pleine Lune, le 30.

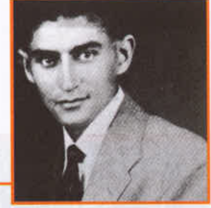
Μεσημβρία Τουρκιστί, 5ώρ. 38λ.

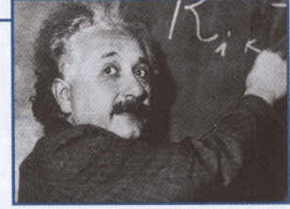
1885 ΜΑΡΤΙΟΣ ἡμ. 31

Τρίτη

12

Θεοφάνους τοῦ Ὁμολογητοῦ

1914 Büyük Savaş'ın başlaması

1914 Kafka/ Dava

1915 Einstein/ Genel görelilik kuramı

1916 Dada Manifestosu

1917 Ekim Devrimi

1919 Versailles Barış Antlaşması

1919 Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı

1919 Weimar'da Bauhaus'un kuruluşu

1920 ABD'de ilk radyo yayınları

1921 L. Wittgenstein/ Tractatus Logico-Philosophicus

1921 Verem aşısının geliştirilmesi

1922 SSCB'nin kuruluşu

1922 James Joyce/ Ulysses

1922 Oswald Spengler/ Batı'nın Çöküşü

1922 Reşat Nuri Güntekin/ Çalıkuşu

1922 Mussolini'nin iktidara gelmesi

1923 Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu

1924 Lenin'in ölümü/ Halifeliğin kaldırılması

1924 Bohr, Heisenberg ve Schroedinger'ın yeni kuantım kuramı

1924 Dondurulmuş yiyeceklerin üretilmesi

1925 Elektrikli ses kayıt aygıtlarının geliştirilmesi

1927 İlk sesli film

1928 Walt Disney/ Mickey Mouse

1928 Maurice Ravel/ Bolero

1928 Yakup Kadri Karaosmanoğlu/ Sodom ve Gomore

1928 Necip Fazıl Kısakürek/ Kaldırımlar

1929 Büyük Bunalım

1929 Penisilinin bulunuşu

1931 Naylonun geliştirilmesi

1931 Wilhelm Reich/ Cinsel Devrim

1932 İlk nükleer reaksiyonun gerçekleştirilmesi

1932 Nötronun bulunması

1932 Elektron mikroskobunun geliştirilmesi

1933 Hitler'in iktidara gelmesi

1933 Milletlerarası Modern Mimari Kongresi

Modern mimarinin ilkelerine ilişkin Atina Anlaşması

1935 Radarın geliştirilmesi

1935 G. Gershwin/ Porgy ve Bess

1935 C. Chaplin/ Asri Zamanlar

1936 Fransa'da Halk Cephesi'nin iktidara gelmesi

İspanya'da iç savaşın başlaması

1936 J.M. Keynes/ İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi

1936 Halide Edip Adıvar/ Sinekli Bakkal

1936 Nâzım Hikmet/ Seyh Bedreddin Destanı

1938 Atatürk'ün ölümü

1938 Volkswagen "Kaplumbağa" modelinin üretilmesi

1938 Çekirdek bölünmesinin (fizyon) bulunuşu

1938 Nöroloji biliminin kuruluşu

1939 İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması

1939 Jet motorlu uçağın yapılması

1939 Suyu alınmış yiyeceklerin üretilmesi

1940 Almanya'nın Avrupa'yı işgali

1941 Almanya'nın SSCB'yi işgale başlaması

1941 Pearl Harbor baskını, ABD'nin savaşa girişi

1941 Atlantik Bildirisi

1941 O. Welles/ Yurttaş Kane

1941 Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday ve Orhan Veli Kanık/ Garip

1942 Stalingrad savunması

1942 İlk nükleer reaktörün kurulması

1944 Normandiya çıkarması

1944 Bretton Woods konferansı

1944 Uluslararası sivil havacılığı düzenleyen

Chicago sözleşmelerinin imzalanması

1944 DNA'nın kalıtım özelliklerinin bulunması

1944 İlk böbrek makinesinin (hemodiyaliz) geliştirilmesi

1945 İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi

1945 İlk nükleer bombanın yapılması ve kullanılması

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yaklaşık yirmi beş yıllık dönem umutla başladı; buna büyüyen bir ekonomi ve refah eşlik etti. Ama "altın çağ" aynı ölçüde büyük bir hayal kırıklığıyla sona erdi. Umut, bir önceki döneme egemen olan savaş ve bunalımları engelleyecek düzeneklerin kurulduğu inancından kaynaklanıyordu. Birleşmiş Milletler ve onun uzmanlık kuruluşları, hem savaşın galiplerinin bu konumlarını güvence altına alıyor, hem de bütün devletlere görece eşit davranıyordu. Bu düzenek, insanların eşitliği ve yerkürenin insanlığın ortak yurdu olduğu düşüncesinin yerleşmesinde ve gündelik hayatı düzenleyen kuralların uluslararası bir birliğe ulaşmasında oldukça başarılı oldu.

Ancak, dünyanın iki büyük kampa ayrılmış olması, BM'nin bu başarısına siyasal açıdan gölge düşürdü, hatta onu zaman zaman işlemez duruma getirdi. SSCB'de başlayan sosyalizm deneyimi Orta Avrupa ve Balkan ülkelerine sıçramıştı. 1949'da Çin'in de bu kampa katılmasıyla birlikte dünyanın üçte biri sosyalist rejimlerde yaşamaya başladı. Bu, kapitalist Batı devletleri ile sosyalist devletler arasında Soğuk Savaş olarak anılan büyük bir gerginliğin yaşanmasına neden oldu. Nükleer silahların yarattığı dehşetin eşlik ettiği bu gerginlik, ancak 1960'ların başında yumuşadı.

Savaş sonrası dönem, 19. yüzyılın mirası olan sömürgelerin bağımsızlık için giriştikleri mücadeleye ve bunun başarıya ulaşmasına da sahne oldu. Bağımsızlığa kavuşan eski sömürgeler, BM'nin de etkisiyle kalkınma ve sanayileşme çabasına giriştiler. Bu çabaların kimisi kapitalist devletler, kimisi de sosyalist devletler tarafından desteklendi. Ama, süreç içinde yeni bağımsızlaşan devletler iki kutuplu dünyanın dışına çıkarak Bağlantısızlar Hareketi adını taşıyan yeni bir kamp oluşturdular ve Üçüncü Dünya'nın temellerini attılar.

üçüncü bölüm | umut ve refah yılları

19. yüzyılın merkezi olan Avrupa, bu dönemde geçirdiği iki büyük savaşın ve faşizmin yarattığı insani ve ekonomik yıkımın yaralarını sarmaya girişti. Bu amaçla Avrupa'da yeni bir savaş çıkmasını önleyecek düzenekleri kurmak amacıyla yeni devletlerarası örgütler oluşturuldu. Önce ekonomik alanda başlayan bu girişimler, giderek birleşik bir Avrupa düşünü gerçek kılacak bir temel yarattı.

Bütün bu gelişmelere rağmen, dönem boyunca umulan barış gelmediği gibi, artan refah gerek ülkeler arasında gerekse tek tek ülkelerin içinde eşit olarak dağıtılmadı. Sanayileşme, kalkınma gibi kavramlara dayandırılan iyimserlik, bir süre sonra karamsarlığa ve başka bir dünya özlemine yol açtı. Öğrenciler 1968 baharında hemen hemen bütün dünyada ayaklandılar. Bu ayaklanmalara yer yer işçi sınıfı ve halk da katıldı. 1848'de yaşanan devrimlere benzeyen bu olgu, başladığı gibi hızla söndü, ama sönerken dönemin başındaki umutları da söndürdü.

Türkiye, bu dönemde dünyaya büyük ölçüde uyum gösterdi. Ekonomi dışa açıldı, çokpartili siyasal yaşama geçildi. Türkiye, açıkça kapitalist Batı'dan yana tavır alarak NATO'ya ve kurulmasına ön ayak olduğu Bağdat Paktı'na katıldı. Dönem başında tarımda yaşanan iyileşme sanayi alanına da yansıdı. Toplumsal hareketlenme ve farklılaşma hızlandı. Buna ayak uyduramayan Demokrat Parti iktidarı, 1960'ta bir grup subay tarafından devrildi. Yeni bir anayasa ile devlet yeniden kurumlaştırıldı, temel haklar daha demokratik bir biçimde düzenlendi. Bu dönemde planlı bir ekonomiye geçildi ve ithal ikamecilik olarak adlandırılan bir politika izlenerek yerli sanayi geliştirildi. Sanayinin gelişmesine kentleşme ve işçi sınıfının güçlenmesi eşlik etti. Bu ise siyasal sisteminin basit bir çokpartililikten demokrasiye doğru evrilmesini sağladı. Dönem, dünyanın geri kalanında olduğu gibi öğrenci hareketleri ile bitti.

yeni bir uluslararası düzen

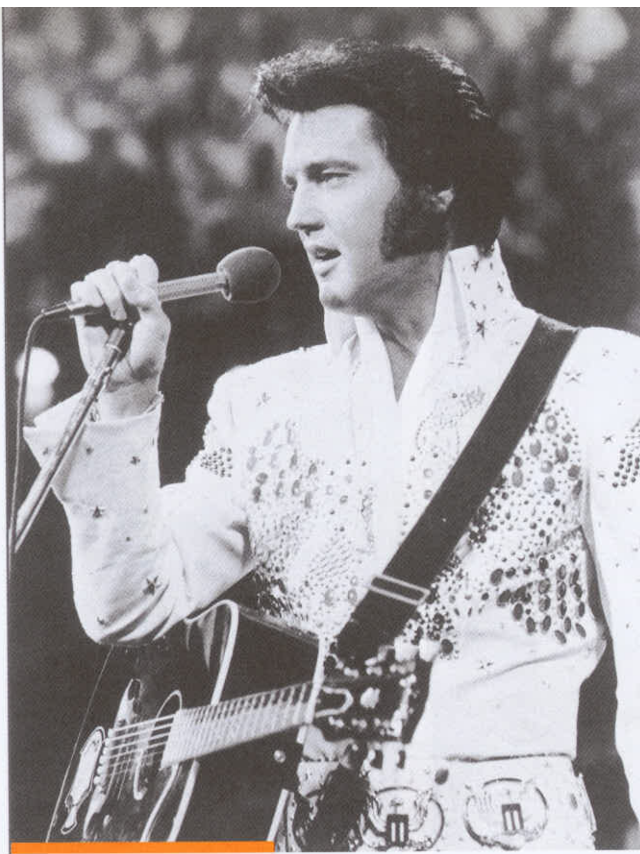
İkinci Dünya Savaşı'ndan en büyük ekonomik ve askeri güç olarak çıkan ABD'nin karşısında durabilecek tek ülke SSCB idi. Bu iki devlet, 19. yüzyıl düzeninden farklı bir dünya düzeninin kurulması konusunda daha savaş sırasında uzlaşmıştı. Savaşın bitmesiyle birlikte ABD ile SSCB arasında çok ciddi siyasal uyuşmazlıklar başgöstermesine rağmen, yeni düzenin temelleri konusundaki uzlaşma devam etti. Buna göre, siyasal ve ekonomik istikrarı koruyacak bir kurumsal yapı oluşturulacak, yeni bir savaş ve yeni bir ekonomik bunalım önlenecekti. Bu amaçla, daha 1943'te hazırlıklara başlanmış, Yalta Konferansı'nda, savaştan sonra kurulacak olan dünya örgütünün yapısı ve yetkileri konusunda anlaşmaya varılmıştı.

Birleşen "Millet"ler...

Avrupa'da Sovyet ordusunun Berlin'i kuşattığı 25 Nisan 1945'te, ABD'nin San Fransisco kentinde, yeni dünya örgütü olarak tasarlanan Birleşmiş Milletler'in kurucu antlaşmasını hazırlayıp kabul etmek üzere bir uluslararası konferans toplandı. San Fransisco Konferansı iki ay sürdü. Konferansın sonunda, katılan 51 devletin temsilcileri Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı (Sartı) kabul ettiler. Antlaşma, devletler tarafından onaylandıktan sonra 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girdi. Böylece, Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) resmen kuruldu.

Yeni dünya örgütü olarak Milletler Cemiyeti'nin yerini alan BM'nin ilk ve en önemli işlevi, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunmasıydı.

Birleşmiş Milletler bayrağı ilk kez göndere çekilirken, Ekim 1947.

Elvis Presley
(1935-1977)
1950'lerde gülüşü, saç tıraşı, giysileri, dansları ve hareketleri ile dönemin Amerikan orta sınıf değerlerine tepki olarak gençlerin hayran olduğu pop şarkıcısı. Rhythm and Blues'dan etkilenerek yola çıktığı müzik serüveninde 1956 yılı dönüm noktası oldu: İlk 45'liği Heartbreak Hotel'in 1 milyon satması, yüzyıl sonunda en kârlı sektöre dönüşecek olan boşzaman sektörünün en önemli parçasını oluşturan müzik endüstrisinin de başlangıcı sayılır. Hollywood endüstrisine dahil olarak 33 filmde oynayan, plakları 500 milyondan fazla satan Presley, bir yandan bireysel başkaldırının simgesi olurken, diğer yandan da "fırsatlar ülkesi Amerika"da bireysel yükselme umudunu pekiştirdi.

Transistörlü radyo
1947'de geliştirilen transistör, yüksek gerilimi düşük gerilime, ya da düşük gerilimi yüksek gerilime çevirebilmeye olanak tanıyan bir araçtır. Yarı-iletken maddelerden yapılan transistörler, lambalara oranla daha küçük ve ucuz olmanın yanı sıra, ısı kayıpları daha düşük ve daha verimli aygıtlardır. Kısa sürede elektronik aygıtlarda yaygın olarak kullanılmaya başlayan transistörler sayesinde elektronik aygıtlar da gittikçe küçüldü ve taşınabilir oldu.

BM Antlaşması, devletlerin birbirlerinin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmasını mutlak olarak yasaklıyordu. Antlaşmaya göre, devletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı çözüm yollarıyla çözülmesi gerekiyordu. Antlaşma ile, bu konuda Güvenlik Konseyi yetkilendirildi. ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin'in sürekli üyesi olacağı konsey, uluslararası siyasal gelişmeleri değerlendirecek, herhangi bir uyuşmazlık durumunda uyuşmazlığın tarafı olan devletlere tavsiyelerde bulunacaktı. Ayrıca, uluslararası barışın bozulması ya da herhangi bir devletin saldırıya uğraması durumunda bağlayıcı kararlar alabilecekti. Güvenlik Konseyi böyle bir durumda, uluslararası düzen adına saldırgan devlete karşı silahlı kuvvet kullanılmasına karar vermeye de yetkiliydi. Antlaşma uyarınca, üye devletler, Güvenlik Konseyi'nin bu tür kararlarına uymak ve Birleşmiş Milletler ile işbirliği yapmakla yükümlüydüler.

Yeni Dünya Ekonomisi

BM'nin ikinci önemli işlevi ise, dünya ekonomisinin istikrarını sağlamaktı. Sistemde başat güç olan İngiltere'nin yerini ABD'nin aldığının açıkça ortaya çıkması, 19. yüzyıl sömürgeciliğinin ve buna bağlı paylaşım kavgalarının sona erdiğini gösteriyordu. Dünyanın yeni siyasal sistemi bağımsız devletlerden oluşacak, yeni uluslararası ekonomik düzen ise malların ve paranın ulusal engellere takılmadan dolaştığı çoktaraflı ticarete dayanacaktı. Bu yeni uluslararası sistemin, 1929 bunalımının tekrarlanmasını önleyecek şekilde düzenlenmesi zorunluydu.

Bunu sağlayacak uluslararası kurumların ve süreçlerin tasarlanmasına daha savaş sırasında başlanmıştı. Temmuz 1944'te, yine ABD'de, Bretton Woods'ta toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı'nda, iki uluslararası örgütün kurulması kararlaştırılmıştı. Bunlar Bretton Woods kuruluşları olarak anılan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ile Uluslararası Para Fonu (IMF) idi. Bunlardan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası daha sonra Dünya Bankası adını alacaktı. Birleşmiş Milletler'e bağlı birer uzmanlık kuruluşu olan bu örgütlerin amacı, uluslararası ticareti geliştirecek önlemler almak, uzun vadeli yatırımları desteklemek ve ulusal paraların birbirleri karşısındaki değerini dengeli kılmaktı.

Bretton Woods konferansında alınan bir diğer önemli karar da, eski altın standardına dönülmemesi, para sistemi için altının ABD doları cinsinden fiyatının ve doların konvertibilitesinin esas alınmasıydı; yani, dünyanın yeni ekonomik düzeni, İngiltere'nin 19. yüzyıla damgasını vuran altın standardının terkedilmesine ve başat güç durumuna gelen ABD'nin ulusal parasının bunun yerine geçmesine dayanıyordu. Dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler sonucunda 1970'lerin başında ABD'nin bu işlevi yerine getiremez duruma gelmesi, umut ve refah yıllarını sona erdirecekti.

Dünya Sorunlarına Çözüm Arayışları

Dünya ekonomisinin bu biçimde yeniden yapılandırılması, bağımsızlığına kavuşan eski sömürgelerin de dünya ekonomisiyle bütünleşmelerini gerektiriyordu. BM bu konuda ikili bir işlev gördü. Hem aldığı kararlarla

Francis Crick ve James Watson
1951'de birlikte çalışmaya başlayan Francis Crick (1916-2004) ve James Watson (d.1928), her hücrenin yapısal ve işlevsel özelliklerini kalıtımsal olarak belirleyen DNA molekülünün ikili sarmal biçimindeki yapısını ortaya çıkardı. Crick ve Watson'a 1962'de fizyoloji ve tıp alanında Nobel ödülünü kazandıran bu buluşları, canlıların genetik şifresinin çözülmesinin önünü açtı.

Raşomon
(1950)
Akira Kurosava'nın (1910-1998) Raşomon adlı filminin 1951'de Venedik Film Festivali'nde büyük ödülü kazanması birçok açıdan anlamlıydı. Avrupa'nın Uzakdoğu kültürüne açılması ve daha altı yıl önce ABD'nin askeri teknolojideki üstünlüğüne teslim olmak zorunda kalan Japonya'nın diğer alanlarda varlığını sürdürmesi bunlar arasındadır. 10. yüzyılda geçen bir olayın dört farklı kişinin dört farklı bakış açısıyla sunulduğu Raşomon, "gerçek"in bir olgu değil, kurgular arasında bir kurgu olduğunu olanca çıplaklığıyla anlatmayı başarmıştır.

Eleanor Roosevelt, John Foster Dulles ve George Marshall BM'de
Eleanor Roosevelt (1884-1962) kocası F.D. Roosevelt'in ölümünden sonra, Başkan Truman tarafından BM temsilciliğine atandı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabul edilmesinde büyük rol oynadı.
John Foster Dulles (1888-1959) BM'nin kurulmasında olduğu gibi Soğuk Savaş politikalarının belirlenmesinde de etkili oldu.
George Marshall (1880-1959), iki yıllık dışişleri bakanlığı sırasında (1947-1949) ABD'nin Avrupa, NATO ve İsrail'e yönelik politikalarını biçimlendiren en önemli kişiydi.

sömürgeciliğin sona erdirilmesini hızlandırdı, hem de kalkınmanın toplumsal sorunların çözülmesinin tek yolu olduğu konusunda uluslararası bir uzlaşma ve işbirliği oluşmasına büyük katkıda bulundu. İlki 1961'de ilan edilen Uluslararası Kalkınma Onyılı gibi proje ve kampanyalarla, "gelişme" olarak da adlandırılan kalkınmanın bütün ekonomik ve toplumsal sorunların içinde çözüleceği temel ve öncelikli hedef olarak benimsenmesinde önemli bir rol oynadı.

Öte yandan, savaşın önlenmesi ve ekonomik sistemin istikrarının sağlanması, ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal, kültürel ve insani sorunların da çözülmesini gerektiriyordu. Bunun için ise, bu sorunların sistem içinde çözülebileceğine ilişkin inancın yayılması ve kökleşmesi zorunluydu. BM, gerek kendi organları gerekse kendisine bağlı uzmanlık kuruluşları aracılığıyla bu konuda etkili bir çalışma yürüttü. Uluslararası Çalışma Örgütü, Gıda ve Tarım Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü, Dünya Bankası gibi her biri ayrı bir alanda uzmanlaşmış örgütler aynı temel amaçlar doğrultusunda çalıştılar. Böylece BM, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle giderek bir "küresel köy"e dönüşmekte olan dünyanın bütün ortak sorunlarıyla ilgilenen ve bunlara ortak çözümler üretmeyi amaçlayan bir uluslararası örgütler ailesinin merkezi durumuna geldi. Dünyanın her yanından gelen yetenekli uzmanların çalıştığı bu merkez, uluslararası işbirliği sayesinde sorunların zaman içinde çözüleceği inancını yaygınlaştırdı.

Bu inancı besleyen en önemli gelişmelerden biri de, insan hakları sorununun uluslararası düzeyde bir sorun olarak değerlendirilmeye

Brasilia
Modern dönemde Petrograd'la başlayan ve Ankara'nın da aralarında sayılabileceği "sıfırdan bir başkent kurma" projelerinin bir örneği olan Brasilia'nın kurulması, daha 1891'de anayasada öngörülmüş, ama buna ancak 1956'da başlanabilmişti. 1960'da federal hükümet 16. yüzyıldan beri yönetim merkezi olan Rio de Janeiro'dan hemen her yapısı yeni kurulan Brasilia'ya taşındı. Aynı yıl, dünyanın bir başka yöresinde, Hindistan'ın Pencap eyaletinde, Le Corbusier tarafından 1950'de tasarlanan ve yapımına başlanan başkent Çhandigarh da büyük ölçüde tamamlanmıştı.

başlamasıydı. Bu konudaki ilk adım BM Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948'de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi oldu. Bildirge, BM bünyesinde, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması konusunda yavaş ama etkili bir çalışmanın başlatılmasını sağladı. Bağlayıcı nitelikte olmayan çok sayıda tavsiye kararının yanı sıra, taraf olan devletlerin hükümlerine uymak zorunda olduğu çok sayıda uluslararası sözleşme yapıldı ve bu sözleşmelerin uygulanmalarını denetlemek için çeşitli denetim organları oluşturuldu. Bu çalışmalar, yeryüzündeki insan hakları ihlallerini sona erdirmese bile, insan haklarına saygı konusunda genel bir oydaşmanın doğmasına katkıda bulundu.

BM'nin bu çalışmaları, yeni dünya düzeninin oluşturulmasında ve bu düzenin yeryüzündeki halklar tarafından benimsenmesinde büyük bir rol oynadı. Milletler Cemiyeti'nin aksine, BM her devletin üye olmak ve etkin biçimde yer almak istediği meşru ve demokratik bir platforma dönüştü. Böylece, sadece devletlerarası ilişkilerin düzenli bir biçimde yürütülmesini değil, farklı ırk, renk, dil ve kültürleri bir araya getirerek, "insanlık" kavramının gelişmesini ve insanlığa özgü olduğu kabul edilen evrensel değerlerin yeryüzüne yayılmasını sağladı.

Bununla birlikte, BM uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda başarılı olamadı. Güvenlik Konseyi'nde sürekli üyelere tanınan veto hakkı, bunlardan birinin olumsuz oy vermesi durumunda karar alınmasını engelliyordu. Bu devletler, veto hakkını, kendi çıkarları doğrultusunda sık sık kullandılar. Bu durum, Güvenlik Konseyi'nin, iki kutuplu dünyanın önemli siyasal uyuşmazlıkları karşısında etkisiz kalmasına yol açtı.

Karl Popper
(1902-1994)
1945'te İngiliz uyrukluğuna geçen Avusturyalı düşünür Karl Popper, bilimlerin ayırıcı ölçütünün "yanlışlanabilirlik" olduğu görüşüyle, bilim felsefesine önemli bir katkıda bulundu; sadece astroloji ve metafizik gibi alanların değil, Marksizmin ya da Freudcu psikanalizin de birer bilim değil, "sahte bilim" olduğunu ileri sürdü.

İnsani bir sorun olarak sağlık, tarih boyunca toplumsal yaşamı düzenleyen kurumların ilgi alanını oluşturmuştu. Bununla birlikte, sağlığın bir kamu hizmeti olarak algılanması, modern devletin doğuşuyla yakından bağlantılıdır. Ulus devletin oluşması, sağlığın da kamusal olarak düzenlenmesi gereken bir sorun olarak algılanmasını gerektirdi. Varlığını ve gücünü "ulus"tan alan modern devlet, "ulus"ları oluşturan ve gerektiğinde varlığını korumak üzere savaş alanına süreceği kişilerin sağlığı ile ilgilenmeliydi. Böylece, modern devletlerde önce ulusal ordulardan başlamak üzere toplumsal sağlık hizmetleri yaygınlaştırıldı, başlangıçta hastalık ya da savaşta yaralanma sonrasında tedavi vermekle sınırlı olan sağlık anlayışı, bu alandaki bilimsel çalışmaların katkısıyla, sağlıklı beslenme ve barınma gibi hizmetleri de kapsayacak biçimde gelişti.

Sağlık alanında uluslararası işbirliğine yönelik ilk adımlar 20. yüzyıl başında atılmıştı. 1909'da Paris'te salgın hastalıkların yayılmasını önlemeyi, karantina koşullarını düzenlemeyi ve ilaçların standartlaştırılmasını amaçlayan Uluslararası Toplum Sağlığı Dairesi kuruldu. Bunu, 1923'te kurulan Milletler Cemiyeti Sağlık Teşkilatı izledi. Ama sağlığın gelişmiş ülkeler arasında işbirliği konusu olmaktan çıkarak bütün dünya bakımından bir sorun olarak algılanması ve bu alanda küresel işbirliği sağlamak üzere Dünya Sağlık Örgütü'nün kurulması 1948'i buldu.

Dünya Sağlık Örgütü'nün kurucu antlaşmasında sağlık "fiziksel, akılsal ve toplumsal açıdan tam iyilik durumu" olarak tanımlanır. Örgüt, umut ve refah yıllarında, esas olarak bilimsel ve teknik danışmanlık konusunda yoğunlaştı. Çevre ülkelerde yaygın bulaşıcı hastalıkların önlenmesi ve tedavisi başta gelmek üzere önemli başarılar gösterdi. Ancak, sağlık sorunlarının ekonomik, siyasal ve toplumsal kökenlerine yönelmemesi ve doğum kontrolü gibi siyasal çatışma yaratan konulardan özenle kaçınması nedeniyle eleştirildi.

70'li yıllarda, diğer ekonomik ve toplumsal sorunlarda olduğu gibi sağlık konusunda da dünya ölçeğindeki eşitsizliğin giderilmediğini gören azgelişmiş ülkelerin ağırlıklarını koymasıyla bu kez başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin tepkisini çekti. İlaç ve tıbbi malzeme sektörünün neredeyse risksiz ve son derece kârlı bir endüstri oluşturduğu bu devletler, sağlık alanında ahlaki ve toplumsal kaygılardan çok, bu kaygılarla bağlı olmayan büyük ilaç tekellerinin yönlendirmesiyle hareket ettiler. Bunun sonucunda da, Dünya Sağlık Örgütü yüzyılın sonunda sağlık politikalarının oluşturulmasında Dünya Bankası'nın belirleyiciliğini kabul ederek işlevini bu politikalara teknik destek sağlamakla sınırlandıracaktı.

insan hakları evrensel bildirgesi 10 Aralık 1948

Önsöz

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onurun ve onların eşit ve devredilmez haklarının tanınmasının dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temeli olduğu,

İnsan haklarının dikkate alınmamasının ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana yönelten barbarca eylemlere yol açtığı ve korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ile ifade ve inanç özgürlüğünden yararlanacak olan insanların yer alacağı bir dünyanın kurulmasının insanlığın en yüksek ortak amacı olarak ilan edilmiş bulunduğu,

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak direnmek zorunda kalmaması için insan haklarının hukukun üstünlüğü yoluyla korunmasının zorunluluk olduğu,

Uluslar arasında dostça ilişkileri geliştirmeyi yetkinleştirmenin bir zorunluluk olduğu,

Birleşmiş Milletler halklarının Antlaşma'da, temel insan haklarına, insanın onur ve değerine, erkeklerin ve kadınların eşit haklarına olan inançlarını yeniden doğruladıkları ve daha geniş bir özgürlük içinde toplumsal ilerlemeyi geliştirme, daha iyi yaşam standartlarını oluşturma konularında karar vermiş bulundukları,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler ile işbirliği yaparak, insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel ölçekte saygı gösterilmesini ve bunlara uyulmasının geliştirilmesini gerçekleştirme konusunda kendilerini bağlı kıldıkları,

Bu haklara ve özgürlüklere ilişkin ortak bir anlayış oluşturmak, yukarıda söz verilenlerin tam olarak gerçekleştirilebilmesi için çok büyük önem taşıdığı İçin,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,

Bütün halklar ve bütün uluslar için başarılması gereken bir ortak standart olarak, bu Bildirgeyi daima göz önünde tutup, eğitim ve öğretim yoluyla bu haklara ve özgürlüklere saygının geliştirilmesi ve gelişmeye açık ulusal ve uluslararası önlemler yoluyla hem üye devletlerin halkları arasında, hem de bu devletlerin yargı yetkisine tabi ülkelerdeki halkların kendi aralarında hakların ve özgürlüklerin evrensel ölçekte ve etkin biçimde tanınmasının ve uyulmasının sağlanması için her bireyin ve toplumun her organının amacı sayarak,

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilan eder.

dış ekonomik politika üzerine notlar

Bizim acil ve kısa dönemdeki kaygımız, askeri güvenliğimiz ile ilgilidir. Dünyanın komünist olmayan bölgeleri, yakın askeri tehditlere, kendi askeri güçleriyle ve gelirlerinde büyük düşüşler yaşamak zorunda kalmadan karşı koymalarına elverecek ekonomik kaynaklara sahip olmalıdırlar.

Ancak, saldırganlığa karşı direniş, kısmen bir kaynak meselesidir. Hür dünyanın toplumları, insanların kendilerini her tür saldırı ve tecavüze karşı korumak için gerekli fedakarlıkları yapmaya hazır olacağı bir zindeliğe sahip olmalıdır. Ekonomik büyüme, yeterli olmasa da, bu zindeliğin bir koşuludur.

Daha uzun vadeli baktığımızda, bizim (dünyanın hemen tüm halklarıyla beraber) güvenliği, askeri güce bağımlı olmaktan çıkaracak dünya koşullarının yaratılmasında çok büyük bir çıkarımız vardır. İnsan enerjisinin yapıcı bir şekilde ve biraz da başarı ihtimali taşıyarak, demokratik bir çerçevede yaşam standartlarını artırma sorununa yönlendirildiği yerde, totaliter yönetim biçimlerinin cazibesinin büyük ölçüde azalacağına inanıyoruz. Kısa vadede, komünizm, askeri olarak kuşatılmalıdır. Uzun vadede ise, başkalarıyla ortaklık içerisinde, doğrudan ya da dolaylı olarak toplumumuza korku salan toplumların ortaya çıkmayacağı bir ortamın gelişmesine güvenmeliyiz. Bir ölçüde düzenli bir ekonomik büyümenin, böyle bir ortamın ayrılmaz bir parçası olduğuna inanıyoruz.

Bizim kendi ekonomimizin büyümesi, önemli derecede, dünya ekonomisinin büyümesiyle ilgilidir. Milletimizin başlangıç döneminden beri enerjisinin önemli bir kısmını, kıtada fırsatları artıran bir ekonominin yaratılmasına adamış olan Amerikalılar, ülkedeki sürekli büyümenin, artık, tüm dünyada gelirlerin artmasını gerektirdiğini, giderek daha fazla anlamaya başlıyorlar.

Max F. Millikan - Walt W. Rostow
(CIA yöneticisi Allen Dulles'a sunulmak üzere hazırlanan rapor), 1954.

tarih yazmak

iki açı

İnsan haklarının BM Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden başlayarak uluslararası hukukun bir parçası haline gelmesi ve uluslararası ilgi konusu olması, dünyada iki farklı hatta karşıt görüşün gelişmesiyle sonuçlandı. Bunlardan biri, insan haklarının evrensel olduğu, bu nedenle ülkelerin coğrafi, tarihsel, kültürel, ekonomik ve benzeri özelliklerine bağlı olarak farklı yorumlanamayacağı görüşüydü. Diğer görüş ise, insan haklarının evrensel olduğu iddiasının Batı üstünlüğünü gizleyici bir işlev taşıdığını, insan haklarının her toplumda, o toplumun farklı özelliklerine göre yorumlanması gerektiğini ileri sürüyordu.

• İnsan haklarının evrenselliğini savunanlar kimler olabilir? Bu görüşlerini hangi gerekçelere dayandırıyor olabilirler?

• İnsan haklarının evrensel olmadığını savunanlar kimler olabilir? Bu görüşlerini hangi gerekçelere dayandırıyor olabilirler?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Şema nedir? Niçin kullanılır?

Şema nasıl çözümlenir?

Yandaki şemanın ana unsurları nelerdir?

Yandaki şemada BM organlarının birbirleriyle ilişkileri anlaşılmakta mıdır?

Bir şemayı tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki şemadan, örgütün gelişimine ilişkin herhangi bir sonuç çıkarılabilir mi? Nasıl?

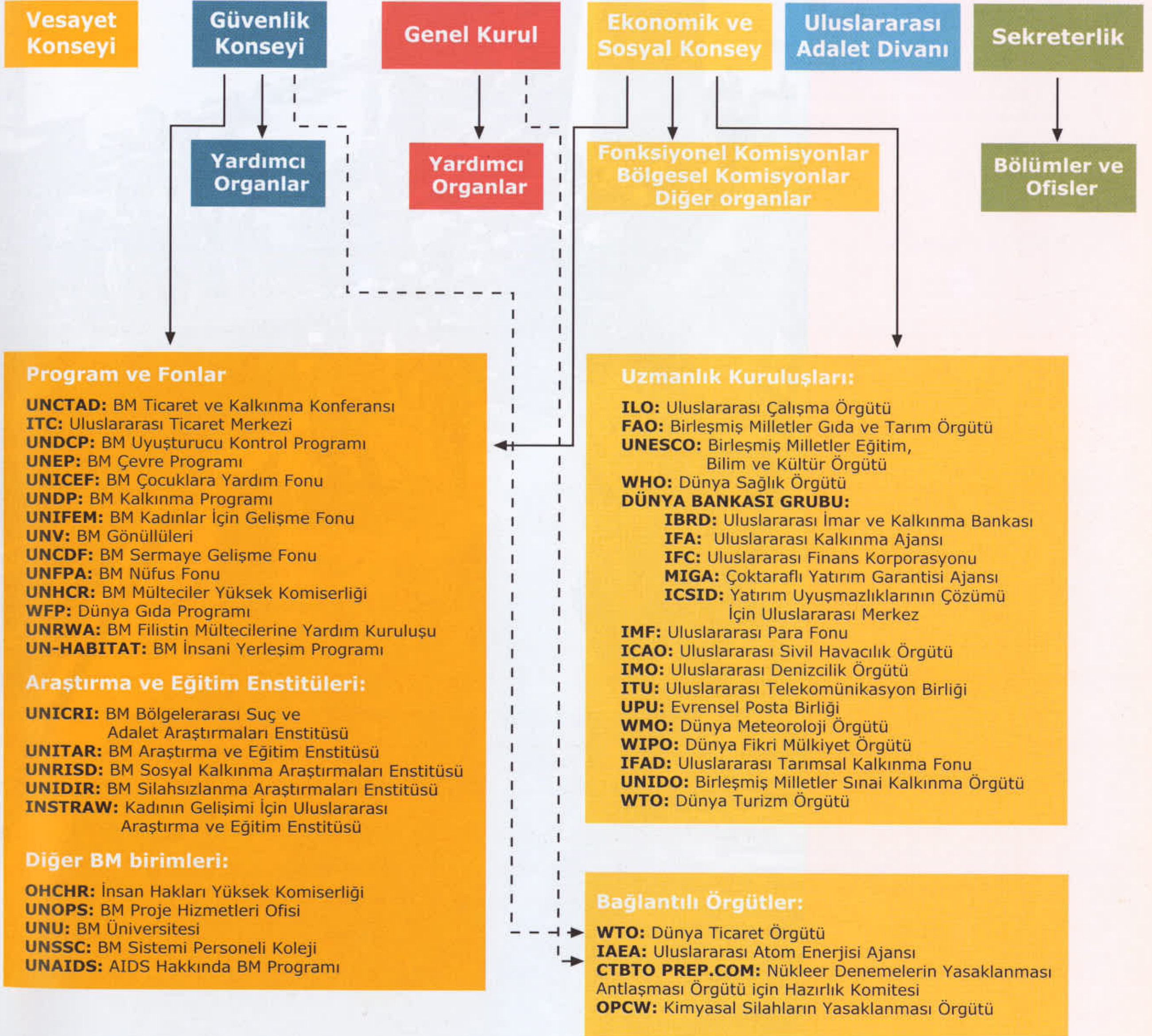
anlatılan dönemde

ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa, aralarında yaptıkları bir antlaşma ile Uluslararası Askeri Mahkeme'yi kurdular. Nürnberg Mahkemesi olarak da anılan bu mahkeme, büyük Nazi savaş suçlularını yargıladı. Nürnberg Mahkemesi'nde kimlerin hangi suçlardan yargılandığını ve kimlerin hangi cezaya mahkûm edildiğini araştırın.

tarih ve yaşam

BM ve uzmanlık kuruluşlarının, yaşamınızın herhangi bir alanında düzenleyici bir işlevi var mı? Hangi alanlarda ve nasıl?

BM Örgüt Şeması

iki kutuplu dünya

ABD ve SSCB, savaş sonrası dünyasının siyasal düzeni hakkında Yalta Konferansı'nda uzlaşmaya varmışlardı. Bu uzlaşmanın temelini, biri kapitalist, diğeri sosyalist bu iki devletin birbirlerinin varlığını ve nüfuz alanlarını kabul etmesi oluşturuyordu. Her iki devlet de, birbirlerinin ideolojisini ve sistemini kendileri bakımından en büyük tehlike olarak görmekle birlikte, birbirleriyle savaşmayacakları bir dünya düzenini kendi çıkarlarına uygun bulmuşlardı. Hem ABD, hem de SSCB, savaş sonrası dönemde Yalta uzlaşmasına temelde bağlı kaldılar. Buna karşılık, bu uzlaşmayı zaman zaman tehdit edecek olan siyasal sorunlar daha Ağustos 1945'te yapılan Potsdam Konferansı sırasında ortaya çıkmıştı. Savaşın hemen ardından iki devlet arasında tırmanmaya başlayan siyasi ve ideolojik mücadele ile bu mücadeleye eşlik eden silahlanma yarışı, kısa bir süre içinde bütün dünyada, Soğuk Savaş olarak anılan bir gerilime yol açtı.

Yeni Savaşın Soğuk Rüzgârları

İkinci Dünya Savaşı'nda, ilkinin aksine, yenilen devletlerin sadece denetimleri altındaki topraklar değil, ülkeleri de işgal edilmişti. Böylece Almanya dört işgal bölgesine ayrıldı, ortak bir işgal yönetimi oluşturan ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB, Denetim Konseyi adını alan ortak bir organın kararları doğrultusunda kendi bölgelerini yönetmeye başladılar. Bu sırada Doğu Avrupa ülkeleri fiilen orada olan Sovyet ordusunun denetimindeydi. Japonya'nın Asya'da ele geçirmiş olduğu topraklar ise, kuzeyden Sovyet, güneyden ABD ordusu tarafından işgal edilmişti. Bütün bu bölgelerin geleceği, Soğuk Savaş'ın ilk uyuşmazlık konularını oluşturdu. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist ve komünist partilerin iktidara

Dünyanın
ilk nükleer denizaltısı
denize indirilirken,
1954.

ABD Başkanı Kennedy ile SBKP Genel Sekreteri Kruşçev 1961'de Viyana'da

1960'ta ABD başkanlığına seçilen John F. Kennedy (1917-1963) ABD'nin en genç ve ilk Katolik başkanıydı. Görevine başlarken, ABD yurttaşlarını "insanlığın ortak düşmanları olan zorbalığa, yoksulluğa, hastalığa ve savaşa karşı mücadeleye" çağırdı. Başkanlığı sırasında ABD sisteminin her düzeyine sinmiş olan ırk ayrımcılığına karşı mücadele etti. Kasım 1963'te, hâlâ aydınlatılmamış olan bir suikastta öldürüldü. Nikita Kruşçev (1894-1971) ise Stalin'in ölümünden sonra SBKP genel sekreterliğine seçildi. 1956'da, Stalin'i "kişiyi putlaştırmak" ile suçlayarak Stalin dönemini eleştiriye açtı. 1964'te görevinden alındı. Her iki lider de kendi ülkelerinde kalıcı politikalar oluşturmayı başarmalarına ve yumuşamayı başlatmalarına rağmen, uluslararası düzeyde Soğuk Savaş'ın doruk noktasında karşı karşıya geldiler.

gelmeye başlaması, ABD tarafından, SSCB'nin Yalta dengelerini bozarak yayılmacı bir politikaya yöneldiği biçiminde algılandı.

1946'da Churchill, Soğuk Savaş'ın ilanı olarak tarihe geçen konuşmasında, bu algılayışı "Avrupa'nın üzerine bir demir perde çöktü" diye dile getiriyordu. Nitekim ABD 1947'de Truman Doktrini'ni ilan etti. ABD Başkanı Truman'a göre, özgür dünyanın düşmanı olan SSCB nüfuz alanını genişletmek istiyordu, bunu engellemek için bu ülkeyi ABD'ye dost rejimlerle çevrelemek gerekiyordu. ABD, bu politikanın ilk adımı olarak önce Yunanistan ile Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım yapılmasını kararlaştırdı.

Truman Doktrini'ni, yine 1947'de, savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın yeniden kurulmasını öngören Marshall Planı izledi. Avrupa devletlerine mali ve maddi yardımı öngören plan, sadece bu devletler için değil, ABD için de yararlıydı: Savaş araçlarına duyulan talebin sona ermesi nedeniyle ABD ekonomisinin büyük bir krize düşmesini engelleyecek, savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçişi kolaylaştıracaktı. Bu nedenle başlangıçta, SSCB de dahil olmak üzere, savaştan zarar gören bütün Avrupa devletlerine ekonomik yardım öngörülmüştü. SSCB ve sosyalistlerin iktidarda olduğu Doğu Avrupa devletleri, ABD'ye bağımlılıkla sonuçlanacak bu yardımdan yararlanmayı reddettiler. ABD'nin safında yer alan Batı Avrupa devletleri ise yardımı kabul ettiler.

Rosenbergler

ABD Komünist Partisi üyesi olan Julius (d. 1918) ve Ethel (d. 1915) Rosenberg, SSCB için casusluk yaptıkları gerekçesiyle 1951'de tutuklandılar, ağır bir suçlama kampanyası ve adil olup olmadığı hâlâ tartışmalı bir yargılama sonucunda 1953'te idam edildiler. Rosenbergler, Senatör McCarthy'nin başlattığı cadı kazanının ve buna karşı tepki olarak gelişen barış hareketlerinin bütün dünyadaki en ünlü simgesi oldular.

Soğuk Savaş Krizleri

1948'de, Soğuk Savaş'ın ilk açık gerilimi başladı. Berlin krizi olarak anılan bu gerilim, Almanya'nın geleceği konusundaki siyasal uzlaşmazlıktan

Berlin Duvarı
Alman Demokratik Cumhuriyeti topraklarında kalan Batı Berlin'i çevreleyen duvar, 12 Ağustos 1961'de alınan bir karar uyarınca önce dikenli teller örülerek yapıldı. Batı Berlin'e kaçışları önlemek için daha sonra 2 metrelik bir duvara dönüştürüldü, 1970'te de üç metreye çıkarıldı. İki kutuplu dünyanın simgelerinden olan duvar, kapitalist dünyada etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldı. 1989'da yıkılışı, sosyalist blokun çözülüşünün simgesi oldu.

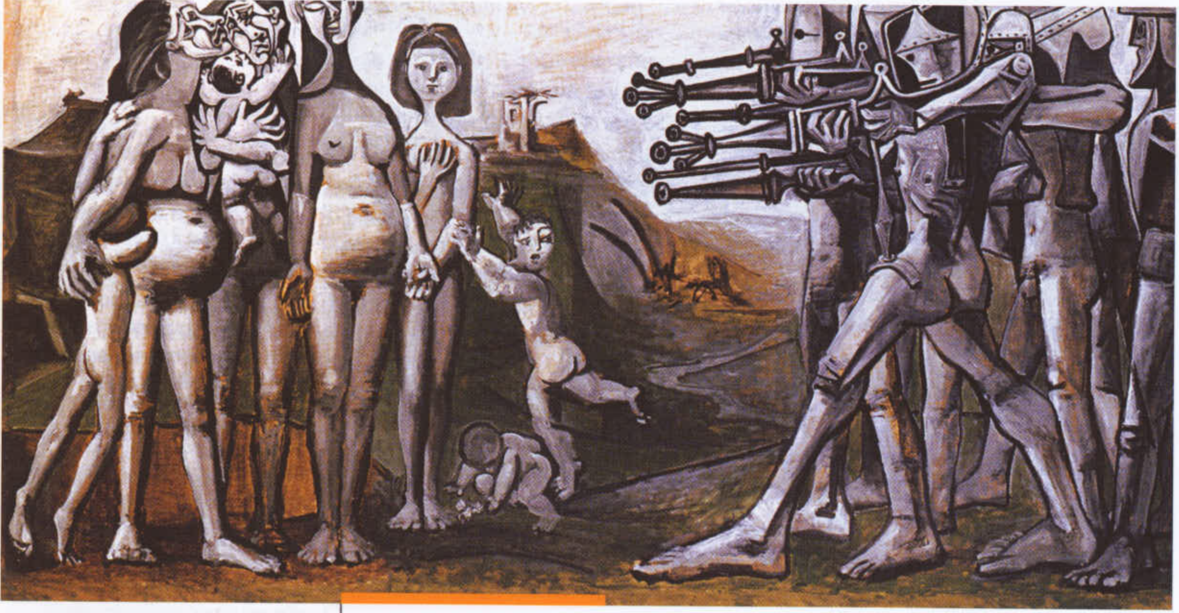
kaynaklandı. ABD, İngiltere ve Fransa, savaşın hemen ardından, Almanya'yı Sovyet tehdidine karşı bir müttefik olarak görmeye ve bu doğrultuda yapılandırmaya yönelmişlerdi. SSCB de buna tepki olarak 1948'de, kendi işgal bölgesinde kalan ama yine dört bölgeye ayrılmış olan Berlin'i abluka altına aldı. Bunun üzerine Batılı devletler, Berlin'deki kendi işgal bölgelerine yardım etmek üzere bir hava köprüsü kurdular ve şehrin bütün ihtiyaç maddelerini 11 ay boyunca hava yoluyla Berlin'e taşıdılar. Gerilim, SSCB'nin ablukayı kaldırması ve 1949'da Almanya'nın yerine Almanya Federal Cumhuriyeti ile Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla noktalandı. Berlin ise Doğu ve Batı olarak ikiye bölündü.

Berlin krizini 1949'da NATO'nun (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kurulması izledi. ABD ve Kanada ile on Batı Avrupa devletinin SSCB'ye karşı kurdukları bu örgüt, üye devletlerden birinin silahlı saldırıya uğraması durumunda diğerlerinin yardım etmesini amaçlayan askeri bir örgüttü. NATO kurulduğu andan itibaren Soğuk Savaş'ın simgelerinden biri ve Batı'nın vurucu gücü oldu.

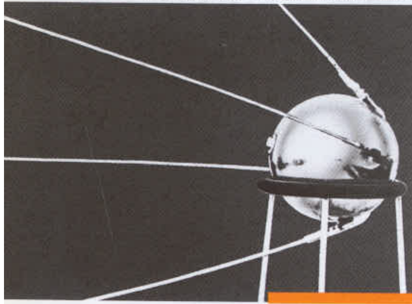
1949'da Çin'de iç savaşı Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kazanması ve ve ÇKP lideri Mao Zedung'un Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmesi, Soğuk Savaş dengelerini ciddi biçimde sarstı. ÇKP Marksist-Leninist olduğunu savunuyor ama bu ideolojiyi Çin'in özel koşullarına uyarlamayı amaçlayan bir çizgi izliyordu. Çin, başlangıçta SSCB'yle yakın ilişki kurmasına rağmen SSCB'nin denetimi altına girmedi. Ama Çin devrimi, iki blok arasındaki gerilimin Asya'ya taşınmasındaki en önemli etkenlerden biri oldu.

George Orwell
(1903-1950)
İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçilerin safında çarpışan ve kendini sosyalist olarak tanımlayan Orwell, Stalinizme karşı çıkması nedeniyle Soğuk Savaş döneminde antikomünist olarak ünlendi. *Hayvan Çiftliği* (1945) ve *1984* (1949) adlı romanları, Stalin totalitarizmine karşı birer başyapıt olarak algılandı. Orwell'ın eleştirisinin, toplumsal belleği ve muhalefeti yok etmeyi amaçlayan modern iktidar mekanizmalarına yönelik evrensel bir eleştiri olduğu, ancak sosyalist blok çözüldükten sonra anlaşılmaya başlandı.

"Kore Savaşı"
Picasso (1951)
1904'te Paris'e yerleşen ve Braque ile birlikte, kübizm akımının yaratıcısı olarak kabul edilen Pablo Picasso (1881-1973), uzun yaşamı boyunca yaratıcı ve yenilikçi olmayı başarmış ender sanatçılardan biridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız Komünist Partisi'ne üye olan Picasso'nun İspanya İç Savaşı aracılığıyla savaşı lanetleyen Guernica adlı tablosunun bir kopyası, BM'nin New York Merkezi'nde sergilenmektedir.

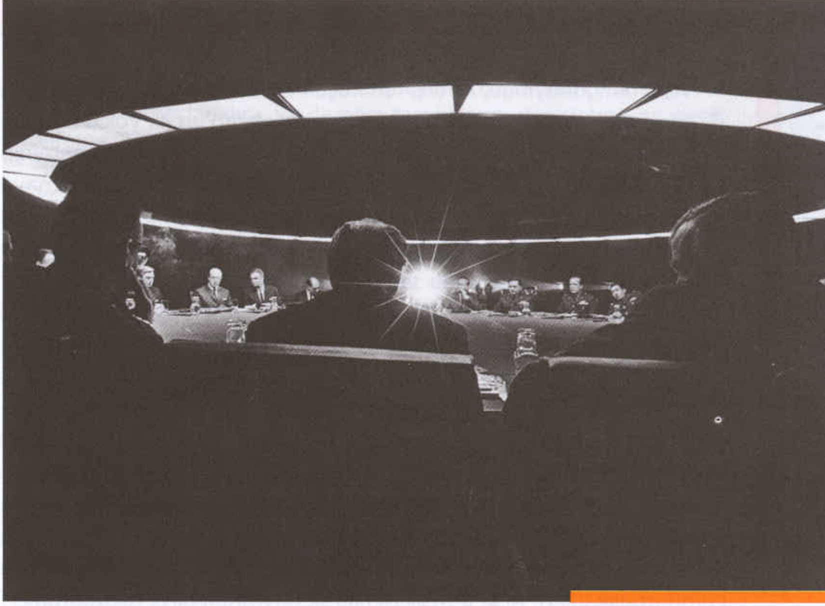

Sputnik
(1957)
Soğuk Savaş yılları, ABD ile SSCB arasında nükleer silahlanmanın yanısıra, bir uzayı fethetme yarışı olarak da yaşandı. ABD ve SSCB'nin birbirini doğrudan vurabilecek füze teknolojisini geliştirmek üzere çabaladığı bu süreçte, uzayın fethi bir üstünlük yarışı haline dönüştü. Yarışın ilk etabını, insanlığın dünya yörüngesine yerleştirdiği, dolayısıyla uzaya gönderdiği ilk uydu olan Sputnik'in yaratıcısı olan SSCB kazandı.

Ertesi yıl, 1950'de, Soğuk Savaş döneminin ilk sıcak çatışması yaşandı. Savaş öncesinde ve sırasında Japonya'nın işgali altında olan Kore, savaştan sonra Sovyet ve ABD güçleri arasında fiilen ikiye bölünmüştü. 1948'de önce ABD'nin denetimi altındaki güneyde, hemen ardından da kuzeyde ayrı birer cumhuriyet ilan edildi. İki yıl sonra, Kuzey Kore, bu bölünmeye son vererek tek bir Kore oluşturmak üzere Güney Kore'ye saldırdı. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi, uluslararası bir güç oluşturarak Güney Kore'nin savunulması kararı aldı. O sırada Çin'i Güvenlik Konseyi'nde Çin Halk Cumhuriyeti değil, devrimden sonra Tayvan'da kurulan "Milliyetçi Çin" temsil ediyor, SSCB de bunu protesto etmek için Konsey toplantılarına katılmıyordu. Bu sayede alınan karar doğrultusunda, ABD önderliğinde, ama BM bayrağı altında bir uluslararası güç oluşturuldu. Türkiye'nin de asker verdiği bu gücün desteklediği Güney Kore ile Çin'in desteklediği Kuzey Kore arasındaki çatışma, milyonlarca insanın ölümüne yol açtıktan sonra, 1953'te, bölünmeyi kalıcı duruma getiren bir anlaşma ile sonuçlandı.

Stalin'den Sonra...

1953'te Stalin'in ölmesinin ardından SSCB'nin geçirdiği değişiklikler, Soğuk Savaş gerilimini azaltmadı. SSCB'de bir yandan Stalin döneminin uygulamaları mahkûm edilirken, diğer yandan da uluslararası düzeyde "barış içinde bir arada yaşama" politikasının temelleri atıldı. Buna karşılık, Batı blokunun tutum değiştirmemesi, hatta Almanya Federal Cumhuriyeti'nin NATO'ya alınması, SSCB'nin NATO'ya karşı bir askeri pakt oluşturmasına

Dr. Strangelove
İronik bir karamsarlık taşıyan filmleriyle ünlenen ABD'li yönetmen Stanley Kubrick (1928-2002), 1964'te çektiği Dr. Strangelove (Dr. Garipaşk) adını taşıyan filminde, nükleer savaş tehlikesinin ve bu tehlikenin insanlar üzerinde yarattığı baskının giderek nasıl bir karabasana dönüştüğünü etkileyici biçimde anlatıyordu.

yol açtı. 1955'te SSCB ile Doğu Avrupa'daki sosyalist devletler arasında yapılan ittifak antlaşmasıyla Varşova Paktı'nın kurulması, hem bloklar arası saflaşmayı, hem de blok içi denetimleri artırdı. Gerek ABD, gerekse SSCB, birbirleriyle çatışmaya girmekten kaçınmakla birlikte, kendi nüfuz alanlarındaki ülkelere baskı ve müdahaleden çekinmediler. 1953'te Doğu Berlin'deki ayaklanmayı bastırmış olan SSCB 1956'da Macaristan'daki büyük ayaklanmayı Varşova Paktı'ndan güç alarak bastırdı. ABD ise 1953'te İran'da ulusal bağımsızlıkçı Musaddık hükümetinin devrilmesine karıştı, 1954'te Guatemala'ya, 1958'de ise Lübnan'a açıkça müdahale etti.

Bu tür müdahaleler, Soğuk Savaş koşullarında iki süper güce karşı direnme olanağından yoksun olan dünya devletlerinde fazla tepkiye yol açmadı. Güvenlik Konseyi ise, hem ABD'nin, hem de SSCB'nin veto hakkına sahip olması nedeniyle, bu tür kritik konularda hiçbir karar alamadı. 1960'ta SSCB üzerinde İncirlik'ten kalkan bir ABD casus uçağının düşürülmesi, 1961'de Batı'ya kaçışları engellemek için Berlin Duvarı'nın örülmesi gibi gelişmeler Soğuk Savaş gerilimini artırdı. 1962'de Küba füze bunalımı ise dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirdi. SSCB'nin Küba'ya ABD'yi hedef alan füzeler yerleştirme girişimi, ABD'nin sert tepkisiyle karşılaştı ve iki devlet ilk kez açık silahlı çatışma noktasına geldi. Bunalım, SSCB'nin geri adım atması karşılığında ABD'nin de Türkiye'deki füzeleri sökmeyi kabul etmesiyle atlatıldı. Nükleer savaş tehlikesinin büyüklüğü, bu bunalımın ardından ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerde "yumuşama" olarak anılan göreli bir iyileşmeye neden oldu.

Herbert von Karajan
(1908-1989)
20. yüzyıl müzik dünyasının en etkili isimlerinden sayılan Avusturya doğumlu orkestra yönetmeni Karajan'ın, 1933-1942 arasında Nazi Partisi üyesi olması, orkestra yönetiminde mutlak bir otorite olarak saygınlığına gölge düşürmedi. Karajan, yöneticisi olduğu Berlin Flarmoni Orkestrası başta olmak üzere 1989'daki ölümüne kadar Avrupa'nın pek çok orkestrasıyla birlikte çalıştı. Avrupa Birliği Marşı'nın düzenlemesi de Karajan'a aittir.

ABD'nin güneyinde, Antiller'de küçük bir ada olan Küba, dünyanın ilk sömürgelerinden biriydi. Daha Kristof Kolomb'un ilk yolculuğunda İspanyol sömürgesi olmuştu. Dört yüz yıl süren sömürge döneminin başlarında, yerli halk katliam, hastalık ve açlık nedeniyle yok olmaya yüz tutarken sadece stratejik bir üs olarak kullanılan Küba, son iki yüz yılda, önce Afrika'dan getirilen kölelerin, daha sonra köleciliğin yasaklanmasıyla Meksikalı ve Çinlilerin çalıştırıldığı büyük şeker kamışı plantasyonlarıyla dünyanın en büyük şeker üreticisine dönüştürülmüştü. Latin Amerika'da yayılan bağımsızlık hareketlerinin de etkisiyle 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bağımsızlık mücadelesine rağmen, Küba ancak adada önemli yatırımlar yapan ABD'nin devreye girip 1898 İspanyol-Amerikan savaşını kazanmasıyla bağımsızlığına kavuşabildi. Ama bu görünürde bir bağımsızlıktı: Ekonomisi şeker kamışı plantasyonlarının yanı sıra turizm ve kumarhane işletmeciliğine dayanan Küba'nın çoğunlukla seçimlere hile karıştırarak ya da ordunun desteğiyle iktidara gelen cumhurbaşkanları, ABD temsilcisi olarak davranan birer diktatördüler. Bu diktatörlerin sonuncusu olan Batista, 1933'te geldiği iktidardan ancak 1959'da, Küba Devrimi ile uzaklaştırılabilecekti.

Küba Devrimi, umut ve refah yıllarında dünyanın dört bir yanında yükselen siyasal ve toplumsal hareketlerin küçük bir örneğiydi. Ama bu devrimi dünya tarihi açısından önemli kılan, ABD'nin yalnızca 217 kilometre açığında bulunan bu ada halkının, iki kutuplu dünya koşullarında, Amerika kıtasının sahibi gibi davranan ABD'ye rağmen ve üstelik diğer kutbun, yani SSCB'nin desteğini almadan bu devrimi yapması ve sürdürmesiydi. Devrim, Kübalı gençler ve aydınlar arasında, Batista'ya karşı başlayan muhalefetin, güçlü bir halk desteği kazanan bir gerilla mücadelesine dönüşmesinin sonucuydu.

Küba Devrimi, önce geniş ve etkili bir toprak reformuna yöneldi, mülkiyeti çok az sayıdaki kişiye ait olan topraklar kamulaştırılarak köylülere dağıtıldı. Bununla eşzamanlı olarak, enflasyon ve yönetsel yapıdaki yozlaşmayla, özellikle de rüşvetle mücadele başlatıldı. Eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik kamusal hizmetlerde Küba halkını dünya standartlarına yükselten bir iyileşme sağlanırken, siyasal, toplumsal ve kültürel yaşamda da büyük bir dönüşüm yaşandı.

Devrimin kısa sürede sosyalizme yönelmesi ve kamulaştırmaların ABD şirketlerini de etkilemesi, ABD'yi başlangıçta önemsemediği bu hareketi bastırmaya yöneltti. Küba'ya uygulanan ekonomik ambargoyu, ABD'nin tarihsel askeri başarısızlıklarından biri sayılan Domuzlar Körfezi Çıkarması izledi. Yanı başındaki bu büyük güçten çekinen Küba yönetimi, iki kutuplu dünya koşullarında SSCB'yle yakınlaşmaya yöneldi. Ancak bu yakınlaşma, Küba füze bunalımının da etkisiyle, siyasal bir bağımlılığa dönüşmedi. Küba, ekonomisinde neredeyse bütünüyle sosyalist devletlere bağımlı olmasına rağmen, Bağlantısızlar Hareketi'nde yer aldı ve dış politikasında bloklardan büyük ölçüde bağımsız bir tutum izledi.

Umut ve refah yıllarının ilginç simgelerinden biri olan Küba, yüzyılın sonunda, ABD'nin sürmekte olan ekonomik ve siyasal ambargosuna rağmen, devrimin önderi Fidel Castro'nun yönetiminde, sosyalist bir devlet olarak varlığını sürdürüyordu. Bu durum, Castro'nun "son komünist diktatör" olarak algılanmasına neden olacaktı.

demir perde

Daha dün müttefik zaferiyle aydınlanan topraklara bir gölge düşmüştür. Sovyet Rusya ile komünist enternasyonal örgütünün yakın gelecekte ne yapmayı amaçladığını, ya da eğer topraklarını genişletme ve ideolojilerini yayma eğilimlerinin bir sınırı varsa, bunun ne olduğunu hiç kimse bilmemektedir. (...) Baltık'ta Stettin'den Adriyatik'te Trieste'ye kadar, tüm kıtanın üstüne bir demir perde inmiştir. Bütün eski Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin başkentleri, bu hattın gerisinde kalmıştır. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya; bütün bu ünlü şehirler ile çevrelerinde yaşayan nüfus, Sovyet alanı olarak adlandırmak zorunda olduğum bölgede kalmış ve hepsi de, şu ya da bu biçimde Sovyet nüfuzu altına, aynı zamanda çok büyük bir ölçüde, pek çok durumda da giderek artan bir ölçüde Moskova'nın denetimine girmiştir. (...) Avrupa'nın bütün bu Doğu devletlerinde hepsi de çok küçük olan komünist partiler, üye sayılarını kat kat aşacak biçimde öne çıkartılıp iktidara getirilmiştir ve her yerde totaliter bir denetim kurma peşindedirler. Bunların hemen hemen hepsi birer polis devleti durumundadır ve şu ana kadar Çekoslovakya dışında hiçbirinde gerçek demokrasi yoktur. Türkiye ile İran, kendilerine yöneltilen talepler ve Moskova Hükümetinin uyguladığı baskı karşısında alarma geçmiştir ve bunlardan son derece rahatsızdır. (...) Bu gerçeklerden çıkarılacak sonuç ne olursa olsun -ve zaten sonuçların gerçekliği de ortadadır- bunun, uğruna dövüştüğümüz kurtarılmış Avrupa olmayacağı kesindir.

Winston Churchill, Fulton Üniversitesi, 5 Mart 1946

NATO'nun kuruluşu üzerine SSCB memorandumu 31 mart 1949

Atlantik Paktının metni, SSCB Dışişleri Bakanı'nın bu yılın 29 Ocak'ında, BM'in amaçları, ilkeleri ve ABD, Birleşik Krallık ve Fransa hükümetlerinin taahhütleriyle açık şekilde çelişen bu paktın saldırgan amaçlarıyla ilgili açıklamalarını bütünüyle doğrulamaktadır. (...)

Atlantik Paktı (...) olası bir Alman saldırısına karşı tamamen kayıtsızdır. Yeni bir Alman saldırısını engelleme gibi bir amacı yoktur. (...)

Atlantik Paktı, Yalta ve Potsdam Konferansı sırasında, Sovyetler Birliği, ABD ve Büyük Britanya ile yapılan bütün anlaşmalarla çelişki oluşturmaktadır.

tarih yazmak

iki açı

Savaşı izleyen dönemde, gerek ABD ve Batılı müttefikleri, gerekse SSCB birbirlerini Yalta'da oluşturulmuş olan uzlaşma ve dengeleri bozacak adımlar atmakla suçluyordu.

- ABD ve Batı blokunun SSCB'yi Yalta dengesini bozmakla suçlamalarının gerekçeleri neler olabilir?

- SSCB'nin başta ABD olmak üzere Batı blokunu Yalta dengesini bozmakla suçlamasının gerekçeleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Uluslararası örgüt kararı nedir?
Uluslararası örgütlerin kararları ne gibi etkiler doğurur?

Uluslararası örgütlerin kararları nasıl çözümlenir?

Yandaki kararların konusu nedir?
Yandaki kararlarda yer alan veriler nelerdir? Genel Kurul karar verirken hangi değerlendirmeleri göz önüne almıştır?

Uluslararası örgüt kararlarını tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki kararlar hangi tarihte alınmış olabilir? Neden?
Yandaki kararlara hangi devletler olumsuz oy vermiş olabilir? Neden?

anlatılan dönemde

1950'lerin başında ABD'de MacCarthycilik olarak anılan bir baskı ve sindirme dönemi yaşandı. Senatör MacCarthy'nin başını çektiği bu süreçte, pek çok sanatçı, aydın, bilim adamı ve kamu görevlisi, "komünist" veya "casus" oldukları suçlamasıyla soruşturmaya uğradı, işinden oldu, toplumsal yaşamdan dışlandı. Soğuk Savaş boyunca başka pek çok ülkede de örnekleri görülen MacCarthyciliği araştırın.

tarih ve yaşam

Ailenizde ya da çevrenizde Kore Savaşı'na katılmış kişiler var mı? Neler hatırlıyor ve anlatıyorlar?

İsrail'in Birleşmiş Milletler Üyeliğine Dair Karar
11 Mayıs 1949

Genel Sekreter'in İsrail'in Birleşmiş Milletler'e üyelik için yaptığı başvurusuyla ilgili raporu alınarak,

Güvenlik Konseyi'nin, İsrail'in barışsever bir ülke olduğu ve Antlaşmanın içerdiği zorunlulukları yerine getirmeye istekli ve muktedir olduğu değerlendirmesi dikkate alınarak,

Güvenlik Konseyi'nin Genel Kurul'a İsrail'i Birleşmiş Milletler'e üye olarak kabul etmesini tavsiye etmesi dikkate alınarak,

İsrail devletinin Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı koşulsuz kabul ettiği ve Birleşmiş Milletler üyesi olduğu günden başlayarak ona saygı göstereceğini ilan etmesi dikkate alınarak,

29 Kasım 1947 (bölünme) kararını ve 11 Aralık 1948 (mültecilerin yurda dönmesi) kararını anımsayarak ve İsrail hükümeti temsilcilerinin söz konusu kararların uygulanması yolunda ad hoc Siyasal Komite'ye yaptığı açıklamaları ve ifadesini dikkate alarak,

Genel Kurul,

1. İsrail'in barışsever bir ülke olduğuna ve Antlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmeye istekli ve muktedir olduğuna karar verir;
2. İsrail'in Birleşmiş Milletler'e üye olmasına karar verir.

İşgal Altındaki Arap Topraklarında Durum
5 Subat 1982

Genel Kurul, (...)

İsrail'i Güvenlik Konseyi'nin ve Genel Kurul'un kararlarına uymadığı için şiddetle kınar, (...)

1967'den beri Suriye Golan tepelerinin işgal altında tutulmasının ve İsrail'in 14 Aralık 1981'de kendi yasalarını, hukukunu ve yönetimini bu topraklarda uygulama kararının uluslararası barış ve güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşünür,

Güvenlik Konseyi'nin bir sürekli üyesinin İsrail'e karşı Konsey tarafından oybirliğiyle kabul edilen 497 (1981) tarihli kararının BM Antlaşması'nın VII. Bölümündeki uygun önlemlerle uygulanmasını önleyen veto oyunu şiddetle reddeder,

İsrail'in Arap topraklarını işgalini ve ilhakını cesaretlendiren ve saldırganlık suçunu işlemesine yardımcı olan bütün siyasal, ekonomik, askeri ve teknolojik desteği reddeder, (...)

İsrail'in 1967'den beri işgal altında tuttuğu Filistin, Arap toprakları ve Kudüs'ten tamamıyla ve koşulsuz olarak çekilmesinin Ortadoğu'da kapsamlı ve adil bir barış oluşturulması için önde gelen bir zorunluluk olduğunu belirtir,

İsrail'in barışsever bir üye ülke olmadığını ve BM Antlaşmasından ve Genel Kurul'un 273 (III) 11 Mayıs 1949 kararından doğan yükümlülüklerini yerine getirmediğini ilan eder. (...)

BBRI
RANTING
SLAMAT

sömürgeciliğin sona erdirilmesi

Dönemin
BM Genel Kurulu Başkanı
Bayan Bandit ile
Endonezya Devlet Başkanı
Sukarno,
Eylül 1954,
Bandung.

Sömürge altındaki ülkelerde daha 19. yüzyıl sonunda gelişmeye başlayan ulusal bağımsızlık hareketleri, 19. yüzyıl sisteminin çöküşünün ardından başarıya ulaşmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı, sömürgeci devletlerin sömürgeleri işletecek ve yönetecek gücü yitirdiğini açığa çıkarmıştı. Bunun yanı sıra, yeni uluslararası sistemin ihtiyaçları ve değerleri de, sömürgeciliğin sona erdirilmesini gerektiriyordu. Buna karşın, bağımsızlık, sömürgeci devletlerin çeşitli çıkarları nedeniyle vazgeçmek istemediği bazı sömürgelerde ancak uzun süreli ve kanlı mücadelelerle gerçekleşebildi.

Sömürgeciliğe Karşı Birleşmiş Milletler

Sömürgeciliğin sona erdirilmesi yolundaki ilk önemli adım, BM Antlaşması'nda yer verilen hükümlerdi. Antlaşmada, "kendi kendini tam olarak yönetemeyen halklar" ifadesiyle sömürgecilik meşrulaştırılmakla birlikte, bunun aşamalı olarak sona erdirilmesine ilişkin hükümler yer alıyordu. "Vesayet rejimi" olarak adlandırılan yeni rejim uyarınca, sömürgeci devletler, bu rejime bağladıkları sömürgelerindeki halkların çıkarlarını her şeyin üzerinde tutma ve onları kendi kendilerini yönetecek duruma getirecek her türlü önlemi alma yükümlülüğü altındaydılar. Bunu denetlemek üzere, "Vesayet Konseyi" adı altında bir organ oluşturuluyordu. Bununla birlikte, sömürgeci devletler, bütün sömürgelerini BM'in vesayet rejimine bağlama yükümlülüğü altında değildiler. Bu nedenle, BM Antlaşması'nın bu hükümleri, sömürgeciliğin sona erdirilmesi sürecini haber veren ve bu süreçte yol gösterici olan hükümler olarak kaldı.

Gandhi
(1869-1948)
20. yüzyılın simge adlarından biri olan Mahatma (Yüce Ruhlu) Gandhi, Britanya yasalarına uymamaya dayalı barışçı ve kendine özgü bir direniş yöntemiyle Hindistan'ın bağımsızlığında büyük rol oynadı. Gandhi, yaşamı boyunca Batı'nın maddeci ve sömürgeci zihniyetini reddederek ırkçılığa, ayrımcılığa, şiddete karşı mücadele eden bir eylem ve düşünce adamıydı.

Bob Dylan ve Joan Baez
Başkaldırı müziğinin ABD'deki iki simge ismi, Joan Baez (d. 1941) ve Bob Dylan (d. 1941), Martin Luther King Jr.'ın (1929-1968) önderliğinde 200 bin kişinin katıldığı 1963 Washington yürüyüşünde birlikte şarkılar söylediler. Hem Baez, hem de Dylan'ın şarkıları dönemin gençleri için adeta birer marş oldu. Baez daha sonra da siyasal eylemlerini sürdürdü, Vietnam Savaşı için konan vergileri ödemeyi reddetti, zorunlu askerliğe karşı kampanya düzenlediği için iki kez hapse girdi. Dylan ise 1965'ten sonra hem siyasal tutumunu, hem de müzik tarzını değiştirdi.

Asya'nın Kurtuluşu

Sömürgeciliğin fiilen sona erdirilmesi süreci ise Asya'da başladı. Bu sürecin ilk örneği İngiltere'nin en önemli sömürgesi sayılan ve bu nedenle "Tac'ın İncisi" olarak adlandırılan Hindistan'dı. İngiltere'de savaş sonrasında iktidara gelen İşçi Partisi hükümeti onlarca yıldır süren çatışmaların ardından Hindistan'ın bağımsızlığını daha fazla zor kullanmadan tanımaya karar verdi. Ama Hinduların ulusal bağımsızlık hareketinin önderi olan Gandhi'nin bütün çabalarına karşın Müslüman grupların yöneticileri Hindularla aynı devlet altında yaşamayı reddettiler ve kanlı bir iç çatışmanın ardından 1947'de Hindistan ve Pakistan kuruldu.

İngiltere, Asya'daki sömürgelerinden Seylan (Sri Lanka) ve Birmanya'nın bağımsızlığını da 1947'de tanıdı. Buna karşılık, stratejik önemi olan Singapur nedeniyle, Malezya'nın bağımsızlığına ancak 1957'de, Singapur'un bağımsız bir devlet olarak varlığını sağladıktan sonra razı oldu. Hollanda'nın sömürgesi olan Endonezya ise, 1945'teki bağımsızlık ilan ettikten sonra Hollanda'nın askeri saldırısına uğradı ve ancak 1949'da, BM'nin de desteğiyle bağımsızlığına kavuşabildi.

Çin'in güneyinde, Çinhindi yarımadasındaki bağımsızlıkçı hareketlerin ilk başarısı, Ho Chi Minh'in 1945'te ilan ettiği Vietnam Demokratik Cumhuriyeti oldu. O sırada Fransız Komünist Partisi'nin de hükümette yer aldığı Fransa, 1946'da Vietnam'ı "Fransız Birliği içinde özgür bir devlet" olarak tanıdı. Ancak bu özgürlüğün gerçek bir özgürlük olmadığı, Fransız Birliği'nin, sömürgeciliğin yeni bir biçimi olduğu Fransa'nın Vietnam üzerinde zor

Afrika ülkelerinin büyük bir bölümü, siyasal bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen ekonomik olarak eski sömürgeci devletlere bağımlı kaldılar. Batılı şirketlerin denetiminde hatta mülkiyetinde bulunan zengin maden yatakları, Batılı şirket ve devletlerin bu ülkelerin iç işlerine müdahalelerine neden oldu. Madenlerde çalışan Afrikalı işçilerin yaşamları ise hemen hemen hiç değişmeden sürdü.

kullanmaya kalkışmasıyla açığa çıktı. Sömürgeciliğe karşı SSCB ve Çin'in desteğini alan Vietnamlılar Fransa'ya karşı direndiler ve ilk Vietnam savaşı 1954'te Fransa'nın Kamboçya ve Laos da dahil olmak üzere Çinhindi'ndeki bütün sömürgelerinin mutlak bağımsızlığını tanımasıyla sonuçlandı. Buna karşılık, Vietnam, barışın sağlanmasında rol oynayan ABD'nin girişimi sonucunda ikiye bölündü: Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin güneyinde ABD destekli ayrı bir devlet kuruldu.

Diğer Bölgeler

Bu dönemde diğer sömürge ülkelerde de ulusal bağımsızlık mücadeleleri yükseldi. İngiltere'nin stratejik açıdan vazgeçmek istemediği Kıbrıs'ta yürütülen bağımsızlık hareketi, Yunanistan ve Türkiye'nin de devreye girmesiyle uluslararası bir soruna dönüştü. Sorun, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan uluslararası antlaşmalarla düzenlenmeye çalışıldı. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti, 1960'ta bu antlaşmalar temelinde kuruldu.

Asya'ya göre daha geç sömürgeleşen Afrika'nın bağımsızlığı da daha geç gerçekleşti. Kuzey Afrika'da, Fransa, Tunus ve Fas'ın bağımsızlığını ancak 1956'da, Cezayir ulusal kurtuluş mücadelesiyle başedebilmek için tanıdı. Kara Afrika'da, Britanya sömürgesi olan ve lideri Nkrumah'ın barışçıl bir bağımsızlık mücadelesi yürüttüğü Gana 1957'de ulusal bağımsızlığına kavuştu. Cezayir'de çıkmaza giren Fransa 1960'ta Afrika'daki sömürgelerine bağımsızlık ya da Fransız Topluluğu içinde yer alma konusunda seçme

Jean Paul Sartre ve Simone de Beauvoir
Koşullar ne olursa olsun insanın gerek düşüncede, gerekse eylemde özgür seçim yapma olanağının bulunduğunu savunan varoluşçuluk akımının en ünlü adlarından biri olan Sartre (1905-1980), edebiyat ve felsefenin yanı sıra, özellikle 1945'ten sonra siyasal tavır ve eylemleriyle de bir döneme damgasını vurdu. Sola yakın olan, ama Macaristan'ın işgalinden sonra SSCB'ye ve Fransız Komünist Partisi'ne karşı tavır alan Sartre, Fransa'ya karşı Cezayir'in bağımsızlık mücadelesini destekledi, düşünce özgürlüğüne getirilen kısıtlamalarla mücadele etmek için, yasaklanan dergilerin yazı işleri müdürlüğünü üstlenip sokaklarda sattı. Kuram ve eylemini yaşamında birleştirmeyi başararak "aydın" kavramının yeniden tanımlanmasına katkıda bulundu.

Vietnam

Vietnam savaşı sadece askeri değil, aynı ölçüde şiddetli bir propaganda savaşı olarak da yaşandı. ABD askerlerinin Vietnam'da yaptıklarını belgeleyen fotoğraflar, insanlığın belleğine kazınacak ve ABD'nin önce propaganda savaşını kaybetmesine neden olacaktı. Bu, iletişim alanında önemli bir deneyim oldu; basın özgürlüğünü savunanlar büyük bir saygınlık kazanırken, devletler de, sansür gibi açık müdahalelere başvurmaksızın, basını yönlendirecek yollar geliştirmeye başladılar.

şansı tanımak zorunda kaldı. Fransa'nın ardından İngiltere de Afrika'daki sömürgelerinin çoğunun bağımsızlığını 1960'larda tanıdı.

İki Kanlı Örnek: Cezayir ve Kongo

10 milyondan fazla Fransız'ın yaşadığı Cezayir, Fransa'nın diğer sömürgelerinden farklı olarak Fransız toprağı sayılıyordu. Bu nedenle, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin 1954'te başlattığı silahlı mücadele, Fransa hükümetleri ve Cezayir'de yaşayan Fransızlar tarafından bastırılması gereken bir iç isyan olarak algılandı. Buna karşılık, aydınlar başta olmak üzere Fransızların bir bölümü, hem sömürgecilik, hem de savaşta uygulanan işkence ve infaz gibi yöntemler nedeniyle "kirli savaş" olarak niteledikleri savaşa tepki gösterdiler. Sömürgecilik yanlılarının başarısız bir darbe girişiminin ardından, Fransa'daki bölünmeyi sona erdirecek ve Cezayir'in kopmasını engelleyecek tek ulusal önder olarak görülen General de Gaulle iktidara geldi. Cezayir'deki durumu kavrayan De Gaulle, 1962'de Cezayir'in bağımsızlığını tanıyarak sorunu çözdü.

Belçika sömürgesi olan Kongo'da ise, bağımsızlık yine kanlı mücadelelerden sonra 1960'ta elde edilebildi. Ama, bağımsızlığın hemen ardından iç çatışmalar başladı. Ülkenin en zengin bölgesi olan Katanga'daki ayaklanma, bu bölgede yatırımlarını koruyan Belçika tarafından desteklendi. BM'den yardım isteyen Kongo Başbakanı Lumumba, Katanga kuvvetlerine teslim edildi ve öldürüldü. BM güçlerinin de etkisiz hatta kuşkulu bir biçimde yer aldığı çatışmalar, 1965'teki bir askeri darbe ile sona erdi ve Kongo, Afrika'nın en uzun süreli diktatörlüklerinden birine dönüştü.

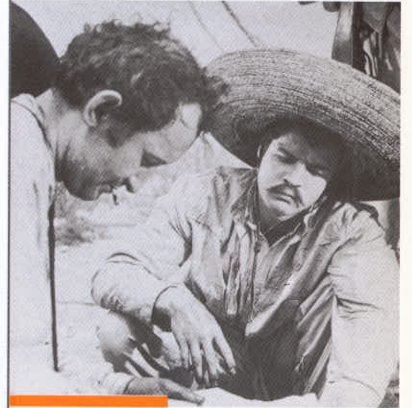
Jorge Luis Borges
(1899-1986)
1920'lerde yazmaya başlayan Arjantinli yazar 1960'larda dünya çapında ün kazandı. Yapıtlarında kendine özgü bir dil ve simgeler sistemine yaslanan bir düş dünyası kurdu.

Az Gittik, Uz Gittik...

Sömürgeciliğin sona erdirilmesi süreci, yüzlerce hatta binlerce yıllık ekonomik, kültürel, etnik yapıları sömürgeci devletlerin çıkarları doğrultusunda bozulup yıkıma uğratılmış olan bu ülkelerde çok sayıda devleti dünya sahnesine çıkardı. Bu devletleri yönetenlerin çoğu, Batılı devletlerin eğitim kurumlarında okumuş ve Batılı bir ideoloji olan ulusçuluğu benimsemiş kişilerdi. Bunlar, kendilerine özgü birer ulusçuluk geliştirerek, büyük bölümü kendi doğal kaynaklarını kullanamaz durumda ya da yoksul olan ülkelerini, Batılı devletlerin yaşam standardına yükseltmek üzere "ulusal kalkınma" hedefini benimsediler.

Yeni bağımsız devletlerin bu ortak özellikleri, onları iki kutuplu dünyada blokların ikisinden de bağımsız olmayı anlatan Bağlantısızlar Hareketi'ni oluşturmaya yöneltti. Bu hareket içinde, Çin ve Yugoslavya gibi hiç sömürge olmamış ya da Mısır gibi bağımsızlığını daha erken elde etmiş ülkeler de etkili biçimde yer aldı. Bağlantısızlar Hareketi'nin iki kutuplu dünyada üçüncü bir güç olarak ortaya çıkması, bazen siyasal, bazen de ekonomik anlamda kullanılan Üçüncü Dünya kavramının ortaya atılmasına yol açtı. Bununla birlikte, iki kutuplu dünyanın ürünü olan Üçüncü Dünya kavramı, 90'larda anlamını kaybederek yerini "Kuzey/Güney" ikiliğine bırakacaktı.

Viva Zapata
(1952)
İstanbul doğumlu Rum asıllı ABD'li yönetmen Elia Kazan (1909-2003), başrolünde Marlon Brando'nun oynadığı filminde, 20. yüzyılın başlarında Meksika Devrimi sırasında toprağın köylüler arasında eşit olarak paylaşılması için mücadele eden köylü önder Emiliano Zapata'nın (1879-1919) yaşamını anlatıyordu.

Bağlantısızlık terimi ilk kez 1946'da, henüz Soğuk Savaş başlamadan, Hindistan lideri Nehru tarafından kullanıldı. Soğuk Savaş, bu terime, herkes tarafından anlaşılan ve paylaşılan belirgin bir içerik kazandırdı: Kore Savaşı sırasında, üç farklı bölgeden üç yalnız devlet, Yugoslavya, Mısır ve Hindistan, "bağlantısız" olduklarını ilan ettiler. Bağlantısızlığın bir durum olmaktan çıkıp bir harekete dönüşmesinin ilk adımı ise, 18-24 Nisan 1955'te, Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı oldu.

Bandung Konferansı'nı, bağımsızlığına yeni kavuşan beş Asya devleti (Endonezya, Birmanya, Sri Lanka, Hindistan ve Pakistan) düzenlemişti. Konferansa 29 Asya ve Afrika ülkesi katıldı. Bunlardan kimileri bağımsızlığını yeni kazanmış, kimileri siyasi bağımsızlığını daha önce kazanmış olmakla birlikte ekonomik bağımsızlığını sağlamaya çalışan, kimileri de devrim sonrasının sorunlarını yaşayan devletlerdi. Bu devletleri birleştiren ortak özellik, kendilerinin kaleme almadığı BM ilkelerini içtenlikle benimsemeleri, özellikle halkların kendi kaderlerini belirleme hakkına bağlılıkları ve "bütün görünümleri ile sömürgeciliğe" karşı olmalarıydı. Bu, sadece klasik sömürgeciliğe değil, ABD ve SSCB'nin Asya ve Afrika'da uyguladıkları politikalara karşı da bir tepkiyi dile getiriyordu.

Bağımsızlığa kavuşan devletlerin hızla çoğalması ve bu devletlerin BM'de etkili bir güç durumuna gelmesi, 1950'de Kore Savaşı'na destek veren BM Genel Kurulu'nun, on yıl sonra, 1960'ta, Sömürge Altındaki Ülke ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'yi kabul etmesini sağladı. Hem sömürgeciliğin sona erdirilmesinde, hem de Genel Kurul'un tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturan bu karardan bir yıl sonra, 1961'de, Belgrad'da toplanan 25 devlet, Bağlantısızlık Hareketi'ni resmen ilan etti.

Hareketin ilkeleri, barış içinde bir arada yaşamaya dayalı bir siyasal bağımsızlık, askeri ittifaklara katılmama, kendi topraklarında askeri üs vermeme, ikili ittifaklara girmeme ve ulusal kurtuluş savaşlarını destekleme olarak belirlendi.

Yugoslavya lideri Tito, Mısır lideri Nasır ve Hindistan lideri Nehru'nun başını çektiği Bağlantısızlık Hareketi, sürekli bir yapılanmaya dönüşmedi, her biri bir başka ülkede ve farklı zaman aralıklarında yapılan konferanslarla sürdürüldü. Bununla birlikte, iki kutuplu dünyada etkili bir ses olarak yükseldi ve iki blokun dışında kalan çeşitli oluşum ve örgütlerin doğmasına olanak sağladı. Bunun başlıca örnekleri, 1963'te kurulan ve bütün kıta devletlerinin üye olduğu Afrika Birliği Örgütü, 1964'te Asya, Afrika ve Latin Amerika devletlerinin katıldığı Dünya Ekonomik Konferansı'nın ardından kurulan ve BM uzmanlık kuruluşu olan BM Ticaret ve Kalkınma Örgütü, 1973'te Cezayir'de yapılan konferansta ilan edilen "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen"di.

Bağlantısızlık Hareketi, alternatif bir dünya düzeni değil, var olan dünya düzeni içinde daha adil, daha eşitlikçi koşullar talep etmekle sınırlı olan devletlerarası bir hareketti. Bu, hem bu devletlerin süreç içinde bloklardan birine yanaşmalarına yol açtı, hem de kendi aralarındaki uyuşmazlık ve çıkar çatışmalarını ortadan kaldırmalarını güçleştirdi. Bu durum, Yumuşama döneminde etkili olan Bağlantısızlık Hareketi'nin, 1980'lerde zayıflamasına ve sayılarının 100'ü geçmesine rağmen 1990'larda etkisini kaybetmesine yol açtı.

ABD dışişleri bakanı john foster dulles'in konuşması 18 kasım 1953

Dünya hâkimiyetine dayanan stratejiler oluşturan Sovyet liderleri, sömürülen halkları kazanmak için ulusçuluğu bir savaş oyunu olarak kullanıyor. Leninizmin temellerinin klasik vizyonunda, Stalin, devrimci zafere götüren rolün bağımlı devletler ve sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleriyle ittifak yaparak Batı'dan geçtiğini düşünüyor. Buradan iki aşamalı bir program çıkıyor: İlk aşamada, komünist propagandacılar, kurulu düzene karşı ulusçu duyguları kanlı ayaklanmalar çıkıncaya kadar kışkırtacaklar; ikinci aşamada, bağımsızlık elde edilmeden önce, komünistler, halkları Sovyet uydusu yapacak yeni hükümetlerin çekirdeğini oluşturacaklar.

Bu komplo uygulamasında yeni bağımsız olmuş ya da olmak üzere olan bütün yeni bölgelerde yurtseverler kılığına girmiş komünistler böyle hareket ediyor.

Belki aranızdan bazıları hükümetimizin özgürlük politikasında üstüne düşeni yapmadığını düşünebilir. (...)

Batılı müttefiklerimizle olan ittifakımızı sürdürme umudumuz için haklı nedenlerimiz var, fakat bağımsızlığını kazanan ilk sömürge olduğumuzu da unutmadık. Ve hiçbir sömürgeci güce de açık çek vermedik.

bağımsız afrika devletleri kongresi sonuç bildirgesi'nden alıntı 15-22 nisan 1958, akra

Biz, Akra'da bir araya gelmiş olan Afrika devletleri, bu ilk konferansımızda insanlığa ve özellikle Afrika insanına karşı sorumluluklarımızın bilincinde olduğumuzu ve bizim Afrikalı kişiliğimizin barışın yanında olduğunu ispatlama arzusundayız. Bu vesileyle Birleşmiş Milletler Antlaşmasına, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ve Bandung'da yapılan Asya-Afrika Konferansı'nın yayınladığı Bildirgeye sarsılmaz bağlılığımızı ilan ve inançla teyit ederiz.

(...)

Çıkarlarımız ve özgürlüğümüz aleyhine ülkelerimizin başını belaya sokabilecek herhangi bir harekete bağlanmaktan kaçınılması; Afrikalılara bağımsızlık ve kendi kaderini tayin etme hakkı tanınması ve bu hakkın gerçekleşmesini hızlandırmak için gerekli adımların atılması; Cezayirlilerin bağımsızlık ve kendi kaderlerini tayin etme haklarının onaylanması ve bağımsızlıklarının gerçekleşmesinin hızlandırılması; her türlü ırk ayrımının kökünün kazınması; büyük güçlerin nükleer ve termonükleer silahları üretmeyi ve denemeyi durdurmaya ikna edilmesi; konvansiyonel silahların azaltılması için elimizden gelen tüm çabayı sarf edeceğimize söz veririz.

Ayrıca, büyük ve çeşitli kaynaklarımızı en verimli şekilde kullanarak insanlarımızın hayat standartlarını yükseltmeye acilen ihtiyaç duymaktayız. Bundan dolayı ortak ekonomik çaba ile ekonomik potansiyelleri, teknik imkânları ve ülkelerimizdeki ortak sorunları araştırma yoluyla ekonomik planlamamızı koordine etmeyi; kendi çabalarımızla olsun, uzmanlaşmış ortak kuruluşlarla olsun, koordine edilmiş sanayi planlamasını teşvik etmeyi; ülkelerimiz arasındaki ulaşımı geliştirerek aramızdaki ticareti artırmak için tedbirler almayı; bağımsızlığımıza, egemenliğimize ve devletlerimizin bölgesel birliğine müdahale etmeyen yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmeyi taahhüt ederiz. (...)

Bağımsız Afrika Devletleri Kongresi Sonuç Bildirgesi, 15-22 Nisan 1958, Akra.

tarih yazmak

iki açı

Sömürgeciliğe karşı ulusal bağımsızlık mücadelelerinin yaygınlaştığı süreçte Kıbrıs'ta da İngiltere'ye karşı mücadele yükseldi.

• Bu süreçte Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve ardından da kendi kaderini tayin ilkesine dayanarak Yunanistan'a katılma hakkını savunuyorlardı. Bu taleplerini hangi hukuksal ve siyasal gerekçelere dayandırıyor olabilirlerdi?

• Türkiye ise Kıbrıs'taki mevcut durumun devam etmesini, ama bu durum değişecekse adanın Türkiye ile Yunanistan arasında bölünmesi gerektiğini savunuyordu. Türkiye bu talebini hangi hukuksal ve siyasal gerekçelere dayandırıyor olabilirdi?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Gazete haberi nedir?
Gazete haberlerini kimler hazırlar?

Gazete haberi nasıl çözümlenir?

Yandaki haberde hangi unsurlara yer verilmektedir?
Yandaki haberde neler eksiktir? Neden?

Gazete haberlerini tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki haber İngiliz, Fransız ve Mısır gazetelerinde nasıl verilmiş olabilir? Neden?
Yandaki haberi bugün gazetede okumuş olsanız neler düşünürsünüz? Neden?
Yandaki haberin sömürgeciliğin tasfiyesi süreciyle bağlantısı nasıl kurulabilir? Neden?

anlatılan dönemde

İran'da Rıza Şah Pehlevi karşısında İran petrollerinin millileştirilmesini savunan Muhammed Musaddık'ın bu konuda yürüttüğü etkili muhalefet, İran meclisinin 1951'de millileştirme kararı vermesi ve Musaddık'ın başbakan olmasıyla sonuçlandı. Ancak, millileştirme kararı, Batı'nın direnmesi sonucunda İran'ın petrolü için yeni pazarlar bulmasını güçleştirdi ve İran'ı ekonomik krize soktu. Şah'ın 1953'te Musaddık'ı görevden almasıyla başlayan gelişmeleri araştırın.

tarih ve yaşam

Televizyon ve gazete haberlerinden Asya, Afrika, Latin Amerika'daki gelişmeler hakkında yeterli bilgi edinebiliyor musunuz? Ya Avrupa ve ABD hakkında? Bunun nedenleri sizce ne olabilir?

avrupa kendini sorguluyor

Savaştan sonra hemen bütün Avrupa devletleri, çok büyük bir nüfus kaybı, kitlesel göç, yetersiz beslenme ve sağlık koşulları, yerle bir edilmiş bir altyapı ve çökmüş bir ekonomi ile karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle, savaş sonrasında bütün Avrupa devletlerinin ortak ve temel sorunu, savaşın yol açtığı yıkımı onarmak ve kıtada bir daha savaş olmasını engelleyecek önlemler almaktı.

Nasıl Bir Avrupa?

Avrupa devletleri bu ortak soruna farklı çözümler aradılar. Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Batı Avrupa ülkelerinin önemli bir bölümünde de, savaş sonrasında yapılan seçimlerde sol, sosyalist ve komünist partiler başarı göstermiş, koalisyon hükümetlerinde de olsa iktidara gelmişlerdi. Ancak, Soğuk Savaş koşullarında ABD'nin önderliğini kabul eden bu ülkelerde, sosyalist ve komünist partiler kısa sürede iktidarı kaybettiler.

Buna rağmen, Marshall yardımını alan bu ülkelerin çoğunda liberal politikalara dönülmedi ve etkili bir refah devleti politikası uygulandı. Altyapının ve ekonominin onarılabilmesi için devletin ekonomik rolü artırıldı, büyük ve etkili şirketler kamulaştırıldı, ücretsiz sağlık sistemi geliştirildi ve sosyal güvenlik sistemi iyileştirildi. Bu uygulamalar, "sosyal pazar ekonomisi" diye nitelenen Batı Avrupa tipi bir modeli oluşturdu ve kısa süre içinde olumlu sonuçlar vermeye başladı.

Bu iyimser hava içinde 1948'de toplanan Lahey (Den Haag) Konferansı, ekonomisi kapitalist, rejimi liberal demokrasi olan Batı Avrupa devletlerinin

Alman Sanşölyesi Adenauer ve Lüksemburg Başbakanı Bech, Avrupa Savunma Topluluğu görüşmelerinde, 22 Ağustos 1954.

Fernand Braudel
(1902-1985)
Immanuel Wallerstein
(d. 1930)
1949'da yayımlanan *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* adlı yapıtıyla anlatımcı ve olaylara dayalı tarih anlayışını yıkarak, Annales ekolü olarak anılan ve ekonomi, sosyoloji, coğrafya, teknoloji ve düşünce dünyasını birlikte ele alan yapısal ve bütünsel tarih anlayışının temellerini attı. Braudel'in tarih anlayışı, kapitalizmin bir dünya sistemi olduğunu ve tek tek ulus ya da bölgelerin ancak bu sistem içindeki rolleriyle açıklanabileceğini savunan çok sayıdaki çalışmasıyla, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi başta olmak üzere sosyal bilimler üzerinde derin etkiler bırakan ABD'li sosyal bilimci Immanuel Wallerstein'ı yönlendirecekti.

ortak geleceğinin tartışıldığı önemli bir platform oldu. Konferansta, federal bir yapı olarak Avrupa Birleşik Devletleri düşüncesi benimsenmedi, daha somut ve sınırlı alanlarda işbirliğini sağlayacak uluslararası örgütlenmeler oluşturma seçeneği ağır bastı.

1949'da kurulan Avrupa Konseyi bunun ilk örneğini ve en geniş zeminini oluşturdu. Avrupa devletlerinin ve halklarının ortak mirası sayılan ideal ve ilkeleri korumak, ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi kolaylaştırmak amacıyla kurulan Avrupa Konseyi, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı göstermeyi kabul eden her Avrupa devletine açıktı ve SSCB'nin temsil ettiği sosyalist ideolojiye karşı "Batılı" bir değer olarak liberal bir demokrasi ve insan hakları anlayışını geliştirmeyi amaçlıyordu.

Kapitalist Avrupa

1949'da Almanya'nın ikiye bölünmesi ve Batı bloku içinde yer alacağı kesinleşen Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kurulması, Batı Avrupa tanımının yeniden yapılmasını gerekli kıldı. Nazi geçmişini silmeye ve liberal Batı dünyası içinde yer almaya yönelen Almanya ile kalıcı bir barışın sağlanabilmesi, geleneksel Fransız-Alman düşmanlığını besleyen uyuşmazlık konularının çözülmesini gerektiriyordu. Federal bir Avrupa'nın kurulması için çalışan Jean Monnet'nin tasarılarını benimseyen Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman bu girişimi bizzat üstlendi.

Bu çabaların sonucunda Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan oluşan Altılar arasında 1951'de Avrupa

Serseri Âşıklar
(1960)
Fransız sinemasında Yeni-Dalga akımını başlatanlardan biri olan Jean-Luc Godard (d. 1930), senaryosuz olarak çektiği Nefes Nefese/Serseri Âşıklar adlı filmde bir Fransız serserisi ile ABD'li bir genç kızın sıra dışı ilişkisini anlatıyordu. Aynı konu, 1980'lerde bu sefer Hollywood tarafından karakterler tersine çevrilerek yeniden çekilecekti.

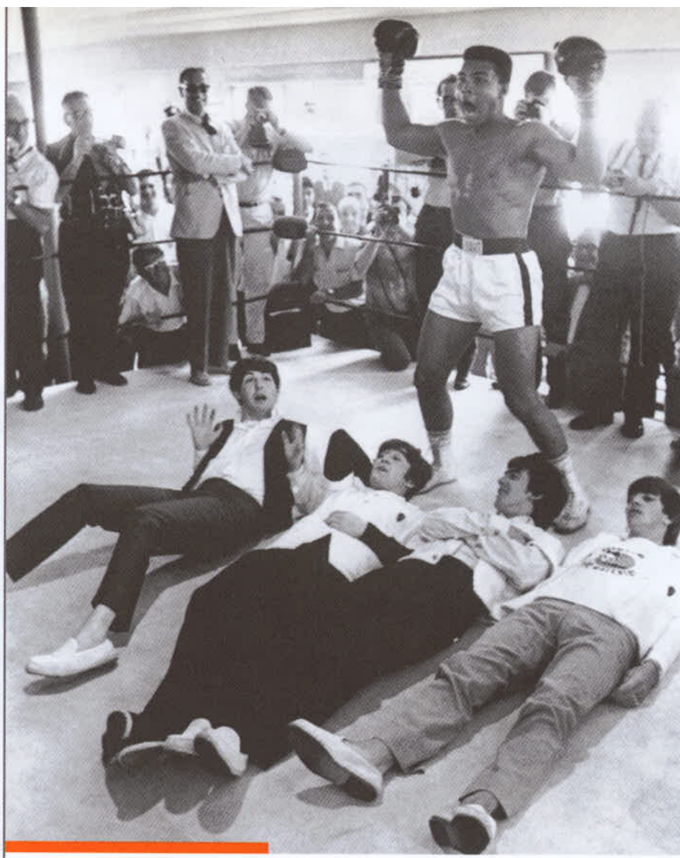
Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuruldu. Bu girişimin devamı niteliğinde olan Avrupa Savunma Topluluğu tasarısının 1954'te reddedilmesi ve İngiltere'nin başlangıçta bu girişimlerin dışında kalması projeyi yavaşlattı. Buna karşın, AKÇT'nin başarısından güç alan Altılar 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) kurdular. 1967'de Füzyon Anlaşması uyarınca asıl organları birleştirilen ve Avrupa Toplulukları adını alan bu oluşum, diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak, üye devletleri bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahip ulusalüstü organlarla donatılmıştı ve ekonomik bütünleşme amacını taşıyordu.

Buna, siyasal yakınlaşma girişimleri eşlik etti. Yumuşama koşullarının da etkisiyle ABD'ye karşı Avrupa'nın bağımsızlığını savunan General de Gaulle'ün liderliğindeki Fransa, 1963'te Almanya ile Dostluk Anlaşması imzalayarak "Atlantik'ten Urallar'a kadar Avrupa" fikrini gerçekleştirmeye koyuldu. 1966'da ise bağımsız Avrupa üzerinde bir tehdit olarak gördüğü NATO'nun askeri kanadından çekildi. ABD'nin uzantısı saydığı İngiltere'nin AT'ye üyelik başvurusunu iki kez reddeden Fransa'nın bu tutumunu yumuşatmasının ardından Avrupa Toplulukları ilk genişlemesini yaşayacak ve Altılar, 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılmasıyla Dokuzlara dönüşecekti.

Doğu Avrupa ülkeleri ise farklı bir çizgi izlediler. Savaştan sonra bu ülkelerde de sosyalist ve komünist partiler iktidara ortak olmuştu, bununla birlikte, Batı Avrupa'dan farklı olarak bu ülkelerde sosyalist rejim yerleşti. Böylece Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan

Bobby Charlton
En büyük İngiliz futbolcularından biri olan Bobby Charlton (d. 1937), futbol yaşamını Avrupa'nın en büyük kulüplerinden biri olan Manchester United'da geçirdi. 106 kez milli olan oyuncu, 1966 Dünya Kupası ile 1967/8 Avrupa Kupası'nı kazanan İngiliz ulusal takımında da yer aldı. Futbolun bir spor olmaktan çıkıp bir endüstriye dönüştüğü yıllarda oynayan Charlton, endüstri öncesi dönemin son büyük temsilcilerindendi.

Beatles ve Muhammed Ali
Liverpool'un işçi ailelerinden gelen dört gencin oluşturduğu Beatles topluluğu, 1960'lı yıllarda yalın şarkı sözleri, sade ve evrensel müzikleriyle geniş bir kitleye ulaşıp gençlik içinde bir salgına dönüşürken, yerleşik değerlerle adeta alay eden giyimleri, saç kesimleri ve davranışlarıyla muhafazakâr çevrelerin yoğun tepkisini çekiyordu. Muhammed Ali Clay (d. 1942) ise, 1964'te dünya ağır sıklet boks şampiyonluğunun ardından Müslüman oldu, dinsel inançları gereği askerlik yapmayı reddetti, bunun üzerine ringe çıkması yasaklandı ve unvanı geri alındı. Karar 1971'de bozuldu ve Muhammed Ali 1979'da boksu bıraktığında, dünya ağır sıklet boks şampiyonluğunu üç kez kazanan tek boksör olarak tarihe geçti.

SSCB'nin önderliğindeki sosyalist bloka katıldı. Almanya'nın Sovyet işgal bölgesinde kalan doğu bölgesi de 1949'da Almanya Demokratik Cumhuriyeti adıyla onları izledi. Bu ülkeler 1949'da COMECON adlı ekonomik işbirliği örgütünü, 1955'te de Varşova Paktı'nı kurarak aralarındaki ilişkiyi kurumsallaştırdılar. Ekonomik ve siyasal açıdan SSCB'ye bağımlı olan bu devletler, Soğuk Savaş'ın şiddetlendiği dönemde bağımsız hareket edemediler, ama Yumuşama döneminde gerek blok içinde, gerekse blok dışında kendi ulusal çizgilerini geliştirdiler.

Yugoslavya ve Arnavutluk'ta da sosyalist rejim yerleşti. Yugoslavya'da komünist parti, savaş sırasında bir yandan işgale karşı direnmiş, diğer yandan da Sırp ve Hırvat ulusçularıyla savaşmış ve savaşın ardından büyük bir çoğunlukla iktidara gelmişti. Yugoslavya Komünist Partisi'nin lideri Tito, başından beri SSCB'den bağımsız davranmıştı. SSCB ile ilişkileri 1948'de tamamen kopunca, içeride kendine özgü bir sosyalizme yöneldi. Dış ilişkilerinde ise her iki bloktan da bağımsız hareket ederek, Bağlantısızlar Hareketi'nin en önemli liderlerinden biri oldu. Yine komünist partinin daha savaş sırasında iktidara geldiği Arnavutluk ise, SSCB'yle yakın ilişki kurdu ve 1955'te Varşova Paktı'na katıldı. Ancak, 1960'lı yıllarda SSCB'yle ilişkileri bozulan Arnavutluk Çin'le ittifaka yönelen tek Avrupa ülkesi oldu.

Genel olarak Batı blokunda yer aldıkları kabul edilen diğer Avrupa devletleri arasında ise, hem siyasal, hem de ekonomik alanda farklı yönelişler vardı. Ekonomik alanda, çeşitli gerekçelerle AT'ye katılmamayı seçen devletler 1959'da Avrupa Serbest Mübadele Birliği'ni (EFTA) oluşturdular.

Marilyn Monroe ve Chanel 5
Değişik uygarlıklar tarafından çok eski çağlardan beri kullanılan parfüm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra moda dünyasının içinde bir endüstriye dönüştü ve diğer pek çok alanın aksine, Avrupa merkezli olmayı sürdürdü. Parisli moda imparatoriçesi Coco Chanel'in 1922'de ürettiği Chanel No. 5 adeta bunun simgesiydi: Hollywood'un yarattığı en etkileyici cinsellik simgelerinden olan Marilyn Monroe, "Gece yatarken ne giyersiniz?" sorusuna "Chanel No. 5" diye yanıt veriyordu.

Unite d'Habitation
(1952)
Savaş öncesi dönemde de 20. yüzyılın en büyük mimarlarından sayılan Le Corbusier'nin (1887-1965) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra modern mimariyi ideolojik olarak etkileyen en önemli figür oldu. Le Corbusier, savaş sonrası Avrupa'sının konut sorununa estetik olma kaygısını göz ardı etmeyen ekonomik çözümler getirebilmişti. Marsilya'da yaptığı "Yerleşim Birimi" adlı bu yapı içinde iki cadde, dükkân, okul, otel gibi birimler yer alıyordu ve 1800 kişinin yaşaması için tasarlanmıştı.

Herhangi bir siyasal amaç taşımayan EFTA, sadece üye ülkeler arasında sanayi malları ticaretini kolaylaştırıp geliştirmeyi amaçlıyordu. Ancak, İngiltere ve Danimarka'nın AT'ye katılarak EFTA'dan ayrılması, birliği zayıflattı.

Siyasal alandaki en ayrıksı durum ise İspanya ve Portekiz'de iki savaş arasında kurulan iki diktatörlüğün bu dönem boyunca varlığını sürdürmesi oldu. İspanya'da Franco, Portekiz'de ise Salazar diktatörlüğü, coğrafi olarak Batı Avrupa'da yer alan bu devletlerin siyasi ve ideolojik olarak "Batı Avrupa" kavramının dışında kalmasına neden oldu.

Bu devletlere, 1967'de Yunanistan eklendi. Bu ülkede İkinci Dünya Savaşı sırasında etkili bir direniş gösteren komünistler, savaştan sonra yeniden başlayan ve 1949'a kadar devam eden iç savaşta ABD'den büyük yardım alan ulusalcılar karşısında yenilgiye uğramıştı. İç savaşın ardından Yunanistan krallık altında göreli bir demokrasi dönemi yaşadı. Bu dönem, 1967'de yapılan bir askeri darbeyle yedi yıllık bir kesintiye uğradı. "Albaylar Cuntası" olarak anılan askeri diktatörlük sırasında temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması, Yunanistan'ın Avrupa devletlerinin ağır baskısı sonucu Avrupa Konseyi'nden ayrılmak zorunda kalmasına ve cunta rejimi 1974'te devrilene kadar Avrupa'dan dışlanmasına neden oldu.

Willy Brandt
(1913-1992)
1957-1966 arasında Berlin belediye başkanlığı yapan Brandt, 1964'te Sosyal Demokrat Parti'nin genel başkanlığına seçildi, 1969 seçimlerinde de Başbakan oldu. Doğu Almanya ve SSCB dahil sosyalist ülkelerle ilişkileri iyileştirmek üzere geliştirdiği Ostpolitik (Doğu Politikası) ile 1971'de Nobel Barış Ödülü'nü kazandı.

Radyo ve televizyon yayıncılığı, 20. yüzyıl dünyasını, kendisinden önceki yüzyıllardan kesin biçimde ayıran en önemli gelişmeler arasındaydı. 18 ve 19. yüzyıllarda yazılı basın, yüz yüze ve bire bir yürütülen toplumsal ilişkileri dönüştürmüş, kitle iletişiminin bu ilk biçimi, bir devletin sınırları içinde yaşayan insanlarda ortak bir kimlik duygusunun oluşmasını sağlamıştı. Sesli ve görsel kitle iletişimi ise, bunun da ötesinde bir dönüşüme yol açtı. Başlangıçta ulusal sınırlar içinde kalan radyo ve televizyon yayıncılığı, teknolojinin gelişmesiyle sadece uluslararası olmakla kalmadı, insanlığın zaman ve mekân algılayışını da değiştirdi: Dünya, anlatılanın ya da gösterilenin aynı anda izlenebildiği büyük bir köy, devletlerin egemenliği altındaki yapay sınırlarla ve düşmanlık duygularıyla bölünmüş olan insanlık da büyük bir aile haline geldi; geçmişin hatırlanması, bugünün yaşanması ve yarının umulması anlamına gelen zaman ise, hızlı yayın akışı içinde, "az sonra"nın "şimdi"yi bile gerçekdışı kıldığı bir eylemsizlik durumunun çerçevesine dönüştü.

Radyo yayıncılığı, 1901'de Marconi'nin radyoyu geliştirmesinin üzerinden çeyrek yüzyıl bile geçmeden, bütün dünyayı sardı. Bu hızlı gelişimin sonucunda yayıncılık alanında işbirliğini sağlamak üzere 1925'te Uluslararası Yayın Birliği kuruldu. Radyo yayıncılığı 1930 ve 1940'larda altın çağını yaşarken, yine 1930'larda düzenli televizyon yayıncılığı başladı ve hızla gelişti.

Radyo ve televizyon yayıncılığının dönüştürücü rolünü kavrayan Avrupa yayın kuruluşları, hem hukuksal, teknik vb. alanlarda işbirliği yapmak hem de Avrupa'ya ve dünyaya ortak bir "Avrupa" bakışı oluşturup yaymak üzere 1950'de Avrupa Yayın Birliği'ni (EBU) kurdular. Bu kuruluş, Avrupa Birliği ile ilgisi olmayan, devletlerarası değil, devletdışı bir uluslararası dernek niteliğindedir. EBU'nun üyeleri, kimileri devlete ait olan radyo ve televizyon kurumları, kimileri de özel olmakla birlikte kamu yayıncılığı görevini üstlenen radyo ve televizyon şirketleridir. Avrupa, Ortadoğu ve Akdeniz ülkelerindeki yayın kuruluşlarının "tam üye" olarak yer aldıkları EBU'ya, ABD yayın kuruluşları da dahil olmak üzere, dünyanın pek çok ülkesinden yayın kuruluşu da "ortak üye" olarak katılmaktadır.

EBU'nun en önemli faaliyet alanlarından biri, Eurovision adı verilen uluslararası televizyon ağıdır. Resmen 1954'te oluşturulan ve 1961'de düzenli günlük haber alışverişini sağlamaya başlayan Eurovision, sadece haber alanında değil, başka bazı alanlarda da popüler bir Avrupa kimliği yaratmaya yöneldi. Çeşitli spor dallarındaki Avrupa şampiyonalarını yayınlamanın yanında, 1956'da başlattığı Eurovision Şarkı Yarışması ile Avrupa ölçeğinde bir popüler müzik piyasasının oluşmasına katkıda bulundu. Devlet radyo ve televizyonu ile başından beri EBU üyesi olan Türkiye'nin ilk kez 1974'te katıldığı bu yarışma karşısında yıllar boyunca benimsediği "Avrupa bizi kabul etti/ Avrupa bize ihanet etti" tutumu, EBU ve Eurovision'un Avrupalı kimliği oluşturmada gösterdiği başarının en önemli göstergelerinden biriydi. Türkiye, 2003'te Sertab Erener'in söylediği şarkıyla yarışmayı kazandığında, otuz yıllık düşü de gerçekleşmiş oldu.

schuman bildirisi
9 mayıs 1950

Dünya barışının, onu tehdit eden tehlikeler ölçüsünde yaratıcı çabalar olmadan korunması mümkün değildir.

Örgütlenmiş ve yaşayan bir Avrupa'nın uygarlığa getirebileceği katkı, barışçı ilişkilerin korunması açısından vazgeçilmezdir. Yirmi yıldan fazla bir süredir birleşmiş bir Avrupa'nın şampiyonluğunu yapan Fransa, barışa hizmet etmeyi her zaman kendisine temel hedef olarak kabul etti. Avrupa kendini yaratmamıştı, savaştık.

Avrupa kendisini bir seferde yaratmayacak, önceden tasarlanmış ve bitirilmiş bir yapı da olmayacak: Önce fiili dayanışmalar sağlayarak, somut adımlarla gerçekleştirecek. Avrupa uluslarının birleşmesi Fransa ve Almanya arasındaki husumetin sona erdirilmesini gerektiriyor; girişimci eylemin önce Fransa ve Almanya'yı harekete geçirmesi gerekiyor.

Fransa hükümeti bu amaçla sınırlı ama kesin ve kararlı bir noktada eyleme geçmeyi öneriyor. Fransa hükümeti, Fransız-Alman kömür ve çelik üretiminin tamamını, diğer Avrupa ülkelerinin katılımına açık bir örgütlenmenin, ortak bir yüksek otoriteye bırakmayı öneriyor. Kömür ve çelik üretimlerinin ortak yönetime konması, derhal, Avrupa Federasyonu'nun ilk aşamasını, ekonomik gelişmenin ortak temellerinin oluşturulmasını sağlayacaktır.

hangi avrupa?
3 ekim 1962

Fransa ve Almanya halklarının, aralarında pek sık patlak veren ve zaten kafalarında da hâlâ tazeliğini koruyan çatışmalardan kurtulma isteğini anlıyor ve buna büyük bir sempatiyle bakıyorum. Ama bazen de merak etmiyor değilim doğrusu: Acaba günümüzde dünyanın büyük sorunları, Batı Avrupa'nın birleşmesine ya da birleşmemesine mi bağlı? Bütün sorunların üstünde iki önemli sorun bulunduğunu söylemiş olmalıyım: Barış sorunu ve yoksulluk sorunları; bizim için büyük bir bela haline gelen Doğu-Batı ilişkileri sorunu ve dünyanın 'sahip olanlar' ile 'sahip olmayanlar' arasında bölünmüş olmasının yarattığı sorun.

Bazılarının, büyük bir içtenlikle şöyle diyeceğini biliyorum: "Ama biz de bunların farkındayız ve İngiltere'nin Avrupa'yla bütünleşmesinin de bu sorunların çözümüne önemli katkılar sağlayabileceğine inanıyoruz." Olabilir gerçi, ama bunu kanıtlamak da onlara düşmektedir. Şu ana kadar pek inandırıcı olamamışlardır. Hiç kuşkusuz büyük ve görkemli bir uygarlığı vardır Avrupa'nın; Goethe'si ve Leonardo'su, Voltaire ve Picasso'su vardır, ama çok kötü şeyler de görmüştür Avrupa tarihi: Hitler ile Mussolini gibi, bugün de bazı Avrupalıların Kongo sorununa yaklaşımı gibi (...) Bu Avrupa'nın ne olacağını bilemeyiz: İki yüzü vardır Avrupa'nın ve bunlardan hangisinin baskın geleceğini bilemiyoruz henüz.

(İngiliz İşçi Partisi lideri Hugh Gaitskell'in konuşmasından)

tarih yazmak

iki açı

Ulus ve ulus-devlet kavramlarının yaratıcısı olan Avrupa'da başlangıçta ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen adımlar süreç içinde siyasal bütünleşmeye doğru yöneldi. Bu süreçte gerek ulus kavramına, gerekse ulus-devlete titizlikle sahip çıkan bazı devletler bütünleşme yolunda başı çekerken, diğer bazı devletler ise bütünleşmenin dışında kalmayı tercih ettiler.

- Ulus-devletin bazı önemli yetkilerinin ulusalüstü organlara devredilmesi pahasına bütünleşmeyi seçen ülkelerin bu seçiminin nedenleri neler olabilir?

- Avrupa bütünleşmesinin dışında kalmayı seçen ülkelerin bu seçimlerinin nedenleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Bayrak nedir?
Bayrağın işlevi nedir?

Bayrak nasıl çözümlenir?

Yandaki bayrakları kullanılan simge ve renkler açısından karşılaştırın.

Bayrakları tarihsel bağlam içine oturtmak

Fransız Devrimi'nden sonra benimsenen üç renkli bayrağın bu denli yaygın kullanılmasının nedeni ne olabilir?
Avrupa Birliği'nin bayrağı yandaki bayraklardan hangilerini çağrıştırmaktadır? Neden?

anlatılan dönemde

Avrupa'da bölgesel örgütlenmenin ilk adımları atılırken, Amerika kıtasında ilk bölgesel örgütlenme oluşturulmuştu. 19. yüzyıl sonundan başlayarak Pan-Amerikan Konferansı'nda bir araya gelen Amerika devletleri, 1948'de Bogota'da toplanan 9. Pan-Amerikan Konferansı'nda Amerika Devletleri Örgütü'nü kuran antlaşmayı imzaladılar. Amerika Devletleri Örgütü'nün Amerika kıtasında gerçekleştirmeye çalıştığı amaçları ve örgütün faaliyetlerini araştırın.

tarih ve yaşam

"Avrupa" sözcüğü size neyi çağrıştırıyor? Coğrafi bir yer, bir yaşam tarzı, bir özne? Neden?

ORDEM E PROGRESSO

1968

Dünyanın geri kalanındaki çatışma ve uyuşmazlıklara rağmen, ABD ile SSCB arasındaki yumuşama, uluslararası sistemin artık istikrara kavuştuğunu gösteriyordu. Dünya politikasını ABD ile SSCB belirliyor, ama her iki bloktaki devletler bu politikanın belirlenmesine ve uygulanmasına güçleri oranında katılıyordu. Üçüncü Dünya ülkeleri ise siyasal bir güce dönüşmeye çalışıyordu. Bu istikrara, hemen bütün dünyada göreli bir ekonomik büyüme ve refah devleti koşulları eşlik ediyordu. Buna karşılık, yeni bir ekonomik bunalımın belirtilerinin yanı sıra, sistemin içerdiği çeşitli adaletsizlikler, bütün dünyada, 68 Hareketi hatta 68 Devrimi olarak anılan küresel boyutta bir harekete yol açtı.

Uluslararası Ortam ve Vietnam Savaşı

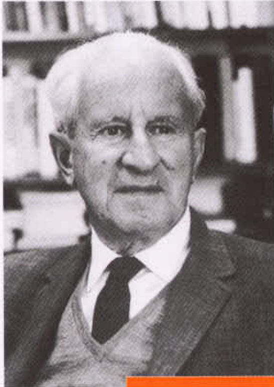
Küba füze bunalımının ardından, her iki devletin muazzam bürokrasilerinin nükleer bir savaşa yol açmasını engellemek için ABD ve SSCB liderleri arasında doğrudan bir telefon hattı kuruldu. 1963 ve 1968'de yapılan uluslararası sözleşmelerle, nükleer silah denemeleri sınırlandırıldı ve nükleer silahların üçüncü devletlerin eline geçmesi engellenmek istendi. SSCB, gerek Sputnik'le simgeleşen uzay teknolojisinde, gerekse nükleer silahlarda ABD'yi yakalamış olmasından güç alarak Avrupa'daki sınırları bir barış antlaşmasıyla sabitleştirmek için çalıştı. ABD ise, özellikle Federal Almanya ve Japonya'nın tehdit etmeye başladığı ekonomik üstünlüğünü, siyasi ve askeri üstünlükle pekiştirmeye yöneldi. Ama, Vietnam Savaşı bu üstünlüğü ciddi biçimde zedeledi.

Paris Üniversitesi'nde öğrencilerin "dekore" ettiği heykel, Mayıs 1968.

Woodstock
15-17 Ağustos 1969'da New York eyaletindeki Woodstock'ta düzenlenen festivalde yüzbinlerce genç üç gün boyunca açık havada müzik ve dansla iç içe yaşadı. Bir dönemin sonunu işaretleyen bu kültürel karşı çıkış, çiçek çocuğu olarak anılan hippie'lerin, savaş karşıtlarının ve gençliğin bir daha tekrarlanmayan en görkemli etkinliği olmuştu.

ABD, Soğuk Savaş koşullarında Vietnam'ın ikiye bölünmesini kendi çıkarlarına uygun görmüş, kendi denetimindeki Güney Vietnam'a büyük destek vermişti. Buna karşın, buraya gerilla saldırılarını yoğunlaştıran Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin gücünü kıramamıştı. 1965'te, bu saldırıları sona erdirmek amacıyla hava bombardımanına girişti, ama bundan beklediği sonucu alamadı ve bu kez asker göndererek bu ülkede kara savaşına başladı. Üç yıl içinde, 1968'de, Vietnam'daki ABD askerlerinin sayısı 500 bine ulaşırken, ülkelerini savunan Vietnamlıların bu muazzam güç karşısında yürüttüğü gerilla savaşında verdiği kayıplar da artmıştı. Böyle bir ortamda, ABD'nin Vietnam Savaşı'na çağırılan öğrenci gençlik, daha önce benzeri görülmemiş bir siyasal ve toplumsal hareketliliğe önayak oldu.

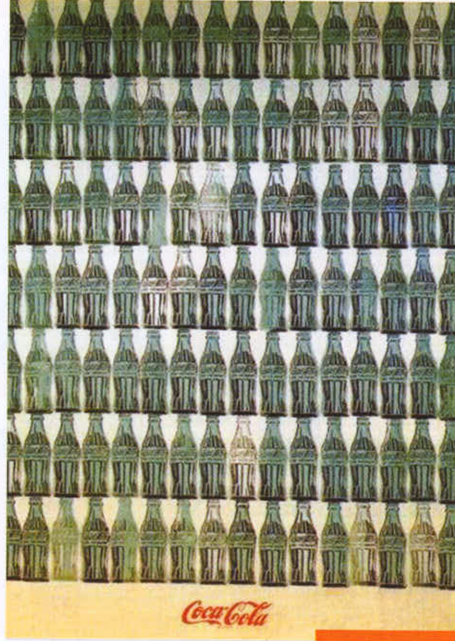

Herbert Marcuse
(1898-1979)
Alman asıllı Marcuse, Hitler faşizminden kaçarak ABD'ye yerleşen aydınlar arasındaydı. Freud ve Marx'ın görüşlerinin özgün bir bileşimiyle Batılı tüketim toplumuna ve Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizm uygulamalarına kökten bir eleştiri getirdi. Marcuse, sonradan kimilerince 68 Hareketinin ardındaki en önemli düşünür olarak kabul edildi.

ABD'de Toplumsal Hareketler ve 1968

ABD'de Soğuk Savaş'ın sindirdiği siyasal ve toplumsal hareketler, 50'li yılların sonunda, siyahların "yurttaşlık hakları" mücadelesiyle yeniden başlamıştı. Hayatın pek çok alanında resmi olarak süren ırk ayrımcılığıyla savaşan siyahlar, Martin Luther King Jr.'ın önderliğinde yürüttükleri barışçı mücadeleyle, 1965'te, seçme ve seçilme hakkı da dahil olmak üzere bütün alanlarda beyazlarla eşit haklar elde ettiler. Ama bu eşitlik çoğunlukla kâğıt üzerinde kaldığından, mücadeleyi sürdürdüler.

1960'ların başında kadın hareketi de yeniden yükselmeye başlamıştı. Kadınlar ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel alanda ve özel yaşamın her alanında gördükleri erkek egemenliğini köklü bir biçimde sorgulamaya ve

Coca-Cola şişeleri
Andy Warhol'un (1928-1987) Amerikan yaşam tarzının en önemli simgelerinden olan "demokratik içecek" Coca-Cola tasviri, klasik, "yüksek" sanatın iddialarını ve biçimlerini reddederek sanatla yaşam arasındaki uzaklığı ortadan kaldırmayı, o güne kadar sanat konusu olmamış sıradan, kentsel gündelik yaşam nesnelerini betimleyen, böylece kitle kültürünün taşıyıcılığını yapan Pop Art (Pop Sanat) akımının en tipik örneklerindendi.

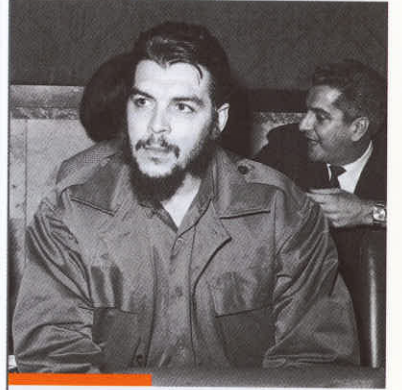
bu egemenliğe son vermek üzere harekete geçmeye başladılar. Yerleşik ahlak anlayışını reddeden, her düzeydeki iktidar yapılarını sürekli yeniden üretmekte olduğu gerekçesiyle aile kurumunu sorgulayan, kadının kendi hayatı ve kendi vücudu üzerinde tek söz sahibi olduğunu savunan kadın hareketi, beraberinde cinsel devrimi de getirdi.

Öte yandan, 60'lı yıllarda, savaş sonrasında yaşanan nüfus patlamasının sonucunda, üniversite çağındaki gençliğin toplam nüfus içindeki oranı olağanüstü yükselmişti. Refah devleti koşullarında, yükseköğretim küçük bir azınlığın yararlandığı bir olanak olmaktan çıkmış, büyük ölçüde kitleselleşmiş ve yaygınlaşmıştı.

Bu toplumsal koşullarda önce üniversitelerde doğrudan demokrasi istemiyle başlayan, ardından da Vietnam Savaşı'na ve ABD politikalarına muhalefete dönüşen hareketlilik, bütün dünyaya yayılacak toplumsal hareketlerin kıvılcımı oldu. Öğrenciler üniversiteleri işgal etti, askerlik kâğıtlarını yaktı, hatta ABD'nin askeri beyni olan Pentagon'u sarıp bastı. ABD yönetimi, bu hareketi giderek artan bir şiddetle bastırmaya yöneldi, hatta kampus baskınlarında silahsız öğrenciler de öldürüldü. Buna karşılık, öğrenci hareketi, başta çocukları savaşta ölen aileler olmak üzere, toplumun çeşitli kesimlerinden destek gördü ve ABD'nin Vietnam'daki açık silahlı müdahalesine son vermesine katkıda bulundu.

Avrupa'da 1968

19. yüzyıldaki devrimlerin, yoğun siyasal mücadelelerin ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki direniş hareketlerinin siyasal bir gelenek oluşturduğu

Che Guevara
(1928-1967)
Küba devriminin önde gelen isimlerinden olan ve bir süre yönetime katılıp, ardından Latin Amerika devrimini örgütlemek üzere gittiği Bolivya'da öldürülen Ernesto "Che" Guevera, gerek düşünceleri, gerekse eylemiyle yalnızca Üçüncü Dünya'nın ulusal bağımsızlık mücadelesi veren halklarını değil, sömürgeci-emperyalist yönetimlere karşı çıkan Batılı gençliği de derinden etkiledi. 1968 hareketinin efsanevi isimlerinden birine dönüşen Arjantinli devrimci "Che", yüzyıl sonunda, bu kez "nostaljik" bir isim olarak, Batı merkezli boşzaman endüstrisinin şarkı, afiş gibi ürünlerinin konusu haline getirilecekti.

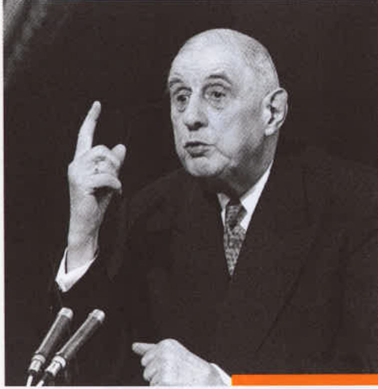

Aleksander Dubçek
(1921-1992)
Çekoslovakya'da "insancıl sosyalizm" deneyiminin lideri olan Dubçek, Çekoslovakya Komünist Partisi birinci sekreterliğine gelince özgürlükçü bir programı uygulamaya koydu. "İnsancıl sosyalizm" olarak adlandırdığı bu program ve görüşleri, Avrupa komünizmi olarak anılan akımı etkiledi. Dubçek, Çekoslovakya'nın işgalinden sonra tutuklanıp Moskova'ya götürüldü, ülkesine döndükten sonra iktidardan yavaş yavaş uzaklaştırıldı. 1970'te Türkiye büyükelçiliğine atandı ama aynı yıl Prag'a geri çağırılarak orman idaresi müfettişi olarak görevlendirildi.

Batı Avrupa'daki 68 Hareketi ise daha en baştan siyasal bir nitelik taşıdı ve özellikle Fransa'da ve İtalya'da işçi sınıfının da önemli desteğini aldı.

Fransa'da öğrenci gençlik daha Cezayir savaşı sırasında sömürgeciliğe karşı aldığı açık tavırla hem hükümetlerden, hem de komünist parti de dahil olmak üzere sömürgeciliği destekleyen siyasal oluşumlardan farklı bir siyasal kimliğe yönelmişti. 1967'de Milli Eğitim Bakanı'nın "eğitimin sanayileştirilmesi" adıyla giriştiği eğitim reformu, gerek ülke gerekse dünya sorunlarıyla yakından ilgilenen öğrenci gençliğin, kapsamı giderek genişleyen bir hareketliliğe girişmesini tetikledi. Öğrenciler, hem ulusal ve uluslararası düzene hem de düzenin uzlaşmacı bir parçası haline gelen parti ve sendikalara tepki göstererek, alternatif bir dünya arayışına yöneldiler.

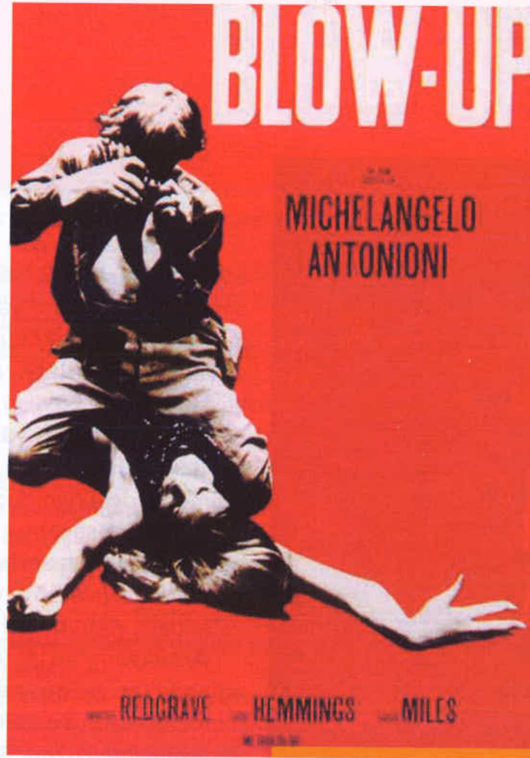
Öğrenci hareketi, zaten için için kaynayan, ama yerleşik sendika ve partilerin hareketsiz kıldığı işçi sınıfını da canlandırdı. Milyonlarca işçi eyleme geçmekte gönülsüz davranan sendika yöneticilerini zorlayarak greve gitti. Üniversite işgalleri, grevler, sokak eylemleri, barikatlarla gelişen hareket gittikçe yayılarak devlet mekanizmasını işlemez hale getirdi. Hareket, Mayıs 1968'de doruğa çıktıktan sonra, öğrenci ve işçi taleplerinin bir kısmının kabul edilmesi ve eylemi sürdürenlere karşı artan bir şiddet uygulanmaya başlanması gibi etkenler sonucunda duruldu ve sona erdi. 1968 Hareketi işçi sınıfının etkili biçimde katıldığı İtalya başta olmak üzere diğer Batı Avrupa ülkelerinde de değişik yoğunluklarda yaşandı.

Charles De Gaulle
(1890-1970)
1940'ta, işbirlikçi Fransız hükümetine karşı İngiltere'de mücadeleye başlayan ve kendisini Fransa'nın ulusal lideri olarak kabul ettiren De Gaulle, savaştan sonra siyasal yaşamdan çekildi. Fransa'nın Cezayir sorunu nedeniyle iç savaşın eşiğine gelmesi üzerine yeniden iktidara geldi, Fransız sömürgeciliğine barışçı biçimde son verdi. 1968 Hareketinin sona erdirilmesinde de büyük rol oynadı. 1969'da halkın desteğini kaybettiği anlaşılınca istifa etti.

Sosyalist Ülkeler ve 1968

Sosyalist ülkeleri de etkileyen 1968 Hareketi bu ülkelerde kendisini

Cinayeti Gördüm
(1966)
Filmlerinde insanlar arasındaki iletişimsizliği ve yabancılaşmayı kendine özgü bir anlatımla yansıtan İtalyan yönetmen Michelangelo Antonioni (d. 1912) Blow-up adlı filminde, gerçekliği sorgulamaktadır: Filmin kahramanının ancak fotoğraf makinesi aracılığıyla tanıklık edebildiği cinayetin mi, yoksa filmin sonunda izleyicinin yine ancak fotoğraf kareleriyle tanık olabildiği tenis maçının mı "gerçek" olduğu bilinmez.

daha iyi bir sosyalizm arayışı olarak gösterdi. Çekoslovakya'da hem SSCB egemenliğine, hem de sosyalizmin uygulanan biçimine tepki olarak gelişti ve alternatif bir sosyalizm yaratmaya yöneldi. "Prag Baharı" olarak anılan bu girişim, Ağustos 1968'de Çekoslovakya'yı işgal eden SSCB ve diğer sosyalist devletlerin birlikleri tarafından bastırıldı. Çin'de 1968'i simgeleyen ise başlangıçta Mao'nun yönlendirdiği "Kültür Devrimi" idi: Çin'i kısa sürede sanayileştirmek üzere giriştiği ama tarımın bütünüyle çökmesine ve milyonlarca kişinin açlıktan ölmesine yol açan programa partinin, bürokrasinin ve aydınların direnmesi üzerine, ÇKP lideri Çin gençliğini harekete geçirmişti. Ancak, gençlik hareketi, dünyanın her yerinde olduğu gibi, Çin'de de, denetlenebilir olmaktan çıktığında bastırıldı ve Kültür Devrimi sona erdi.

Üçüncü Dünya'nın diğer birçok ülkesinde de etkili olan 68 Hareketi, bu ülkelerde yine öğrenciler başta olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinde sömürgeciliğe, yeni-sömürgecilik olarak adlandırılan ABD emperyalizmine ve onunla işbirliği yapan ülke yönetimlerine karşı, kimileri silahlı mücadeleye varan yeni siyasal arayışlara yol açtı.

Fransa'da Mayıs 1968'de doruğa çıktığı için 1968'le simgelenen, ama gerçekte 1966-1970 yılları arasına yayılan bu benzersiz küresel hareketlilik, bir yandan umut ve refah yıllarının sona erdiğini, diğer yandan da geleneksel siyasal muhalefet yollarının gücünü yitirdiğini haber veriyordu. Bu ilk küresel hareket, aynı zamanda, küreselleşen toplumsal hareketler döneminin de başlangıcıydı.

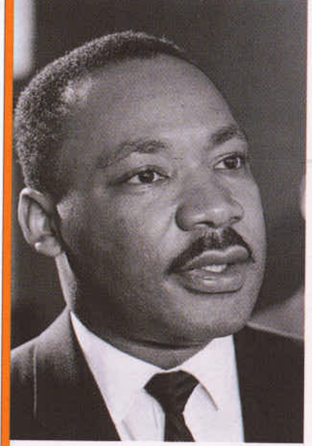
Eski çağlardan beri insanlığın ilgisini çeken Ay, edebiyat ve sanatta her zaman özel bir yere sahip olmakla kalmamış, yarı metafizik, yarı bilimsel incelemelere de konu olmuştu. Fizikte Newton devrimiyle birlikte Ay'ın gizemi çözülmeye başladıysa da, büyüsü devam etti. Jules Verne'in *Ay'a Yolculuk* adlı yapıtı, insanın kendi aklına duyduğu güvenle Ay'a duyduğu tutkuyu etkileyici biçimde birleştiriyordu: İnsanoğlu bir gün mutlaka Ay'a ayak basacaktı. Jules Verne'in olağanüstü bir düşgücü ile tasarladığı yolculuk tam yüz dört yıl sonra gerçekleşti: 16 Temmuz 1969'da bir ABD vatandaşı, Neil Armstrong, Ay'a ayak bastı.

Armstrong'un Ay'ın Sessizlik Denizi olarak adlandırılan bölgesine attığı ilk adım, ironik bir biçimde, ABD ve SSCB arasındaki silahlanma yarışının sonucuydu. Sovyetler Birliği'nin 1949'da ilk atom bombasını yapması, ABD'nin bu konudaki tekeline son vermişti. Sovyetler hidrojen bombasını da ABD'yle aynı zamanda yapınca, iki devlet arasındaki rekabet, silahların niteliğinden, onları taşıma ve vurma yöntemlerinin geliştirilmesine yöneldi. ABD ve SSCB'nin birbirlerini vurması, nükleer başlık taşıyan kıtalararası füzelerle mümkün olabilirdi, bu da uzay araştırmalarının geliştirilmesini zorunlu kıldı.

SSCB bu alana ABD'den önce adım atmıştı; 1957'de atmosferi geçerek uzaya çıkan ilk araç olan Sputnik'i fırlattı. Ertesi yıl Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'ni (NASA) kuran ABD, bu gecikmeyi ulusal kaynaklarının büyük bir bölümünü uzay araştırmalarına aktararak kapatmaya yöneldi. Yine de, uzaya çıkan ilk insan, bir Sovyet vatandaşı, Yuri Gagarin oldu. Gagarin, 12 Nisan 1961'de, Vostok-1 uzay aracıyla, yerden 301 km. yükseklikte bir yörüngeye yerleşip 1 saat 29 dakikada dünya çevresini dolaşarak SSCB'ye indi. ABD'nin ertesi yıl aynı başarıyı tekrarlaması, iki ülke arasında bitimsiz gibi görünen yarışa hız kazandırdı. Armstrong'un Ay'a inişi, bu yarışın son aşaması olmamakla birlikte, buna tanık olanların zihninde unutulmaz bir yer kazanan önemli bir zaferdi.

Silahlanma kaygısından doğan uzay araştırmaları, uzayın keşfine ilişkin bilimsel araştırmaları geliştirmenin yanı sıra, iki alanda daha bir takım sonuçlar doğurdu. İlk olarak, bu araştırmalar sırasında yapılan buluşlar, gündelik yaşamda kullanılan yeni ürünlerin geliştirilmesine temel oluşturdu. Örneğin yüksek ısılarda yanmayan bir madde olarak ev araç gereçleri başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda kullanılan teflon bunlardan biriydi.

Uzay araştırmalarının diğer sonucu ise, uzaya ilişkin hukuk kurallarının geliştirilmesiydi. İki süper güçten birinin bu alanda mutlak bir üstünlük kuramaması, uzayın, hiçbir devletin egemenliği altında olmayan bir alan olarak tanımlanmasını sağladı. İnsanlığın ortak mirası olarak tanımlanan uzay ve gök cisimlerinin ancak barışçı amaçlarla ve insanlığın ortak yararı için kullanılabileceği ilkesi benimsendi ve bu ilke çeşitli uluslararası belgelerle güvence altına alındı.

bir rüyam var

Bugün size diyorum ki, dostlarım, şu anın getirdiği güçlüklere ve engellemelere rağmen bir rüyam var benim. Amerikan rüyasına derinden kök salmış bir rüyadır bu.

Bir rüyam var: Gün gelecek bu ulus, ayağa kalkıp kendi inancını gerçek anlamıyla yaşayacak. "Sunu kendinden menkul bir gerçek kabul ederiz ki, bütün insanlar eşit yaratılmıştır."

Bir rüyam var: Gün gelecek, eski kölelerin evlatlarıyla eski köle sahiplerinin evlatları, Georgia'nın kızıl tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar.

Bir rüyam var: Gün gelecek, Mississippi eyaleti bile, adaletsizliğin ve baskıların sıcağıyla bunalıp çölleşmiş olan o eyalet bile, bir özgürlük ve adalet vahasına dönüşecek.

Bir rüyam var: Gün gelecek dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerine göre değerlendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar.

Bugün bir rüyam var benim.

Bir rüyam var: Gün gelecek Alabama eyaleti, valisinin ağzından hep müdahale etme ve izin vermeme yönünde sözler dökülen o eyalet, küçük siyah oğlanlarla küçük siyah kızların, küçük beyaz oğlanlar ve küçük beyaz kızlarla el ele tutuşup kardeşçe birlikte yürüdüğü bir yere dönüşecek.

Bugün bir rüyam var benim.

Bir rüyam var: Gün gelecek, bütün vadiler yükselip bütün tepeler ve dağlar alçalacak, engebeli yerler düzlük yapılıp, girintilerle çıkıntılar düzleşecek ve Tanrı'nın şanı yeryüzüne inecek, bütün canlar hep birlikte görecek onu.

Bizim umudumuzdur bu. Güneye dönüşümde içimde taşıyacağım inançtır. İşte bu inanç sayesinde umutsuzluk dağını yontup bir umut anıtı yaratacağız. Ulusumuzu saran ahenksiz bağırtıları, bu inanç sayesinde güzel bir kardeşlik senfonisine dönüştüreceğiz. Bu inanç sayesinde, bir gün özgür olacağımızı bilerek hep beraber çalışacak, hep beraber dua edecek, hep beraber mücadele edecek, hep beraber hapse düşecek, özgürlük için hep beraber ayağa kalkacağız.

İşte o gün Tanrı'nın bütün çocukları, yepyeni bir anlamla söyleyecekler bu ilahiyi:

Benim ülkem, senin ülken
Özgürlüğün güzel yurdu,
İşte söylüyorum sana:
Atalarımın öldüğü toprak burası,
Hacıların gururu olan toprak,
Her bir dağın yamacından,
Özgürlük yankılanacak.

Ve eğer büyük bir ulus olacaksa Amerika, bunun gerçekleşmesi şarttır. Öyleyse New Hampshire'ın dev tepelerinden yankılansın özgürlük. New York'un ulu dağlarından özgürlük yankılansın. (...) Her bir dağın yamacından yankılansın özgürlük.

Özgürlüğün yankılanmasını sağladığımızda, her kasabadan ve köyden, her eyaletten ve kentten özgürlüğün yankısını duyduğumuzda, o gün yakın demektir ve o gün Tanrı'nın bütün çocukları, siyahlar ve beyazlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar, Protestanlar ve Katolikler, Müslümanlar ve Budistler el ele tutuşup siyahların eski bir ilahisini söyleyecektir: "Sonunda özgürüz! Sonunda özgürüz! Şükürler olsun Yarabbim, sonunda hepimiz özgürüz!"

Martin Luther King, 28 Ağustos 1963.

gerçekçi ol, imkânsızı iste. duvar yazısı - 1968

- Yöneticilere boyun eğmek acı verici, onları seçmek ise daha da beter.
- İnsanın hizmetinde yapılar istiyoruz, yapıların hizmetinde insanlar değil.
- Çalışanlar, çalışmadıklarında sıkılırlar.
  Çalışmayanlar ise hiçbir zaman sıkılmazlar.
- Patronun sana ihtiyacı var, seninse ona ihtiyacın yok.
- Filistinlilerin gözyaşları, tanrıların nektarıdır.
- Hepimiz Alman Yahudisiyiz.
- Öğrendiğiniz her şeyi unutun. Hayal etmeye başlayın.
- Yasaklamak yasaktır.

iki açı

1968 Hareketi, bu harekete katılan toplumsal kesimler açısından "devrimci" bir hareketti, siyasal ve toplumsal yaşamda durağan, değişmez sayılan kurum ve süreçleri alt üst ediyor, bunların yerine özgür bir arayışın sonucunda oluşturulacak yeni yaşam tarzları hedefliyordu. 1968 Hareketi'nin karşısında olan toplumsal kesimler ise bu hareketi en hafif ifadeyle çocukça ve sorumsuz ve olarak nitelediler.

- 1968 Hareketi'ni destekleyenler kimler olabilirdi? Bu kesimlerin destekleme nedeni ve hareketin başarısından beklentileri neler olabilirdi?

- 1968 Hareketi'ne karşı olanlar kimler olabilirdi? Bu kesimlerin harekete karşı çıkmasının nedenleri ve bastırılmasından beklentileri neler olabilirdi?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Siyasi bildiri nedir?

Siyasi bildiri niçin ve nasıl dağıtılır?

Siyasi bildiri nasıl çözümlenir?

Yandaki bildirinin içerdiği veriler nelerdir?

Yandaki bildirinin amacı nedir?

Siyasi bildirileri tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki bildiri, Vietnam yerine Irak konarak okunabilir mi? Neden?

anlatılan dönemde

1961 yılında Londra'da ulusal bir dernek olarak kurulan Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) başlangıçta siyasal suçluların durumuyla ilgileniyor ve düşüncenin suç olmaktan çıkarılması için çaba gösteriyordu. Bu alandaki başarısı, örgütün dünyanın pek çok ülkesinde ulusal şubeleri bulunan ve yeryüzünde insan hakları alanındaki uygulamaları ve ihlalleri izleyen etkili bir güce dönüşmesini sağladı. Uluslararası Af Örgütü'nün amaçlarını ve faaliyetlerini araştırın.

tarih ve yaşam

Üniversiteye girmeyi amaçlıyor musunuz? Neden? Sizce lise ile üniversite arasındaki farklar neler olabilir? Öğrenciler bu farklara nasıl bir katkıda bulunuyor olabilir?

ABD'de Şiddet Karşıtı Öğrenciler Koordinasyon Komitesi'nin Ocak 1966'da dağıttığı bildiri

Şiddet Karşıtı Öğrenciler Koordinasyon Komitesi herhangi bir konuda ABD'nin dış politikasına karşı çıkma hakkını kendinde görmektedir ve Vietnam savaşına ABD'nin müdahalesine karşı çıkmayı şu esaslara dayandırmaktadır:

ABD hükümetinin tıpkı Dominik Cumhuriyeti, Kongo, Güney Afrika, Rodezya gibi ülkelerde ve kendi ülkemizde yaşayan beyaz olmayan insanların özgürlüğüyle ilgilenme iddialarında olduğu gibi, Vietnam halkının özgürlüğüyle ilgilenme iddialarında da aldatıcı olduğuna inanıyoruz. Biz bu ülkede beş yıldan beri siyahların özgürlük ve kendi geleceğini tayin etme mücadelesinin içindeyiz. Özellikle Güney'deki çalışmalarımız bize ABD hükümetinin baskı gören yurttaşların özgürlüğünü hiçbir zaman garanti etmediğini ve kendi sınırları içindeki terör ve baskı yöntemlerine son vermeye kararlı olmadığını öğretti.

Biz birçok kez ABD hükümetinin şiddet ve hapsetme uygulamalarının kurbanı olduk. Güney'de yurttaşlık ve insan haklarını koruma çabalarından dolayı katledilen sayısız kişiyi ve ceza almadan kurtulan katilleri unutmadık. Alabama'da, Tuskegee'de Samuel Younge'ın katlinin Vietnam halkının katledilmesinden bir farkı yoktur, Younge da Vietnamlılar da yasal haklarını korumaya çalıştılar ve çalışıyorlar. Her iki durumda da ölümlerin sorumluluğu büyük ölçüde ABD hükümetine aittir.

Samuel Younge katledildi, çünkü ABD'de yasalar uygulanmıyor. Vietnamlılar katlediliyor, çünkü ABD uluslararası hukuku ihlal ederek saldırgan bir politika izliyor. Kişiler ve yasalar ABD'nin ihtiyaç ve arzularına ters düştüğü zaman, onun bu kişiler ve yasalara hiçbir saygısı bulunmamaktadır. Geçmişte şiddetle ilgili şikâyetlerimizin hükümet yetkilileri tarafından nasıl bir kayıtsızlık, şüphe, hatta düşmanlıkla karşılandığını anımsıyoruz. Bu ülkede Kuzey'de ve Güney'de yapılan seçimlerin serbest olmadığını biliyoruz. 1965 Oy Hakları Yasası ve 1964 Yurttaşlık Hakları Yasası'nın henüz tam bir federal yetkinlik ve özenle uygulanmadığını gördük. Bundan dolayı ABD hükümetinin yurtdışında serbest seçim garantisi verip veremeyeceğini, hatta isteyip istemediğini sorgulamak istiyoruz. Ülkemizin dünyada özgürlükleri koruma sloganının bir ikiyüzlülük maskesi olduğunu ve bu maskenin altında ABD'nin Soğuk Savaş politikasının çıkarlarına ters düşen ulusal kurtuluş hareketlerinin ezildiğini iddia ediyoruz.

Bu ülkede çok fazlasıyla sahte bulduğumuz "özgürlük" adına, yaşamlarını ABD saldırganlığına feda etmeye çağıran zorunlu askerliğe karşı olanlara sempati duyuyor ve onları destekliyoruz. Özgürlüğe karşı sorumluluğun insanın kendisini askeri saldırganlığa feda etmesine eşit tutulduğu bu sözde özgür toplumun uyuşmazlıkları karşısında dehşetle irkiliyoruz. Vietnam'ın kurtuluşunu boğmak, kendi ülkelerinde kendileri için var olmayan bir "demokrasi"yi korumak için askere alınan siyahların yüzde on altılık bir oranda olduğunu görüyoruz.

Biz enerjilerini ülkemizdeki demokratik haklar için harcamayı yeğleyen Amerikalıları destekliyoruz. Yurttaşlık Hakları Hareketi'nde ya da başka insan hakları örgütlerinde çalışmanın askerliğe karşı geçerli bir seçenek olduğuna inanıyoruz. Bütün Amerikalıları Vietnam'da olduğu gibi hayatlarını tehlikeye atmaları gerektiğinin de bilincinde olarak bu seçeneğe sahip çıkmaya çağırıyoruz.

İstanbulda netice saat 24 ten evvel belli olmıyacak

Vali Lûtfi Kırdar dün bir beyanname neşretti

Alınan yeni tedbirler

türkiye'de demokrasi ve refaha doğru

1946 seçimlerinin sonucu beklenirken.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda, her iki tarafın da ciddi baskılarına karşın, savaşa girmemeyi başarmış, ama, savaşın sonucu belli olduğunda, BM'nin kurucu üyesi olabilmek için son anda Almanya'ya savaş ilan etmişti. İkinci Dünya Savaşı bittiğinde, bütün diğer devletler gibi Türkiye de bir yol ayrımına geldi. Türkiye'nin bu amaçla 1945'te seçtiği yolun ana çizgileri, siyasette çokpartili hayata geçiş, ekonomide devletçilikten vazgeçerek dünya ekonomisine eklemlenmek, iki kutuplu dünyada Batı bloku içinde yer almaktı.

Tekparti Döneminden Çokparti Dönemine

İçeride bu yöndeki ilk adım, Dörtlü Takrir adıyla anılan 7 Haziran 1945 tarihli önergeydi. CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından verilen önergede, anayasal hak ve özgürlüklerin kullanılmasının önündeki engellerin kaldırılması ve yasama organının yürütme üzerinde tam bir denetim sağlaması isteniyordu. Önerge CHP yönetimi ve çoğunluğu tarafından kabul edilmedi. Buna karşılık, Celal Bayar ve arkadaşları bu önerge nedeniyle ciddi bir yaptırımla karşılaşmadılar. CHP yönetiminin bu hoşgörüsü, sınırlı da olsa bir demokratikleşmenin gerçekleşeceğini gösteriyordu.

Buna karşılık, hem iktidarın siyasal tercihleri, hem de uluslararası ortam nedeniyle, bu sınırlı demokratikleşme sola ve sosyalist düşünceye kapalıydı. SSCB'nin Boğazların güvenliğini birlikte sağlamak üzere burada üs istemesi, ayrıca resmi bir talepte bulunmamasına karşın doğuda toprak istediğine ilişkin inancın pekişmesi, sol korkusunu daha da şiddetlendirdi. 1945 sonunda sol düşünce için bir çekim merkezi oluşturan Tan Matbaası'nın basılması, 1946'da

İsmet İnönü ve Celal Bayar
Cumhuriyetin kurucularından İsmet İnönü, 1930'lardaki en büyük rakibi Celal Bayar (1883-1986) ile 1945'ten sonra tekrar karşı karşıya geldi. Çokpartili bir siyasal düzende gerçekleşen bu karşılaşmalarda 1950'ye kadar İsmet İnönü, bu tarihten sonra da Celal Bayar cumhurbaşkanı sıfatını taşıyordu.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden dört öğretim üyesinin solcu oldukları gerekçesiyle atılması gibi gelişmeler Türkiye'de, sosyalist ve komünist partilerin kurulup iktidara gelebildiği Batı demokrasilerinden farklı bir demokrasi anlayışının kökleşeceğini gösteriyordu.

Uluslararası konjonktürün ve ulusal düzeyde yeniden yapılanmakta olan güç dengesinin sözcüsü olan Bayar ve arkadaşları, 1946 başında Demokrat Parti'yi (DP) kurarak, 1946 seçimlerine katıldılar. DP, çokpartili rejimin bu ilk seçiminde, iktidara gelemese bile önemli bir başarı elde etti. CHP ise, sadece 23 yıllık tek parti döneminin değil, savaşa girmemiş olmasına rağmen seferberlik nedeniyle alt üst olan ekonomik ve toplumsal yaşamın faturasını da ödemek zorundaydı. Böylece, Lozan'da "yedi düvel"e kafa tutmuş olan İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu Türkiye, yeni dünya düzeninin yeni gücü olan ABD'ye başvurarak yardım istedi.

ABD başlangıçta, Türkiye'nin yardım talebini ancak çok küçük bir oranda karşıladı. Buna karşılık, iki kutuplu dünyanın koşullarını öngörebilen yöneticilerinin ısrarlı çabaları sonucunda, Türkiye kendisini, "hür dünya"nın Sovyet tehdidi altındaki uç birimi olarak kabul ettirmeyi başardı. Böylece, Truman Doktrini'nin oluşumuna katkıda bulunduğu gibi, Marshall yardımından da yararlandı ve bu nedenle Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (daha sonra OECD) da üye oldu. Bu başarı, Türkiye'yi, Batı'nın siyasal, askeri ya da ekonomik her türlü yeni oluşumuna katılmak konusunda kararlı bir tutuma yöneltti. Avrupa Konseyi ve NATO üyelikleri, böylece Batılı olma, Batılı sayılma durumu, Türk dış politikasının öncelikleri durumuna geldi ve iç politikada da birer koza dönüştü.

Kore Savaşı'na gitmek üzere gemiye binen askerler. Kore Savaşı yalnızca dünyanın siyasal manzarasını değiştirmekle kalmadı, Türkiye'deki siyasal gelişmeler ve Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler açısından da bir dönüm noktası oluşturdu.

Yeter, Söz Milletin!

Bu koşullarda yapılan 14 Mayıs 1950 seçiminde DP ezici bir çoğunlukla iktidara geldi. Bu başarının ardında, CHP iktidarının yıllar boyu yarattığı hoşnutsuzluk kadar, DP'nin Türkiye'yi, refahı simgeleyen Batı'ya eklemleyeceği konusunda verdiği sözün de büyük bir rolü vardı.

DP hükümeti verdiği bu sözü büyük ölçüde yerine getirdi. Çokpartili rejimin ilk hükümeti, TBMM'nin onayını bile istemeden Kore Savaşı'na asker gönderme kararı aldı. Hükümetin bu kararlılığı, Türkiye'nin "hür dünya"nın askeri örgütü olan NATO'ya alınmasını sağladı. Bu üyeliğin sonucunda, Türkiye, ABD ve NATO tarafından kendisine biçilen rolü yerine getirmek üzere, SSCB'ye karşı Balkan Paktı, Bağdat Paktı gibi bölgesel örgütlenmeler oluşturmaya yöneldi.

Türkiye'nin bu politikası, gerek sömürgeciliğin sona erdirilmesi, gerekse Bağlantısızlar Hareketi'nin gelişmesi nedeniyle bölge devletlerinin tepkisini topladı. Bandung Konferansı'nda bağımsızlığını yeni kazanan devletlere ABD'yi övmesi ve ABD ittifaklarına girmelerini önermesi, sömürgeciliğin sona erdirilmesi sürecinde bağımsızlık için mücadele eden halkların değil, sömürgeci devletlerin yanında yer alması, ulusal kurtuluş savaşlarının öncüsü olmakla övünen Türkiye'nin Üçüncü Dünya'dan neredeyse bütünüyle dışlanmasına neden olacaktı.

Türkiye'nin bu tutumu, Kıbrıs sorununda da kendisini gösterdi. Türkiye, adadaki bağımsızlık mücadelesini desteklemedi, aksine Kıbrıs'ın geleceği hakkında söz sahibi olmak istedi. Adanın bağımsızlıktan sonra Yunanistan'a katılacağı kaygısıyla, İngiltere'nin sömürgesi olarak kalmasını ya da kendisi ile Yunanistan arasında paylaşılmasını önerdi. DP hükümetinin içeride de bir politika malzemesi

Mehmet Ali Aybar
(1908-1995)
1946'da üniversiteden atılınca gazete ve dergiler aracılığıyla hükümeti ve izlenen ABD yanlısı politikaları eleştiren Mehmet Ali Aybar, 1950'leri sessiz geçirdikten sonra 1962 yılında TİP'in genel başkanı seçildi. O günün koşullarında kendine özgü bir sosyalizm anlayışıyla TİP'in ve sol düşüncenin yaygınlaşması için mücadele eden Aybar, ABD'nin Vietnam'da işlediği suçları araştıran Russell Mahkemesi'nde üyelik yaptı.

Adnan Menderes (1899-1961) Demokrat Parti'nin kurucularından Adnan Menderes, CHP'den ayrılmış bir milletvekili olmasına rağmen halk tarafından bir kurtarıcı olarak görülüyordu. Tekparti döneminde siyasetin kıyısında kalmış olan geniş kesimler, DP'nin kurulmasıyla birlikte kendilerini ayağına gelinen bir güç olarak algılamaya başladılar.

olarak kullandığı bu sorundaki ısrarı ve kararlılığı sonucunda, Kıbrıs, bağımsızlığına 1960'ta Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında yapılan antlaşmalarla ve bazı egemenlik yetkilerinden yoksun yapay bir devlet olarak kavuştu.

DP iktidarı içeride de Türkiye'yi hızla Batı'ya eklemleyecek adımlar attı. ABD yardımları, başlangıçta yine ABD'li uzmanların öngördüğü biçimde kullanıldı. Devlet, o güne kadar ulusal sanayileşmenin en önemli göstergesi sayılan demiryollarından ve verimsiz görülen sanayi yatırımlarından vazgeçerek kamu kaynaklarını karayolları ve diğer altyapı hizmetlerine yönlendirdi. Karayolları, yine ABD'den satın alınan motorlu taşıtlarla köylünün ve ürünün kente ve pazara ulaşımını kolaylaştırdı; ABD'den satın alınan üretim fazlası traktörlerin tarıma girişi iyi hava koşullarının da yardımıyla tarımsal üretimi artırdı. 1946'da 1000 civarında traktörün bulunduğu Türkiye'de bu sayı on yıl içinde, 1955'te 43.000'e ulaştı. Bu gelişmeler, o dönemde nüfusun yüzde 80'ini oluşturan ve yüzyıllardır neredeyse sadece kendi geçimini sürdürmek üzere ekip biçen köylülerin artık ürününü satarak zenginleşmesini sağladı. Bu zenginleşme, ulusal düzeyde bir zenginleşmeyi doğurdu, kişi başına gelir büyük ölçüde arttı, nüfus artışına rağmen yaşam standardı hem köylerde, hem de kentlerde yükseldi.

Bu genel refah artışı içinde, küçük bir kesim toplumun geri kalanından farklılaşarak hızla zenginleşti. Bu kesim, kamu yatırımlarını gerçekleştirmeyi üstlenen aileler ile, özellikle Çukurova'da pamuk üretimini tekeline almış olan ailelerden oluşuyordu. Bunlar belli bir zenginleşmeden sonra önce sanayi, sonra bankacılık sektörüne yöneldiler. Bu kârlı faaliyetler, bankacılık, sigorta, ticaret ve sanayi alanlarının hepsinde birden faaliyet gösteren "aile holdingleri"nin

Karanlıkta Uyananlar (1965) Ertem Göreç'in (d. 1933) yönettiği filmde, İstanbul'da bir fabrikada yaşanan grev anlatılırken, aynı zamanda o yıllarda işçi sınıfının yaşam koşulları ve kültürüne de ayna tutuluyordu. Film, Türk sinemasının ilk grev filmi olarak tarihe geçti.

Mübeccel Kıray
(d.1923)
Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ni 1944'te bitiren Mübeccel Kıray Türkiye'de sosyolojinin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Kentlerde ve kırsal alanlarda toplumsal değişimi ve bu değişimin yol açtığı sonuçları inceleyen alan araştırmalarıyla tanındı.

doğmasıyla sonuçlandı. Bu gelişme, bu yeni kesimin çıkarları doğrultusunda, "tarım ülkesi" rolünün terkedilmesine ve Türkiye'nin sanayiye yönelmesini sağladı.

1950'lerin ortalarında, hava koşullarının kötüleşmesi ve Türkiye tarımına alternatif olan Avrupa ülkelerinin ekonomilerini toparlaması nedeniyle ekonomideki büyüme durdu. Bu süreçte sadece bağışlanan askeri araç gerecin onarılması ve yenilenmesi için değil, alınan makine ve traktörlerin yedek parçaları için de ABD'ye bağımlı duruma gelen Türkiye ekonomisi, aldığı borçları ödeme zamanı geldiğinde krize girdi. Başlangıçta köylüler başta gelmek üzere büyük bir halk desteğini arkasına almış olan DP yönetimi, bu desteği kaybetmemek için liberal politikadan ödün vererek korumacı önlemlere yöneldi ama başarılı olamadı. ABD hükümeti ve uluslararası kuruluşlar, Türkiye'ye planlamayı zorunlu kılan bir istikrar programı uygulaması gerektiğini bildirdiler, ancak bunun uygulanmasında da gecikildiği anlaşıldı.

Bu gelişmelere, siyasal yaşamdaki kriz eşlik etti. DP iktidarı, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması talebiyle yola çıkmış olmasına rağmen 1955'ten sonra baskıcı bir yönetime dönüştü. Soğuk Savaş koşullarında bütün dünyada kışkırtılan antikomünizm, oy kaygısıyla siyasette dini öğeleri de kullanmaya başlayan DP iktidarı döneminde doruğa varmıştı. Ama DP bunun da ötesine geçerek, tekparti yönetiminin zihniyetini ve uygulamalarını benimsedi, parti içi muhalefet de dahil olmak üzere her türlü muhalefeti sindirmeye yöneldi. Basını ve üniversiteleri, bürokrasi ve orduyu denetim altına almak için çeşitli baskıcı düzenlemeler benimsedi. Sınırlandırılan siyasal faaliyetler ise Nisan 1960'ta bütünüyle yasaklandı ve diğer partilerin siyasal faaliyetlerini soruşturmak üzere bir Tahkikat (Soruşturma) Komisyonu kuruldu.

Çukurova, sadece Türk burjuvazisinin bir kuşağını değil, Yaşar Kemal (d. 1922) gibi dünya edebiyatının en büyük isimlerinden birini de doğurdu. Yazarın ilk cildi 1955'te yayımlanan *İnce Memed* adlı romanı, 50'ye yakın dile çevrildi.

Süleyman Demirel-Keban Barajı
Demokrat Parti döneminde Devlet Su İşleri genel müdürlüğü yapan ve bu görevi sırasında barajların yapımıyla doğrudan ilgilenen Süleyman Demirel (d. 1924), bu ilgisini 1965'te başbakan olduktan sonra da sürdürdü. Düşüncesi 1930'lara uzanan Keban Barajı, 1974'te açıldığında o güne kadar Türkiye'de inşa edilen en büyük baraj olma özelliğini taşıyordu. Demirel 1993-2000 adasında 9. cumhurbaşkanı olarak görev yaptı.

Gelin
(1973)
Türkiye'de sinemanın başlıca ustalarından sayılan Ömer Lütfi Akad'ın (d. 1916), dönemin en önemli toplumsal sorunlarından biri olan köyden kente göçü konu aldığı Gelin-Düğün-Diyet üçlemesinin bu ilk filmi, gelin gittiği ailenin büyük kente göçmesiyle adeta ikinci göçü yaşayan bir kadının ayakta kalma mücadelesini anlatır.

27 Mayıs (1960)

Böyle bir ortamda, ordu içinde bir grup, DP iktidarını sona erdirmek üzere bir askeri darbe yapmaya karar verdi. Ordu, 1945'ten sonra köklü bir değişim geçirmiş, yüzyıl başında benimsenen Prusya modelinin yerini ABD modeli almış, önemli sayıda genç subay NATO ve ABD eğitiminden geçmişti. Bu modernleşme, İttihat ve Terakki döneminden miras kalan siyasal kültürle birleşince, demokratik olmayan bir yönetime karşı askeri bir darbe düşüncesi meşruluk kazanmıştı. Darbe 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirildi. Askeri yönetim sırasında DP kapatıldı, Cumhurbaşkanı Bayar da dahil olmak üzere önde gelen DP yöneticileri askeri mahkemede yargılandı. "Suçlu" bulunan Başbakan Menderes ile iki bakanı Eylül 1961'de idam edildi. Askeri yönetim, parlamento seçimlerinin yapıldığı Ekim 1961'de sona erdi ve Türkiye, halkoylamasıyla kabul edilen yeni bir anayasa altında yeniden çokpartili siyasal hayata geçti.

Buna karşılık, 27 Mayıs darbesi ile Türkiye yeni bir yol ayrımına gelmişti. Benimsenen yeni düzenin ana çizgileri, siyasette demokratikleşme, ekonomide ise ithal ikameci modeldi. Darbenin ardından hazırlanan anayasa, Türkiye'yi dönemin siyasal ve ekonomik gereklerine uygun bir şekilde biçimlendirecek nitelikteydi. Türkiye, 1961 Anayasası ile, bir dizi yeni kavram ve kurumla tanıştı: Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla, ekonomi yönetimi siyasetçilerin elinden alınarak, oy kaygısı gütmeden uluslararası ve ulusal çıkarları dengelemeye çalışan teknokratların yönetimine bırakıldı. Hukuk alanında, yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek ve siyasi partiler için yargılama yeri olmak üzere Anayasa Mahkemesi kuruldu. 27 Mayıs darbesini yapan ordunun sivil yönetim

Belgin Doruk ve Ayhan Işık

Yeşilçam filmlerinin yarattığı star kültürünün en ünlü ve tipik iki temsilcisi, Belgin Doruk (d. 1936) Hollywood salon filmlerinin yerli versiyonlarından Küçük Hanımefendi filmlerinden bir sahnede. Bir yarışmayı kazanarak oyunculuğa başlayan ve 200'den fazla filmde başrol oynayan Ayhan Işık (1929-1979), Yeşilçam'ın krize girmesiyle birlikte, diğer pek çok ünlü sinema oyuncusu gibi, şarkıcılığı da deneyecekti.

üzerinde nüfuzunun korunmasını sağlamak üzere Milli Güvenlik Kurulu oluşturuldu. Siyasal iktidarın yönlendirme ve baskılarından korumak amacıyla radyo ve televizyon kurumu ile üniversiteler özerk hale getirildi. Öte yandan, kişisel hak ve özgürlüklerin yanı sıra ekonomik ve sosyal haklar da geniş kapsamlı bir biçimde tanındı ve güvence altına alındı.

27 Mayıs düzenlemelerinin ardından ekonomide planlamaya dayalı ithal ikameci sanayileşme modeline geçildi. İthal ikameci model, enerji, hammadde ve ara malların büyük ölçüde dışarıdan satın alınmasına, buna karşılık asıl olarak iç pazar için üretim yapılmasına dayanıyordu. 50'li yıllarda izlenen politikalar hem sanayiye yatırım yapabilecek bir özel kesimi, hem de nüfus artışı ve tarımda makineleşme sonucunda köyden kente göçün yarattığı bir işgücünü ortaya çıkarmıştı. 60'lı yıllarda dayanıklı tüketim malları ile otomotiv sektöründe yoğunlaşan sanayileşme, köklü ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurdu: Kentli bir işçi sınıfı gelişti, aynı zamanda yedek işgücünü oluşturan geniş bir hizmet sektörü oluştu; iç pazar için üretim, satın alma gücüne sahip tüketicilerin varlığını gerektirdiğinden, maaşlar ve sendikal hakların korunması sayesinde ücretler yükseldi, refah bütün topluma yayıldı.

Hareketlenen Türkiye

Uluslararası düzeyde Yumuşama ile eşzamanlı olan bu gelişmeler, Türkiye'de sol düşünceye o zamana kadar hiç sahip olmadığı bir kitlesellik kazandırdı. 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) sınıf temelli bir siyaset yapması, Türk siyasal yaşamını derinden etkileyecekti. Var olan ve daha sonra kurulan

Hürriyet

2057 yağma ve tahripçi yakala

Üsküdara götürülüp Selimiye kışlasına yerleştirilen

Bunlar As. Ceza Kanununa göre muhakeme olunacaklar

Yol kazasında bir erkekle bir çocuk, kasa altında ezilerek de bir gece bekçisi öldü

B.M.M. 12 eylülde içtimaa çağırıldı

Hürriyet gazetesi

1 Mayıs 1948'de yayımlanmaya başlayan *Hürriyet*, Türk basın tarihinde bir dönüm noktası oluşturdu. O zamana kadar her biri bir siyasal çizgiyi savunan gazetelerden farklı olarak, "partiler üstü", bol fotoğraflı, magazin ve sansasyon ağırlıklı bir gazetecilik anlayışını Türkiye'ye getirdi ve sürdürdü. Gazetenin Kıbrıs konusunda ve 1955'te İstanbul ve İzmir'de çoğu Rumlara ait olan mal, okul ve kiliselerin yağmalandığı 6-7 Eylül olaylarındaki tutumu, bu anlayışın hâlâ tartışılan ilk örneklerindendi.

İzmir Fuarı
Osmanlı döneminin en önemli sanayi ve ticaret kentlerinden olan İzmir'de bir fuar düzenlenmesi düşüncesi 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya atılmıştı. 1936'da uluslararası bir ticaret fuarına dönüşen İzmir Fuarı, en parlak yıllarını 1960'larda yaşadı. Fuar çeşitli ülkelerin ürünlerini tanıtmasının yanı sıra gelişen Türkiye sanayisinin de ürünlerini sergilediği bir ortamdı.

partiler, dayandıkları sınıfların ve onların değerlerinin sözcülüğünü açıkça üstlenmeye başladılar. Bunun sonucunda, kurulduğu günden itibaren bürokrasinin ve okumuş orta sınıfın temsilcisi olan CHP kendisini "ortanın solu" olarak yeniden tanımlayacaktı. Buna karşılık, köylülüğe, küçük esnafa ve büyük burjuvazinin bir kesimine dayalı DP geleneğini devralan Adalet Partisi (AP) "milliyetçi-muhafazakâr" olduğunu ilan etti.

AP'nin yüzde 52 oy alarak tek başına iktidar olduğu 1965 seçimlerinde TİP de 15 temsilci ile grup kurarak parlamentoya girdi. Sendikaların da toplumsal ve siyasal yaşamda söz sahibi olmaya başladığı bu dönemde, öğrenci gençlik başta olmak üzere daha önce siyasal yaşamın dışında kalmış olan grup, sınıf ve düşüncelerin katılımıyla zengin ve canlı bir demokratik ortam oluştu.

Bu ortamda hemen bütün görüş ve hareketlerin üzerinde birleştiği tek konu, ulusal bir dava olarak algılanan Kıbrıs konusu oldu. 1960 anlaşmaları ile oluşturulan yapay devletin fiilen ortadan kalkması ve Kıbrıslı Türklere yönelik katliamlar, Türkiye'nin 1964'te garantör devlet olarak adaya müdahale etme kararı vermesine neden olmuştu. ABD Başkanı Johnson'ın Türkiye'yi müdahaleden vazgeçirmek üzere gönderdiği ve Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığını açıkça ve kaba bir biçimde vurgulayan Johnson Mektubu ise, o güne kadar dost ve müttefik olarak algılanan ABD'ye bakışta önemli bir değişikliğe yol açtı.

Bu değişiklik, yükselmekte olan 68 Hareketi'nin bir parçası olan öğrenci gençlikte, antiemperyalizm olarak kendini gösterdi. Kurtuluş Savaşı'nı 20. yüzyılın ilk antiemperyalist ulusal bağımsızlık savaşı olarak benimseyen öğrenci gençlik, 60'lı yılların koşullarında, ABD emperyalizmine karşıtlığı, sosyalist düşünceyle

Resimlerinde olduğu gibi şiirlerinde de halk sanatının zengin motiflerini özgün bir biçimde bir araya getiren Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975), bunları Anadolu insanını ve yaşamını betimlemek için kullanmıştı. Eyüboğlu'nun resminde, gecekondular, Anadolu'nun renk cümbüşünü yansıtır.

birleştirdi. Böylece, öğrenci hareketi, başlangıçta, Türkiye'ye gelen 6. Filo'ya karşı gösterilerde olduğu gibi ABD'ye karşı ulusal bir tepki olarak gelişti. Ama bir süre sonra, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gençlik hareketinin şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışılmasının da etkisiyle, öğrenci gençliğin bir bölümü silahlı mücadeleyi benimseyen siyasal hareketlere yöneldi.

Kıbrıs sorunu ve Johnson mektubu, siyasal iktidarın ve bürokrasinin ABD algılamasını da değiştirdi. ABD'nin eski teknolojili silah ve araçgereçleriyle donatılmış olan ve bunları onarmak ya da yenilemek için ABD yardımına ihtiyaç duyan ordu, bağımlılığının farkına vardı. Hükümet, ABD bağımlılığını gözden geçirerek çoktaraflı bir dış politika yürütmeye yöneldi. Daha Menderes hükümeti döneminde, krizden çıkmak için sessiz biçimde SSCB'yle ilişkileri yumuşatmak üzere başlatılan girişimler sonuçlandırıldı ve bu ülkenin Türkiye'nin büyük kamu yatırımlarını üstlenmesi sağlandı. Üçüncü Dünya ve özellikle Ortadoğu ülkeleri ile 1950'li yıllarda bütünüyle koparılan ilişkileri onarmak üzere girişimlerde bulunuldu. 1959'da Yunanistan başvurmuş olduğu için başvurulan AET ile 1963'te Ortaklık Anlaşması uyarınca kurumsallaştırılan ilişkiler, anlaşma yükümlülüklerinin yerine getirilmemesine rağmen, geliştirilmeye çalışıldı.

Bütün bu açılım çabalarına karşın, ABD'ye ekonomik ve askeri bağımlılık 1960'lar boyunca sürdü. İthal ikameci modelin uygulanabilmesi, Türkiye'nin dışsatım gelirlerinden sonra ikinci kalemi oluşturan ABD yardımına bağlıydı. 1960'larda Almanya'ya işçi göçünün sağladığı dövizin bir ölçüde hafiflettiği bu bağımlılık, 1970'lerde patlak veren dünya kriziyle birlikte Türkiye'nin de ciddi bir krize girmesine yol açtı.

Zeki Müren
(1931-1996)
Türk sanat müziğinin son büyük bestecisi olarak kabul edilen Zeki Müren, aynı zamanda güçlü sesiyle bu müziğin en büyük icracılarından biriydi. Zeki Müren konserlerine kendi tasarladığı giysilerle çıkar ve her konserini bir şova dönüştürürdü.

Lumière kardeşlerin 1895'te Paris'te gerçekleştirdikleri ilk sinema gösterisiyle başladığı kabul edilen sinema, 20. yüzyıla damgasını vuran sanat, endüstri ve ticaret dallarından biri oldu. Işık, hareket, gerçeklik izlenimi ve görüntülerin birleştirilmesine dayanan sinema, yeni bir anlatım aracı olarak, yüzyıl boyunca, anlatanları ve kendisine anlatılanları derinden etkiledi. Bu özgün anlatım aracının gerçek zaman ve mekândan farklı bir zaman ve mekân kavramına dayalı olması, herhangi bir gerçeği ya da düşü sonsuz çeşitlilikte ama sanki gerçekmişçesine sunabilmesi, yeri ve zamanı önceden belirlenen ama katılanların rastlantısal olduğu kitlesel birer ayin gibi izlenmesi, sinemanın büyüsünü oluşturdu. Bu büyü, sinemanın, daha ilk yıllarından başlayarak, sadece Avrupa ve ABD'de değil, dünyanın pek çok ülkesinde kârlı bir endüstri ve ticaret dalına dönüşmesine yol açtı.

Türkiye'de de film gösteriminin 1896, sinema işletmeciliğinin 1908 gibi erken tarihlerde başlamasına rağmen, sinemanın bir endüstriye dönüşmesi 1947'den sonra oldu. O tarihe kadar sinemacılık, Avrupa ve ABD filmlerinin yanı sıra, özellikle savaş sırasında Avrupa filmlerinin yerini alan Mısır filmlerinin gösterimine dayanıyordu. 1948'de yerli filmlerin gösteriminden alınan vergi önemli ölçüde indirilince, film yapımında olağanüstü bir artış gerçekleşti. 1917-1947 arasında toplam 58 film çevrilmişken, 1947-1956 arasında 359 film çevrildi; sonraki yıllarda bu sayı yılda 100-200'leri buldu.

Bu sayısal artış, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de, sinemanın "ticari film" ve "sanat filmi" olarak iki karşıt kutba ayrılmasına neden oldu. Beyoğlu'nda, film dışalım şirketlerinin ve yerli film yapımcılarının bürolarının bulunduğu Yeşilçam sokağı, ezici çoğunluğu sanat değeri taşımayan ticari filmlerden oluşan Türk sinemasının simgesine dönüştü. Yeterli sinema bilgisi, altyapı ve teknik olanaklar olmadan çevrilen bu filmler, Türkiye'nin her yerine dağılmış binlerce açık ve kapalı sinemada milyonlarca kişi tarafından izleniyordu. Yeşilçam filmleri, bir sinema kültüründen çok, Türkiye'yi birkaç on yıl boyunca oyalayan bir "star kültürü"nün oluşmasına yol açtı.

Türkiye'de "sanat olarak sinema"nın serüveni ise sancılı oldu. Yapımcıların çabuk ve ucuza çekilen kârlı filmleri yeğlemesi gibi parasal, stüdyoların kapasitelerinin birkaç kat üzerinde kullanılması gibi teknik olanaksızlıklar, piyasadan kaynaklanan engelleyici koşullardı. Bunlara, devletin sinemayı eğitim, parasal ve teknik yardım gibi yollarla desteklemek bir yana, sansür aracılığıyla kösteklemesi de eklenince, bu alandaki çabalar bireysel başarılar olmaktan öteye gidemedi.

1970'lerin ortalarında, siyasal ve toplumsal yaşamın gerginleşmesinin de etkisiyle, ama özellikle televizyonun yaygınlaşması sonucunda, Türk sineması her açıdan ciddi bir krize girdi. Ticari bir faaliyet olarak sinemacılık kârlı bir iş olmaktan çıktı: 1970'te 2500 açık ve kapalı sinema salonu ve yılda 250 milyon sinema seyircisi varken, 1979'da salon sayısı 1200'e, izleyici sayısı ise 80 milyona düşmüştü. Kriz, 1990'larda Hollywood endüstrisinin mutlak egemenliğine boyun eğilerek atlatıldı. Böylece, 1960'ların görkemli anıtlarını oluşturan sinema salonlarının yerini, Hollywood şirketler zincirine bağlı, içinde çok sayıda salonun bulunduğu "sinema kompleksleri" aldı. Sinema endüstrisi ise, simgesi olan Yeşilçam'la birlikte dağıldı. Yükseliş döneminde çevrilen Yeşilçam filmleri, 90'larda "yükselen" özel televizyon kanallarına tekrar tekrar gösterecekleri ucuz malzeme oluşturdular. Sanat olarak sinema ise, giderek artan uluslararası destek ve işbirliği olanakları sayılmazsa, bireysel bir çaba olarak varlığını sürdürdü.

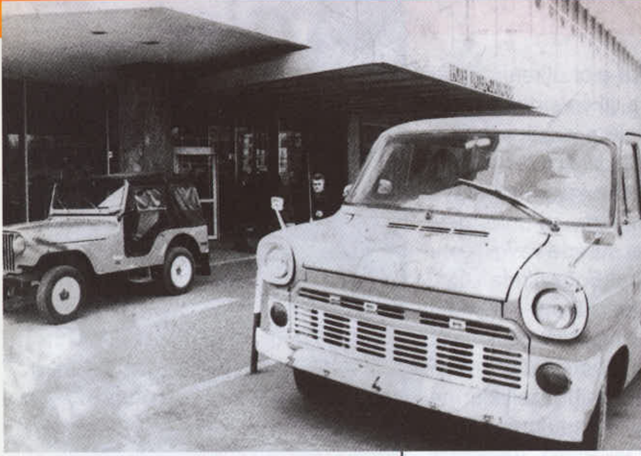

17. yüzyıldan başlayarak İngiltere, Hollanda, Fransa gibi ülkelerde kâr ortaklığı biçiminde yarı-kamusal girişimler olarak ortaya çıkan şirketler, 19. yüzyılda günümüzdeki anonim şirketlere dönüşmüştü. Böylece küçük sermaye birikimleri bir araya getirilerek büyük sermaye gerektiren yatırımları gerçekleştirme olanağı doğuyordu. Yüzyılın sonunda, daha küçük sermaye paylarıyla daha büyük alanları denetlemeye olanak veren dikey bütünleşmeyi sağlayacak olan holding kavramı doğdu ve holdingler kısa sürede yaygınlaştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk şirket, İstanbul Boğazı'nda yolcu taşımacılığı yapmayı amaçlayan Şirket-i Hayriye idi. Bunu Bank-ı Osmani ve Aydın-İzmir Demiryolu Şirket-i Osmaniyesi izledi; ama şirketlerin asıl artışı İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşti. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, 1926'da çıkarılan Türk Ticaret Kanunu şirketleri çeşitli özelliklerine göre tanımladı ve anonim şirket kuruluşunu Bakanlar Kurulu'nun iznine bağladı, holdingleşmeyi ise öngörmedi. Cumhuriyetin ilk yıllarında 200 kadar anonim şirket kuruldu, ancak 1930'lu yıllarda dünya ekonomisinin durumu ve izlenen iktisat politikaları şirketleşmeyi büyük ölçüde zorlaştırdı, bu yüzden 1943 yılında faaliyette bulunan şirket sayısı 170'lere düştü. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte şirketleşme hızlandı ve yılda ortalama 30 yeni anonim şirket kurulur oldu. 1957'de Türk Ticaret Kanunu ekonomide yaşanan gelişmeler sonucu değiştirildi ve anonim şirket kurmak kolaylaştırıldı. Bu yıldan itibaren her yıl kurulan şirket sayısı hızla arttı ve 1963'ten sonra da holdingler ortaya çıkmaya başladı.

Türkiye'nin Koç Holding ile birlikte en büyük sermaye gruplarından biri olan Sabancı Holding'in serüveni, hem cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisinin anlamlı bir tablosunu, hem de bu tabloda şirketlerin rolüne iyi bir örnek oluşturur. Holdingin kökenleri Hacı Ömer Sabancı'nın 1920'li yıllarda Adana'da pamuk ticaretine başlamasına uzanıyordu. 1930'larda pamuk işleyen bir çırçır fabrikasına ortak olan Hacı Ömer Sabancı'nın sanayi alanına asıl girişi 1943 yılında Türk Nebati Yağlar Fabrikası'na ortak olmasıyla başladı, bunu 1946'da satın alınan ikinci bir yağ fabrikası izledi. 1948'de aralarında Hacı Ömer Sabancı'nın da yer aldığı Adanalı ve Kayserili bir grup yeni sanayici Akbank adlı bir banka kurdu. Sabancı ertesi yıl, Çukurova bölgesinde bin hektar büyüklüğündeki ilk tarım arazisini satın aldı. 1950'de Adanalı Sapmaz ailesiyle birlikte bir un ve çırçır fabrikası, bir de Bossa tekstil fabrikasını kuran Hacı Ömer Sabancı, 1950'li yıllarda Çukurova bölgesinde yeni tarım arazileri aldı ve yeni fabrikalara ortak oldu ya da fabrika açtı. Bu yıllar, ailenin Türkiye'deki gelir ve refah artışına bağlı olarak hızla zenginleştiği bir dönemdi.

1950'lerin sonunda Bossa şirketinin bütün hisselerini ele geçiren Hacı Ömer Sabancı, Akbank'ın da sahibi oldu. Sabancı ailesinin sahibi ya da büyük ortağı olduğu şirketler 1967'de holding biçiminde yeniden örgütlendi ve holding sentetik ve yapay elyaf, kâğıt, plastik sektörlerinde yeni sanayi tesisleri kurdu. 1972'de çimento, 1973'te kord bezi, 1974'te lastik alanında yeni yatırımlar yapan Sabancı Holding, aynı yıl merkezini Adana'dan İstanbul'a taşıdı. 1980'lerde yabancı sermaye ile ortak girişimler gerçekleştirdi ve faaliyet alanını, otomotiv, gıda, otelcilik, bilişim sektörlerini de içerecek biçimde genişletti. 1990'larda büyümeyi sürdüren Sabancı Holding büyük mağazacılık ve enerji alanlarına da girdi, uluslararası ortaklıklarını geliştirdi. Bugün, holding bünyesinde Sabancı Vakfı'na ait bir üniversite vardır. Sabancı Holding, 1990'ların sonunda, dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel biçimde, Türkiye pazarında faaliyet gösteren şirketlerini yabancı sermaye ortaklıklarına dönüştürdü, buna karşılık dünyanın en büyük kimya şirketlerinden biri olan Dupont ile yarı yarıya ortak olarak dünya pazarları için çeşitli ülkelerde üretim yapmaya başladı. Holding bünyesindeki Akbank ise dünyanın en büyük 500 bankasından biridir.

İstanbul'da 15-16. yüzyıllarda Boğaz'daki kayıkların iskelede bekleyerek dolunca hareket etmesi ve bir ücret karşılığında yolcu taşımasıyla başladığı sanılan "dolmuş" uygulaması, modern dönemde motorlu taşıtlarla sürdü. Dolmuş, yola çıkışı bir tarifeye bağlı olmayan, dolunca hareket eden ve aynı hat üzerinde yolcu taşıyan küçük taşıtlardan oluşan bir toplu taşıma sistemi olarak yerleşti. Dolmuşu otobüs, metro, tren gibi diğer toplu taşıma sistemlerinden ayıran bir diğer özellik, kamuya ya da özel sektöre ait olan büyük ve merkezi bir yapı oluşturmaması, küçük girişimciler tarafından işletilmesiydi. Merkezi toplu taşıma sistemlerinin gelişkin olduğu, bunun yanında özel otomobillerin de yaygın olarak kullanıldığı gelişmiş ülkelerde rastlanmayan dolmuş, Üçüncü Dünya'ya özgü bir taşıma sistemi olarak belirdi. Minibüs, dolmuş sistemi içinde yer almakla birlikte kendine özgü özellikleri olan bir taşıt türüydü.

1960'ların ortalarına kadar sadece dışarıdan satın alınan otomobillerin bulunduğu Türkiye'de, motorlu taşıtların üretilmeye başlamasıyla "minibüs" dönemi de başladı. Küçük boyutlarda bir otobüs olarak tasarlanan ve bu amaç için özel olarak üretilen bu taşıt, kentlerin içinde ve kentlerle yakın çevresindeki kırsal yerleşimler arasında son derece elverişli bir araç olarak hızla yaygınlaştı. Bu yaygınlaşmada hızlı ve çarpık kentleşmenin büyük rolü vardı. Köyden kente hızlı ve yoğun göçün sonucunda kentlerin çevresinde oluşan gecekondu semtlerini kent merkezlerine bağlayan minibüs hatları, bu semtlerin gelişmiş banliyölere dönüşmesinin ardından da varlığını korudu. Bir sektör olarak minibüsçülük de aynı sürecin bir başka sonucu olarak ortaya çıktı. Küçük bir birikime ve şoförün emeğine dayalı bir girişim olarak minibüs şoförlüğü, yeni kentliler için cazip bir iş olanağı sağlıyordu.

Minibüslerin yaygınlaşmasıyla birlikte, özellikle büyük kentlerde bir "minibüs kültürü" doğdu. Bazı yönleri hâlâ yaşayan bu kültürün tipik özelliği, bir ortaklık, bir dayanışma duygusunun varlığıydı. Bu, hem aralarında kişisel tanışıklık bulunmayan ve sadece o yolculukta rastlantısal olarak bir araya gelen yolcular arasında, hem de yolcularla minibüs şoförü arasında her yolculukta yeniden üretilen bir dayanışmaydı. Minibüsün en arka koltuğundan gönderilen paranın elden ele ve kaybolmadan şoföre kadar ulaşması, para üstünün de aynı yöntemle geri dönmesi bunun tipik bir göstergesidir. Öte yandan, minibüs yolcusuyla şoför arasında, özellikle trafik polisi karşısında güçlü bir dayanışma vardır: Ayakta yolcu alan minibüs şoförü "Şu polisi atlatana kadar çöküver be abi" dediğinde, yolcu bugün bile polise görünmemek için çömelir.

Minibüs kültürünün bugün tarihe karışan bir öğesi ise 60'lı yılların sonunda yükselen arabesk müzikti. Arabesk müzik de, tıpkı minibüsün kendisi gibi, kır ile kent, Doğu ile Batı arasında Türkiye'ye özgü bir bileşimi yansıtıyordu. Uzun yıllar boyunca devlet radyo ve televizyonunda görmezden gelinen, hatta yasaklanan bu müzik, kendisini kentten dışlanmış hisseden gecekondulunun evinde olduğu gibi, minibüsçünün de minibüsünde yaşama olanağı bulmuştu. Daha 70'lerin başında minibüslerde müzik çalınmasının yasaklanmasına rağmen, bu yasak ancak arabesk müziğin etkisini yitirdiği 90'larda uygulanabilecekti.

yön bildirgesi

20 Aralık 1961 günü yayımlanmaya başlanan *Yön* dergisinin ilk sayısında 164 imza ile yer alan bildirge

(...)

Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz. (...)

Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri sayıyoruz. (...)

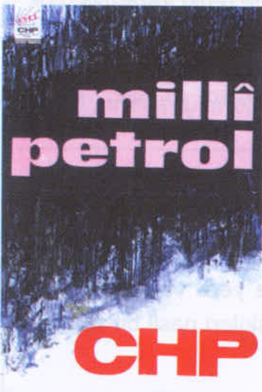
Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla artırmayı, iktisadi hayatı bütünüyle planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere maletmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz. (...)

Yeni devletçiliği, yukarda belirttiğimiz amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken şuurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz.

iki açı

Türkiye'de 12 Eylül darbesine kadar resmi bayram olarak kutlanan 27 Mayıs darbesi hakkında iki farklı görüş kökleşti. Bir görüşe göre, 27 Mayıs, seçimle işbaşına gelmiş bir iktidarı deviren ve kendisinden sonraki darbelere de kapı açarak demokrasinin kökleşmesini önleyen bir darbeydi. Diğer görüşe göre ise, 27 Mayıs, antidemokratik uygulamaları denetlenemeyen bir iktidara karşı, demokratikleşmeyi sağlayan meşru bir müdahaleydi.

- İlk görüşü savunanlar kimler olabilir? Görüşlerini hangi gerekçelere dayandırıyor olabilirler?

- İkinci görüşü savunanlar kimler olabilir? Görüşlerini hangi gerekçelere dayandırıyor olabilirler?

tarihçi gözüyle

Tanımlayıcı bilgiler

Sözlük nedir?

Sözlük maddesi nedir?

Bir sözlük maddesi nasıl çözümlenir?

Yandaki sözlük maddelerinde dil açısından yer verilen unsurlar nelerdir?

Yandaki sözlük maddelerinde tarihsel açıdan hangi unsurlar bulunmaktadır?

Yandaki sözlük maddelerinde siyasal ve ideolojik açıdan hangi unsurlar bulunmaktadır?

Sözlükleri tarihsel bağlam içine oturtmak

Yandaki TDK sözlükleri aynı maddeyi neden farklı tanımlamaktadır?

Bu farklılıklar, sözlüklerin mi, yoksa kavramların mı değiştiğini göstermektedir? Neden?

anlatılan dönemde

Türkiye 1963'te Ortaklık Anlaşması'nı yaptığında Avrupa Ekonomik Topluluğu daha 1957 Roma Antlaşması ile kurulmuş olan çok yeni bir oluşumdu ve Avrupa devletlerinin birçoğu da henüz AET'den uzak duruyordu. Türkiye'nin bu girişimi o dönemde içeride tepki yaratmış, çok farklı toplumsal kesimler ve siyasi çizgiler "Onlar ortak, biz pazar" sloganıyla bu girişime karşı çıkmıştı. Böyle bir dönemde Türkiye'nin AET'ye üyelik hedefini taşıyan bu girişiminin nedenlerini araştırın.

tarih ve yaşam

Ailenizden ya da çevrenizden, doğduğu yerden başka bir yerde yaşayanların oranını biliyor musunuz? Doğduğu yerden başka yere yerleşenler ile doğduğu yerde kalanların kişisel tarihleri ile aile ilişkileri nasıl bir farklılık gösteriyor?

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 1944

Türk i. 1. Beyaz ırkın Alpli kolundan pek eski ve ileri kültürlü, yiğit, ağır başlı, yurtsever ve yüce gönüllü geniş bir budun, ki çok eski çağlardan beri Orta Asya'daki ana yurdundan dünyanın her tarafına dalga dalga yayılmak ve devletler kurmak suretiyle tarihin gidişine defalarca yön vermiştir; bugün Balkanlardan Çin içlerine kadar yerleşmiş bulunuyor. 2. Bu budundan olup Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşıyan ulus. 3. Bu budundan ve bu ulustan olan kimse. 4. Bu budundan olmadığı halde Türkiye Cumhuriyeti'nde yurttaş olan kimse. 5. (İsim takımlarında) Türkiye veya Türkler. *Türk suları. Türk dili.*

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 6. Baskı, 1974

Türk. Öz. a. Eski ve zengin kültürü, yiğitliği, ağırbaşlılığı, yurtseverliği, gönül yüceliğiyle tanınan, çok eski çağlardan beri ana yurdu olan Orta Asya'dan türlü yönlere yayılarak büyük devletler kuran, bugün Balkanlardan Çin içlerine kadar uzanan alanda yerleşmiş büyük bir soy adı ve bu soydan olan kimse: "Ne mutlu Türküm diyene!" –Kemal Atatürk. 2. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ulus ve bu ulustan olan kimse. 3. Ad tamlamalarında Türkiye, Türk ulusu: *Türk suları. Türk dili.*

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 7. Baskı, 1983

Türk. öz. a. 1. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse: "Ne mutlu Türküm diyene!"- Atatürk. 2. Asya ve Doğu Avrupa'da yaşayan, Türkçenin çeşitli lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse.

Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'ünün genel ağdaki sürümü; (13.03.2004)

Türk

1. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse: "Ne mutlu Türküm diyene!" - Atatürk. 2. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse: "Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur." - M. E. Yurdakul.

1945 İkinci Dünya Savaşı'nın sonu

1945 ENIAC'ın deneme çalışmaları

1945 George Orwell/ Hayvan Çiftliği

1947 Truman Doktrini/ Kominform'un kurulması

1948 Marshall Planı

SSCB'nin Berlin ablukası

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

1948 İlk "Büyük Patlama" kuramının ortaya atılması

1948 Albert Camus/ Veba

1948 Vittoria de Sica/ Bisiklet Hırsızları

1948 Sait Faik Abasıyanık/ Lüzumsuz Adam

1948 Türkiye'de Milli Kütüphane'nin kurulması

1949 Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması

1949 İki ayrı Almanya'nın kuruluşu

1949 Avrupa Konseyi/ NATO/ COMECON

1949 Jean Paul Sartre/ Özgürlüğün Yolları

1950 Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi

1950 Le Corbusier/ Çhandigarh kent planı (Hindistan)

1950 Roger Vadim/ Ve Tanrı Kadını Yarattı

1952 Samuel Beckett/ Godot'yu Beklerken

1953 Stalin'in ölümü; Kruşçev'in SBKP 1. sekreterliğine getirilmesi

1953 DNA'nın yapısının çözülmesi

1953 ABD'de renkli televizyon yayınının başlaması

1954 SEATO'nun kurulması

ABD'nin Guatemela'ya müdahalesi

Fransa'nın Çinhindi'ndeki sömürgelerinin bağımsızlığını kabul etmesi

Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin silahlı mücadeleyi başlatması

1954 Çocuk felci aşısının geliştirilmesi

1954 ABD'de ilk nükleer denizaltının geliştirilmesi

1955 Bandung Konferansı

Bağdat Paktı/ Varşova Paktı

Türkiye'de 6-7 Eylül olayları

1956 Macaristan ayaklanmasının bastırılması

1956 İyon mikroskobunun geliştirilmesi

1956 İlk video kayıt aygıtının geliştirilmesi

1957 Avrupa Ekonomik Topluluğu -Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

1957 İlk bilgisayar programlama dili FORTRAN'ın geliştirilmesi

1957 Leonard Bernstein/ Batı Yakasının Hikâyesi

1957 Boris Pasternak/ Doktor Jivago

1957 Noam Chomsky/ Anlamsal Yapılar

1958 ABD'de Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi NASA'nın kurulması

1958 Stereo plakların üretilmesi

1958 Claude Levi-Strauss/ Yapısal İnsanbilim

1959 Günther Grass/ Teneke Trampet

1959 Alain Resnais/ Hiroşima Sevgilim

1960 U-2 Casus uçağı krizi

Türkiye'de 27 Mayıs darbesi

1960 ABD'de lazerin bulunması

1961 Berlin duvarının yapılması

ABD'de Kennedy'nin başkan seçilmesi

Küba'da Domuzlar Körfezi çıkartması

Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşu

1962 Küba füze bunalımı

1962 Aleksandr Soljenitsin/ İvan Denisoviç'in Bir Günü

1963 Kennedy'nin öldürülmesi

Türkiye-AET Ortaklık Antlaşması

1964 Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme isteği ve Johnson mektubu

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması

1964 IBM System/360'ın geliştirilmesi

1964 Gellmann'ın quarklar teorisini geliştirmesi

1965 ABD'nin Vietnam Savaşı'nı başlatması

ABD'de Malcolm X'in öldürülmesi

ABD'de ırk ayrımcılığının kaldırılması

1965 Üç boyutlu fotoğrafın geliştirilmesi

1965 Video teybin geliştirilmesi

1966 SSCB'nin gönderdiği Luna-9'un aydan TV görüntüleri göndermesi

ABD'nin gönderdiği Gemini 12'nin uzayda güneş tutulmasını görüntülemesi

1967 Arap-İsrail savaşı

1967 SSCB'nin gönderdiği Venera 4'ün Venüs'e ulaşması

1967 İlk kalp nakli ameliyatı (Christian Bernard)

1967 Gabriel Garcia Marquez/ Yüz Yıllık Yalnızlık

1967 İlk rock müzikali Hair

1968 1968 Hareketi'nin doruğa çıkması

Prag Baharı ve SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali

Martin Luther King'in öldürülmesi

ABD'de Nixon'ın başkanlığı

Vietnam'da Tet saldırısı

1968 Stanley Kubrick/ 2001: A Space Odyssey

1968 Norman Mailer/ Gecenin Askerleri

1969 İslam Konferansı Örgütü'nün kurulması

1969 ABD'den Neil Armstrong'un Ay'a ayak basması

1945 sonrasında kurulan dünya düzeninde hemen bütün ülkelerin yaşadığı umut ve refah yıllarını, 1970 ve 1980'lerde yaşanan kriz yılları izledi. Kriz, en genel olarak, üretimden, üretilenlerin paylaşılmasından ve bu paylaşma sürecinde yaşanan çatışmalardan kaynaklanıyordu.

Umut ve refah yıllarında, üretim ve paylaşım, eskiden olduğunun aksine, sömürge sahibi devletler arasında değil, bağımsız devletlerden oluşan bir dünya sisteminde yapılmaya başlamıştı. Bağımsız devletler, gönüllü ve barışçı biçimde yer aldıkları bu sistem içinde, daha fazla üretmek ve paylaşımda daha fazla yer almak için yarışıyorlardı. Bu yarış hem ekonomik, hem de siyasal kararlarla sürdürülüyordu.

Sanayi Devrimi ile başlayan ve hep daha fazla üretmeye, daha fazla tüketmeye ve daha fazla kâra dayanan bu üretim tarzı, 1960'ların sonunda kâr oranlarının bir kez daha düşmesiyle yeni ve derin bir krize girdi. Maliyetlerin ücretler başta olmak üzere çeşitli etkenlerle yükselmesi ve uluslararası pazarda rekabetin gelişmesi kârları düşürüyordu. Yüz küsur yıl boyunca yerleşen barışçı ve ilerlemeci siyasal ve toplumsal değerler ise, kârların ne pahasına olursa olsun artırılmasını engelliyordu. İki yüz yıldır bu üretim tarzı üzerinde şekillenmiş olan dünya, bu açmaz karşısında, ekonomik krize eşlik eden bir siyasal ve toplumsal krizin yanı sıra, bir değerler krizine de girdi.

70'li yıllar boyunca, ekonomik krizin daha önceki daralmalar gibi gelip geçici olacağı düşünüldü ve buna uygun önlemler alınmaya çalışıldı. 1980'lerde, krizin geçici olmadığı anlaşıldığında, devletler, siyasal ve toplumsal sonuçları ne olursa olsun, ekonomik sistemi kurtarma kaygısıyla hareket etmeye başladılar. Bu, Batı ülkelerinde sosyal devlet ya da

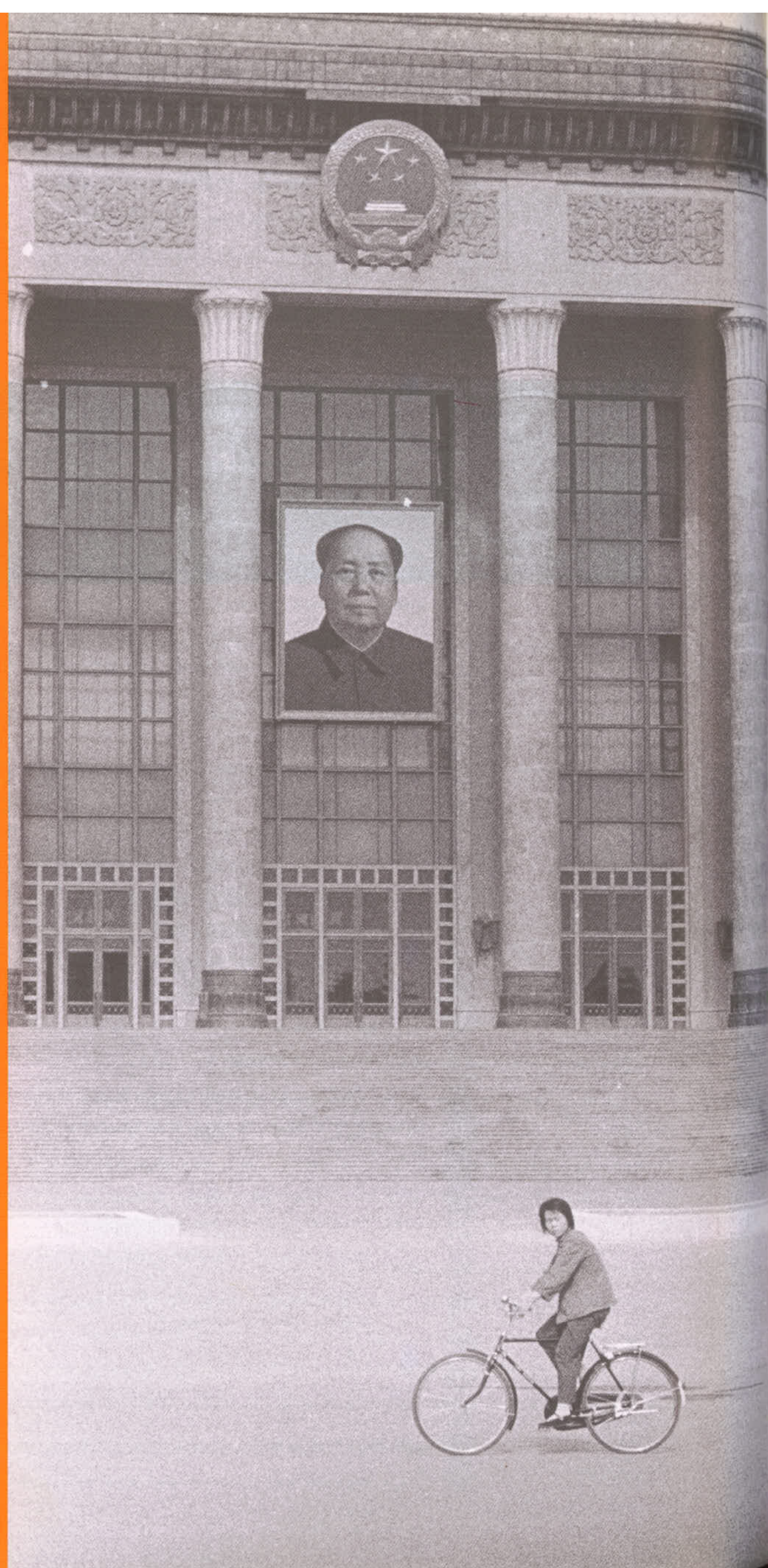
dördüncü bölüm | kriz yılları

refah devleti olarak anılan ve göreli olarak bütün toplumsal sınıfların lehine olan uygulamaların terk edilmesi ve ülke çıkarları adına ulusal ve uluslararası pazarlarda sermayenin çıkarlarının korunması anlamına geliyordu. İşçi sınıfı başta olmak üzere bu önlemlerden olumsuz biçimde etkilenen sınıflar ise, kazanılmış haklarını ve ortak çıkarları ileri sürdüler ama bunları korumayı başaramadılar.

Aynı başarısızlığı Üçüncü Dünya ülkeleri de yaşadı. 1945 sisteminde kendilerine vaat edilen eşit egemenlik ilkesine sarılarak adil bir uluslararası düzen talep eden bu devletler, kriz sırasında, ne eşit ne de egemen olduklarını gördüler. Bir yandan ne kadarının ABD ve diğer güçler tarafından desteklendiği bilinmeyen darbeler, iç savaşlar ve toplumsal hareketlerle baş etmeye çalışırken, diğer yandan da fırsat bulduklarında ulusal çıkarlar adına birbirlerine saldırmaktan kaçınmadılar.

Krizler, sosyalist blok olarak adlandırılan ülkeleri de derinden etkiledi. Bu ülkeler gerek içsel nedenlerle, gerekse dünyaya gittikçe daha fazla eklemlenmelerinin sonucu olarak, kapitalist sisteme alternatif oluşturma özelliklerini yitirdiler ve kriz yıllarını "sosyalizmin krizi" olarak yaşadılar. Bunun sonucu, sosyalist rejimlerin çökmesi ve bu ülkelerin dünya pazarına dahil olması oldu.

Bütün bu gelişmeler, bütün dünyada siyasal ve toplumsal krizi derinleştirdi. 19. yüzyıl başından beri ikna ve zor yoluyla egemen kılınan liberal değerlere karşı yaygın ve derin bir kuşku belirdi. Siyaset, siyasal yapılar, mevcut toplumsal kurumlar, ahlaki değerler ve hatta insanlığa bütün ideolojilerden bağımsız bir ilerleme vaat eden bilim sorgulanmaya başladı.

1970'lerin dünyası

1970'li yıllar başladığında dünya o döneme kadar hiç olmadığı ölçüde belirsizliklerle doluydu. 1945 sistemi siyasi ve ekonomik açıdan aksamaya, sistemin her iki bloktaki güvencesi olan ABD ve SSCB siyasi ve ahlaki güvenilirliklerini yitirmeye başlamıştı. Yeryüzündeki devletlerin önemli bir bölümü, uluslararası düzende yeni arayışlara yönelmişti. Buna karşılık, 68 yenilgisinin umutsuzluğa düşürdüğü eski toplumsal hareketler zayıflamış ve farklı yönlere savrulmuştu. Dünya, 70'li yılları şaşkınlık içinde geçirdi.

Süper Güçler Gerilerken...

70'lerin başında, ABD, dünya sisteminde başat güç olmanın gereklerini yerine getirememeye başlamıştı. Vietnam savaşında girdiği çıkmaz nedeniyle ciddi biçimde sarsılmış, silahlanmaya ve uzay araştırmalarına ayırdığı büyük kaynaklar ise ekonomisindeki bozulmayı şiddetlendirmişti. ABD, bu koşullarda giderlerini karşılamak üzere altın karşılığı bulunmayan para basmaya yöneldi. 1945 sisteminde doların dünya parasına dönüşmüş olması nedeniyle, bu durum, ABD ekonomisindeki bir krizi derhal dünya krizine dönüştürebilecekti.

Aynı dönemde SSCB de 1945'teki konumunu yitirmeye başlamıştı. 1917'de kapitalizme alternatif olarak ortaya çıkan SSCB, 1945'ten sonra kapitalist dünya ile eklemlenmeye başlamış, 1970'lerde dünya siyasal sisteminin ayrılmaz bir parçası olmuştu. ABD ile askeri ve siyasal rekabeti, bu devletin ekonomisi üzerinde artan bir yük oluşturuyordu. Kapitalist ülkelerde gerçekleştirilen teknolojik atılımı gerçekleştiremeyen Sovyet ekonomisi, 1970'lerde içsel bir krize girdi.

Mao Zedong'un portresi önünde bir Çinli, 1976.

Mao Zedong
(1893-1976)
1935'ten ölümüne kadar Çin Komünist Partisi'nin lideri olan Mao, Çin'in ve dünyanın önde gelen Marksist kuramcı, asker ve devlet adamlarından biriydi. Geleneksel Çin düşüncesinin ve Marksizmin kendine özgü bir bileşimini Çin'in özel koşullarına uyarlayan Mao'nun görüşleri, dünya sosyalist hareketini farklı yönlerde etkiledi; süreç içinde değişen uygulamaları ise özellikle Çin'de derin tepkiler doğurdu.

Böylece, 1945 sisteminin büyük güçleri, adeta büyüklüklerinin kurbanı olarak, ulusal ve uluslararası düzeyde gerilemeye başladılar. Bu olumsuz gelişmeler, ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi sonucunu doğurdu. Bunun ilk önemli adımı, silahların azaltılması konusunda yapılan SALT I anlaşması oldu. Bunu, SSCB'nin öteden beri önerdiği Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) toplanması izledi. Hazırlıkları iki yıl süren ve Arnavutluk dışındaki bütün Avrupa devletleri ile ABD ve Kanada'nın katıldığı konferans 1 Ağustos 1975'te Helsinki Sonuç Belgesi'nin ilanıyla sonuçlandı. Helsinki Sonuç Belgesi, 1945 sisteminin temel ilkelerini bir kez daha doğruluyor, bu ilkeler çerçevesinde iki blok arasında karşılıklı güvenin artırılmasını ve ekonomik, kültürel, insani alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini öngörüyordu.

İdi Amin
(1924/1925-2003)
1962'de bağımsızlığına kavuşan Uganda'da 1971'de askeri darbeyle iktidara gelen İdi Amin, hemen hiç öğrenim görmemişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin safında savaştıktan sonra askerlikte yükseldi. Darbeden sonra Uganda'da keyfi ve zalim bir yönetim kurdu. 1979'da, Tanzanya'nın desteklediği ulusçu Uganda gerillaları tarafından devrildi.

Yeni Güçler, Taze Güçler...

70'lerin dünyasında öne çıkanlar ise, 1945'te yenik ya da ezik olan Almanya ve Japonya ile Çin başta olmak üzere Üçüncü Dünya ülkeleriydi. Almanya, önce Marshall yardımı, ardından da Avrupa Topluluklarının da katkısıyla, umut ve refah yıllarını güçlü bir ekonomik atılım içinde geçirmiş, bir kez daha sadece Avrupa'nın değil, dünyanın başlıca ekonomik güçlerinden birine dönüşmüştü. Bu gücü siyasal bir güce dönüştürecek ilk adım, Almanya Başbakanı Brandt'ın 1970'te SSCB ile Avrupa'daki sınırları tanıyan bir antlaşma yapması oldu. Brandt'ın 1971'de Berlin'in statüsüyle ilgili Dört Büyükler Anlaşması'nın yapılmasını sağlaması da, Almanya'nın İkinci Dünya

Paris'te Son Tango
(1972)
İtalyan yönetmen Bernardo Bertolucci'nin (d. 1940), Paris'te geçen kısa süreli bir aşk öyküsünü anlattığı film, karakterlerin iç dünyasının etkili dışavurumu kadar, sinemada o dönemde hâlâ tabu sayılan erotik anlatımıyla da sinema dünyasını sarstı ve bazı eleştirmenler tarafından erotik sinemanın ilk başyapıtı olarak kabul edildi.

Savaşı'ndan kalan en büyük siyasi sorunlarından birinin çözülmesi anlamına geliyordu. Bu sayede, her iki Almanya da, aralarında diplomatik ilişki kurulduktan sonra 1973'te Birleşmiş Milletler'e katıldı.

Savaşın ardından ABD'nin mutlak denetimi altına giren ve yeniden askeri bir güç olması titizlikle engellenen Japonya da, umut ve refah yıllarında "mucize" olarak nitelenen bir teknolojik ve ekonomik atılım içine girmişti. Japonya, bu dönem boyunca herhangi bir siyasal uzlaşmazlığa taraf olmaktan kaçındı. Yüzyıl başında saldırgan bir politika izlemesine neden olan hammadde eksikliğini, eğitim ve teknoloji alanındaki olağanüstü çabasıyla gidererek, ABD de dahil olmak üzere dünya pazarında ucuz ve kaliteli ürünleriyle vazgeçilmez bir yer edindi.

Çin de muazzam kaynakları, insan gücü ve SSCB'ye alternatif siyasal tavrı nedeniyle 70'li yıllarda yeni bir güç odağı olarak belirdi. Çin'in 1971'de Birleşmiş Milletler'e üye olması ve Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını elde etmesi, uluslararası siyasi gelişmeler bakımından önemli bir dönüm noktası oldu. ABD Başkanı Nixon'un 1972'de Çin'i ziyaret etmesi ise ABD ile Çin arasında yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Birbirinden farklı gelişmişlik düzeyleri, farklı siyasal ve toplumsal yapılarıyla Üçüncü Dünya ülkeleri de 70'lerin dünyasında belirleyici bir rol oynayabildiler. Üçüncü Dünya'nın sanayileşen bir bölümü ekonomik birer güce dönüştü. Bu grupta yer alan Brezilya, Güney Afrika Cumhuriyeti, İsrail gibi ülkelere, 70'lerin ortalarından itibaren "Asya mucizesi" diye anılan bir atılım yapan Güneydoğu Asya devletleri eklendi.

Yukio Mişima
(1925-1970)
Japonya'ya egemen olan Batı taklitçiliğine tepki duyarak geleneksel Japon değerlerine yönelen Yukio Mişima, dünya dillerine çevrilen yapıtlar verdikten sonra, paramiliter bir örgüt kurdu; bir askeri karargahı basıp Japonya'nın silahsızlanmasını öngören anayasayı eleştiren bir konuşma yaptı ve ardından geleneksel Japon harakiri yöntemiyle kendisini öldürdü.

Sydney Opera Binası (1973)
Danimarkalı mimar Jørn Utzon'un (d. 1918) tasarımı olan binanın yapımına 1957'de başlanmıştı. Çeşitli sorunlar nedeniyle Utzon'un projeden çekilmesinden sonra 1973'te tamamlanabilen bina, 20. yüzyılın ikon haline gelmiş en güzel yapılarından biri olarak nitelendi ve Utzon'a, 2003'te, mimarinin Nobel'i sayılan Pritzker Mimari Ödülü'nü kazandırdı.

Üçüncü Dünya'nın 70'li yıllardaki asıl etkisi ise, daha adil bir dünya sistemi için birlikte hareket ederek uluslararası örgütlerin çalışmasını yönlendirmesi oldu. 77'ler Grubu olarak anılan ülkeler, daha 1964'te BM Genel Kurulu'na bağlı sürekli bir organ olan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın kurulmasını sağlamışlardı. Kalkınmayı hızlandırmak için uluslararası ticareti geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmakla görevli bu organ, 70'li yıllarda, izlediği neoliberal politikaları azgelişmiş ülkelere dayatmaya başlayan IMF ve Dünya Bankası karşısında alternatif bir platform oluşturdu. "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" programı çerçevesinde üretilen politikalar bu organla sınırlı kalmadı, BM organlarının ve uzmanlık kuruluşlarının çalışma ve kararlarını da yönlendirdi. Ancak, dünya ekonomisini bu çalışmalar değil, "Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü"nün (OPEC) 1973'te aldığı zam kararı değiştirecekti.

Ve Alternatif Güçler...

Devletlerarası sistemde yaşanan bu gelişmelerin ön plana çıktığı 70'li yıllar boyunca, birbiriyle bağlantılı olan, ancak gerek önemleri, gerekse aralarındaki bağlantılar ancak 90'larda fark edilecek olan başka süreçler de yaşandı.

Bunların başında, çokuluslu ya da ulusötesi şirketler olarak adlandırılan ekonomik ve siyasal güç odaklarının dünya sisteminde etkili birer güce dönüşmesi geliyordu. Çok sayıda ülkede faaliyet gösteren bu şirketler, çıkarlarını korumak üzere özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin iç işlerine

Rolling Stones
1963'te kurulan rock topluluğu, 1970'li yılların ikinci yarısına kadar radikal şarkı sözleri ve sıra dışı yaşam tarzlarıyla ilgi olduğu kadar tepki de topladı. Kendisini izleyen daha sarsıcı yeni müzik akımlarına ve gruplarına rağmen, "rock tarihinin yaşayan efsanesi" sıfatıyla müzik yapmayı sürdürdü.

doğrudan ya da kendi hükümetleri aracılığıyla artan ölçüde karışmaya başladılar. Bu durum 70'lerin dünyasında siyasi ve ahlaki açıdan olduğu kadar hukuksal açıdan da tepkiyle karşılandı.

Bir diğer gelişme, 1968'de küresel bir niteliğe kavuşan toplumsal hareketlerin, güçlerini ve ivmelerini yitirmelerine rağmen, küresel kimliklerini güçlendirmeleriydi. İnsan hakları, çevre, kadın sorunları gibi alanlarda 70'li yıllarda hızla yaygınlaşan sivil toplum kuruluşları, ulusal değil, uluslararası düzeyde faaliyet göstermeye yöneldiler.

70'lerde ortaya çıkan bir başka eğilim, yine 1990'larda ve sonrasında ulus-devletlerin sorgulanmasına yol açacak olan ulus altı kimliklerin ön plana çıkmaya başlamasıydı. 1970'li yıllar, 1789'dan beri ilk kez, yerel, cemaatçi ve dinsel hareketlerin ciddi bir itibar kazanmaya başladığı bir dönem oldu.

1970'ler, insanlığın dünyayı algılamasında çok önemli bir değişikliği de beraberinde getirdi. Doğaya egemen olan insanlığın, kendisinin de bir parçası olduğu doğayı yok etmekte olduğunun farkına varıldı. Böylece, daha önceleri basit bir kirlenme sorunu olarak görülen çevre sorunu, giderek artan bir ölçüde etik ve siyasal bir soruna dönüştü. Öte yandan, çevre ulusal sınırlarla bölünmediği için, gerek sorunun ele alınışı gerekse çözüme yönelik hareketler en başından itibaren küresel nitelik kazandı.

Leyla Halit
(d. 1944)
Toprakları İsrail tarafından işgal edilince başka Arap ülkelerine göç etmek zorunda kalan yüz binlerce Filistinliden biri olan Leyla Halit, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde okurken Filistin direniş hareketiyle tanıştı, 1968'de Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'ne katıldı, 1969'da katıldığı bir uçak kaçırma eylemiyle bütün dünyanın ilgisini Filistin sorununa çekti. Ertesi yıl başarısız bir uçak kaçırma eyleminde yakalanacak, Londra'da hapis cezasına çarptırılacak, ama bir süre sonra serbest bırakılacaktı.

mercek

üniversite sisteminin yaygınlaşması

Kökleri 11. yüzyıla giden ama modern anlamıyla 19. yüzyılda beliren üniversiteler, 20. yüzyılın başında bütün dünyada bazı ortak özellikler gösteriyordu. Bu özelliklerin başında, her ülkedeki üniversitelerin sayıca az olması ve nüfusun çok küçük bir bölümünün üniversiteye gitmesi geliyordu. Üniversiteler, görünüşte bilgi ve yetenek sahibi olan herkese açıktı ve üniversite bitirmek, hangi toplumsal sınıftan gelirse gelsin herkese yüksek bir toplumsal statüye sahip olma şansını veriyordu. Bununla birlikte, bilgi ve yetenek, çoğunlukla üniversite öncesinde iyi bir eğitim almayı gerektirdiğinden, üniversiteye gidebilenler genellikle seçkinlerin çocuklarıydı. Böylece, üniversite sistemi, alt ve orta sınıfların en iyi çocuklarının yükselmesini, üst ve yönetici sınıfların çocuklarının ise babalarının statülerini koruyup sürdürmesini sağlayan bir işlev görüyordu. Kadınlar ise, toplumsal yaşamın diğer birçok alanında olduğu gibi, üniversitelerde de çoğunlukla az sayıda ve etkisizdiler.

1945 tarihi, üniversite sistemi bakımından da bir dönüm noktası oluşturdu. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bütün dünyada benimsenen kalkınma politikaları, eğitimin bütün aşamalarında olduğu gibi, üniversitede de etkilerini gösterdi. İlköğretimin nüfusun bütününe yayılmasına, ortaöğretimin yaygınlaştırılmasına paralel olarak, üniversite de ilk defa gerçek anlamıyla bütün sınıfların çocuklarına açıldı, diğer bir deyişle demokratikleşti.

Bu süreci belirleyen iki temel dinamik vardı: Bir yandan gerek gelişmiş (ya da merkez), gerekse azgelişmiş (ya da çevre) ülkelerde, büyüyen kamu sektörü de, özel sektör de daha fazla nitelikli işgücüne ihtiyaç duymaya başlamıştı. Diğer yandan ise, yine kalkınma politikalarının sonucunda bütün sınıfların göreli bir refaha kavuşması, alt ve orta sınıfların da daha iyi bir yaşam ümidiyle çocuklarını üniversiteye gönderebilmelerine olanak sağladı. Bunun sonucu da, üniversiteye ya da genel olarak yükseköğretime talebin artması ve bu talebi karşılamak üzere, mevcut üniversitelerin kontenjanlarını genişletmesi ve yeni üniversitelerin kurulması oldu. Böylece, 1950'de bütün dünyada yaklaşık 7 milyon olan öğrenci sayısı, 1960'ta yaklaşık 11 milyona, 1970'te ise 27 milyona yükseldi.

Bütün ülkelerde gözlenebilen bu sayısal artış ve demokratikleşmenin ilk önemli sonucu 68 Hareketi idi. Ama uzun vadeli daha önemli bir sonuç, üniversitenin, toplumsal hiyerarşiyi belirlemedeki işlevinin değişmesi oldu. Artık herkes üniversiteye gidebildiğinden, üniversite bitirmek, seçkinlerin arasına katılmanın yolu olmaktan çıktı. Bu, yine bütün dünyada eğitimin kalitesinin düştüğü gerekçesiyle üniversite sisteminde reform girişimlerine yol açtı. Refah devletinin krize girdiği dönemde, reform, üniversiteyi piyasa koşullarına uydurmak yönünde oldu. Üniversitelere sağlanan kamu kaynaklarının azaltılması sonucunda üniversiteler hem kaynak yaratmak, hem de mezunlarına iş bulmak üzere özel sektörle yakın ilişkiler kurmaya ve birbirleriyle rekabet eden kurumlara dönüşmeye zorlandılar. Bu rekabet, hem her ülkedeki üniversiteler arasında, hem de dünya ölçeğindeki üniversiteler arasında bir tür hiyerarşinin doğmasını sağladı, koşullara uyum gösterebilen "iyi" üniversiteler diğerlerinin arasından sivrildiler. Öte yandan, yine bütün dünyada üniversitenin paralı hale getirilmesi eğilimi belirdi. Böylece, üniversite öğretiminde kitleselleşme devam ederken, demokratikleşme sona erdi, hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde toplumsal hiyerarşiyi düzenleme işlevi "iyi" üniversitelere geçti.

helsinki sonuç belgesi

Katılan devletler, (...)

Barışa, güvenliğe ve adalet ile dostça ilişkiler ve işbirliğinin sürekli gelişmesine bağlılıklarını yeniden açıklayarak;

Halkların çıkar ve özlemlerini yansıtan bu bağlılığın her katılan devlet için geçmişteki deneyimlerin ışığı altında bugünkü ve gelecekteki sorumluluğunu oluşturduğunu kabul ederek;

Birleşmiş Milletler'e üye oluşlarına uygun olarak ve Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkeleri uyarınca, uluslararası barış, güvenlik ve adaletin güçlenmesinde ve uluslararası sorunların çözülmesi ve devletler arasında dostluk ilişkilerinin ve işbirliğinin geliştirilmesinde Birleşmiş Milletler'in rolünün ve etkinliğinin artırılmasında tam ve canlı desteklerini yeniden açıklayarak;

Aşağıda yer alan ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun olan ilkelere hep birlikte bağlı olduklarını ve bu ilkelerin uygulanmasında Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkeleri uyarınca davranma yolundaki ortak iradelerini belirterek;

Büyüklüğü, coğrafi konumu ve ekonomik gelişme düzeyi ya da siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemi ne olursa olsun, her devletin tüm öteki katılan devletlerle ilişkilerinde, tümü birincil önem taşıyan ve karşılıklı ilişkilerini yönetecek olan aşağıdaki ilkelere saygı göstermeye ve bunları uygulamaya koymaya kararlı olduklarını ilan ederler:

1. Egemen eşitlik, egemenliğin özündeki haklara saygı
2. Kuvvet kullanma tehdidine başvurmaktan ve kuvvet kullanmaktan kaçınma
3. Sınırların dokunulmazlığı
4. Devletlerin toprak bütünlüğü
5. Uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü
6. İçişlerine karışmama
7. Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü de dahil, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı
8. Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini belirlemeleri
9. Devletler arasında işbirliği
10. Yükümlülüklerin uluslararası hukuka göre iyi niyetle yerine getirilmesi

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Helsinki Zirvesi, 1 Ağustos 1975.

iki açı

Bütün insanlığın ortak sorununu oluşturan çevre sorunu, 1970'li yıllardan başlayarak, kalkınmacı kaygılar ile çevreci kaygıları karşı karşıya getirdi. 1987'de benimsenen "sürdürülebilirlik" ilkesi bu iki karşıt görüş arasında bir uzlaşma arayışının sonucuydu.

• "Kalkınma" sorununu çevre sorunundan öncelikli bir sorun olarak gören ülkeler hangileri olabilir? Bu görüşün dayanakları neler olabilir?

• "Çevre" sorununu kalkınma sorunundan daha temel bir sorun olarak gören ülkeler hangileri olabilir? Bu görüşün dayanakları neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Yandaki ilk metin, "gelecekbilimci" Alvin Toffler'in 1974'te yazdığı *Ekonominin Çöküşü: Eko-Spazm* adlı kitabından alınmıştır. Diğer metin ise, BM Genel Kurulu'nun 12 Aralık 1974'te kabul ettiği Devletlerin Ekonomik Hak ve Ödevlerine İlişkin Yasa'nın maddeleridir.

Bu iki metin ışığında aşağıdaki sorulara yanıt arayın:

1. Çokuluslu şirketlerin ulus-devletlere karşı sadakat bağıyla bağlı olmaları mümkün müdür? Neden?
2. Ulus-devletlerle çokuluslu şirketlerin çıkarları uzlaşmakta mı, yoksa çatışmakta mıdır? Neden?
3. Toffler'a göre gelişmekte olan ülkeler çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini bir düzene oturtmak gerektiğinin farkındadır, ama gelişmiş ülkeler henüz farkında değildir. Bunun nedeni sizce ne olabilir?
4. Sizce yandaki genel kurul kararına hangi devletler olumlu, hangileri olumsuz oy vermiş olabilir? Neden?

anlatılan dönemde

20. yüzyıl başından itibaren giderek daha geniş bir katılıma ve izleyiciye kavuşan spor yarışmaları, hemen bütün ülkelerde toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline geldi. Bu yarışmalar içinde dört yılda bir yapılan Olimpiyat Oyunları ile futbolda Dünya Kupası özel bir önem kazandı. Öte yandan, bu gelişmeyle birlikte, spor bir endüstriye dönüşürken, bu alanda önemli bir yer tutan propagandanın yerini de reklam almaya başladı. Uluslararası spor yarışmalarından herhangi birini seçerek, yarışmalardan önce, yarışmalar sırasında ve sonrasında propaganda ve reklam unsurlarını araştırın.

tarih ve yaşam

Çevrenizde, 1970'li yıllarda yetişkin olan kimselere, 1970'lere ilişkin izlenimlerini sorun. 70'li yıllar deyince ilk olarak neler hatırlıyorlar? Hatırladıkları dünyaya mı, Türkiye'ye mi, yoksa kendi özel tarihlerine mi ilişkin? Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

ulus-devletler

Ulus-devletler, sanayi-ötesi topluma geçişten kaynaklanan temel sorunları çözmekten acizdir. Ekonomik açıdan, ulus-devletler, sanayi devriminin ürünüdürler. Ve bu açıdan işlevlerini tamamlamış bulunmaktadırlar. Bu kavram, gelişimini tamamlamış sanayi ülkelerinde (gelişmekte olan bölgelerde değilse bile) artık demode olmuştur. Gelecekte, belki tamamen ortadan kalkmayacaktır ama gücünden çok şeyler kaybedecektir. Aslında, şu an bile oldukça zayıflamış bulunmaktadır. (...) Dünya ekonomisinin tekrar istikrara kavuşmasında anahtar durumunda olanlar, çokuluslu şirketlerdir. Yaşam standardının yükseltilmesi veya yok edilmesi; global bilincin artırılması veya otoriter yönetimlerin yaygınlaşmasında etkili olacak büyük potansiyele sahiptirler. (Tokyo'da konuştuğum büyük bir Japon şirketinin yöneticisinin bana söyledikleri şöyleydi: "Ortada bir tek çokuluslu şirket olsaydı, birçok sorunu kolaylıkla çözebilirdik.")

Çokuluslu şirketlerin yöneticileri, bankerler ve diğer parababaları, Pravda karikatürlerinde gördüğümüz gibi şeytani yaratıklar değildirler. Hepsi de ITT'nin Şili örneğinde olduğu gibi casus veya karşı devrimci sabotajcılar da değildir. Bunlar, sadece, dünyanın en büyük kanun boşluğundan yararlanan yatırımcı, yönetici ve planlayıcıdırlar ve bunun sonucunda, dünya ekonomisini sarsarlar.

Çokuluslu şirketlerin birçoğu, içinde yaşadıkları ülkelerin yaşam standartlarının gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bazıları, çevrelerine sanayi-üzeri, insani çalışma kalıplarını tanıtmışlar, diğer bazıları da, belli bir dereceye kadar, iş ortamını demokratikleştirmişlerdir. Ama eğer büyük boyutlu dış etkenlerce, devamlı sarsılmayan, istikrarlı bir düzen istiyorsak, çokuluslu şirketleri bir düzene oturtmak zorundayız. Gelişmekte olan ülkeler bunun farkındadır. Sıra, gelişmiş ülkelerin de bunun farkına varıp, uygun hareket tarzını seçmelerine gelmiştir.

devletlerin ekonomik haklarına ve ödevlerine ilişkin yasa

Madde 1- Her devletin, kalkınma iradesine uygun şekilde, dışarıdan herhangi bir şekilde müdahale, zorlama ya da tehdit olmadan, siyasi, toplumsal ya da kültürel sistemini seçmede olduğu kadar ekonomik sistemini seçme konusunda da egemen ve devredilmez hakkı vardır.

Madde 2-

1- Her devletin, bütün zenginliği, doğal kaynakları ve ekonomik etkinlikleri üzerinde, zilyetlik, kullanma ve tasarruf etme de dahil, tam ve sürekli egemenliği vardır ve onu serbestçe kullanır.

2- Her devlet,

a. Kendi ulusal yetkisi dahilindeki yabancı yatırımları kendi yasa ve nizamlarına göre ve öncelikli ulusal hedeflere uygun olarak düzenleme ve onlar üzerinde yetki kullanma hakkına sahiptir. Hiçbir devlet yabancı yatırımlara tercihli davranış uygulamaya zorlanamaz.

b. Her devlet, kendi ulusal yetkisi dahilindeki çokuluslu şirketlerin etkinliklerini düzenleme, denetleme ve bu etkinliklerin kendi yasalarına, kurallarına ve nizamlarına uymasını, ekonomik ve sosyal politikalarına uygun olmasını sağlayacak önlemler alma hakkına sahiptir. Çokuluslu şirketler ev sahibi devletin içişlerine karışmayacaktır. Her devlet bu altparagrafta belirtilen haklarını kullanırken, egemen haklara tam saygı gösterme koşuluyla, diğer devletlerle işbirliği yapmalıdır.

c. Her devlet yabancı malların mülkiyetini millileştirme, kamulaştırma veya devretme hakkına sahiptir; bu takdirde, bu önlemleri alan devlet ilgili yasa ve nizamlarını ve bağlantılı gördüğü bütün koşulları dikkate alarak, uygun bir tazminat vermelidir. Tazminat sorununun uyuşmazlığa yol açtığı herhangi bir durumda, uyuşmazlık, millileştirmeyi yapan devletin yasalarına göre ve o devletin mahkemeleri tarafından çözülecektir. (...)

PUMPS CLOSED
OPEN - 1PM - 2PM DAILY ONLY
SORRY
3.00
LIMIT
your car
to the man
who wears
the star
TEXACO

ekonomik kriz ve refah yıllarının sonu

Dünya ekonomisi, 1945'te başlayan uzun dönemli büyümenin ardından, 1960'lı yılların sonunda yeni bir daralma dönemine girmişti. Daralma, maliyetleri düşürecek yeni bir teknolojik atılım yapılmadığı halde gittikçe daha fazla üreticinin dünya pazarına girmesi sonucunda kârların düşmesinden kaynaklanıyordu. Dünya krizi, ABD'nin 1971'de doların altınla bağına son vermesi ve ardından 1973'te OPEC'in petrol fiyatını olağanüstü ölçüde artırması ile patlak verdi.

Krizden Kazananlar, Kaybedenler

ABD, Vietnam savaşının da etkisiyle içine girdiği daralma sürecinde, Bretton Woods sistemiyle üstlendiği rolü yerine getiremez hale gelmişti. Umut ve refah yıllarında, bütün dünyaya, kendisine satacakları ABD doları karşılığında standart bir altın ödemesi yapacağına dair söz vermiş olmasına karşılık, 70'lerin başında bu sözü yerine getiremeyecek durumdaydı. ABD, 1971'de, doların altın karşılığında değiştirilmesine son verildiğini açıklayarak tek taraflı olarak sistemin iflasını ilan etti. Bu ABD'ye büyük bir rahatlık sağlarken, ulusal zenginliklerini ABD dolarıyla oluşturan devletlere de ciddi bir yük getirdi.

Böyle bir uluslararası ekonomik ortamda, asıl olarak Ortadoğu ülkelerinin üye olduğu OPEC'in petrol fiyatlarını aşırı bir biçimde yükseltmesi, dünya ekonomisinin petrol enerjisine bağımlı olması nedeniyle, kısa sürede krize yol açtı. OPEC kararının açıklanan gerekçesi, Batılı devletleri İsrail'i desteklemekten vazgeçmeye zorlamaktı. Ancak bu karar, İsrail'i neredeyse

Petrol krizi sırasında bir benzin istasyonu, Boston, Şubat 1974.

Margareth Thatcher
(d. 1925)
1979'da, Avrupa'nın ilk kadın başbakanı olan Thatcher, Muhafazakâr Parti'nin lideri olarak, 20. yüzyılda birbiri ardına üç seçim kazanan ilk başbakan unvanını da aldı. Dış politikada İngiltere'nin 19. yüzyıldaki üstünlüğünü yeniden kurmaya yönelik bir çizgi izlerken, içeride kamu kuruluşlarını, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal alanları özelleştirmesi ve sendikaların etkinliklerini sınırlandırması nedeniyle "Demir Leydi" olarak anıldı.

Milton Friedman
(d.1912)
1976'da Nobel İktisat Ödülü'nü kazanan ABD'li iktisatçı, devletin ekonomideki rolünün, piyasadaki para miktarını denetlemekle sınırlı olması gerektiğini, bunun dışındaki her türlü devlet müdahalesinin, doğal ekonomi yasalarını bozacağını savundu. Friedman'ın görüşlerini ilk uygulayan, Sili'deki cunta rejimiydi. Sili deneyiminin mutlak bir başarısızlığa dönüşmesine karşın, Friedman'ın reçetesi 1980'lerde, Türkiye dahil pek çok ülkede uygulamaya kondu ve neoliberalizm sık sık Friedmancılık olarak anıldı.

koşulsuz olarak destekleyen ABD'den çok, Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkelerini etkiledi. Sanayi üretimindeki petrol bağımlılığı bütün üretim maliyetlerini derhal yükselttiği gibi, özellikle Batı ülkelerinde ulaşım büyük ölçüde özel otomobillere dayalı olduğundan, benzin fiyatlarındaki olağanüstü artış, kentlerin olağan yaşamını alt üst etti. OPEC'in 1973 sonbaharında aldığı yüzde 70 kararıyla yetinmeyerek, yıl sonunda bu kez yüzde 130 artış kararı alması krizi iyice keskinleştirdi.

Buna karşılık, 1929 krizinden farklı olarak, petrol krizi, herkesin birden kaybetmesine değil, tam aksine bazılarının kazanmasına neden oldu. Kazananların başında, petrol ihraç eden ülkeler geliyordu. Suudi Arabistan başta olmak üzere bu ülkeler, "petrodolar" olarak anılan kazançlarını Batı ve özellikle de ABD bankalarına yatırarak, mali bir hareketliliğe yol açtılar. Petrodolarlar, bankalar tarafından, gelişmekte olan ülkelere borç vermekte kullanıldı ve yüksek faiz oranları sayesinde bunlara büyük kârlar sağlarken, borç alan ülkelerin bağımlılığını hızlandırdı. Ortadoğu petrolüne bağımlı olmayan ABD de krizden hem bankalarına akan para, hem de rakiplerinin üretim maliyetlerindeki yükselme nedeniyle olumlu etkilendi.

Kriz ve Küresel Dönüşüm

OPEC'in ısrarlı tutumuyla 1980'lere kadar devam eden kriz dünya ekonomisinde gözle görülür bir daralmaya yol açtı. Ama krizin uzun vadede daha büyük önem taşıyan başka sonuçları da oldu. Bunlardan biri, asıl olarak İkinci Sanayi Devrimi'nin özelliği olan petrokimya sektörüne,

Baba
(1972)
Francis Ford Coppola'nın (d. 1939) daha sonra devamını da çektiği film, mafya dünyasına odaklanmakla birlikte, incelikli bir toplumsal eleştiriyi de ustalıkla yansıtıyordu. Coppola, Mario Puzo'nun romanından uyarladığı Baba'dan sonra, Joseph Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* (1976) adlı uzun öyküsünden uyarladığı ve Vietnam Savaşı'nı anlattığı Kıyamet (1979) adlı filmiyle de büyük başarı kazandı.

içten patlamalı motor teknolojisine ve petrol enerjisine dayalı sanayi üretiminin yerini bilişim sektörünün almaya başlamasıydı. 1960'larda sanayi üretiminde kullanılmaya başlanan bilgisayarların habercisi olduğu Bilişim Devrimi, 1970'lerde Üçüncü Sanayi Devrimi olarak nitelenmeye hak kazanacak bir atılıma yol açtı.

Bununla bağlantılı ve eşzamanlı olarak, sanayi üretiminin tarzı da değişmeye başladı. Tıpkı İkinci Sanayi Devrimi sırasında ve sonrasında olduğu gibi, Batı, eski teknoloji ve üretim tarzlarını Üçüncü Dünya'ya devretmeye, bunun yerine yeni teknolojiler temelinde ve bu kez küresel ölçekte üretim tarzları örgütlemeye başladı. Böylece, işçilerin yoğunlaştığı büyük fabrikalara dayalı eski üretim biçimi ve buna dayalı otomotiv sektörü gibi sektörler, yarattıkları kirlilikle birlikte Üçüncü Dünya'ya aktarılırken, Batı'nın başlıca işlevi küresel üretimi planlamaya dönüştü. Çokuluslu şirketlerin öncülüğündeki bu süreçte, bilgisayar teknolojisinin de yardımıyla, dünyada maliyetlerin en düşük olduğu herhangi bir bölgede sosyal haklar baskısı olmadan parçabaşı yaptırılan üretim büyük kârlar getirmeye başladı. Bu, 1990'larda "küreselleşme" olarak adlandırılacak olan sürecin maddi temelini oluşturuyordu.

Bu gelişme, var olan siyasal, ideolojik ve hukuksal değer ve kalıplar içine sığmayan, onları da değişmeye zorlayan bir gelişmeydi. 1945 sonrasında bütün dünyaya egemen olan refah devleti anlayışı ile buna eşlik eden kurallar ve uygulamalar, Üçüncü Sanayi Devrimi'nin önünde engel oluşturdukları ölçüde terk edilmeye başladılar.

Black Sabbath
(1970)
İngiltere'de müzik yapmanın alt sınıflara biçilen toplumsal rollerden kurtuluş umudu olarak görüldüğü, yapılan müziğin ise bu rollere karşı duygusal ve kişisel bir isyanı beslediği 1970'lerde, birbiri ardına yaptığı albümlerle heavy metal olarak bilinen akımın klasikleri arasına girdi, İngiltere ve ABD'de çok sayıda benzer grubun esin kaynağı oldu.

Böylece kriz, üretimden sonra ikinci önemli etkisini ideolojik alanda gösterdi. Refah devleti ya da sosyal devlet anlayışı ve onun temelini oluşturan Keynesçi iktisat görüşü ABD ve İngiltere'den başlamak üzere hızla itibarını yitirdi. Umut ve refah yılları boyunca eğitim, sağlık gibi hizmetleri üstlenen ve giderek büyüyen devletin artık bu alanlardan çekilmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaya başladı. Buna paralel olarak, sendikaların hantal birer bürokratik kuruma dönüştüğü, çalışanların çıkarlarını korumadığı, örgütlü mücadelenin iflas ettiği, ama bireysel çabalarla kurtuluşun mümkün olduğu inancı yaygınlık kazandı.

Yeni Liberalizm mi, Yeni Muhafazakârlık mı?

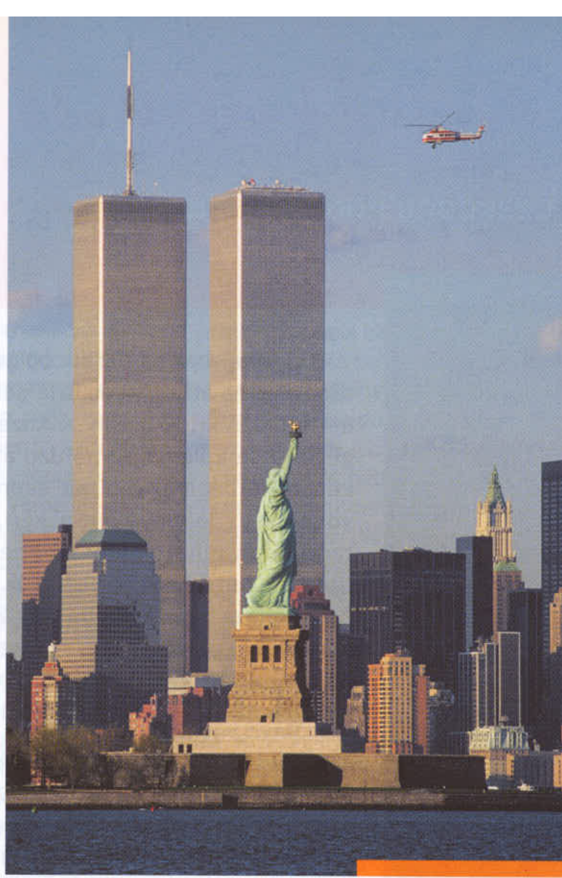
Başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları tarafından desteklenip yayılan bu düşünce, 19. yüzyıl liberalizmini andırdığı için genellikle yeni liberalizm (neoliberalizm) olarak anıldı. Ama, liberalizmin aksine, halka hiçbir toplumsal iyileşme sözü vermeyen bu yaklaşım, varlıklı sınıfların çıkarlarını ödünsüz bir biçimde savunduğu için yeni muhafazakârlık olarak da adlandırıldı.

Bu yaklaşımı benimseyen siyasi partiler, ABD, İngiltere ve Almanya başta olmak üzere pek çok ülkede, daralma ve krizden ciddi biçimde etkilenen geniş halk kitlelerinin oylarıyla iktidara geldiler. Böylece, ABD'de Reagan, İngiltere'de ise Thatcher iktidarıyla simgeleşen yeni muhafazâkarlık, 80'li yıllara damgasını vurdu.

Bu dönemde, sosyal devletin yerine getirdiği hizmetlerin ücretlendirilmesinin daha adil bir toplumsal düzen için gerekli olduğu, bu hizmetlerin görülmesinde hantal ve kötü yönetilen devlet yapılarının değil, piyasanın gereklerine göre

Zeki Yamani
(d. 1930)
1962'de Kral Faysal tarafından Suudi Arabistan Petrol ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı'na getirilen Zeki Yamani özellikle Petrol Krizi sırasında dünya politikasının en etkili kişilerinden biri oldu. OPEC içinde sertlik yanlılarına karşı ılımlı tutumuyla tanınan Yamani 1986'da Kral Fahd tarafından görevden alındıktan sonra da petrol dünyasındaki etkisini sürdürdü.

İkiz Kuleler
(1973-2001)
Amerikalı mimar Minoru Yamasaki (d. 1912) tarafından tasarlanan İkiz Kuleler ya da asıl adıyla Dünya Ticaret Merkezi, 412 metre yüksekliğinde 110 kattan oluşan, her katı 4020 metre kare kullanılabilir alana sahip olan ve yaklaşık 50 bin kişinin çalıştığı bir iş merkeziydi. Yamasaki'ye göre, dünya ticareti dünya barışı anlamına geliyordu ve Dünya Ticaret Merkezi de, insanın kendini dünya barışına adamasının bir sembolüydü. İkiz Kuleler, 11 Eylül 2001'de, kaçırılan yolcu uçaklarıyla düzenlenen saldırıda yıkılacak, 11 Eylül saldırısı, dünyada uluslararası terörizme yönelik kapsamlı bir devletler arası hareketi başlatacaktı.

çalışan özel sektörün daha verimli ve başarılı olacağı gibi ideolojik savlar etkili oldu. Böylece eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamusal hizmetlerin özel sektöre devredilmesi ya da ticarileştirilmesi kolaylaştırıldı.

Büyük kârlar getiren bu alanların ticarileştirilmesi, refah devleti uygulamaları sırasında göreli olarak azalmış olan toplumsal eşitsizlikleri artırdı ve keskinleştirdi. Kriz koşullarında büyük oranlara varan işsizlerin yanı sıra, gelir dağılımı içindeki paylarında ciddi bir düşüşle karşı karşıya kalan ücretli çalışanlar da kamu hizmetlerinin parasallaştırılmasından büyük zarar gördüler. Bu göreli yoksullaşma, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde, bu durumun nedeni olarak gösterilen göçmenlere ve yabancılara karşı ırkçı tepkilerin doğup gelişmesine neden oldu.

Bu dönemde ülkeler arasındaki eşitsizlik de keskinleşti. Bretton Woods sisteminin çökmesi, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın, dünya ekonomik sistemini sistemin motoru olan Batılı ülkeler lehine korumak üzere yeni bir işlev üstlenmesine yol açtı. Bu kuruluşlar, sosyal devlet uygulamalarını sürdürerek kalkınmak isteyen ama mali desteğe ihtiyaç duyan Üçüncü Dünya ülkelerine, verecekleri borçlar karşılığında yeni liberal politikalar önermeye başladılar. Böylece, 1970'li yıllarda alternatif bir dünya düzeni için etkili bir dayanışma sağlamaya yönelen Üçüncü Dünya ülkeleri, 1980'lerde bu arayışları terkedip IMF ve Dünya Bankası'nın politikalarını uygulamak zorunda kaldılar. Bu ülkelerin aldığı borçlar, olağandışı durumlar dışında, ancak yeni borçlarla ödenebildiği için, IMF ve Dünya Bankası'nın politikaları süreç içinde birer öneri olmaktan çıkıp zorunlu birer programa dönüştü.

Uzakdoğu ya da Pasifik bölgesi, Japonya'nın başarılı sanayileşme atılımı nedeniyle daha yüzyıl başında dünya bakımından kritik bir önem kazanmıştı. Japonya, askeri gücünü de kullanarak nüfuzu altına aldığı bu bölgede, kendisine bağımlı yeni bir ekonomik güç oluşturmaya yönelmişti. Japonya'nın askeri gücünün 1945'te ABD tarafından nihai olarak ezilmesi ve ABD'nin bu ülke üzerinde tartışılmaz bir üstünlük kurması, Uzakdoğu'nun önemini azaltmadı, aksine artırdı. Çünkü ABD, tıpkı Batı Avrupa için olduğu gibi, Japonya için de bir tür bölgesel atölye rolü tasarlamış ve bu amaçla Japonya'nın savaş sonrasında kalkındırılmasını üstlenmişti.

Umut ve refah yıllarında, askeri bir güce dönüşmesi mutlak biçimde engellendiği için silahlanma ve diğer askeri harcamaların yükü altına girmeyen Japonya, şaşırtıcı bir bilimsel ve teknolojik atılım gerçekleştirmeyi başardı. ABD ve Avrupa, özellikle de Alman sanayi ürünleriyle rekabet edebilecek kalitede ürünleri, üstelik daha ucuza mal edip dünya pazarına sürmeye başladı. Bunların başlangıçta "taklit" ya da "tapon" olarak algılanması, Japonya'nın Uzakdoğu'nun sanayi merkezine dönüşmesini engellemedi. Japonya'nın bu yükselişi, "Asya kaplanları" olarak anılan küçük Asya devletlerinin kriz yıllarında mucizevi bir büyüme gerçekleştirebilmelerinin de temel nedeniydi.

Asya kaplanları, yani başlıcaları Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur olan devletler, merkezi Japonya olan bir ekonomik dokunun yarı çevre ülkeleri olarak, imalat sektöründe büyük bir atılım yaptılar. Bu devletlerin otoriter yönetimleri, ülkelerindeki ucuz işgücünü Japonya'nın ihtiyaçları doğrultusunda planlanmış bir biçimde, emek-yoğun sanayi alanlarında seferber etmeyi başardılar. Avrupa'da sınıf mücadeleleri sonucunda elde edilen sosyal haklar, üretim maliyetlerinin işçi sınıfı aleyhine düşürülmesini engellerken, bu ülkelerde insan haklarını hiçe sayan iktidarlar, halkları "ulusal zenginleşme" hedefine yönlendirerek rekabet gücü elde edebildiler.

Yine 1970'lerde beliren bir eğilim olan esnek üretim modelinin bu ülkelerde başarıyla uygulanabilmesi de, "Güneydoğu Asya mucizesi"nin devam etmesini sağladı. Bilişim sektöründe faaliyet gösteren çokuluslu şirketler başta olmak üzere, uluslararası yatırımların bu ülkelere yönelmesi, "Asya kaplanları"nın atılımını güçlendirdi. Yine de, bu devletlerin başarıları, esas olarak, dünya ekonomisinin ABD ve Batı Avrupa'dan sonra üçüncü ayağını oluşturan Japon ekonomisine eklemlenmelerine borçluydu.

Buna rağmen, bu başarı öyküsü özellikle 1980'lerdeki yeni muhafazakâr dalga sırasında bütün azgelişmiş ülkelere örnek olarak gösterildi. Güneydoğu Asya'daki atılım, uluslararası düzeyde tıpkı toplumsal düzeyde bireysel başarı öykülerinin ön plana çıkarılması ve başlıca umuda dönüştürülmesi gibi, tekrarlanabilir bir başarı öyküsü olarak sunuldu ve algılandı.

Ancak "Güneydoğu Asya mucizesi" dünyanın başka herhangi bir bölgesinde tekrarlanmadı. Yükselişi Japonya ekonomisine bağımlı olan bu bölgedeki olağandışı atılım, 1990'larda, Japonya ekonomisinin içine girdiği durgunluğun da etkisiyle ivmesini kaybetti.

britanya ve dünya

Ekonomik açıdan, acımasız bir dünyada yaşıyoruz. Genel bir daralmanın, ticari etkinlikte dünya ölçeğinde bir düşüşün ortasındayız. Bizi bekleyen ödüller fazla değil. Onları kazanmak için uğraşmak zorundayız. Dünya mallarımızı Britanya malı olduğu için değil, sadece en iyileri olduğunu düşündüğü için alır. Bu gerçeği kabul ederiz ya da başımızı kuma gömeriz (...) Enflasyonla mücadeleden vazgeçebilir, sendikaların gücünü dokunulmaz bırakabilir, oraya buraya fazladan destek verebilir ve her şeyin en iyisinin gerçekleşmesini ummakla yetinebilirdik. Ama içinde yaşayageldiğimiz fantezi dünyasının daha fazla devam edeceğini sanmayın (...) Britanya'nın, dünyadaki daralmanın sonucu olan işsizliğe karşı yapabileceği fazla bir şey yok. Ama işsizliğin, baş edebileceğimiz ve ettiğimiz başka nedenleri de var. Dünya pazarında ve doğrusu kendi pazarımızda da, ancak mallarımız gerçekten rekabete elverişli olursa daha geniş bir payımız olabilir. Ama mallarımız çoğunlukla rekabete elverişli değil, geçmişte kendimizi korumak için benimsediğimiz kısıtlayıcı uygulamalar yüzünden ve bazı sanayi dallarında, işçilerin, fiyatları tüketicilerin ödemek istemediği kadar yükselten ücretleri ısrarla istemesi ve elde etmesi yüzünden. (...). İşsizliğin çok önemli bir başka nedeni daha var. Dünya ticaretinin kalıpları değişiyor. Bizim tarihsel sanayi dallarımızın çoğu için talep, eskisinden daha da az olacak. Çevremizde olup bitene ayak uydurmak zorundayız. Geleceğimiz büyük ölçüde yeni sanayi dallarına ve dünyanın neye ihtiyacı olduğunu anlayıp bunu yerine getiren girişimci ve risk alan insanların yeteneklerine bağlı (...).

İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın 19 Temmuz 1980 tarihli konuşmasından.

sizi uyarıyorum

Sizi uyarıyorum, eğer Margareth Thatcher yeniden seçilecek olursa,
Sizi uyarıyorum, acı çekeceksiniz
Çünkü yaraların iyileştirilip acıların geçirilmesi para karşılığında olacak.

Sizi uyarıyorum, cehalete gömüleceksiniz
Çünkü yetenekler başıboş bırakılıp dehalar boşa harcanacak, çünkü öğrenim bir hak değil, ayrıcalık olacak.

Sizi uyarıyorum, yoksulluk içinde yaşayacaksınız
Çünkü parası olmayanı umursamayan bir hükümette sosyal yardımlar ufalıp sübvansiyonlar ortadan kaldırılacak. (...)

Sizi uyarıyorum, sesiniz çıkmayacak
Çünkü korkunun baskısı ve işsizliğin yüküyle ses çıkaracak haliniz kalmayacak. (...)

Eğer Margareth Thatcher kazanırsa
Sakın sıradan olmayın
Sakın genç olmayın
Sakın hasta olmayın
Sakın yaşlanmayın.

İngiliz İşçi Partisi Lideri Neil Kinnock'un 7 Haziran 1983 tarihli konuşmasından.

tarih yazmak

iki açı

"Belge" bölümünde yer verilen iki alıntıdaki değerlendirmeleri karşılaştırın. İki İngiliz siyasetçi hangi toplumsal kesimlere, hangi hak ve çıkarlara sesleniyorlar? Nasıl ve niçin?

tarihçi gözüyle

Yandaki metin bir İngiliz tarihçi olan Eric Hobsbawm'ın *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991* adlı kitabının Kriz Onyılları başlıklı bölümünden alınmıştır.

• Bu alıntıyı, "Belge" bölümünde verilen Thatcher'a ait alıntıyla karşılaştırın: Bir tarih metniyle bir siyasal konuşma arasında ne gibi farklar ya da benzerlikler var?

• Hobsbawm'ın saptamalarını Thatcher'ın görüşleriyle karşılaştırın: Hangisi hangi soruna öncelik veriyor? Ortak noktaları var mı?

• Her iki yaklaşımı da göz önüne alarak 1980'lerde İngiltere'de işçi sınıfının durumunu tanımlamaya çalışın. Nasıl bir toplumsal sınıf olabilir? Büyümekte midir, küçülmekte mi? Talepleri neler olabilir? Nasıl bir toplumsal ve siyasal role sahiptir?

• "İşsiz" ne demektir? Tarihsel, toplumsal, psikolojik, ekonomik ve siyasal boyutlarını değerlendirerek bir "işsiz"i anlatmaya çalışın.

anlatılan dönemde

Almanya'daki yabancı işçilerin durumuna ilişkin veri toplayın. Almanya'ya işçi göçü niçin ve ne zaman başladı? İşçi göçünü, göçen işçiler, bu işçilerin ülkeleri ve Almanya açısından değerlendirin. 1970'lerde işçi göçü devam etti mi?

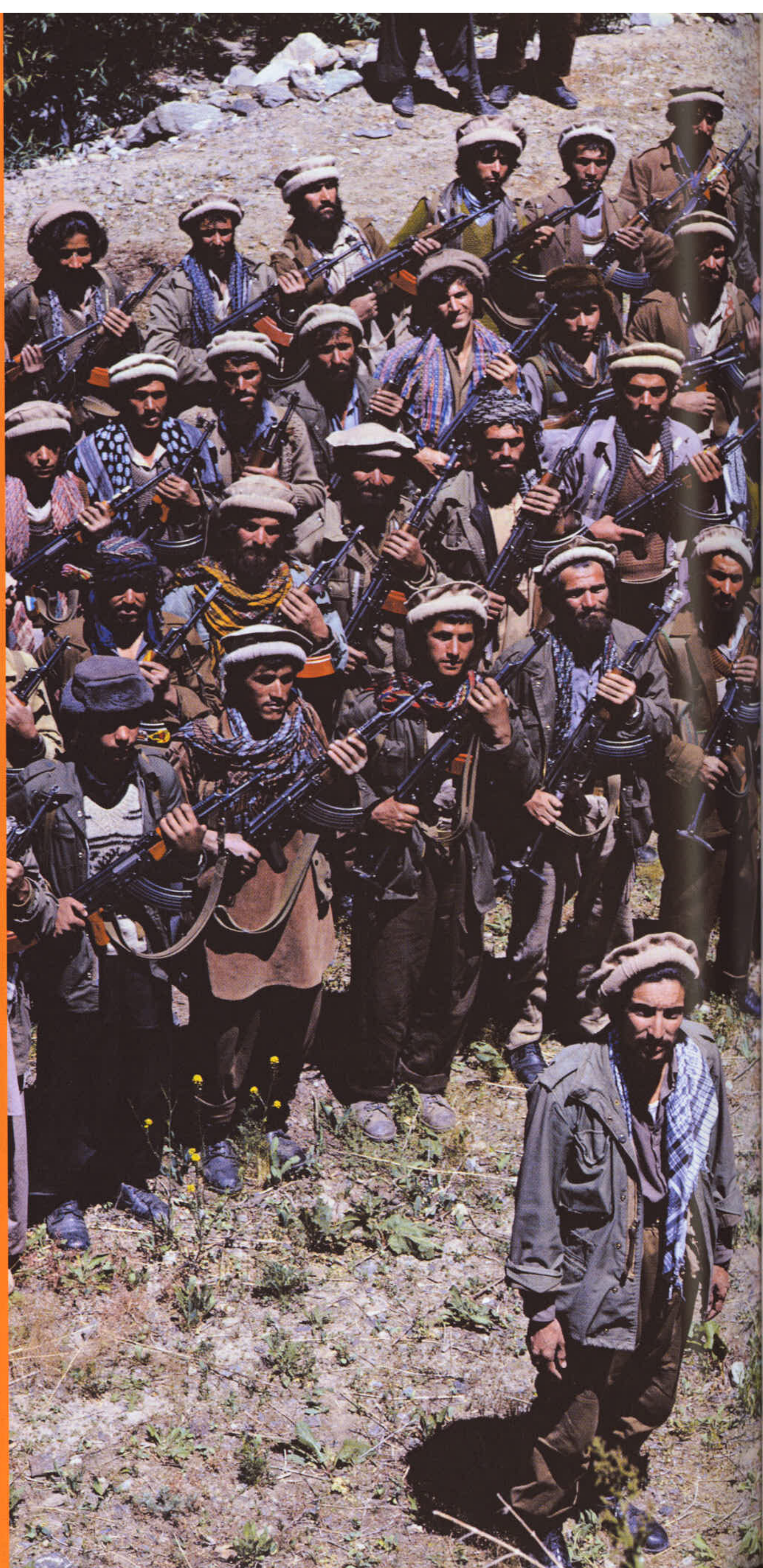
tarih ve yaşam

Yazılı basın, radyo ve televizyonun gündelik yaşamınızdaki yeri nedir? Dünyaya, ülkenize ve çevrenize ilişkin haber, bilgi ve düşüncelerinizin ne kadarını bu kaynaklardan yararlanarak ediniyor ve biçimlendiriyorsunuz? Neden?

Genel sanayileşme eğilimi insan becerisinin yerine makinelerin becerisini, insan emeğinin yerine mekanik güçleri geçirmiş, böylece insanları işin dışına fırlatıp atmıştı (...) Sanayi öncesi ve yeni erken sanayi ülkeleri bile makineleşmenin demir mantığıyla ve aslında dünya çapında serbest ticari rekabetin aynı ölçüde demir mantığıyla yönetiliyordu. Makineleşme en ucuz insan emeğini bile er ya da geç onun işini yapabilecek bir makineden daha pahalıya getiriyordu. (...) Makinelerin performansı ve üretkenliği, teknolojik ilerleme tarafından sürekli olarak ve pratik amaçlarla sonsuzca yükseltilebiliyor ve maliyeti dramatik biçimde azaltılabiliyordu. Hava ulaşım hızındaki gelişme ile 100 metre dünya rekorunun kıyaslanmasının ortaya koyduğu gibi, insanlar için böyle bir performans geçerli değildi. Her durumda insan emeğinin maliyeti, herhangi bir zaman süresi için, insanları kendi toplumlarında kabul edilebilir olan asgari düzeyde ya da herhangi bir düzeyde canlı tutmanın yol açtığı maliyetin altına indirilemez. İnsanlar bir kapitalist üretim sistemi için tasarım konusu olamazlar (...).

Kriz onyıllarının tarihsel trajedisi, üretimin artık gözle görülür biçimde insanları piyasa ekonomisinin onlara yeni iş sağlamasından daha hızlı işten atmasıydı. Ayrıca bu süreç küresel rekabetle, -doğrudan ya da dolaylı olarak- en büyük işvereni oluşturan hükümetlerin üzerindeki mali baskıyla ve en azından 1980'den sonra o sırada hâkim olan serbest piyasa teolojisiyle hızlandırıldı. Bu teoloji istihdamın en yüksek kâr sağlayan işletme biçimlerine, özellikle tanımı gereği kendi parasal çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen özel firmalara transfer edilmesi için baskı yaptı (...) Sendikaların gerilemesi, hem ekonomik depresyon, hem de yeni liberal hükümetlerin düşmanlığıyla zayıflatılması bu süreci hızlandırdı, çünkü iş güvenliği onların en kutsal işlevlerinden biriydi. Dünya ekonomisi büyüyordu, ancak bu büyümenin işgücü piyasasına özel nitelikler taşımaksızın giren erkekler ve kadınlar için iş yaratmasını sağlayan otomatik mekanizma gözle görülür biçimde işlemez hale geliyordu.

Sorunu başka türlü koymak da mümkün. Bilinen tarih boyunca insan türünün çoğunluğunu oluşturan köylülük tarımsal devrimle çoğalmıştı, ancak artık toprağa ihtiyacı olmayan milyorlarca insan geçmişte her yerde işgücüne susamış meslekler tarafından özümlenmişti. Bu meslekler, sadece çalışma isteğini, kırsal becerilerin temel kazma ve duvar yapma gibi işlere uyumunu ya da işi öğrenme kapasitesini gerektiriyordu. Gereksiz hale geldiğinde bu mesleklerde çalışan işçilere ne olacaktı? Yayılmaya devam eden enformasyon çağının yüksek dereceli işleri için yeniden eğitilebilseler bile (bu işlerin çoğu giderek daha yüksek eğitim gerektiriyordu) ihtiyacı karşılayacak yeterlilik yoktu. Dahası, hâlâ kendi köylerinin dışına taşan Üçüncü Dünya köylülerine ne olacaktı?

uluslararası düzenin krizi

1970'li yıllar Doğu ve Batı ya da kapitalist ve sosyalist bloklar arasında yumuşamanın devam ettiği ve iki blok arasındaki resmi ilişkilerin geliştirilip kurumsallaştırıldığı bir dönem oldu. Çökmekte olan 1945 düzeninin yeniden kurulması için iki blok arasındaki karşılıklı çabaların arttığı bu dönemde, her iki taraf da önceliği dünya düzeninin korunmasına verirken, bu düzen içindeki konumlarını güçlendirecek açık ve gizli girişimlerden kaçınmadı.

Dünya Düzenini Korumak İçin...

ABD bu dönemde bölgesel çatışmalara asker göndermeme, buna karşılık Brezilya, Güney Afrika, İsrail, İran, Suudi Arabistan, Güney Vietnam gibi yandaşı olan bölgesel güçlere ekonomik ve askeri destek verme politikasını benimsedi. Bu politika, Vietnam yenilgisinin etkisiyle 1969'da ilan edilen Nixon doktrininden kaynaklanıyordu. ABD, bunun yanı sıra, SSCB'nin bölgesel ve ideolojik rakibi durumuna gelmiş olan Çin ile ilişki kurarak, hem siyasal, hem de ekonomik alanda yeni bir açılıma yöneldi.

1970'li yıllarda SSCB'nin sosyalist bloktaki lider konumu tehlikeye girmişti. Teknolojik gerilik ve siyasal baskılar, gerek sosyalist bloka dahil ülkelerde, gerekse SSCB içinde artan bir gerilime yol açmaya, Çin, Küba, Yugoslavya gibi farklı sosyalizm uygulamaları ise SSCB'nin Üçüncü Dünya üzerindeki siyasal etkisini gölgelemeye başlamıştı. SSCB, içine girmekte olduğu çıkmaz karşısında, bu dönemde Batı ile siyasal ilişkileri yumuşatıp ekonomik ilişkilerini geliştirmeye, Üçüncü Dünya ülkelerinde ise daha etkili bir politika izlemeye yöneldi.

Afganistan'da Sovyet işgaline karşı savaşan Mücahitler, Haziran 1985.

Isabel Peron
(d. 1931)
Arjantin devlet başkanı Juan Peron'un karısı ve yardımcısı olan Isabel Peron, kocasının 1974'te ölümünden sonra devlet başkanlığını üstlendi. 1976'da bir askeri darbeyle iktidardan uzaklaştırılıncaya kadar, Juan Peron'un Arjantin'e özgü popülist ve kalkınmacı modelini uygulamaya çalıştı, ancak dönemin koşullarında başarısız oldu.

İki blok arasındaki yumuşamanın 70'li yıllardaki en önemli sonucu Üçüncü Dünya'daki darbe ve savaşların artışı oldu. Hem ABD, hem de SSCB gerek silah satışı, gerekse uyuşmazlık taraflarına çeşitli yollardan verdikleri destekle, Üçüncü Dünya devletlerinin iç ve dış çatışmalarını körükleyerek nüfuz alanlarını güçlendirmeye çalıştılar. Üçüncü Dünya 70'lerde kaynaklarının büyük bir bölümünü silahlanma için harcamaya başlamıştı. Bu ülkelerin 1970'lerin başında 5 milyar dolar olan yıllık toplam askeri harcamaları 1979'da 20 milyar, 1989'da ise 40 milyar dolara ulaştı. Bu silahlar, uluslararası çatışmaların yanı sıra, ABD ve SSCB'nin açık ya da gizli müdahalelerinin yönlendirdiği iç çatışma ve askeri darbelerde de kullanıldı.

Makarios
(1913-1977)
Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Makarios, 1950'de Kıbrıs Kilisesi'nde başpiskopos olduktan sonra, sömürgeciliğe direnerek Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması (ENOSİS) için etkili bir mücadele vermişti. 10 Aralık 1959'da cumhurbaşkanı seçilmesinden başlayarak, Kıbrıs'a Bağlantısızlar Hareketi'nde önemli bir yer kazandırdı, ama içerideki siyasal ve toplumsal çatışmaları engelleyemedi. Temmuz 1974'te, adayı Yunanistan'a bağlamayı hedefleyen bir askeri darbeyle devrildi.

ABD'nin gizli müdahalelerinin en bilinen örneği, Şili'ydi. Bu ülkede seçimle iktidara gelen Salvador Allende, ABD şirketlerine ait madenleri kamulaştırması nedeniyle ekonomik, sosyalist bir program ve söylemi benimsemesi nedeniyle de siyasal ve ideolojik bir tehdit oluşturuyordu. ABD, öteden beri arka bahçesi saydığı Latin Amerika'da bu tür bir tehdidi kabul edemedi. 1973'te Amerikan gizli servisi CIA'nın karıştığı bir askeri darbe ile Şili hükümeti devrildi, Allende öldürüldü ve Şili, işkencenin, yargısız infazların, "kayıp"ların ülkesine dönüştü. Yaşadığı serüven itibariyle 1945 sisteminde ne ilk ne de son olduğu halde, Şili on yıllar boyunca, ABD destekli askeri darbelerin ve insan hakları ihlallerinin simgesi olarak anıldı.

ABD, 1976'da seçilen demokrat başkan Carter döneminde insan hakları doktrinini uygulayarak bu tür müdahalelerden kaçındı, ama 1980'de "Amerika geri döndü" sloganıyla başkan seçilen Reagan'ın sekiz yıllık

Beaubourg Merkezi (1977)
Resmi adı Georges Pompidou Ulusal Sanat ve Kültür Merkezi olan bina, biri İngiliz, diğeri İtalyan iki mimarın tasarımıydı. Geleneksel mimarinin gizlemeye çalıştığı kablo, boru gibi işlevsel ögelerin binanın dışında görkemli bir biçimde sergilenmesi nedeniyle dev bir sanayi merkezini çağrıştıran Merkez, açılışından bu yana Paris'in en önemli kültür merkezlerinden biri oldu.

başkanlığı boyunca Nikaragua ve Afganistan'da olduğu gibi ABD yanlısı silahlı direniş hareketlerine her türlü desteği verdi, 1983'te ise sosyalist rejim tehlikesine karşı Grenada'ya müdahale etti.

Dünya Düzeninden Pay Almak İçin...

1970'ler boyunca Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin pek çoğunun durumu yukarıdaki örneklerden daha iyi değildi. Vietnam Savaşı'nı sona erdiren 1973 Antlaşması'nın ardından, Çinhindi'nde, ABD, SSCB ve Çin arasındaki mücadelenin yönlendirdiği Üçüncü Çinhindi Savaşı yaşandı. Kuzey Vietnam 1975'te Güney'i ele geçirerek Vietnam'ı birleştirdi. Aynı yıl Kamboçya'da Kızıl Khmerler iktidara geldi. Kendi halkına karşı, 20. yüzyılın en acımasız kıyımlarından birini gerçekleştiren Kızıl Khmer yönetimi, Vietnam'ın 1977'de başlayan saldırısı karşısında, Çin'den destek almasına rağmen, 1979'da devrildi. SSCB'nin desteklediği Vietnam'ın hem Laos'ta, hem de Kamboçya'da denetim kurması üzerine bu kez Çin Vietnam'a saldırdı. Çinhindi'ndeki gerginlik, ancak 1989'da Vietnam'ın Kamboçya'daki askerlerini geri çekmesiyle azalmaya başladı.

Ortadoğu'da, İsrail'in kuruluşundan beri devam eden Arap-İsrail çatışması, 1973 savaşının ardından yeni bir boyut kazandı. Mısır, ABD'nin girişimiyle 1978'de İsrail'le ayrı bir barış antlaşması yaptı. Camp David Anlaşması, iki devlet arasındaki savaş durumunu sona erdirirken, Libya ve Suriye'nin başını çektiği Red Cephesi ile Suudi Arabistan başta olmak üzere İsrail'le ilişkileri düzeltmek isteyen petrol monarşileri arasında ciddi bir bölünme

Pablo Neruda
(1904-1973)
Daha 20 yaşındayken Şili'nin en önemli şairlerinden biri olan Neruda, 1971'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı, aynı yıl Şili'nin Paris büyükelçisi olarak atandı. 1973 darbesi sırasında, göz hapsinde tutulduğu evinde öldü. Neruda 1969'da Şili Komünist Partisi tarafından cumhurbaşkanlığına aday gösterilmiş, ama yerini Allende'ye bırakmıştı.

yarattı. Filistin halkı, Arap dünyasındaki bölünmeyle yalnız kalmasının yanı sıra, Lübnan'da 1975'te başlayan iç savaştan da büyük zarar gördü. 1964'te demokratik, laik ve ulusal bir Filistin kurma amacındaki Filistin örgütlerinin birleşmesiyle kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) merkezi Lübnan'dı. Suriye'nin ülkenin bir bölümünü işgal etmesinin ardından İsrail de 1982'de Beyrut'a girerek Filistin Kurtuluş Örgütü'nü ülkeden sürdü. Lübnan İç Savaşı ancak 1987'de sona erdi.

Afrika'da bağımsızlığını yeni kazanan devletler, bitmek tükenmek bilmeyen darbe ve iç savaşlarla giderek daha fazla yoksullaştılar. Güney Afrika Cumhuriyeti ise, BM'nin kararlarına rağmen ABD'den aldığı destekle, kendi halkına karşı ırkçı, Namibya'da da sömürgeci politikasını güçlendirerek sürdürdü.

O dönemde alışılagelen bu çatışmalara, 1982'de alışılmadık bir çatışma eklendi. Arjantin, İngiltere'nin egemenliğindeki Falkland Adaları'nı işgal edince İngiltere Arjantin'e müdahale ederek altı hafta içinde adaları geri aldı. ABD'nin Monroe Doktrini uyarınca kendi nüfuz alanı saydığı Amerika kıtasındaki bu tuhaf savaşta, iki tarafın da ABD'den bağımsız davranması kriz yıllarının kaos ortamını yansıtan bir örnekti.

Yaser Arafat ve Fidel Castro
Arafat (1929-2004) laik ve demokratik bir Filistin devletinin kurulması için mücadele eden Filistinli örgütlerin birleşmesiyle 1969'da oluşan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) oluşumunda büyük rol oynadı ve ölünceye kadar liderliğini yaptı. İsrail'e karşı askeri mücadelelerinin yanı sıra, FKÖ'nün çok sayıda devlet ve Birleşmiş Milletler nezdinde tanınmasını sağlayan usta bir diplomat ve devlet adamı olarak da olarak da tanındı. Yüzyıl sonunda, Filistin Özerk Yönetimi'nin başkanıydı.

1980'lerin Arifesinde...

1980'li yıllara damgasını vuran ise 1979'da gerçekleşen iki gelişme oldu. Bunlardan biri, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, diğeri ise ABD'nin bölgesel güç olarak desteklediği İran'da gerçekleşen İslam devrimiydi.

1976-1979 arasında başbakanlık yapan Pol-Pot'un adıyla da anılan Kızıl Khmer iktidarı, 20. yüzyılın en zalim rejimleri arasındaydı. Bu dönemde, rejimin "düşman" saydığı kişiler aileleriyle birlikte topluca katledilirken, kentlerde yaşayan milyonlarca kişi de, tarımsal üretimi artırmak üzere zorla köylerdeki kolektif çiftliklere yerleştirilerek zorla çalıştırıldı.

SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Yumuşama dönemini sona erdirerek İkinci Soğuk Savaş olarak anılan ve 1980'ler boyunca devam edecek olan yeni bir gerilimi başlattı. ABD'nin güç kaybetmesini kendisinin güç kazanması olarak algılayan SSCB, Afganistan'da, ABD'nin Vietnam'da içine girdiği çıkmaza benzer bir duruma düştü. ABD'nin desteğini alan Afganlılar, işgale karşı direndiler. İşgal, SSCB içinde ve sosyalist dünyada da etkili bir karşı çıkışa yol açtı. Yumuşama dönemi sırasında refah toplumuyla tanışarak kendi ülkeleri için bunu talep edenlerden, çocukları işgal sırasında ölenlere, Batılı değerleri özleyenlerden, mevcut uygulamanın sosyalizmle bağdaşmadığını savunanlara kadar çok çeşitli kesimler, SSCB yönetiminin meşruiyetini içten içe sorgulamaya başladılar.

İran'daki İslam devrimi ise, bambaşka bir sonuç yarattı. 19. yüzyıldan beri modernleşme yani Batılılaşma çabası içindeki İran, sosyalist olmaktan çok ulusalcı olan Başbakan Musaddık'ın 1954'te ABD'nin karıştığı bir darbeyle devrilmesinin ardından, ABD'nin bölgesel güçlerinden birine dönüşmüştü. Binlerce yıllık bir uygarlığın mirasçısı olan bu ülkede, ABD'nin nüfuzuna ve Batı üstünlüğüne duyulan tepki, Soğuk Savaş koşullarında sosyalist bir tepkiye değil, pek çok başka ülkede olduğu gibi dinsel temelli bir tepkiye dönüştü. İran yönetimi ve ABD tarafından tehdit olarak algılanmayan bu tepkinin, 1979'da İranlı solcuların başlangıçta desteklediği bir devrimle sonuçlanması, Üçüncü Dünya'nın Müslüman halklarında yeni bir umut yarattı.

Bazı yazarlar tarafından 20. yüzyılın en önemli toplumsal hareketi olarak tanımlanan çevreci hareket, kökeni, amaçları, üyeleri, eylemleri ve örgütlenişi bakımından 1970'lerin dünyasının yeşil sırlı bir aynası gibiydi.

Düşünsel temelleri Sanayi Devrimi'ne tepki olarak gelişen 19. yüzyıl Romantizminden beslenen çevre korumacılığı, 20. yüzyılda da devam eden bir akımdı. Bu akım, asıl olarak insan çevresinin kirlenmesinin engellenmesi amacıyla sınırlı girişimlerden oluşuyordu. Çevreyi bir bütün olarak algılayıp onu dünya ekonomik sisteminin bir sorunu olarak gören ilk uluslararası girişim, etkili bazı sanayici, iktisatçı ve akademisyenlerden oluşan Roma Kulübü'nün 1968'de benimsediği "Büyümenin Sınırları" başlıklı rapor oldu. Raporda dünya nüfusunun, sanayileşmenin, kirlenmenin, gıda üretimi ve kaynak tüketiminin olduğu gibi devam etmesi durumunda, dünyanın bir felakete gidebileceği öngörülüyor ve bütün devletlere "sıfır büyüme" öneriliyordu.

Yeryüzündeki eşitsizliği dondurarak kalıcılaştırmayı öneren bu çözüm, ne pahasına olursa olsun kalkınmayı hedefleyen Üçüncü Dünya devletleri tarafından tepkiyle karşılandı. Buna karşılık, rapor, çevre sorununun insanlığın ortak sorunu olarak BM gündemine girmesinde önemli bir rol oynadı. 1972'de Stockholm'de toplanan İnsani Çevre Konferansı, kalkınma sorunları ile çevre sorunları arasındaki uzlaşmazlığa çözüm getiremedi. Göreli bir uzlaşma, ancak 1987'de "sürdürülebilirlik" kavramıyla sağlanabilecekti. Buna göre, her kuşak, kaynakları, kendisinden sonra gelecek kuşakların kalkınma tercihlerini sınırlandırmayacak biçimde kullanmalıydı.

Aynı sıralarda, çevre sorunlarına gösterilen bu resmi ilgiden bağımsız bir çevreci hareket gelişmeye başladı. Başlangıçta, 1968 Hareketi'ne katılanların başını çektiği bu hareket, insanın çevrenin efendisi değil, bir parçası olduğunu savunduğundan, mevcut ulusal ve uluslararası sisteme muhalif bir hareketti. Doğanın korunması ve kirliliğin önlenmesi gibi iyi niyetli girişimlerin mevcut sistem içinde etkili ve kalıcı sonuçlar veremeyeceğini savunan çevreciler, sanayileşme, tüketim toplumu, yabancılaşma, silahlanma yarışı gibi alanları ve bunları yeniden üreten siyasal mekanizmaları sorgulamaya yöneldi.

Bu alanlarda alternatif bir yaklaşım geliştiren çevreci hareket, örgütlenmesi ve eylemleriyle de alternatif oluşturdu. Hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde örgütlenen çevreciler, 19. yüzyılda biçimlenmiş olan katı ve hiyerarşik siyasal parti ve örgüt modellerini reddederek, gönüllü, etkin ve özgür katılım ilkesini benimseyip uygulamaya çalıştılar. Eylemleri ise, özellikle Greenpeace'in eylemlerinde olduğu gibi üyelerinin tutuklanıp cezalandırılmasına yol açan baskın, oturma ve kendini zincirleme gibi radikal ama barışçı eylemlerdi.

Çevreci hareketin bir bölümü, 1980'lerde çoğu Yeşil Parti ya da Yeşiller Partisi adını alan siyasal partilere dönüşüp ulusal parlamentolarda ve Avrupa Parlamentosu'nda etkili bir güç haline geldi. İktidar mekanizmalarına dahil olma anlamına gelen bu gelişme çevreci hareketin sistem karşıtı muhalif niteliğini azalttı. Buna karşılık, sistem içinde, çevre başta olmak üzere pek çok alanda iyileştirmelere gidilmesinde önemli bir katkıda bulundu.

BM'nin çevre ve kalkınma konusuna verdiği önem ise artarak sürdü. 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan Yeryüzü Zirvesi'nde (BM Çevre ve Kalkınma Konferansı) sürdürülebilirlik ilkesi insan hakları ile bağlantılandırıldı, bu ilkeyi merkeze alan bir uluslararası eylem programı geliştirildi. ABD'nin kendi tüketim normlarını korumak için bu antlaşmalara karşı çıkması ise uluslararası işbirliğini zayıflatacaktı.

mao zedong'un üç dünya teorisi

Şimdiki uluslararası durum, gelişmekte olan ülkeler ve dünya halkları için son derece elverişlidir. Sömürgecilik, emperyalizm ve hegemonyacılık üzerine kurulmuş olan eski düzen gün geçtikçe ağır darbeler yiyor ve temellerinden sarsılıyor. Uluslararası ilişkiler kökünden değişiyor. Bütün dünya çalkantı ve huzursuzluk içindedir. (...) Uluslararası ilişkilerdeki değişiklikler göz önüne alınırsa, bugün dünya aslında birbirleriyle hem ilişkili olan, hem de çelişen üç kısım veya üç dünyadan meydana gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Birinci Dünya'yı meydana getiriyor. Asya, Afrika, Latin Amerika ve diğer bölgelerin gelişmekte olan ülkeleri Üçüncü Dünya'yı meydana getiriyor. Bu ikisinin arasında kalan gelişmiş ülkeler ise İkinci Dünya'yı meydana getiriyor (...) İki süper devlet, günümüzün en büyük uluslararası sömürücü ve zalimleridir. (...) Onlar, küçüğe zorbalık yapan büyük, zayıfa hükmeden güçlü ve yoksulu ezen zengin olarak davrandıkları için Üçüncü Dünya'nın ve bütün dünya halklarının şiddetli direnişiyle karşılaşıyorlar (...) Son Ortadoğu savaşında, yekvücut olarak birleşen Arap ülkeleri petrol silahına sarılarak siyonizme ve destekçilerine ağır bir darbe indirdiler. Yaptıkları iyi ve doğruydu. Bu, gelişmekte olan ülkelerin emperyalizme karşı olan mücadelesinde şimdiye kadar görülmemiş bir olaydı. (...) Üçüncü Dünya ülkeleri şimdi son derece eşitsiz uluslararası iktisadi ilişkilerin değiştirilmesini şiddetle talep ediyorlar ve bu konuda birçok akılcı reform teklifi getirmiş bulunuyorlar. Çin hükümeti ve halkı, Üçüncü Dünya ülkelerinin bütün haklı tekliflerini hararetle onaylamakta ve kesinlikte desteklemektedir. (...)

Deng Xiaoping'in 10 Nisan 1974'te BM'de yaptığı konuşmadan.

uluslararası adalet divanı'nın nikaragua kararı

Uluslararası Adalet Divanı, (...)

3) Üçe karşı on iki oyla,

Amerika Birleşik Devletleri'nin, Kontra güçlerini eğiterek, silahlandırarak, donatarak, para vererek ve destekleyerek ve diğer herhangi bir yolla Nikaragua'daki ve Nikaragua'ya karşı militer ve paramiliter faaliyetleri özendirerek, destekleyerek ve bunlara yardım ederek, Nikaragua Cumhuriyeti'ne karşı, uluslararası hukukun bir başka devletin içişlerine karışmama yolundaki yükümlülüğünü çiğnediğine karar vermiştir;

4) Üçe karşı on iki oyla,

Amerika Birleşik Devletleri'nin, 1983-1984'te Nikaragua topraklarına gerçekleştirdiği saldırılarla (...) ve bunun gibi 3. paragrafta belirtilen kuvvet kullanma içeren müdahale eylemleriyle, Nikaragua Cumhuriyeti'ne karşı, uluslararası hukukun bir başka devlete karşı kuvvet kullanmama yükümlülüğünü çiğnediğine karar vermiştir;

5) Üçe karşı on iki oyla,

Amerika Birleşik Devletleri'nin, Nikaragua toprakları üzerindeki uçuşları düzenleyerek ya da bunlara izin vererek ve bunun gibi 4. paragrafta belirtilen ve kendisinin sorumlu olduğu eylemlerle, uluslararası hukukun bir başka devletin egemenliğini ihlal etmeme yükümlülüğünü çiğnediğine karar vermiştir; (...)

Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua'da ve Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetler Davası, 27 Haziran 1986.

tarih yazmak

iki açı

Mısır'ın 1978'de İsrail ile ayrı bir barış antlaşması imzalaması, otuz yıl boyunca İsrail'e karşı dayanışma sağlamaya çalışan Arap devletleri arasında keskin bir ayrılık yarattı. Nasır döneminde Bağlantısızlık Hareketi'nin başını çeken ülkelerden biri olan Mısır'ın, gerek ABD gerekse İsrail'le yakınlaşması Filistin ve Arap dünyasına "ihanet" olarak algılandı.

• Mısır'ın İsrail'le barış yapmadaki gerekçeleri ne olabilir?

• Camp David Anlaşması'na karşı çıkan devletlerin karşı çıkış gerekçeleri ne olabilir?

tarihçi gözüyle

Yandaki metin, Eduardo Galeano'nun *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* adlı ünlü kitabına 1978'de yazdığı "Aradan Yedi Yıl Geçti" başlıklı ekten alınmıştır. Metni okuyarak aşağıdaki sorulara yanıt bulmaya çalışın.

• Galeano'nun bunalım dönemlerinde zengin ülkelerin çıkarı için yoksul ülkelerde baskı ve yoksulluğun arttırıldığı görüşüne katılıyor musunuz? Neden?

• "Latin Amerika ne satarsa satsın aslında ucuz işgücü ihraç eder" saptaması diğer azgelişmiş ülkeler için de geçerli olabilir mi? Neden?

• Galeano'nun Latin Amerika'nın uluslararası sistem içindeki yerine ilişkin gözlemleri, aynı dönemde büyük bir atılım gösteren Güneydoğu Asya ülkeleri içinde ileri sürülebilir mi? Neden?

• Azgelişmiş ülkelerin ucuz işgücü ihracı, sosyal hakların güvence altına alındığı gelişmiş ülkelerin rekabet gücü üzerinde nasıl bir etkide bulunabilir?

anlatılan dönemde

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde beyaz azınlığın sistematik ırkçılık politikası ve uygulaması kurumsallaşmıştı. "Apartheid" olarak nitelenen politika ve uygulamalar beyazlar ile diğer ırklar arasında mutlak bir ayrım ve ayrımcılık anlamına geliyordu. 1960'lardan başlayarak hem apartheid rejiminin, hem de muhalefetin güçlendiği bu ülkede 1970'li ve 1980'li yıllarda yaşanan siyasal gelişmeleri araştırın.

tarih ve yaşam

Medyanın dünyaya ilişkin haberlerinde hangi tür haberlere sıklıkla yer verildiğine dikkat ettiniz mi? Devletlerarası ilişkiler? Şiddet? Doğal afetler? Moda ve magazin? Spor? Bu tür haberlerin veriliş tarzları arasında bir farklılık izleyebiliyor musunuz? Neden?

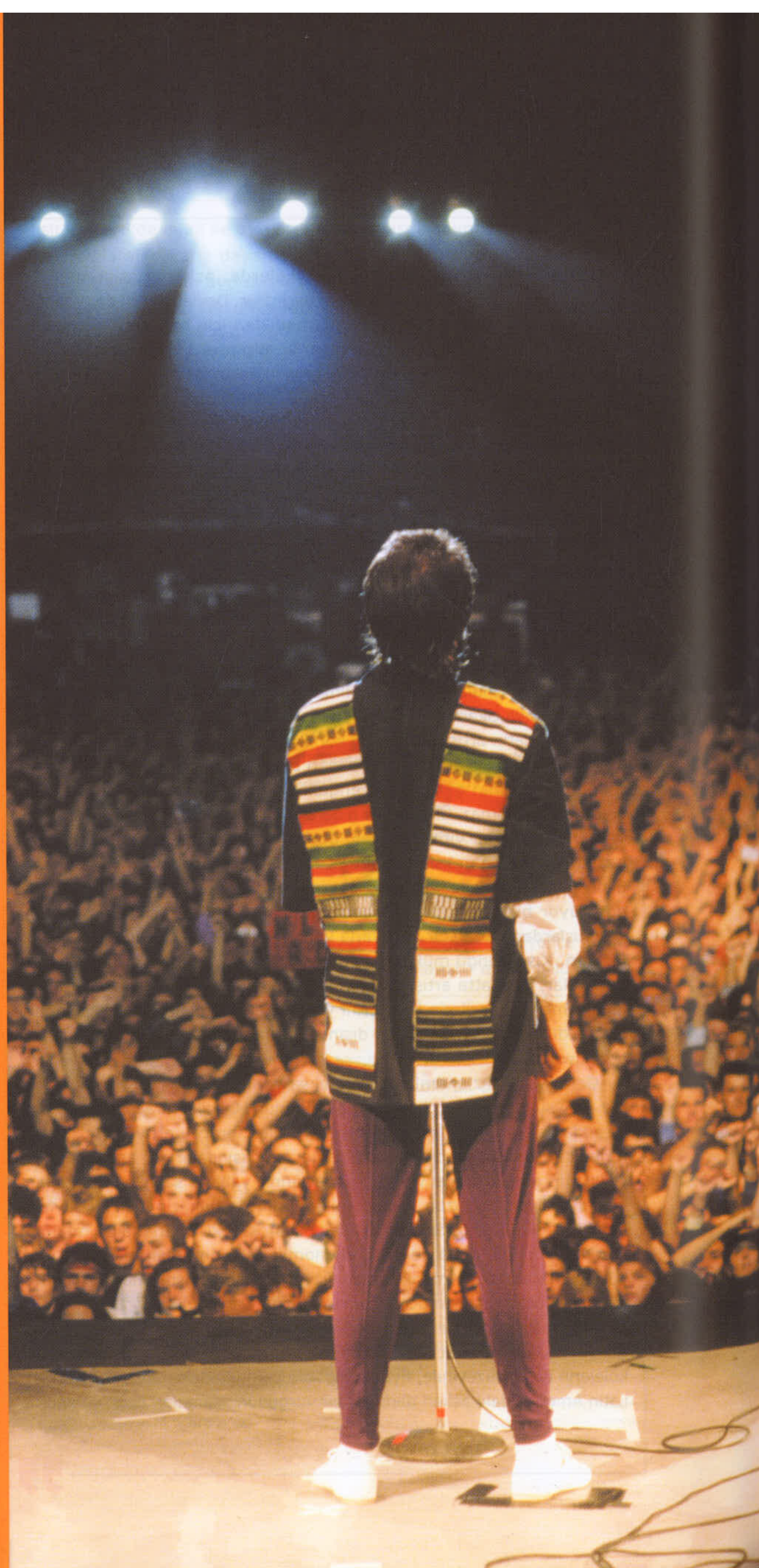
Latin Amerika'nın güneyindeki ülkelerde, askerler, sistemin bir gereksinimine bağlı olarak iktidarı ele geçirdiler. Devlet terörü de, yönetici sınıflar başka yollarla işlerini yürütemedikleri için harekete geçmiştir. Kıtamızda işkence, etkili olduğu için vardır. Biçimsel demokrasi iktidardaki güçlerin denetiminden çıkmayacağını garanti edebilseydi, varlığını korurdu. Güç anlarda demokrasi ulusal güvenliğe, yani oligarşinin ayrıcalıklarının ve yabancı yatırımların güvenliğine karşı bir suç teşkil eder. İnsan öğüten makinelerimiz, uluslararası çarkın bir parçasıdır. Toplum bütünüyle askerileşir, olağanüstü hükümet süreklilik kazanır, baskı yoğunlaşır. Buhran belirtileri ortaya çıktığında, zengin ülkelerde işsizliği önlemek, özgürlükleri korumak ve gelişme hızını düşürmemek için, yoksul ülkelerde yağmayı hızlandırmak gerekir. Onur kırıcı yapı uluslararası pazarlarda ve mali merkezlerde başlar, her yurttaşın evinde biter. (...)

Seçimlerin hâlâ yapıldığı ender Latin Amerika ülkelerinin hiçbirinde City Bank aday listelerinde yer almaz, diktatörlerden hiçbirinin adı da Uluslararası Para Fonu değildir. Oysa emri veren ve uygulayan kimdir? Emreden borcu verendir. Ödeyebilmek için ihracatı sürekli olarak artırmak gerekir. Hem ithalatı karşılayabilmek, hem de yabancı şirketlerin kâr olarak dışarıya çıkardıkları dövizi yerine koyabilmek için. Satın alma gücü azalan ihracatın artışı, ücretlerin komik düzeylerde tutulması demektir. Dışarıya dönük bir ekonominin başarı sırrı olan yığınların yoksulluğu iç tüketim pazarının gelişmesini engellediğinden, uyumlu bir ekonomik gelişme sağlanamaz. Ülkelerimiz giderek birer yankı niteliğine bürünmekte ve kendi seslerini yitirmekteler. Başka ülkelere muhtaç durumdalar, başka ülkelerin gereksinimlerine cevap verebildikleri ölçüde ayaktalar. Ekonominin dış talebe bağlı olarak biçimlendirilmesi de başlangıç çıkmazına götürüyor bizi: Yabancı tekellere yağma kapılarını açıp uluslararası kuruluşlardan daha ağır koşullarla yeni borçlar almak zorunda bırakıyor ülkeleri. Kısır döngü mükemmel biçimde işliyor. Dış borçlar ve yabancı yatırımlar, ihracatta artışı zorunlu kılıp bu artışı yine kendileri yutuyor. Latin Amerikalı işçilerin işlevlerini yerine getirebilmeleri için hapishane parmaklıklarının içinde ya da dışında tutuklu olarak bulundurulmaları gerekiyor. (...)

Gelişmenin hızlandırılması mı yoksa yeni-sömürgeci bir macera mı söz konusu olan? Elektrik malzemeleri bugün Meksika ihracat ürünlerinin başında geliyor. Brezilya'da otomobil ve silah ihracatı artıyor. Bazı Latin Amerika ülkeleri yeni bir endüstrileşme aşamasındalar. Bu aşama büyük ölçüde dış gereksinimler ve üretim araçlarının yabancı sahipleri tarafından yönlendiriliyor. Bu, uzun "dışa dönük gelişim" tarihimizin yeni bir sayfası demek değil mi? Uluslararası piyasada fiyatı sürekli artan mallar "mamul maddeler" değil, daha gelişmiş ekonomilerin ürünü olan teknik düzeyi yüksek mallar. Latin Amerika sattığı ister hammadde, ister mamul madde, ne olursa olsun aslında ucuz işgücü ihraç eder. (...)

Köle taşıyan gemiler artık Okyanus'u geçmiyor. Şimdi köle tüccarları, Çalışma Bakanlığı aracılığıyla sürdürüyorlar işlemlerini. Ücretler Afrikalı kölelerin ücret düzeyinde, fiyatlar ise Avrupalı tüketicinin fiyat düzeyinde. Latin Amerika'daki askeri darbeler bir vurgunun aşamaları değil de nedir?

siyasetin krizi

1945'te kurulan dünya düzeninin istikrar unsurlarını oluşturan ABD ile SSCB'nin bu işlevlerini yerine getirmekte gittikçe daha başarısız olması ve 1945 düzenini geri getirecek yeni bir gücün ortaya çıkmaması, 1970'lerde yaşanan krizin daha da derinleşmesine ve yayılmasına neden oldu. Bütün dünyada farklı ölçülerde etkili olan kriz, Sanayi Devrimi'nden itibaren dünyanın motorunu oluşturan Batı ülkelerinden başlamak üzere, ulus-devlet çerçevesinde yürütülen geleneksel siyasetin krizine dönüştü.

Siyasetin "Liberal" Yorumu

Belli bir topluluğun ürettiği kaynakların paylaşılmasını yönetmek anlamına gelen siyaset, 1789 Devrimi'nden sonra demokratikleşmiş, yönetme yetkilerini Tanrı'nın verdiği kabul edilen hükümdarların yerini, kendi kendini yöneten halk almıştı. Ulus-devlet sınırları içinde "ulus" olarak tanımlanan ve biçimlendirilen bu insan topluluğunun, kendi oluşturduğu siyasal mekanizmalar çerçevesinde, kendi ürettiği kaynakları akılcı ve adil bir biçimde paylaşabileceğine inanılıyordu.

Bu anlayış uyarınca, akla ya da adalete aykırı uygulamalara girişen siyasetçi ya da yöneticilerin bir daha seçilmeyeceği, böylece ara sıra yanlışlıklar olsa da, sonunda en doğruya ve en iyiye ulaşılacağı varsayılıyordu. Genel ve eşit oy ilkesinin kadınları da içerecek biçimde kabul edilmesi, kendi kendini yöneten akılcı bir insan topluluğuna ilişkin bu anlayışın vardığı en ileri noktaydı.

Uluslararası Af Örgütü'nün "İnsan Hakları, Simdi" kampanyasında Peter Gabriel "Biko"yu söylerken, Atina, 3 Kasım 1988.

Reagan ve Gorbaçov
Hollywood oyuncusu iken önce California valisi, ardından da ABD başkanı seçilen Ronald Reagan (1911-2004), içeride ve dışarıda itibar kaybeden ABD'nin dünya lideri olduğunun hatırlatılması rolünü de başarıyla oynadı. Mihail Gorbaçov ise (d. 1931) SSCB gibi büyük bir devletin, silahlı çatışma ya da önemli bir kargaşa olmadan dağıtılmasında büyük başarı gösterdi. İki lider arasında 1985'ten itibaren yapılan zirveler, 1979'da yeniden başlayan Soğuk Savaş'ın denetim altında tutulmasını sağlıyordu.

Aldo Moro
(1916-1978)
İtalya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra parlamentoya giren Aldo Moro, çeşitli bakanlıkların yanı sıra 1963'ten başlamak üzere Hıristiyan Demokrat Parti'nin lideri olarak beş kez başbakanlık görevini de üstlendi. 1978'de, hükümette yer almamasına karşın siyasal etkisini sürdürdüğü bir sırada Kızıl Tugaylar tarafından kaçırıldı, davaları süren 13 örgüt üyesinin serbest bırakılması reddedilince öldürüldü.

19. yüzyıl liberalizminin bu anlayışına ilk ciddi tehdit olan Bolşevik Devrimi'nin dünya devrimine dönüşmeyeceğinin ortaya çıkmasından ve ikinci büyük tehdidi oluşturan Nazizmin İkinci Dünya Savaşı'nda mutlak olarak yenilmesinden sonra, siyasete ilişkin liberal anlayış bütün dünyada egemen olmuştu. Aykırı örnekler, yani çoğu askeri güce dayalı diktatörlükler, insanlığın varabileceği bu en ileri noktadan geçici bir sapma sayılıyor, Batılı liberal demokrasi anlayışının değerlerinden doğan ama ondan koptuğu ileri sürülen sosyalist uygulamalar ise kıyasıya eleştiriliyordu.

1970'lerin krizi, Batı'dan doğup bütün dünyaya egemen olan bu bakış açısını kökten bir biçimde sarstı. Daha önceki krizler, insanlık dışı koşullarda yaşasalar bile, çocuklarının geleceğinin iyi olacağına inanan toplumsal kesimlerin özverisiyle atlatılmıştı. 70'lerin krizi ise çıkışsız gibi görünüyordu. 1970'lerde krizden etkilenenler, eskisi gibi daha iyi bir gelecek için didinen değil, refah yıllarında ulaştıkları yaşam standartlarını yitiren ve böylece geleceğe umutla değil, korkuyla bakan kesimler oldu.

Bunun ilk kez Batı ülkelerinde açığa çıkan sonucu, siyasetin kriziydi. 1968 Hareketi'nin de etkisiyle, Batılı toplumlarda, siyasetin, topluluk tarafından üretilen kaynakları akılcı ve adil biçimde kullanacağı inancı ciddi bir yara aldı. Siyaset, siyasetçiler arasında, sıradan insanların katılamayacağı kirli bir oyun gibi görülmeye, 19. yüzyıl siyaset anlayışının temel kurumları

Humeyni'nin İran'a dönüşü (1979)
İran İslam devrimi, 19. yüzyıldan itibaren bütün dünyaya egemen olan liberal düşünceye ve laik siyasal sisteme en güçlü tepkiydi. Devrimin lideri ilan edilen Ayetullah Humeyni (1902-1989), on beş yıllık sürgün yaşamından sonra, 1 Şubat 1979'da İran'a döndüğünde, on beş gün önce İran şahının ülkeden kaçmasına neden olan milyonlarca kişinin olağanüstü coşkusuyla karşılandı.

olarak kabul edilen siyasi partilerin ve sendikaların halk desteği ciddi biçimde azalmaya başladı.

Batı ülkelerinde siyasetin krizinin en önemli simgesi, Watergate skandalı olarak anılan ve ABD Başkanı Nixon'ın istifasıyla sonuçlanan süreçti. Cumhuriyetçi Başkan Nixon'ın, Beyaz Saray'ın görevlilerini ve olanaklarını kullanarak siyasi casusluk yaptırdığı, 1972'de Demokrat Parti'nin genel merkezinde yakalanan kişilerin hırsızlık ve telefon dinleme suçundan yargılanmaları sürecinde ortaya çıkmıştı. Nixon'ın başkanlık gücünü kullanarak olayı örtbas etmeye, soruşturmanın Beyaz Saray'a ve kendisine ulaşmasını engellemeye çalıştığı süreçte, basın, yasama organı ve yargının kararlı tutumu, skandalın örtbas edilmesini engelledi ve Nixon 1974 yazında istifa etmek zorunda kaldı. Yeni başkan Gerald Ford'un verdiği koşulsuz af kararı nedeniyle eski başkan yargılanmadı, ama Watergate skandalı, ABD'de ve dünyada, olağan siyasal mekanizmaların işleyişine ilişkin derin bir kuşku ve güvensizlik yarattı.

Siyasetin Yerine Aday Olanlar...

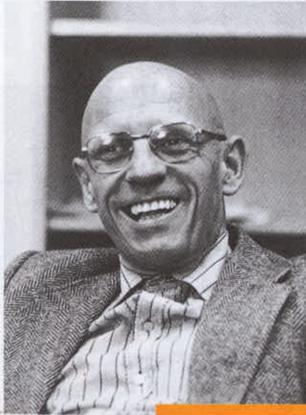
Siyasetin krizi, Batı toplumlarında, toplumsal yaşamı iyileştirmek için mücadele edenlerin önemli bir bölümünü, profesyonel siyasetçiler üzerinde baskı oluşturmak üzere yeni alanlara yöneltti: Uluslararası Af Örgütü'nün başını çektiği insan hakları hareketi, Greenpeace'in (Yeşil Barış) başını

Akbaba'nın Üç Günü (1975)
ABD'li yönetmen Sydney Pollack'ın (d. 1934) sıradan bir CIA memurunun, içinde yer aldığı sistemle bir rastlantı sonucu karşı karşıya gelmesini anlatan filmi, Watergate skandalı nedeniyle sarsılan ABD devlet aygıtının ve siyasal sisteminin işleyişine ilişkin eleştirel filmlerin ilk ve en önemli örneklerindendi.

Gabriel Garcia Marquez
(d. 1928)
Büyüsel gerçekçilik olarak anılan yazın akımının en önemli temsilcilerinden olan Kolombiyalı yazar, 1982'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Dünyaca ünlü romanı *Yüz Yıllık Yalnızlık* (1967), Kolombiya tarihinin yanı sıra, insan yaşamını efsanevi bir dille anlatır.

Michel Foucault
(1926-1984)
Deliliğin, suçluluğun ve cinselliğin tarihi üzerine yaptığı araştırmalarla "iktidar" sorununa varan Fransız düşünür, iktidarın siyasal iktidardan ibaret olmadığını, yaşamın her alanında yeniden ve yeniden kurulduğunu savundu. Foucault'ya göre dil ya da söylem, iktidarın kendini kurmasının ve korumasının en önemli aracıydı.

çektiği çevreci hareket bu dönemde güçlenmeye başladı. Gerek konu, gerekse sayı bakımından olağanüstü çeşitlilik gösteren bu hareketler, iktidarı ele geçirmeye yönelik bir siyaset yapmadan, siyaset yapanlar üzerinde belirli konularda etkili olmayı amaçladılar ve bunu belli ölçülerde başardılar.

STK'lar (sivil toplum kuruluşları) veya NGO'lar (*non-governmental organizations*) olarak anılan bu örgütlerin sadece ulusal ölçekte değil, küresel düzeyde etkinlik göstermesi, uluslararası ilişkilere yepyeni bir boyut kattı: Ulus-devletler artık sadece diğer devletler ve uluslararası örgütlerle değil, NGO'larla da yüz yüze gelmeye, eylem ve işlemlerinin meşruluğu konusunda onları da ikna etmek zorunda kalmaya başladılar.

Siyasetin krizde olduğu dönemde gelişen bir başka tepki ise silahlı mücadeleydi. 1970'ler boyunca, gerek Batı toplumlarında, gerekse Üçüncü Dünya ülkelerinde, olağan siyasal mekanizmaların göstermelik ve aldatıcı olduğu, siyasal iktidarı ele geçirmek için onun denetimindeki devlete karşı silahlı mücadele yürütmek gerektiği görüşü İtalya'da Kızıl Tugaylar, Almanya'da Kızıl Ordu Fraksiyonu gibi yasadışı örgütlere, Üçüncü Dünya ülkelerinde ise hızla yasa dışı kılınan antiemperyalist ve sosyalist hareketlere dönüştü.

1970'lerin belirsizlik ortamında bir umut ışığı olarak yer yer halk desteği kazanan bu hareketlerin çoğu, 1980'lerde çeşitli ölçülerde zor kullanılarak

Hızlı tren sistemi
Büyük kentler arasında hızlı kitlesel ulaşımı sağlamak için geliştirilen demiryolu sistemi Japonya'da 1964'te, Avrupa'da ise Fransa'nın öncülüğünde 1981'de işlemeye başladı. TGV (*train à grande vitesse*) olarak anılan sistem, karayolunun yavaş, havayolunun ise verimsiz olduğu mesafelerde saatte ortalama 200 ile 300 km. hıza ulaşan trenlere dayanır.

yenildi ve dağıtıldı. Bunda, yeni muhafazakârlığın bütün dünyada egemen olmasının da büyük payı oldu. Geleceğe ilişkin umutlarını yitiren kitleler, daha iyi bir toplumsal gelecek için mücadele etmektense, ayakta kalmaya ve sahip olduklarını korumaya zorlandılar.

Bu durum, siyasetin ardından, onun içinde yürütüldüğü çerçeve olan ulus-devletin de krize girmesine yol açan farklı eğilimleri güçlendirdi. Bu dünyada değilse bile öteki dünyada mutluluk vaad eden dinler yeniden itibar kazandılar. Bununla örtüşen bir başka gelişme, cemaatçilik olarak adlandırılan bir korunma ve dayanışma eğilimi oldu. Ağır ekonomik koşullar ve etkileyemedikleri bir siyasal mekanizma karşısında yalnız kalan kitleler, dinsel ya da bölgesel cemaatler içinde dayanışmayı seçtiler.

Yerellik eğilimi de kriz döneminde güçlendi. İçinde yaşadıkları çevrenin sorunlarına ulusal düzeyde çözüm getirilmediğini ve artık getirilmeyeceğini görenler, ulusal ölçekli sorunlardan ve mekanizmalardan uzaklaşarak, yerel sorunları çözmeye ve bunun için gereken mekanizmaları oluşturmaya yöneldiler.

Bütün bu gelişmeler, SSCB'nin ve sosyalist blokun çözülmesiyle ortaya çıkan yeni dünya düzeninde, ulus-devletin ciddi biçimde sorgulanmasına ve küresel düzeyde yeni arayışların güçlenmesine yol açacaktı.

Sözcük anlamıyla "modernizm sonrası"nı, "modernizm ötesi"ni anlatan postmodernizm, içeriğinde uzlaşma sağlanamamasına rağmen, 20. yüzyılın son çeyreğinde sanat, edebiyat, bilim ve düşünce alanlarında en çok kullanılan kavramlardan biri oldu.

1970'lerin krizi sadece ekonomide ve siyasette değil, sanat ve düşünce alanında da derin bir krizdi. Hemen hemen bütün sanat dallarında olduğu gibi bilim de dahil olmak üzere düşünce alanında da, o güne kadar doğru hatta tartışılmaz kabul edilen her şey sorgulanmaya başlandı.

Bu sorgulamanın temelinde, "modernite"nin sona erdiği düşüncesi yatıyordu. Modernite olarak tanımlanan dönem, düşünsel kökleri Aydınlanma çağında yatan, ama asıl olarak Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin ürünü olan dönemdi. Bu dönemde Batı düşüncesi, içindeki akımların farklılığına, benzemezliğine, hatta çatışmalarına rağmen asıl olarak aynı temel sorunsalı paylaşıyordu. Buna göre gerek sanatlar gerekse bilim ve düşünce insanoğlunun, insanlığın ilerlemesine hizmet ediyordu; bu ilerleme "özgürlük" yönündeydi ve bu büyük amaca ulaşmak için büyük, kapsamlı tasarımlar üretiliyordu.

Oysa insanlık, iki dünya savaşının ardından yaşadığı görece kısa refah dönemi de sona erdiğinde, elinde bilimsel ve teknik ilerlemeden başka pek bir şey kalmadığını fark etti. Liberalizm, sosyalizm gibi ideolojiler iflas etmiş görünüyordu. Dünyanın farklı yerlerindeki sosyalizm denemelerinin, solun ortak iktidarlarının, ulusal kurtuluş savaşlarının yol açtığı hayal kırıklığının ardından, büyük bir coşku ve umut yaratmış olan 1968 Hareketi de yenilmişti; sanatın pek çok dalında yapılabileceklerin sanki sonuna gelinmişti; düşünce dünyayı değiştirmekten vazgeçmiş, neredeyse umutsuz bir anlama çabasına dönüşmüştü. Kendinden emin ilerleyen sadece bilim ve teknikti, ama bu alanlar da kendi içlerinde değer taşımıyorlardı, insanlığa özgürlük getirebilecekleri gibi, tutsaklık da getirebilirlerdi.

Derin bir krizin yansıması olan bu karamsar bakış, postmodernizm terimiyle anlatılan ve ancak "modernite sonrası olmak"ta birleşen çok çeşitli akımlara yol açtı. Jean-François Lyotard, postmodernizm tartışmasını başlatan 1979 tarihli kitabına, bunu anlatmak üzere *Postmodern Durum* adını vermişti.

Lyotard'ın, krizine tanık olduğu dünyaya ilişkin kuramsal yaklaşımı, sanat, düşünce ve bilim çevrelerinde hızla yayıldı. Postmodernizmin bir akımı değil, modernizm sonrasını anlatması, dolayısıyla belirli bir tarz, biçim ya da ilkenin benimsenmesini gerektirmemesi, sonsuz çeşitlilikteki sanat ve düşünce ürünlerinin postmodern olarak nitelenmesine olanak verdi. Bunları birleştiren, insan aklına ve ilerleme düşüncesine duyulan derin güvensizlik olmakla birlikte, buna gösterilen tepki ve tepki gösterme biçimi sanat dalları arasında, hatta her sanatçıda ya da her yapıtta bile farklılaşabiliyordu.

ırak savaşı üzerine

Biz, tüm varlığı ile Saddam'a yardım eden ve onu ayakta tutmaya çalışan kurtların pençesindeyiz. (...) Bugün Saddam Müslümanlıktan ve yalan yanlış kıldığı namazdan söz ediyor. Bu sahte iddia bile savaşın bir nimetidir. Onlar İslama karşıdırlar ve Baas Partisi'nin kurucuları da İslamı inkâr edenlerdendir. Bunlar İslam'dan uzaktırlar, İslam da onlardan uzak. (...) Bugün Amerika, Rusya ve Fransa ve diğer güçler İslamı büyük bir tehlike olarak görüyorlar ve bu nedenle Saddam'ın lehine propagandaya giriştiler. Onlar şu gerçeği gördüler: Eğer İslam Cumhuriyeti yerleşir kalırsa, onların bu bölgede ayak izleri dahi kalmayacak ve bu bölgeden ellerini çekmek zorunda kalacaklar (...)

Süper güçlerin telaşı sırf Saddam'ı ayakta tutmak, bizi ezmek değildir. Onların istediği –İslamdan korktukları için- İslamı ezmektir. İşte bu yüzden Saddam'ı destekliyorlar ve bize karşı çıkıyorlar. Süper güçler İslam ülkeleri halklarının kendilerine karşı direneceklerini biliyorlar. (...)

Ayetullah Humeyni'nin 23 Eylül 1982 tarihli konuşmasından.

dinsel radikalizm

Son yıllarda, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Müslümanlık içinde dinsel radikalizmin yükselmekte olduğu görülüyor. Dinin yeniden canlanışı, liberal tüketim toplumunun neden olduğu manevi boşluktan ve kişiliksizlikten kaynaklanan derin hoşnutsuzluğa bağlanabilir. Ne var ki, liberal ideolojinin temelli bir eksikliğini yansıttığı son derece açık olan bu boşluğun –fark edilmesi için dinsel perspektife gerek olmayan bu açığın- siyaset aracılığıyla nasıl kapatılabileceği belli değildir. Modern liberalizmin kendisi, iyi yaşamanın doğası üzerinde mutabakat sağlayamamış, hatta barış ve istikrarın önkoşullarını bile yaratamamış dinsel temele dayalı toplumların zayıflığının tarihsel bir ürünüdür. Çağdaş dünyada, gerek liberalizme gerekse komünizme karşı bir siyasal seçenek olarak teokratik bir devleti öne süren din sadece İslamdır. Ama bu öğretinin Müslüman olmayanlara da hitap edeceğine ve evrensel bir boyut kazanacağına inanmak zordur. Öteki daha az örgütlü dinsel hareketler, liberal toplumlarda kendilerine tanınan hayat alanında doyum imkânı bulmuşlardır. (...)

Francis Fukuyama'nın 1989 tarihli "Tarihin Sonu mu?" başlıklı makalesinden.

iki açı

Siyasetin kriziyle birlikte siyasal parti ve hareketler dışındaki örgütlenmelerin rolüne ilişkin görüşlerde de ciddi bir ayrışma oluştu. Bir görüşe göre, bu örgütlenmeler, yani sivil toplum kuruluşları, toplumun duyarlı ve örgütlü olmasına katkı sağlıyor ve katılım kanalları yaratarak devletlerin gücünü denetliyorlardı. Diğer bir görüşe göre ise bu örgütlenmeler halkı siyasetten uzaklaştırıyor, toplumsal ilgiyi farklı kanallara çekerek krizin yol açtığı acil ve yakıcı toplumsal sorunların gizlenmesine yardımcı oluyorlardı.

- STK'ların örgütlü oldukları alanlarda devletlerin gücünü denetlediğini savunanların gerekçeleri neler olabilir?

- STK'ların toplumun duyarlılığını farklı kanallara yönlendirerek siyasetin krizini güçlendirdiğini savunanların gerekçeleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Yandaki ilk metin, Paul K. Feyerabend'in *Yönteme Hayır* adlı kitabının, Türkçe baskısına önsözünden alınmıştır. Bu metni göz önüne alarak aşağıdaki sorulara yanıt vermeyi deneyin:

- Bilimin evrensel olması ne demektir?

- Feyerabend her kültürün, her ulusun kendi bilimini geliştirebilecek olduğunu söylerken neyi anlatmak istemektedir?

- Bilim ile teknoloji, teknoloji ile askeri güç arasında nasıl bir ilişki vardır?

Yandaki ikinci metin 1970'li yıllara aittir:

- Bu bakış açısını, kitabınızın başında yer alan Saint-Just'e ve daha sonra Adolf Hitler'e ait alıntılarla karşılaştırın. Ortak ya da farklı noktalar nelerdir?

- Bu bakış açısını özgürlük ve haklar bakımından tartışın. Buradaki özgürlük anlayışı ile bir insan hakkı olarak eğitim hakkı arasında nasıl bir ilişki ya da karşıtlık kurulabilir?

- Bu alıntı kime ait olabilir? ABD başkanı? SSCB Komünist Partisi genel sekreteri? UNESCO? Libya lideri Kaddafi? Kızıl Ordu Fraksiyonu?

anlatılan dönemde

Birleşmiş Milletler, 1970'li yıllardan başlayarak, insan haklarının uluslararası alanda korunması konusunda önemli bir rol üstlendi. BM çerçevesinde yapılan insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar ile uluslararası kurallar geliştirilirken, bu antlaşmalar uyarınca oluşturulan uluslararası denetim organları da taraf devletlerdeki uygulamaları yakından izlemeye başladılar. BM çerçevesinde yapılan, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaları araştırın.

tarih ve yaşam

Aileniz ya da yakınlarınız arasında siyasal partilere üye olanlar var mı? Ya sivil toplum kuruluşlarına üye olanlar? Varsa, nasıl faaliyetler yürütüyorlar? Yoksa sizce neden?

bilim

Birinci Dünya bilimi, Avrupa'da "bilimsel devrim" sonucu doğmuş, şimdiyse bütün dünya üniversitelerinde, teknoloji kurumlarında uygulanan bilim, beyinlerimizi düşünce ve teknik başarılarıyla bombardıman etmeyi sürdürüyor. Çoğunlukla "ussalcılık" (rasyonalizm) denen bir ideoloji eşlik ediyor ona, ussalcılığa göre, bilim, sistemli, açıkça belirlenebilen biçimde üretiliyor, diğer bütün gelenekleri ezip geçiyor. (...) Batılı olmayan bilimler birçok yerde ortadan kaldırılıyor. Oysa sebep, başarısızlıkları değil. Birinci Dünya bilimini uygulayan toplumların daha büyük askeri gücü var. Dar bir yörede kapalı kalmış toplumların (Batı açısından bakıldığında) nesnellikten yoksun, (niceliklere değil de) niteliklere önem veren, yine de sömürgecilerin bilimlerinden, 'geliştirme' havarilerinin aynı konularda söylemeleri gerekenden kat kat üstün, iklim sorunlarıyla, doğal afetlerle, kıtlıklarla başetme yolları ve bilgileri var. Bu bilgi hiç incelenmedi ki yadsınsın. Yalnızca bir köşeye atıldı. Birinci Dünya bilimi, dünyayı daha iyi anlamamızı ya da hepimize daha iyi yaşama olanağı sağladığı için değil de, daha iyi silahlar ürettiği için kabul edildi (...) Batı uygarlığı, Birinci Dünya'nın altında yatan uygarlık, maddeci ve oldukça saldırgandır. Doğal olarak, maddeyi anlayan silah araştırmasında üstün bir bilimi seçmiştir. Yine eş ölçüde doğal olarak, bu bilimin ilkelerini diğer alanlara yaymaya çalışmaktadır; örneğin, insanların, diğer canlı varlıkların maddi sistemler olduğunu ilan ediyor. (...) Oysa insanlar yalnızca uyum sağlamıyorlar, direniyorlar da, dirençlerini destekleyecek özellikler geliştiriyorlar; örneğin ruhlar ve zihinler üretip, bilimden bu "bilimsel olmayan", "saçma" nesnelerle uğraşmasını istiyorlar. Aralarında Niels Bohr'un da bulunduğu kimi bilim adamları, Birinci Dünya bilimini tam tamına bu yolla baltalamaya başladılar. Yalnız değiller. Her kültür, her ulus, kendi özel gereksinmelerini karşılayacak bir bilim kurabilir. Bunu başarmak için de herşeyden önce, daha az incelmiş düşünceleri habire sokuşturmaya çalışan siyasal ve ekonomik güçleri, Birinci Dünya'nın dövüşken, yıkıcı eylemlerini ortadan kaldırmalı ya da dizginlemeliyiz.

öğretim

Bilim veya öğretim, gençlerin yan yana konmuş sıralar üzerinde basılı kitaplardan belirli saatler içerisinde öğrenmeye mecbur tutuldukları düzenli program ve sınıflandırılmış bilgiler değildir. Bütün dünyada egemen olan bu tür öğretim, özgürlüğe aykırı bir yöntemdir. Dünya devletlerinin iftihar duydukları ve gençlerine imkân buldukça uyguladıkları zorunlu eğitim, özgürlüğü kısıtlayan, insan yeteneklerini körleten ve bireyin eğilimlerini zorla yönlendiren bir yöntemdir. İnsanı serbest seçim yapmak ve düşünmekten alıkoyduğu için diktatörce bir davranıştır. İnsanın belirli bir programı öğrenmeye zorlanması zorbaca bir davranıştır. İnsanlara belirli bilgileri telkin etmek diktatörce bir davranıştır.

Gerçekte, zorunlu, düzenli ve sistematik öğretim, halk topluluklarını zorunlu şekilde cahil bırakmaktadır. Eğitim yollarını resmi programlarla tespit eden ve insanları bu programlara göre öğretim yapmaya zorlayan, resmi yoldan hangi bilgilerin öğrenileceğini saptayan devletler, vatandaşlarına baskı yapmaktadır. Dünyada egemen olan öğretim metotları evrensel bir kültür devrimi tarafından yıkılmalıdır.

sosyalist sistemin sonu

Umut ve refah yıllarını ekonomik büyümeyle geçiren SSCB, 1970'lerde büyük ölçüde içsel nedenlerle çöküş sürecine girmişti. Bu nedenlerin başında, SSCB'nin, Batılı ülkelerde krizin atlatılmasını sağlayan teknolojik dönüşümü gerçekleştirememesi ve buna eşlik eden yeni muhafazakâr politikaların sosyalist bir toplumda uygulanmasının imkânsızlığı geliyordu. SSCB, 1970'lerde bir yandan mevcut ekonomik, siyasal ve sosyal yapıyı korumaya çalışırken, diğer yandan da ne tasfiye edebildiği, ne de dönüştürebildiği eski teknolojilerle başta uzay ve silahlanma olmak üzere ABD'yle yarışı sürdürmeye uğraştı. Bu çabanın getirdiği yükün siyasal kararlarla ağırlaştırılması, 1980'lerde Sovyetler Birliği'ni çöküşe götürdü.

Brejnev Dönemi

Kruşçev'in 1964'te görevden alınmasının ardından SBKP genel sekreterliğine getirilen Brejnev dönemi 1982'de Brejnev'in ölümüyle noktalandı. Brejnev dönemi, Sovyetler'in dünya sisteminin bir parçası olduğunu kanıtlayan iki alt döneme ayrılmıştı. 1960'lı yıllarda dünya ekonomisiyle ancak asgari bir bağlantı kurma politikasını sürdüren SSCB, 1970'lerde giderek artan ölçüde dünya ekonomisiyle bütünleşmeye başladı. Bunda önemli bir petrol üreticisi olması nedeniyle petrol krizinin önemli bir payı vardı. Öte yandan, Yumuşama süreci sadece siyasal değil, ekonomik ilişkileri de kapsıyor ve SSCB'nin kapalı ekonomisinin karşılayamadığı ihtiyaçların karşılanabilmesini sağlıyordu. Bununla birlikte, dünya ekonomisiyle bütünleşme, SSCB'nin hem eski teknolojilerini yenilemesini, hem de artık

Berlin Duvarı'nın yıkılışını kutlayan göstericiler, Aralık 1989.

Saddam Hüseyin
(d. 1937)
Arap ulusçuluğunun ve sosyalizminin simgesi olan BAAS partisine 1957'de girdi, parti içinde yükselerek 1979'da Irak devlet başkanı oldu. Irak'ın kalkınmasını ve nükleer güç de dahil olmak üzere bölge lideri olmasını amaçlayan Saddam Hüseyin, 1980'de ABD'nin desteğiyle İran'a saldırdı, 1991'de ise Sovyetler'in çözülüşünden ve yeni dünya düzeninin belirsizliğinden yararlanarak Kuveyt'i işgal etti. Bu tarihten sonra, ABD'nin kendisine kafa tutan "haydut devletler" listesine giren Irak, 2003'te işgal edilecek, Saddam Hüseyin de bir süre sonra yakalanacaktı.

eskimiş olan üretim ve dağıtım mekanizmalarını yöneten siyasal ve idari yapısını yeni ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırmasını gerektiriyordu.

Bu gerekliliklere yanıt veremeyen Brejnev yönetimi, 1970'li yıllarda SSCB'nin siyasal ve askeri gücünü kullanarak etkili olmasını sağlamaya çalıştı. Yumuşama sürecinin en önemli adımını oluşturan ve AGİK sürecini resmen başlatan Helsinki Sonuç Belgesi'nin, Avrupa'da mevcut sınırların dokunulmazlığını siyasal güvence altına alması, SSCB açısından çok önemli bir kazanım olarak görüldü. Bunun karşılığında aynı belgede Batı blokuna insan hakları ve insani işbirliği, ekonomi, kültür, teknoloji ve benzeri alanlarda çeşitli sözler vermesi başlangıçta sosyalist blokta da, Batı ülkelerinde de siyasal açıdan fazla önemsenmemişti. Buna karşılık, Batılı ülkelerin, özellikle ABD'nin 1970'lerde artan siyasal ve ideolojik baskıları, sosyalist ülkeleri önemli bir pazar olarak gören Batılı girişimcilerin ısrarlı çabaları, ilgilerini Üçüncü Dünya ülkeleri kadar sosyalist bloka da yöneltmiş olan STK'ların etkinlikleri, sosyalist blok ülkelerinde ve SSCB'de alttan alta ve uzun dönemli bir etki yaratacaktı.

Deng Xiaoping
(1904-1997)
Mao ile uzun yıllar birlikte çalışan, inişli çıkışlı siyasal yaşamındaki zirveye Mao'nun ölümünden sonra ulaşan Çinli siyasetçi ve devlet adamı. "Önemli olan kedinin siyah ya da beyaz olması değil, fareyi yakalamasıdır" cümlesiyle özetlediği pragmatik çizgisiyle, Çin'in dünya siyasal ve ekonomik sisteminde güçlenmesini amaçladı.

Bunları ve dünya sistemini gereğince değerlendiremeyen Brejnev yönetimi ise, 1945'ten beri çözülmemiş olan Avrupa sorununu çözmenin yanı sıra, ABD'nin dünya ekonomik ve siyasal sisteminde gözle görülebilir güç kaybının da verdiği yanıltıcı güvenle, siyasal bir karşı saldırıya geçti. 1950'li ve 60'lı yıllar boyunca Üçüncü Dünya ülkelerine ancak asgari bir destek vermişken, 1970'lerde kendi yandaşı yönetimlere, iç savaş ya da çatışmalarda, sosyalist olsun ya da olmasın, desteklemeyi kendi çıkarına

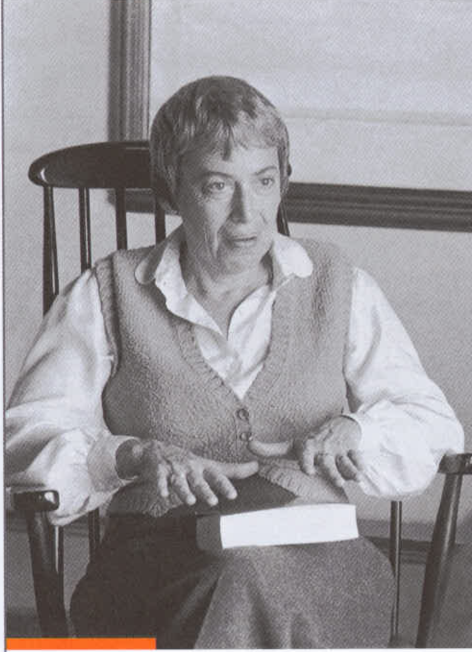
Çernobil
Tarihin ilk büyük nükleer santral kazası sayılan Çernobil nükleer kazası, Sovyetler Birliği'nde, Kiev'de 1972'de kurulmuş olan nükleer santralde 1986'da meydana geldi. Yapım hatası ile insan hatasının birleşmesi sonucunda oluşan kaza, nükleer enerjinin ürkütücü tehlikelerine dikkat çekerken, bu tür kazalara karşı uluslararası işbirliğini öngören sözleşmelerin imzalanmasını da sağladı. Çernobil'den yayılan radyoaktivite, Türkiye de dahil bütün bölge ülkelerinde etkili olmakla birlikte, buna ilişkin bilimsel sonuçlar hiç açıklanmadı.

uygun bulduğu taraflara ve ulusal kurtuluş mücadelelelerine yardımını önemli ölçüde artırdı. Aynı şekilde, tıpkı ABD'yi Vietnam Savaşı'na sürükleyen bir siyasal hesaplama hatası gibi bir hataya düşerek Afganistan'ı işgal etti ve bu ülkede, tıpkı ABD'nin Vietnam Savaşı'nda içine girdiği gibi bir çıkmazın içine girdi.

Bütün bu gelişmeler SSCB'yi Brejnev'in ölümünden sonra bir yol ayrımına getirdi. 1982-1985 arasında birbirini izleyen iki yönetimin giderek ağırlaşan siyasal ve ekonomik koşullar karşısında etkili politikalar geliştirememesi, SSCB'nin zaman kaybetmesine ve gerilemesine yol açtı. Mart 1985'te SBKP genel sekreterliğine getirilen Mihail Gorbaçov ise, daha önce belirlenen, ama siyasi güç yetersizliği nedeniyle uygulanamayan politikaları hayata geçirerek, sosyalist rejimi çözülmeye, Rusya'yı ise yeniden güçlendirmeye götüren lider oldu.

Glasnost ve Perestroika

Gorbaçov'un benimseyip uyguladığı politikanın simgesi, glasnost ve perestroika, yani açıklık ve yeniden yapılanma kavramlarıydı. Glasnost politikası yönetimde açıklığı, perestroika ise hem yönetimde, hem de siyasal ve toplumsal düzende yeniden yapılanmayı ifade ediyordu. Başlangıçta sosyalizmde yeni bir adım olarak sunulan bu politikalar, SSCB içinde her türlü değişime direnen egemen güçlerle, Batı'ya eklemlenmeye hazır yeni güçler arasında bir çatışmaya dönüştü ve kazanan ikinciler oldu. Dünya ticaretinde gittikçe daha fazla yer edinen SSCB, yabancı sermayeye açıldı;

Ursula K. LeGuin
(d. 1929)
Bilim kurgunun bir edebiyat türü olarak kabul edilmesinde büyük rol oynayan ABD'li yazar, gerçekte öngörülemez bir geleceği değil, insanlığın geçmişini ve bugününü yansıttığı yapıtlarında, birey ve toplum ölçeğindeki sorun ve umutlarıyla insanı anlattı.

verimliliği artırmak amacıyla desteklenen özel mülkiyet biçimleri ve ücretlendirme tarzları gelişti; kamusal yapı içinde yer alan çeşitli işletme ve gruplar, çoğunlukla yeni girişimcilere dönüşen bürokratların yönetimine devredilen kâr amaçlı birer kuruluşa dönüştü; kısacası, sosyalist ekonomi olarak inşa edilen yapı, kapitalist ekonominin gereklerine uygun biçimde dönüştürüldü.

Bu dönüşümün sonucu, SSCB'de egemen olan sosyalist ideolojinin zayıflaması, sosyalist dayanışma duygusunun yerini kişisel ölçekte ayakta kalma mücadelesine bırakması ve gerek ulusalcılık ideolojisinin, gerekse dinin yeniden önem kazanması oldu. Bu süreçte, SSCB'nin Rus olmayan egemen federe cumhuriyetlerini oluşturan 14 cumhuriyette, kapitalist dünya ekonomisine aracısız ve bir an önce eklemlenme hedefini yansıtan ulusal bağımsızlık talebi yükseldi. Ağustos 1991'deki bir darbe girişimi bu süreci daha da hızlandırdı. Rusya Federasyonu'nun başkanı olan Boris Yeltsin, darbenin bastırılmasında öne çıktı ve önce SBKP'nin ve gizli polis örgütü KGB'nin, ardından da 31 Aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasını sağladı. SSCB'nin ardılı sayılan Rusya Federasyonu, eski Sovyet cumhuriyetlerinin bazılarıyla birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu adını taşıyan kendine özgü bir birlik oluşturdu.

Papa II. Jean Paul
(1920 - 2005)
Polonyalı Papa Johannes Paulus II, Katolik Kilisesi'nde 456 yıl boyunca süren İtalyan papalar dönemini sona erdirerek 1978'de papa seçildi. Dinsel düşüncenin itibar kazandığı bir dönemde Vatikan'ın yeniden dünya işlerinde etkili olmasında önemli rol oynayan Jean Paul II, 1981'de Mehmet Ali Ağca'nın silahlı saldırısıyla yaralandı; saldırının nedeni aydınlatılamadı. II. Jean Paul, 1992'de Galilei hakkındaki Engizisyon kararını kaldırarak özür dilemesiyle de tarihe geçti.

Sosyalist Blokun Çözülüşü

SSCB'de yaşanan dönüşüm, sosyalist bloka dahil Doğu Avrupa ülkelerini de etkiledi. 1970'li yıllarda kendi yaşadıkları krizlerin yanı sıra SSCB'nin

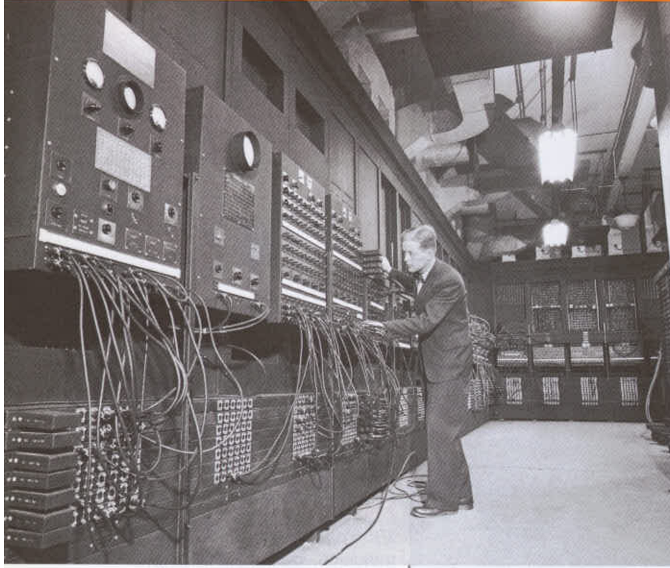

Pink Floyd
1966'da kurulan İngiliz rock topluluğu, sadece 1970'li yılların değil, rock tarihinin en etkili gruplarından biri oldu. Ses ve ışığın büyüleyici biçimde kullanıldığı kitlesel konserleriyle de ünlenen topluluğun 1979'da çıkardığı ve 1982'de filme çekilen The Wall adlı albümü, 1970'lerin Batı toplumunun en radikal eleştirilerinden biriydi.

içine girdiği krizden de ciddi biçimde zarar gören bu ülkeler, kendi koşulları doğrultusunda farklılaşan dönüşüm süreçleri yaşamaya başlamışlardı. Bunlardan Polonya'da 1980'de başlayan bir işçi hareketi olan ve sonuçta iktidarın devrilmesine yol açan Dayanışma Hareketi, sosyalist blokun çözülmesindeki önemli etkenlerden biri oldu. Almanya'nın Doğu Politikası olarak anılan yumuşama politikasının etkisiyle ivme kazanan birleşme hareketi, ABD, SSCB, Fransa, İngiltere ve her iki Almanya arasında 1990'da yapılan Moskova Antlaşması'nın ardından Doğu Almanya'nın Federal Almanya Cumhuriyeti'ne katılmasıyla sonuçlandı. Bulgaristan, Macaristan ve Çekoslovakya görece barışçıl biçimde kapitalist dünyaya eklemlendiler.

1970'lerde Çavuşesku yönetiminde sosyalist bloktan olabildiğince bağımsız hareket eden ve o dönemde Batılı ülkeler tarafından adeta bir müttefik olarak görülen Romanya'da kapitalizme geçiş ise sancılı oldu: Bağımsız sosyalizmde direnen ama ekonomik açıdan çok zayıflamış olan Romanya'da Çavuşesku diktatörlüğü olarak anılan yönetim, Çavuşesku'nun öldürülmesiyle sonuçlanan bir ayaklanmanın ardından değişti.

Sosyalist blokun çözülüşü, bütün dünyada kapitalizmin zaferi, hatta ideolojilerin sonu olarak karşılandı. 1991'de artık bütün dünyada "yeni dünya düzeni"nden söz ediliyordu. Bununla birlikte, 1990'lı yıllarda, arzulanan dünya düzeninin önündeki engelin sosyalist blok değil, bu düzenin kendisinin ürettiği sorunlar olduğu ortaya çıkacaktı.

Dünyanın ilk bilgisayarı sayılan ENIAC'ın yapımına 1943'te, ABD ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere başlandı ve yapımı üç yıl sürdü. 30 ton ağırlığındaki ENIAC, 150 metrekarelik bir alanı kaplıyor ve kesintiye uğramadan ortalama olarak ancak 7 dakika çalışabiliyordu.

20. yüzyılın pek çok bilimsel ve teknolojik buluşu gibi, insan aklının daha 19. yüzyılda tasarladığı bilgisayar, ancak yüz yıl sonra geliştirilebilecekti. İngiliz bilim adamı Charles Babbage'ın 1830'larda tasarladığı "çözümleyici makine", sayısal bilgisayarların bilinen ilk örneğiydi. Babbage'ın 1937'ye kadar kayıp olan not defterlerinde tasarımını yaptığı bilgisayar, çağdaşı olan İngiliz matematikçi Augusta Ada King'in ilk bilgisayar programcısı olarak tarihe geçmesine önayak olmuştu. Gerek Babbage'ın, gerekse ünlü şair Lord Byron'ın kızı olan Ada King'in çalışmaları, bilimsel kaygıların ürünüydü, ama ilk bilgisayarın gerçekleştirilmesi, salt askeri amaçlarla oldu. 1943'te, ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'un, füze atış tablosu oluşturmak üzere başlattığı ENIAC, üç yıl sonra tamamlandığında ortaya çıkan aygıt son derece büyük, yavaş, hantal ve sorunluydu, yine de ENIAC'ın tamamlanmasıyla bilişim devriminin ilk adımı atılmış oldu.

1970'lere kadar sayıları sınırlı olan bilgisayarlar, özel amaçlıydı ve asıl olarak devletlerin ve büyük kuruluşların karmaşık hesaplarını yapmak için kullanıldı. 1970'lerde, yine özel amaçlı olan ilk kişisel bilgisayar olan Commodore üretildi. İşlevleri oyunla sınırlı olan bu bilgisayarları, iki üniversite öğrencisinin 1978'de ürettiği ilk genel amaçlı kişisel bilgisayar olan Apple izledi. Steve Wozniak ile Stephen Jobs'un ürettikleri Apple'ın 1983 tarihli yeni modeli Macintosh, on ay içinde 2 milyon adet satıldı. Grafik tabanlı ilk kişisel bilgisayar olan Macintosh, kullanıcıların herhangi bir özel eğitim almasını gerektirmediğinden, kişisel bilgisayar kullanımında adeta bir devrim yaratmayı başarmıştı.

1960'lı yıllarda, kiraladığı büyük bilgisayarlar sayesinde büyük bir çokuluslu şirkete dönüşmüş olan IBM'in, başlangıçta kârlı bulmadığı kişisel bilgisayar pazarındaki kârı görüp 1981'de bu alana girmesinden sonra, gerek donanım, gerekse yazılım sektörleri dev birer sanayi dalına dönüştü. Bununla eşzamanlı olarak, gerek genel, gerekse özel amaçlı bilgisayar kullanımı hızla yaygınlaştı; sanayi üretiminden bankacılığa, eğitimden dayanıklı tüketim maddelerine kadar pek çok alanda bilgisayarlar insan aklının ve emeğinin yerini almaya başladı.

Bilişim devriminin maddi temelini oluşturan bu gelişme, küresel düzeyde birbirine bağlı bir bilgisayarlar ağını anlatan internetin geliştirilmesiyle farklı bir nitelik kazandı. Maddi olanakların yetersizliği nedeniyle sadece kütüphanelerde, arşivlerde, üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde saklanan bilimsel bilgi ve insanlığın kültür ürünleri, bir bilgisayara ve bağlantıya erişebilen herkesin ulaşımına açılırken, yeryüzünün herhangi bir yerinde gerçekleşen güncel olayların bilgisi de medya organlarının kasıtlı ya da kasıtsız süzgecinden kurtularak ulaşılabilir hale geldi. Bu gelişme, bilişim ya da bilgisayarlı iletişim devriminin, tarım ve sanayi devrimlerinden sonra üçüncü büyük devrim olarak nitelenmesine yol açacaktı.

avrupa

Dünyanın bu bölümünün [Avrupa] yüzlerce yıllık geçmişi açısından sosyalizm bir dönüm noktasıydı. Savaşlar, bu topraklarda eskiden beri kilometre taşları gibiydi. Faşizmin yenilmesi ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist devrimin zaferi, kıtada yeni bir durum yarattı; bu kıtada, uzayıp giden silahlı çatışmalar zincirine son vermeyi hedef edinen büyük bir güç ortaya çıktı. Avrupa, halklarının kırk yılı aşkın bir süredir savaş görmemiş oluşlarını da sosyalizme borçludur.

Kıtanın askeri bloklara bölünmesine, Avrupa'da silah depolarının çoğalmasına ve bir savaş tehlikesine kaynaklık edebilecek her şeye kesinlikle karşıyız. (...) "Atlantik'ten Urallar'a kadar" bir Avrupa, aynı zamanda son derece yüksek düzeyde, tinsel anlamda bir tarihsel kültürel kategori demektir. Dünya çapındaki uygarlık, burada Rönesansın ve Aydınlanma çağının düşünceleriyle zenginleşmiştir; burada hümanist gelenek ve sosyalizm öğretisi güçlü bir biçimde gelişmiştir; burada tüm Avrupa uluslarından gelme dahilerin çabaları sayesinde, bilimin ve sanatın tüm dallarında paha biçilmez bilgi fonları oluşturulmuştur.

Bu durumda, Avrupa için nükleer bir krematoryum oluşturulması yerine, çokyönlü, ama aynı zamanda da bir bütün oluşturan Avrupa kültürünün barışçı yollardan geliştirilmesini önermekteyiz.

Bu anlamda eyleme geçmek, ortak yararları saptamak, askeri çekişmelerin düzeyini düşürmek, nükleer silahlardan arınmış bir dünyaya ulaşmaya çalışmak; bizim Avrupa için amaçladıklarımız işte bunlardır.

Mihail Gorbaçov, *Glasnost: Asıl Neyi İstiyorum?*, 1987

komünizmin can çekişmesi

Komünizm olayı tarihi bir trajedidir. Mevcut durumun adaletsizliğini reddeden sabırsız bir idealizmden doğan komünizm, daha iyi ve insani bir toplum arayışı içinde olmuş, fakat kitle baskısı yaratmıştır. Mükemmel bir toplum yaratabilmede kişilere güven vermiştir. İnsanlık için en kuvvetli sevgi duygularını harekete geçirmiştir. Böylece de kişileri büyülemiş, idealist kalpleri esir almış, fakat bu yüzyılın en büyük günahını işlemiştir.

Dahası, komünizm sosyal konularda mantıklılığı empoze etmede başarısız olmuştur. Ayrıca, okur yazar, politik açıdan bilinçli bir toplumun sosyal evrimi kontrol etme, sosyoekonomik değişikliği amaçlı sonuçlara vardırma işini yüklenebileceği fikrini önermiştir. Tarih bundan böyle tesadüfi bir süreç olmayacak, insanlığın müşterek zekâsının ve ahlaki amacın bir aracı olacaktır. Böylece komünizm, politik mantıklılıkla sosyal ahlakı birleştirmeyi yüksek bir gaye edinmiştir.

Uygulamada, insan muhakemesine olan aşırı inanç, tarihi tecrübeleri dogmatik iddialara dönüştürme eğilimi, ahlaki bozuklukların kendini politik nefrette göstermesi ve özellikle Marksizmin Leninist fikirlerde eriyip kaybolması, komünizmi kendi ahlaki değerleri ile çatışan bir politik baskı aracı şekline dönüştürmüştür.

Zbigniew Brzezinski, *Büyük Çöküş*, 1990

tarih yazmak

iki açı

SSCB'nin sosyalizm deneyimi ve ardından sosyalist blokun çözülmesi, insan ve devlet ilişkisine ilişkin daha 19. yüzyılda beliren görüş ayrılığını pekiştirdi. Bir görüşe göre devletler, bireylerin yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, özel yaşamın gizliliği gibi bazı temel haklarına dokunmamakla yetinmeliydiler, bunlar dışındaki konularda bireylere karşı yükümlülükleri yoktu. Diğer bir görüşe göre ise, devletlerin yükümlülüğü "dokunmamak" ile sınırlı değildi, tam aksine bireylerin barışçı bir toplumsal yaşam içinde insanca yaşamalarını sağlamak için eşit ve adil bir ücret hakkı, dinlenme hakkı gibi ekonomik ve sosyal hakları da tanıyıp güvence altına almalıydılar.

- Devletlerin klasik diye nitelenen kişisel ve liberal hakları tanıyıp güvence altına almasının yeterli olduğunu savunanlar kimler olabilir? Bu görüşü hangi gerekçelere dayandırıyor olabilirler?

- Devletlerin klasik hakların yanı sıra ekonomik ve sosyal hakları da tanıyıp güvence altına alması gerektiğini savunanlar kimler olabilir? Bu görüşü hangi gerekçelere dayandırıyor olabilirler?

tarihçi gözüyle

Yandaki iki bildiri 1980'li yıllara aittir:

- Bildirilerden, söz konusu ülkenin siyasal rejimine ilişkin herhangi bir sonuç çıkarılabilir mi? Neden?

- Sizce, 1980'lerin koşullarında, bu ülkedeki siyasal çatışma hangi tarafın lehine sonuçlanmış olabilir? Neden?

- Bildirileri, Türkiye'ye ilişkin bölümde metni verilen bildiri ile karşılaştırın. Ne gibi ortak ve farklı noktalar görüyorsunuz?

anlatılan dönemde

Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'da bulunan federe cumhuriyetlerini oluşturan ve "Türki Cumhuriyetler" olarak anılan devletlerde sosyalizmden kapitalizme geçiş sancılı oldu. Dinsel ve ulusal bağların yeniden önem kazandığı bu ülkeler, ekonomik koşullarının da etkisiyle, dünya ve bölge devletlerinin şiddetli rekabetine açıldılar. Türki Cumhuriyetlerde 90'larda yaşanan gelişmeleri araştırın.

tarih ve yaşam

Kullandığınız elektrikli ve elektronik araç gerecin nerede üretildiğine hiç dikkat ettiniz mi? Ya giysi ve diğer çeşitli eşyalarınıza? Üretilen yer ile üretici firmanın ülkesi aynı mı?

ülkemiz saldırı altında

X Cumhuriyeti'nin vatandaşları! Bugün size X hükümetinin başkanı ve bir asker olarak sesleniyorum. Son derece önemli olan bir konuda sesleniyorum. Vatanımız uçurumun kenarında bulunmaktadır. Birçok neslin eseri, harabelerin üzerine yeniden kurulan X binası yeni bir çöküntünün eşiğindedir. Devletin çarkları dönmemeye başlamıştır. Felce uğrayan ekonomimize her gün yeni darbeler indirilmektedir. Hayat şartları gitgide insanlarımızı daha fazla ezmektedir. (...) Grevler ve grev hazırlıkları, protesto hareketleri olağan kabul edildi. Okul gençliği bile hareketlere karıştırıldı. Dün akşam birçok kamu binası işgal altındaydı. (...) Terör olayları, tehditler, ahlaki başıboşluk ve doğrudan şiddet eylemleri artmaktadır. Yüzkızartıcı suçlar dalgası tüm ülkeyi kaplamaktadır. (...)

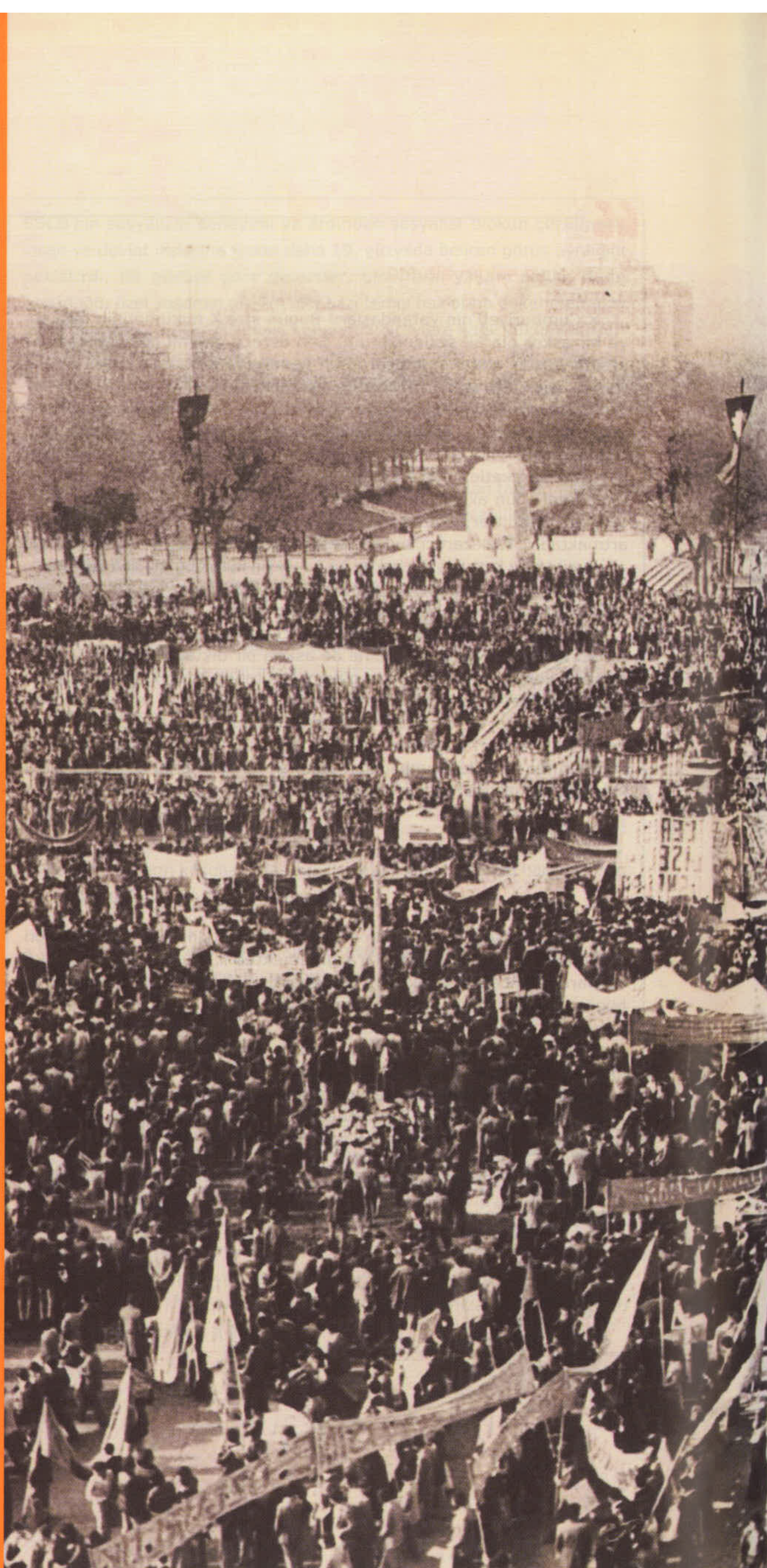
Bugün milli kurtuluş için askeri bir konseyin kurulduğunu ilan ediyorum. Anayasal düzenlemelere uygun olarak, devlet konseyi geceyarısından itibaren geçerli olmak üzere tüm ülkede sıkıyönetim ilan etmiştir. Herkesin bu davranışımızın nedenlerini ve amaçlarını anlamalarını istiyorum. Amacımız ne bir askeri darbe ne de askeri bir diktatörlüktür. (...) Milli çıkarları korumak için, devletin güvenliğini tehdit eden kişiler bir önlem olarak tutuklanmıştır. Bu kişiler arasında Y sendikasının aşırı eylemcileri ve yasadışı, devlet düşmanı örgütlerin üyeleri bulunmaktadır. Askeri konseyin önerileri doğrultusunda, devletin 70'li yıllarda derin krizlere düşmesinde kişisel sorumlulukları bulunan ve yetkilerini kişisel çıkarları için kötüye kullanan kişiler de tutuklanmıştır. (...)

ülkemiz işgal altında

Ülkemizde işgal durumu ilan edilmiştir. Y'nin etkin üyeleri ve önderleri arasında kitlesel tutuklamalara gidilmektedir. Hükümetin bugünkü olaylardan önceki etkinliklerini göz önünde bulundurarak, sendikamız, bugünden itibaren geçerli olan önlemleri almıştır. (...) Siddete karşı genel grevi kullanacağız.

Hiçbir sendika, hiçbir kuruluş, önderlerinin baskı ve şiddete kurban gitmesine, haklarının elinden alınmasına eli kolu bağlı izin vermez, sivil özgürlüklerin kısıtlanmasına seyirci kalamaz. Bu grevi başlatmakla, bunun ancak belirli koşullarda kalkabileceğini belirtiyoruz. Bunlar, bütün tutukluların serbest bırakılması ve işgal durumuna son verilmesi koşullarıdır. (...)

türkiye: kriz ve dönüşüm

Türkiye, umut ve refah yıllarında eklemlendiği dünya ekonomik ve siyasal sistemiyle birlikte içine girdiği krizi çok sancılı yaşadı. 1970'lerde bütün sınıf ve kesimler, çözüm önerileri geliştiriyor ve bunların benimsenmesini sağlamak için parlamento içinde ya da dışında siyaset yapıyordu. 12 Eylül askeri darbesi, hem siyasal hem de ekonomik çözüm arayışlarını sona erdirerek Türkiye'yi bir kez daha dönüşen dünya sistemine eklemledi. Sosyal devletin tasfiye edilmeye başlandığı, ithal ikameci modelden vazgeçilerek ekonomiyi dünya pazarına açan radikal önlemlerin alındığı bu dönemde Türkiye insan hakları ve demokrasi konusunda eleştirilmekle birlikte, Üçüncü Dünya'ya örnek gösterilen bir ülke haline geldi.

Siyasal ve Ekonomik Kriz

1969'da yapılan seçimin sonuçları 1965 seçim sonuçlarının hemen hemen aynısıydı. Adalet Partisi (AP) büyük farkla birinci olmuş, ortanın solu çizgisini benimseyen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) de yine yüzde 30'un altında kalmıştı. Ancak görünüşteki bu benzerliğe karşın Türkiye'de siyasal sistem hızlı ve köklü bir dönüşümün eşiğindeydi. Alpaslan Türkeş'in başına geçtiği Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yarı-askeri gençlik kampları kurmaya başlamış, Türk-İslam sentezi olarak adlandırılan siyasal çizgiyi benimseyip Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını almıştı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile Odalar Birliği başkanlığı yüzünden çatışan Necmettin Erbakan ise bağımsız girdiği seçimi kazanıp milletvekili olduktan sonra 1970'te Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuştu.

1 Mayıs 1976, İstanbul.

Renault

27 Mayıs darbesinin ardından kanunla kurulan, çeşitli yatırım ve vergi ayrıcalıklarından yararlanarak fiilen Türkiye'nin en büyük holdinglerinden birine dönüşen OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) ile Fransız Renault şirketi arasındaki ortaklığın ürünü olan Renault otomobiller, otomobil kullanımının yaygınlaşmaya başladığı yıllarda, yabancı otomobillere kapalı olan özel otomobil piyasasındaki çok az sayıdaki seçenekten biriydi.

Bülent Ecevit
(d. 1928)

Siyasal yaşamına 1957'de CHP milletvekili olarak başladı, 1961'de Kurucu Meclis üyesi oldu, "ortanın solu" çizgisine çektiği CHP'de 1972'de İnönü'nün yerine genel başkanlığa seçildi. "Umudumuz Ecevit", "Karaoğlan", "Kıbrıs Fatihi" gibi çeşitli sloganlarla desteklendiği 1970'li yıllar boyunca başbakan ve ana muhalefet partisi lideri olarak Türk siyasal yaşamını yönlendirdi. Ecevit, 1999'da bu kez DSP lideri olarak yeniden başbakan olacaktı.

Siyasetin böylesine çeşitlendiği 1970'in başında büyük bir devalüasyon yapan ve sanayi kesimini desteklemek üzere önlemler alan Demirel, partisi içinde bir muhalefetle karşılaştı. Hükümetin hazırladığı bütçenin bir grup AP'linin oylarıyla reddedilmesi sonucu Demirel istifa etmek zorunda kaldı. Muhalifler bir süre sonra AP'den ayrılarak Demokratik Parti'yi (DP) kurdular. Böylece, 1950'lerde Demokrat Parti'nin birleştirdiği, 1960'larda ise AP'nin yeniden bir araya getirdiği büyük "sağ" koalisyon çözüldü. TBMM'de çokpartili hayatın başından beri var olan iki partili yapı ortadan kalktı.

Aynı dönemde işçi sınıfı içinde de farklı bir hareketlilik yaşanıyordu. 1946'da oluşturulan ve hemen hemen bütün sendikaların üye olduğu Türk-İş içindeki bir grup sendika ayrılarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) adlı yeni bir konfederasyon kurmuştu. DİSK, kuruluşundan başlayarak tabanını genişletmek için sıkı ve sert bir toplu sözleşme mücadelesine girişti. Hükümetin bu konfederasyonu kapatmaya yönelik bir yasal düzenlemeyi gündeme getirmesi üzerine 15-16 Haziran 1970'te İzmit ve Çatalca'da iş bırakarak yola çıkan işçiler, bütün engelleme çabalarına rağmen, İstanbul'da büyük bir kitle halinde birleştiler. Türkiye tarihinin bu en büyük işçi eylemi, hükümetin yasa tasarısını geri çekmesi, DİSK yöneticilerinin eylem karşıtı açıklamalar yapması ve sıkıyönetim ilan edilmesiyle durduruldu.

1970'lerin başında, gençlik hareketi de, dünyadaki gençlik hareketine paralel biçimde, kitlesel niteliğini kaybederken daha militan bir çizgiye yönelmişti. Bazıları Filistin'e giderek FKÖ kamplarında askeri eğitim alan gençlik hareketinin önderleri, Türkiye'de silahlı mücadele yöntemini benimseyen gizli örgütler kurarak şiddet eylemlerine yöneldiler.

Faize Hucüm
Yönetmen Zeki Ökten'in (d. 1941) çektiği Faize Hücum'da, Türk tiyatrosunun ustalarından Genco Erkal (d. 1938) başrolü oynuyordu. Film, 12 Eylül sonrasında bütün Türkiye'yi etkisi altına alan "banker faiziyle zenginleşme" çılgınlığının acıklı sonuçlarını etkileyici bir dille anlatıyordu.

Böylece, hem parlamento içinde, hem de dışındaki siyasal yapılar sarsılmaya ve siyasal sistemi sarsmaya başladı. Bu sarsıntının izleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de hissedildi ve ordu içinde iktidara el koymaya hazırlanan çeşitli grupların varlığından söz edilmeye başlandı. Dönemin koşullarında, ordunun siyasal yaşama müdahale etme olasılığı, 27 Mayıs darbesini izleyen demokratikleşme sürecinin yarattığı olumlu iklim nedeniyle, demokrasi üzerinde bir tehlikeden çok, reform umudu olarak algılanıyordu.

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesini oluşturan Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları hükümete bir uyarı mektubu vererek sorunların çözümü için reformcu ve Atatürkçü bir çizgi izlenmesinin kaçınılmazlığını vurguladı. Bu uyarının aynı anda radyolardan da okutulması üzerine Demirel başbakanlıktan istifa etti. Yerine, CHP'den istifa eden Prof. Nihat Erim başkanlığında bir "teknokratlar hükümeti" kuruldu. Önce bir reform programı hazırlayarak TBMM'den ve kamuoyundan destek almayı amaçlayan hükümet, İsrail'in İstanbul başkonsolosunun kaçırılarak öldürülmesi üzerine ülkenin ileri gelen sendikacı, yazar, öğretim üyesi ve aydınlarını gözaltına aldırmaya başladı.

Hükümetin reform yanlısı üyeleri bu uygulamalara karşı istifa ettiler. Bunun ardından hükümet daha baskıcı bir politikaya yöneldi, anayasada ve yasalarda yapılan değişikliklerle temel hak ve özgürlüklere önemli sınırlamalar getirildi. Silahlı sol örgütlerin üyeleri baskın ve çatışmalarda öldürülerek ya da yakalanarak etkisiz hale getirildi; bunlardan Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı ise, TBMM'nin cezayı onaylamasının ardından 6 Mayıs 1972'de idam edildi.

Alpaslan Türkeş
(1917-1997)
Asıl adı Hüseyin Feyzullah olan Türkeş, ırkçı-Turancı görüşlerine rağmen ABD-NATO destekli öğrenim ve askeri kariyerinin ardından 27 Mayıs darbesinde etkili bir rol aldıktan sonra Türkiye'den uzaklaştırıldı. 1963'te döndükten sonra "Dokuz Işık" programıyla CKPM'nin lideri oldu ve partiyi Milliyetçi Hareket Partisi olarak yeniden örgütledi. 1970'li yıllarda MC hükümetlerinde ve yönlendirdiği yarı askeri örgütler sayesinde siyasal yaşamda etkili oldu, 1980'de tutuklanıp yargılandı, 1987'deki halkoylamasının ardından yeniden siyasal yaşama döndü.

Ulaşım ve taşımacılıkta demir ve deniz yolları aleyhine desteklenen karayollarında, otoyol yapımına 1980'lerde geçildi. Türkiye'nin dünya pazarına açılmasının gereği ve sonucu olan bu gelişme, diğer pek çok alandan kesilen kamu kaynaklarının çok önemli bir bölümünün buna yatırılmasıyla gerçekleşti.

Koalisyonlar Dönemi

12 Mart döneminde darbeye ve hükümetin uygulamalarına karşı açıkça tavır alan Bülent Ecevit, CHP'nin sessiz kaldığı bu uygulamaları protesto etmek amacıyla CHP genel sekreterliğinden istifa etmişti. Ecevit, Mayıs 1972'de İsmet İnönü'nün karşı çıkmasına rağmen yeniden genel sekreter seçilince, İnönü CHP genel başkanlığından ayrıldı ve yerine Bülent Ecevit geçti. 1973'te yapılan seçimlerde, 12 Mart uygulamalarına destek veren AP büyük oy kaybetti. "Ortanın solu" çizgisini oluşturan Ecevit'in başkanlığındaki CHP ise birinci parti oldu.

Sevgi Soysal
(1936-1976)
Kişinin iç dünyasını onu çevreleyen toplumsal yaşam ve olaylarla birlikte ele aldığı öykü ve romanlarıyla döneminin etkili bir tanıklığını yaptı. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* adlı romanı bir dönemin ve bir kentin etkileyici bir öyküsüdür.

Bunun üzerine CHP, Anayasa Mahkemesi tarafından 1971'de kapatılan Milli Nizam Partisi'nin yerine kurulan ve seçimlerden üçüncü büyük parti olarak çıkan Milli Selamet Partisi ile bir koalisyon hükümeti kurdu. Küçük sanayici, tüccar ve esnafı destekleyen ve muhafazakâr bir çizgi izleyen MSP'nin koalisyon ortağı olduğu hükümet, iktidarı boyunca Amerikan karşıtı ulusal bir çizgi izledi. İçeride, 12 Mart döneminde yasaklanan haşhaş ekimi serbest bırakıldı, yeni bir sanayileşme atılımı başlatıldı. Dışarıda ise ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Kıbrıs'a askeri bir harekât düzenlendi ve adanın yaklaşık yüzde 30'u Türk birliklerinin kontrolü altına alındı.

Kıbrıs müdahalesi içeride hükümetin ülke içindeki politik desteğini artırmakla birlikte 1973 petrol kriziyle ağırlaşan krize bir de dış politika krizi ekledi. Bu koşullarda koalisyon içi uyuşmazlığın artması üzerine, Ecevit, CHP'nin tek başına iktidara geleceği umuduyla istifa ederek erken seçim çağrısı yaptı. Ancak, o güne kadar seçim isteyen muhalefet partileri, erken seçime karşı çıkarak 1975'te Süleyman Demirel önderliğinde Milliyetçi Cephe (MC) adıyla bir koalisyon

Orhan Gencebay
(d. 1944)
Türkiye'de arabesk müzik olarak anılan müzik akımının yaratıcısı ve en önemli temsilcisi olan Orhan Gencebay, toplumsal dönüşümün sancılarını 1970'ler boyunca sesi, şarkı sözleri ve müziğiyle yansıtırken, duygusal ve kişisel isyanını yansıttığı umutsuz alt sınıflardan o güne kadar eşi görülmemiş bir destek aldı.

oluşturdu. AP, DP, MSP ve MHP'den oluşan Milliyetçi Cephe hükümeti asıl olarak sol karşıtı bir politika izlerken, MHP, ayrıca, yan örgütleri aracılığıyla, devletin paramiliter destek gücü rolünü de üstlendi. Siyasal şiddet yükselirken, 1977'de İstanbul'da 1 Mayıs gösterisine katılan yüz binlerce kişinin üzerine çevredeki binaların üzerinden açılan ateşle otuzu aşkın kişinin ölmesi ve faillerin bulunamaması, devlet güçlerinin de siyasal şiddetin bir parçası haline geldiği kuşkularını yoğunlaştırdı.

Bu koşullarda yapılan 1977 seçimlerinde CHP yüzde 40'ı aşkın oy aldı ama tek başına iktidara gelemedi, Demirel önderliğinde ikinci MC hükümeti kuruldu. Bu hükümette daha radikal kanadı temsil eden MSP ve MHP'nin sandalye sayısı birinci koalisyona göre çoğalmıştı. Silahlı saldırılar ise artarak devam etti. Milliyetçi Cephe'nin kurulmasıyla başlayan kutuplaşma gerçek bir çatışmaya doğru giderken 1978 başında bir grup milletvekili AP'den istifa etti ve Bülent Ecevit bunların hepsini bakan yaparak bir hükümet oluşturdu.

Bu sırada, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi yüzünden başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri Türkiye'ye karşı ambargo uygulamaya başlamışlardı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yedek parça ihtiyacı başta olmak üzere ülkede ciddi bir sıkıntı baş göstermişti. Artan petrol fiyatları yüzünden ödemeler dengesi daha 1973'ten itibaren açık vermeye başlamıştı. Bu açık artık yurtdışında çalışan işçilerin gönderdiği dövizler ile kapatılamaz hale gelmişti. Ecevit hükümeti Türkiye'nin kendine yeterli düzeye gelmesini sağlayacak bir kalkınma planı hazırladı ve bu plan için IMF ve Dünya Bankası'ndan destek istedi. Ancak istenen destek verilmedi. Öte yandan, hükümet içeride de sanayicilerin desteğine sahip

Turgut Özal
(1927-1993)
Bürokrasiyi hiçe sayan tutumu ve halka yakınlığıyla Türkiye'nin alışık olmadığı bir siyasetçi ve devlet adamı olan Özal, bu yönüyle çeşitli toplum kesimlerinin hem ilgisini hem de tepkisini çekti. İşçilerin büyük protesto mitinglerinde attığı "Çankaya'nın şişmanı/İşçi düşmanı" sloganlarına rağmen, onlar da dahil olmak üzere toplumun pek çok kesiminin sempatisini topladı. Cenazesine katılan on binler, bu sempatinin, hatta sevginin göstergesiydi.

Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz, Hava ve Jandarma kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi, darbe dönemi boyunca yürütme ve yasama yetkisini kullandı, yargıyı ise fiilen yönlendirdi. 1982 anayasasına konan bir madde, konsey üyelerinin tam sorumsuzluğunu kabul ederek, darbe ve sonrasındaki hiçbir eylem veya işlemden yargılanmamalarını sağlayacaktı.

değildi. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği TÜSİAD'da örgütlenen büyük işadamları Bülent Ecevit ve hükümet aleyhine gazetelere ilan vererek siyasal bir kampanya başlatılar.

Aynı dönemde bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz, Türkiye'de sanayi üretimini ve günlük yaşamı durma noktasına getirmiş, en temel ihtiyaç maddeleri için bile kuyruklar ve karaborsa baş göstermişti. Öte yandan, silahlı çatışmalar üniversitelerden gecekondu mahallelerine, büyük kentlerden küçük kentlere, hatta kasabalara yayılmaya, öğrenci gençliği aşıp çeşitli sınıf ve etnik gruplara yönelik saldırılara dönüşmeye başlamıştı. 24 Aralık 1978'de Maraş'ta solcuların camiye saldırdığı söylentisiyle harekete geçirilen bir grup, kısa sürede büyüyerek, kentin Alevi mahallelerine saldırdı ve iki gün içinde yüzü aşkın kişiyi öldürdü. Katliamı engelleyemeyen hükümet ülkenin bir bölümünde sıkıyönetim ilan ederek o illerin yönetimini silahlı kuvvetlere verdi.

1 Subat 1979'da, ılımlı kişiliğiyle tanınan *Milliyet* gazetesi başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesi sıkıyönetim uygulamasını kalıcı hale getirdi. Ancak sıkıyönetim silahlı saldırıları ve çatışmaları durduramadı. Tam aksine öldürülen bilim adamı, sendikacı, gazeteci sayısı artmaya, otomatik silahlarla taranan kahvehaneler, belediye otobüsleri çoğalmaya başladı. 1979 sonbaharında yapılan senato seçimlerinde CHP'nin oylarının düşmesi üzerine Ecevit başbakanlıktan istifa etti ve yıl sonunda Süleyman Demirel başkanlığında bir azınlık hükümeti kuruldu. Bu sırada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesi cumhurbaşkanına bir mektup göndererek AP ve CHP'nin ortak bir hükümet kurmasını istedi.

Ajda Pekkan
(d. 1946)
Batılı "pop" müziğe yazılan Türkçe sözlü şarkılarıyla ünlenen Ajda Pekkan, toplumsal umutsuzluğu ve karamsarlığı dillendiren Orhan Gencebay'ın aksine, 1970'li yıllar boyunca gerek şarkıları, gerekse özel yaşamıyla özellikle kadınlar bakımından bireysel umut ve kurtuluşun simgesi olarak da görüldü.

Gırgır
1970'li yılların siyasal ve toplumsal yaşamına etkili bir mizahi eleştiri getiren ve dünyanın en çok satan mizah dergileri arasına giren haftalık dergiydi. 1973'te karikatürist Oğuz Aral yönetiminde yayımlanmaya başlayan *Gırgır*, Türkiye'nin pek çok karikatürist ve mizahçısının yetiştiği bir okul oldu. 1980'lerde medyadaki tekelleşmenin de etkisiyle dağılarak gücünü kaybeden Gırgır Okulu, farklı yayın organlarındaki karikatürist ve mizahçılarla varlığını sürdürecekti.

24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Darbesi

Başbakan Demirel, Başbakanlık ve DPT Müsteşarlığı'na, Dünya Bankası'nda çalışan, bir dönem MSP'den aday olan ve Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası'nın (MESS) sözcülüğünü yapan Turgut Özal'ı atadı. Özal'ın IMF ve Dünya Bankası ile danışma içinde hazırladığı "istikrar programı" 24 Ocak 1980'de uygulamaya kondu. 24 Ocak Kararları olarak anılan bu program uyarınca büyük bir devalüasyon ile birlikte kamu tarafından üretilen mallara yüksek oranda zamlar yapıldı ve ücretler baskı altına alınmaya çalışıldı.

İşçiler bu önlemlere direnişle karşılık verdi. Şubat 1980'de İzmir'deki Tariş fabrikalarında başlayan işçi direnişi hızla bütün kente yayıldı. Direnişi destekleyen sol gruplar kent içinde barikatlar kurdu, bazı polis karakollarını ele geçirdi. Bu olaylar ordu birlikleri tarafından zorla bastırıldı. Öte yandan parlamentoda da büyük bir tıkanma yaşanıyordu. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi sona ermiş, ancak yeni bir cumhurbaşkanı bir türlü seçilememişti. 1980 yazı çeşitli siyasal eylemler, silahlı saldırılar, çatışmalar ve sonuç vermeyen cumhurbaşkanı seçimi turları ile geçti.

Askeri darbe 12 Eylül 1980'de yapıldı. Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koyduklarını açıklayan Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları, bütün ülkede sıkıyönetim ilan ederek parlamentoyu kapattılar, anayasayı yürürlükten kaldırdılar, seçimle işbaşına gelmiş olan herkesi görevden alarak yerlerine emekli asker ya da kendilerine bağlı kişileri atadılar, siyasal etkinlikleri, grevleri ve her türlü örgüt ve eylemi yasakladılar. Kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adını veren Orgeneral Kenan Evren başkanlığındaki komutanlar, yasama ve yürütme yetkisini üstlendiler.

Tarık Buğra
(d. 1918)
Tarık Buğra, yapıtlarında ulusal temaların yanı sıra evrensel temaları da işledi. Kurtuluş Savaşı'na alternatif bir bakış açısı getiren *Küçük Ağa* adlı romanı 12 Eylül döneminde başarılı bir televizyon dizisi olarak çekilecek ve Buğra'ya büyük ün kazandıracaktı.

Yılmaz Güney
(1937-1984)
"Çirkin Kral" adıyla ün kazandıran çok sayıdaki Yeşilçam filminden sonra o dönemde "toplumsal içerikli" olarak nitelenen siyasal sinemada yönetmen ve oyuncu olarak önemli ürünler verdi.

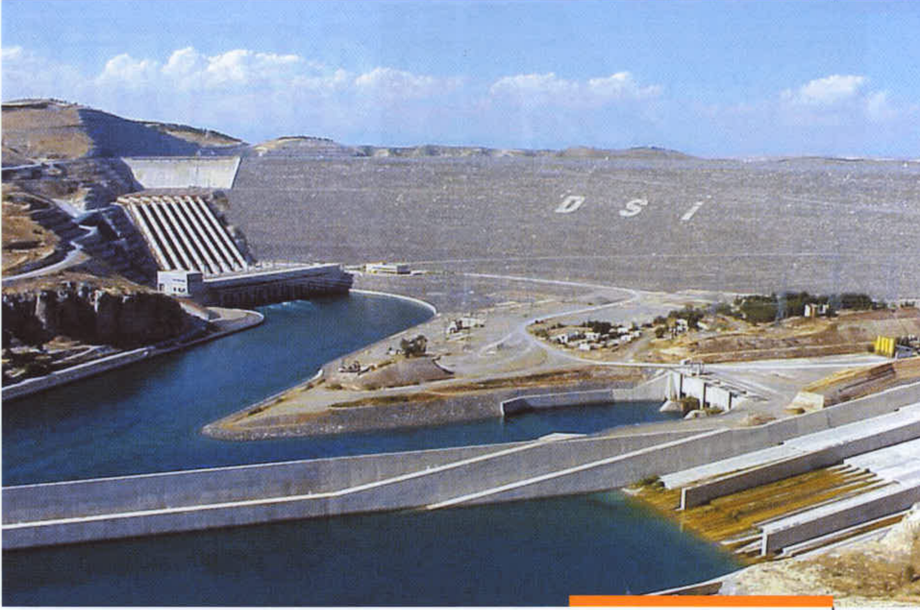
Erdal Eren
(1963-1980)
Kenan Evren'in siyasal tarafsızlığını "bir solculardan asıyoruz, bir de sağcılardan" diyerek açıkladığı 12 Eylül döneminde hızlı bir yargılama sonucunda idama mahkûm edilen Erdal Eren asıldığı sırada henüz 18 yaşında bile değildi.

Bir süre sonra 30 Ağustos 1980'de emekli olan Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi ve yürütme yetkisi bu hükümete aktarıldı. 24 Ocak kararlarını hazırlayan Turgut Özal yeni hükümette ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak görevlendirildi ve istikrar programı daha sert bir biçimde uygulanmaya devam edildi.

Bunu sağlayan, temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması ve her türlü muhalefetin şiddetle bastırılması oldu. Yüz binlerce kişi gözaltına alındı, gözaltı süresi önce 45, sonra 90 güne çıkarıldı. Çok sayıda kişi işkencede öldü, onlarca kişi idam edildi; siyasal partiler, dernekler, sendikalar kapatıldı, yönetici ve üyeleri askeri mahkemelerde açılan toplu davalarda yargılanmaya başladılar; öğretim üyeleri ve öğretmenler başta olmak üzere çok sayıda çalışan sıkıyönetim komutanlarının emriyle işten atıldı. Bütün bu önlemler asıl tehlike olarak görülen sol muhalefeti yok etmeye yönelikti ve büyük ölçüde başarılı oldu.

Buna karşılık, yeni sorun odakları belirdi. Bunlardan uzun vadede güçlenecek olan biri, 12 Eylül yönetiminin toplumsal dayanışmayı artırmak için kullandığı İslamı siyasal bir çizgi olarak benimseyen İslamcı akımlar olacaktı. Diğeri ise 12 Eylül şiddetine kısa sürede şiddetle karşılık veren PKK oldu. 1980 öncesinde marjinal bir örgüt olan Kürdistan İşçi Partisi (PKK) 1984 yazında Eruh ve Şemdinli ilçelerini basarak silahlı mücadele başlattı.

MGK yönetimi ülkenin demokratik ve yönetsel yapısını büyük ölçüde değiştirdi. Siyasal partiler, seçim, sendikalar, dernekler, toplantı ve gösteri yürüyüşleri alanında yeni otoriter yasalar yapıldı, üniversiteleri denetlemek üzere YÖK kuruldu. MGK tarafından atanan Danışma Meclisi'nin hazırladığı anayasa taslağı,

Atatürk Barajı
Güneydoğu Anadolu Projesi olarak bilinen proje kapsamında tasarlanan Atatürk Barajı'nın yapımına, 1960'lı yıllarda tasarlanmış olmasına karşın ancak 1981'de başlandı. İnsanlığın bilinen ilk uygarlığı olan Mezopotamya'yı besleyen Fırat ve Dicle akarsularını kapayan proje, Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi olan Güneydoğu Anadolu'yu tarm ve sanayi bakımından kalkındırmayı ve Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamayı amaçlıyordu.

yine MGK tarafından son biçimi verilerek halk oyuna sunuldu. Kenan Evren'in il il dolaşıp taslak lehine konuşmalar yaptığı, aleyhte görüş açıklamanın ise yasaklandığı kısa bir kampanya döneminden sonra yapılan halk oylamasında, yeni anayasa katılanların yüzde 92'si tarafından kabul edildi. Aynı oylama sonucunda Kenan Evren cumhurbaşkanı oldu, MGK'da yer alan kuvvet komutanları da Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine dönüştüler. Anayasa uyarınca, 12 Eylül'de yapılan yasaların anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecek, MGK üyeleri de eylem ve işlemlerinden dolayı suçlanamayacaktı. Böylece, 12 Eylül rejimi, sivil giysileriyle devam etti.

Bu arada, 24 Ocak kararları doğrultusunda ekonominin yeniden yapılandırılması da devam ediyordu. Faizlerin serbest bırakılması üzerine bütün Türkiye'de mantar gibi çoğalan bankerler yüksek faizlerle para toplamaya başlamıştı. Buna bir süre sonra bankalar da katıldı. Halk evini, arabasını, ziynet eşyalarını satarak faize yatırmaya başladı. Bir süre sonra bu bankerler kaçmaya ya da iflas etmeye başladılar, bu elinde avucunda ne varsa zengin olma umuduyla faize yatıran halkta büyük bir panik yarattı. Bazı bankaların da aynı duruma düşmesi üzerine Turgut Özal görevinden istifa ederek ABD'ye gitti ve banker skandalının üstü örtüldü.

Turgut Özal Dönemi

MGK, Batılı devlet ve kurumların baskısı sonucunda 1983'te demokrasiye geçileceği sözünü vermişti ve bu sözü yerine getirdi. Ancak, seçime katılacak partilerden, partilerin göstereceği adaylara kadar her şey MGK'nın iznine bağlıydı.

Televizyon dizisi: Kaçak
Türkiye'nin televizyon kültürüyle yeni tanıştığı yıllarda, tek televizyon kanalı olan TRT'de gösterilmişti. "Kaçak", sadece yeni bir oyalanma ve boş zaman aracı olarak TV'nin yarattığı büyüyle değil, ABD yargı ve polis sistemin nezdinde "kaçak" olan Dr. Richard Kimble'ın her bölümde karşılaştığı farklı insanlık durumlarının evrenselliğiyle de etkili olmuştu.

Buna rağmen, kasım ayında yapılan seçimlerden MGK'nin kurdurduğu iki parti değil, seçimler demokratik görünsün diye izin verdiği üçüncü parti zaferle çıktı. Bu, Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi (ANAP) idi. Başbakan olan Özal siyasal alanda Cumhurbaşkanı Evren ile uyumlu ve muhafazakâr bir çizgi izlerken ekonomik alanda 24 Ocak kararlarını tamamlayarak ithal ikameci modeli tamamen değiştirdi ve Türkiye'yi dünya pazarına açtı. Bunun için zorunlu olan altyapı, yani iletişim ve ulaşım alanında büyük kamu yatırımlarıyla hızlı bir dönüşüm gerçekleştirildi. Bu gelişme "Türkiye'nin çağ atladığı" düşüncesinin yaygınlaşmasına neden oldu.

Bu süreçte toplumun değerler sistemi de değişmeye başladı. Hızlı bir dönüşüm içinde eski değerlerle yoksul kalmaktansa, bir an önce zenginleşme hedefi toplumun pek çok kesiminin başlıca hedefi haline geldi. Özal liberal söylemiyle ve gecekondu affı gibi uygulamalarla bu değişimi desteklerken, dış politika alanında da ekonomik çıkar anlayışını benimsedi, AT ile ilişkileri canlandırmaya, Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak Arap sermayesini Türkiye'ye çekmeye çalıştı. Türkiye'yi yabancı yatırımlar bakımından ürkütücü kılan sıkıyönetim uygulamasına 1987'de son verilerek Doğu ve Güneydoğu illerinde Olağanüstü Hal uygulamasına geçildi.

Yine 1987'de yapılan bir halkoylaması ile, MGK tarafından siyaset yapmaları yasaklanan Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş'in siyaset yapma yasakları Özal'ın karşı çıkmasına rağmen kaldırıldı. Özal'ın işçilerin ve kamu görevlilerinin artan toplumsal muhalefetine rağmen bu alanlarda ödün vermeyen tutumu ise, 1989 yerel seçimlerinde ANAP'ın oy kaybetmesinde etkili oldu. 1983'te yapılan seçimlere katılma izni verilmeyen Sosyaldemokrat Halkçı Parti, bu seçimlerde birinci parti

Günaydın
"Fikir gazeteciliği"ni reddeden *Hürriyet*'in getirdiği "partilerüstü yayın" anlayışının ardından, teknoloji ve magazini birleştiren bir gazetecilik anlayışı hâkim oldu. Basında en ileri teknolojiyi kullanarak yayın hayatına başlayan *Günaydın*, "asparagas" haberleri manşete taşıdı.

oldu ve başta büyük kentler olmak üzere çok sayıda belediye yönetimini elde etti. Buna karşılık, Özal Meclis'teki ANAP çoğunluğunun oylarıyla, 1989'da, görev süresi biten Kenan Evren'in ardından cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanlığı boyunca ANAP üzerindeki manevi ve fiili nüfuzunu kullanmaya devam eden Özal, yürütmenin sembolik değil, fiili başı haline geldi. Ekonomi, dış politika, güvenlik gibi temel alanlar da dahil olmak üzere pek çok alanda bürokrasiyi ve zaman zaman yerleşik normları aşan bir tutum benimsedi.

Bütün bu dönem boyunca sosyal devleti tasfiye etmeye yönelik politikalar, başta işçiler olmak üzere bundan ağır zarar gören toplum kesimlerinin tepki ve direnişiyle karşılaştı. 1989'dan başlayarak bir dizi barışçı eylem gerçekleştiren işçi sınıfı 1990 sonunda bütün Zonguldak kentiyle birlikte Ankara'ya yürüyüşe geçti ve 1991 başında bir günlük uyarı grevi biçiminde ilk genel grevi gerçekleştirdi. Öte yandan, toplumsal hareketlilik artarken Nisan 1991'de Terörle Mücadele Kanunu çıkarıldı. Kanun, Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163. maddelerini yürürlükten kaldırıyor, ama bu maddelerin özünü de içerecek biçimde geniş bir terör suçu tanımı çerçevesinde düşünceyi de suç sayarak, bu alanda daha baskıcı bir döneme girildiğini haber veriyordu.

Öte yandan, SHP'den çıkarılan ve çoğunluğu Kürt kökenli olan milletvekilleri, 1990'da Halkın Emek Partisi'ni (HEP) kurarak, Kürt sorununa ağırlık veren bir politika izlemeye başlamışlardı. Ağustos 1991'de, HEP Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın'ın kaçırıldıktan iki gün sonra cesedinin bulunması ve cenaze töreninde çıkan olaylar, PKK'nın silahlı eylem yürüttüğü bir ortamda bu politikanın sürdürülmesinin güçlüğünü ortaya koydu.

1960'ta İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan uluslararası antlaşmalarla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bölünmesi ya da bir başka devletle siyasal veya ekonomik bütünleşme içine girmesi yasaklanmış, bağımsızlığı, bütünlüğü ve güvenliği de İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin güvencesi altına alınmıştı. Yine uluslararası antlaşmayla belirlenen anayasada ise, Kıbrıs'taki Rum ve Türk toplulukların devlet içinde nasıl ve ne oranda temsil edileceği ayrıntılı biçimde düzenlenmişti.

Kâğıt üzerinde kurulan devlet, 31 Temmuz 1960'ta yapılan genel seçimlerin ardından yavaş yavaş varlık kazanmaya başladı. Bu süreçte beliren çeşitli sorunlar nedeniyle, 1963 sonunda Cumhurbaşkanı Makarios anayasada değişiklik yapılmasını önerdi. Türk topluluğunun temsilcisi olarak seçilen Cumhurbaşkanı yardımcısı Fazıl Küçük ve diğer Türk yetkililerin bunu reddetmesi üzerine siyasal kriz başladı. Kriz, 1950'li yıllar boyunca birbirine karşı kışkırtılmış olan her iki toplulukta da gerginliğe yol açtı. Bu gerginliğin Türk köylerine yönelik saldırı ve toplu katliamlara dönüşmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi Mart 1964'te Kıbrıs'a çokuluslu bir barış gücü göndermeyi kararlaştırdı. Türkiye'nin 1960 antlaşmalarından doğan yetkisini kullanarak adaya müdahale etme girişimi ise sonuçsuz kaldı. Türkiye böyle bir harekât için gereken askeri donanımında ABD'ye bağımlıydı ve ABD iki NATO üyesi arasında çatışmaya yol açacak böyle bir girişime izin vermedi.

İzleyen yıllarda gerginlik yeni katliamlara dönüşmemekle birlikte, yoğunlaştı ve kurumsallaştı. Gerek Türkiye, gerekse Yunanistan, adadaki Türk ve Rum topluluklarına gizli ve açık askeri eğitim ve yardımlarını artırdılar. 1968 ve 1973'te yeniden seçilen Cumhurbaşkanı Makarios'un, Yunanistan'da 1967'de iktidara el koyan Albaylar Cuntası karşısında açıkça bağımsız bir politika izlemesi ve Kıbrıs'ı Bağlantısızlar Hareketi içinde etkin bir konuma kavuşturması, 15 Temmuz 1974'te, Makarios'a karşı, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamayı amaçlayan bir askeri darbeye yol açtı. Bunun üzerine Türkiye garantör devlet sıfatına dayanarak adaya askeri bir harekât düzenledi. Türkiye'nin müdahalesi, 22 Temmuz'da yapılan ateşkesin ardından önce Yunanistan'da Albaylar Cuntası'nın devrilmesini, ardından da Kıbrıs'taki darbenin sona ermesini sağladı ve garantör devletler arasında Cenevre'de adanın geleceğine ilişkin görüşmeler başladı. Ancak, görüşmeler sırasında önerileri kabul edilmeyen Türkiye 13 Ağustos'ta ateşkesi bozarak ikinci bir harekâta girişti ve 16 Ağustos'ta ulaştığı çizgi, adayı otuz küsur yıl boyunca bölecek olan sınırı oluşturdu.

Türkiye'nin bu ikinci harekâtı ve adadaki fiili askeri varlığını bugüne kadar sürdürmesi, BM başta olmak üzere uluslararası örgütler ve Bağlantısızlar başta olmak üzere bütün devletler tarafından uluslararası hukuka aykırı bir eylem, yani "işgal" olarak nitelendi. BM Güvenlik Konseyi, 1975'te ilan edilen Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin hiçbir devlet tarafından tanınmamasını istedi. 1983'te ilan edilen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ise, Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından tanınmadı.

MGK bildirisi

12 Eylül 1980, Bir Numaralı Bildiri

Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece, yıkıcı ve bölücü mihraklar etkinliklerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti:

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'teki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafından yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim. (...)

tarih yazmak

iki açı

Yükseköğretim Kanunu'nun (YÖK) 6 Kasım 1981'de kabul edilmesinden başlayarak Türkiye'de üniversite konusunda derin bir görüş farklılığı oluştu. Bir görüşe göre Yükseköğretim Kanunu ve bu kanun uyarınca kurulan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) evrensel bilimsel düzeyin altında kalmış olan üniversiteleri bu düzeye çıkaracaktı. Karşıt görüşe göre ise hem bu yasayla getirilen düzenlemeler, hem de merkezi bir üst kurulun varlığı, üniversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün çiğnenmesi demekti.

- 1980'lerde kimler hangi gerekçelerle YÖK'ün varlığını desteklemiş olabilirler?
- 1980'lerde kimler hangi gerekçelerle YÖK'e karşı çıkmış olabilirler?

tarihçi gözüyle

Yandaki metinde yer verilen olguları not ederek araştırın: Dilekçe ne zaman verilmiştir? Dilekçede neler talep edilmiştir? Dilekçe basında ne zaman haber olmuştur? Soruşturma ve dava ne zaman ve niçin açılmıştır? Dava nasıl sonuçlanmıştır?

Hukuksal, siyasal ve toplumsal koşulları değerlendirerek, 1984 yılının bir tablosunu çizin.

Kendinizi, aşağıdakilerden birinin yerine koyarak, Aydınlar Dilekçesi hakkında bir görüş oluşturun:

- 12 Eylül darbesinin lideri ve daha sonra Cumhurbaşkanı olarak Kenan Evren
- 24 Ocak kararlarının mimarı ve Başbakan Turgut Özal
- Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi başkanı
- Dilekçeye imza verenlerden biri
- Türkiye'deki gelişmeleri izleyen Avrupa Parlamentosu üyelerinden biri
- 1980'ler Türkiye'sinin "ergen" ya da "yetişkin" bir yurttaşı
- 2000'ler Türkiye'sinin "ergen" ya da "yetişkin" bir yurttaşı.

anlatılan dönemde

12 Eylül darbesini izleyen dönemde, Avrupa'nın yasama organları olarak kabul edilen Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Türkiye'deki insan hakları ihlallerini yakından izlemeye ve bu konuda giderek sertleşen kararlar almaya başladılar. Türkiye'nin de üye olduğu Avrupa Konseyi'nin bir organı olan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ile o dönemde Avrupa Toplulukları'nın ortak organı olan Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'deki gelişmeler konusunda ne gibi kararlar aldıklarını araştırın.

tarih ve yaşam

Ana babaların çocuklarına koydukları adların tarihsel dönüm noktalarıyla ilgisi var mı? Ailenizin ve çevrenizdekilerin doğum tarihleri ile adlarını karşılaştırdığınızda anlamlı herhangi bir sonuca varabiliyor musunuz? Neden?

Türkiye'de 1983 seçimleri yapılıp sivil rejime geçildikten altı ay sonra, 15 Mayıs 1984'te, Cumhurbaşkanlığı'na ve TBMM Başkanlığı'na 1260 imzalı bir dilekçe sunuldu. Dilekçedeki imzalar, tanınmış yazar, sanatçı ve akademisyenlere aitti. Dilekçede, "Anayasanın yurttaşlara tanıdığı hak ve ödevlere dayanılarak, Türkiye'de demokratik düzene ilişkin gözlem ve düşüncelerin" belirtilmesinin amaçlandığı dile getiriliyordu. Dilekçede yer verilen talepler, yaşam hakkının korunması, ölüm cezasının kaldırılması, işkenceye son verilmesi, adaletin hızlı işlemesi, genel bir af çıkarılması, örgütlenme özgürlüğü önündeki engellerin kaldırılması, basın özgürlüğünün sağlanması gibi insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasına ilişkin taleplerdi.

Dilekçenin verildiği, basında ancak dört gün sonra duyuruldu. Bir hafta sonra, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, dilekçede imzaları bulunanlar hakkında askeri savcılığa suç duyurusunda bulundu. İmzacılar hakkında açılan soruşturmanın sonucunda, 27 Haziran 1984'te 56 kişi hakkında dava açıldı. Sanıklar hakkında bildiri yayınlamak suçundan 3 ay ile 1 yıl arasında hapis cezası isteniyordu.

Basının kısaca "Aydınlar Dilekçesi" olarak adlandırdığı dilekçe, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından hemen mahkûm edildi. Evren, "Aydınım diye ortaya çıkan, çoğunluğu gücendirir", "Biz çok aydın gördük, vatan hainiydiler; Vahdeddin de aydındı" gibi ifadelerle, dilekçede imzası olanları suçladı. Başbakan Turgut Özal ise, dilekçede imzası olan 1260 kişi yerine sadece 56 kişi hakkında dava açılmış olmasını, "demokrasiye geçişte somut bir adım" olarak değerlendirdi.

Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nde görülen dava, dönemin davalarına göre rekor bir hızda, 1986'da sona erdi.

1970 ABD'nin Vietnam'da May Lai katliamı

1971 Greenpeace'in kurulması

1972 Münih Olimpiyat Oyunları

1973 Yom Kippur Savaşı

1974 Stephen King: Carrie

1975 "Viking"lerin Mars'a gönderilmesi

1976 Apple Computer'ın kurulması

1977 Yıldız Savaşları I

1978 İlk tüp bebeğin doğuşu

1979 İlk CD'lerin üretilmesi

1980 John Lennon'ın öldürülmesi

1981 İlk AIDS vakasının saptanması

1982 Michael Jackson, Thriller

1983 İnternetin yaratılması

1984 Hindistan başbakanı İndira Gandhi'nin öldürülmesi

1985 Bilgisayar oyunu Tetris'in geliştirilmesi

1986 Çernobil nükleer kazası

1987 Filistin'de İntifada'nın başlaması

1988 İran-Irak Savaşı'nın sona ermesi

1989 Çin'de Tiananmen katliamı

20. yüzyılın son on yılı, siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yoğunlaştığı bir dönem oldu. 1990'lar boyunca, 1945'te oluşturulan uluslararası sistemin yanı sıra, 1789'dan başlayarak bütün dünyada egemen olan siyasal ve hukuksal normlar da sarsılmaya başladı. 20. yüzyıl, değişimin apaçık olduğu, ama değişimin yönünün belli olmadığı, hızlı geçen bir on yılla kapandı.

1990'lara damgasını vuran siyasal gelişmelerin başında, sosyalist blokun çözülmesinin sonucunda, 1945'ten beri Batı'nın lideri konumunda bulunan ABD'nin rakipsiz bir dünya gücüne dönüşme çabaları geliyordu. ABD kendisini 1990'ların başında ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni" içinde lider hatta "hegemon" olarak algıladı. Bununla birlikte, ABD'nin askeri ve ekonomik gücü, dünya düzenini istediği gibi biçimlendirmesine yetmediği gibi, bu süreçte Avrupa ve Japonya'nın yardımına giderek daha fazla ihtiyaç duydu.

Avrupa, 1990'lı yılları, yeniden ve birleşmiş bir dünya gücü olmak için çaba harcayarak geçirdi. Batı Avrupa ülkelerine özgü olan bütünleşme süreci, sosyalist rejim altında Avrupa'dan koptuğu kabul edilen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bu rejimi terk etmelerinin ardından, bütün Avrupa'yı kapsayan bir Avrupa Birliği hedefine dönüştü. Batı Avrupa devletlerinin ve örgütlerinin yoğun çabası sonucunda, çoğunun geçmişinde liberal demokrasi deneyimi bulunmayan bu ülkeler de, Batı Avrupa'nın ortak değer ve hedeflerini benimseyerek Avrupa Birliği'ne katılmaya yöneldiler.

beşinci bölüm | yirminci yüzyılın sonu

1945 sisteminin çözülmesi, dünyanın geri kalanında farklı etkiler yarattı. Yüzyıl başından beri sahip oldukları ekonomik ve siyasi güçlerini pekiştiren Japonya ve Çin bağımsız birer güç, Rusya yeniden Batı'yla eklemlenme arayışı içine giren dev bir güç, İngiltere'nin dominyonu olarak başından beri Batı'nın bir parçası olan Kanada ve Avustralya gibi az sayıdaki ülke ise Batı'nın bir parçası olarak 20. yüzyılı "kazananlar" safında tamamladılar. Bunlar, eski coğrafi "Doğu-Batı" karşıtlığının yerine, görünüşte yine coğrafi bir sınıflandırma olan "Kuzey-Güney" karşıtlığının Kuzey kutbunu oluşturdular. Dünyanın geri kalanı ise "Güney"e dönüştü. "Güney", hepsi değişik ölçüde sanayileşmekle birlikte, bu sanayileşme sürecini kendi bağımsız çıkarları doğrultusunda değil, "Kuzey"in ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştiren devletlerdi. Bazısı çokuluslu şirketlerin işlettiği doğal kaynakları, bazısı otoriter rejimlerin sağladığı ucuz işgücü, bazısı kârlı bir pazar oluşturma potansiyeli sayesinde "Kuzey"in ilgisini çeken "Güney"in, çoğunluğunu Afrika devletlerinin oluşturduğu bir bölümü ise, kendi kaderine ve yardımsever Batılı kuruluşların hayır girişimlerine terk edildi.

Türkiye, bu süreci kendine özgü koşullarda, potansiyel güç olarak Kuzey'in, ama fiili durum bakımından "Güney"in bir parçası olarak yaşadı. 1990'larda, bir yandan Tanzimat'tan beri benimsediği "Batılılaşma" hedefi doğrultusunda, nesnel ya da keyfi bütün engellere direnerek Avrupa Birliği'nin bir parçası olmak için çabalarken, diğer yandan da bu tarihi seçimin eşiğinde, bu tür bir dönüşümün gereklerini yerine getirmek ile ABD destekli bir bölgesel güç olmakla yetinmek arasında bocaladı.

yeni dünya düzeni ve ABD

Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, 1920'lerden beri sosyalist bir rejimin varlığını kabullenmiş olan dünyada şaşkınlık ve tedirginliğe neden oldu. Dünyanın bu en büyük ikinci gücünün istikrarsızlığı siyasal ve askeri açıdan kaygı yaratırken, eski sosyalist, yeni kapitalist ülkelerin dünya pazarına eklemlenmesi ekonomik açıdan ciddi bir sorun oluşturuyordu. Böyle bir ortamda ABD, içinde yine başat güç olmayı hedeflediği bir "yeni dünya düzeni" ilan etti. Oysa, yeni dünya düzeni, kısa sürede anlaşılacağı gibi, yeni bir düzen değil, çok sayıda devlet ve devlet ötesi gücün yeni bir düzen için mücadele ettiği bir geçiş süreciydi.

Yeni Dünya Düzeninin Değişen Kurumları

1990'da yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) zirvesinde kabul edilen Paris Şartı, sosyalizmin yenilgisini ve kapitalizmin zaferini ilan ederek yeni dünya düzeninin temel ilkelerini belirliyordu. Bunların başında, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve serbest piyasa ekonomisinin gereklerine uygunluk geliyordu. AGİK bu süreçte "güvenlik" kavramının kapsamının genişletilerek bu temel ilkelerin çiğnenmesinin de güvenliğin tehdidi olarak algılanmasında büyük rol oynadı. NATO da işlevini ve işleyişini gözden geçirerek Avrupa'da ve dünyada yeni bir rol üstlenmeye hazırlandı. BM ise yeniden yapılanmanın gerekliliğini kabul etmekle birlikte, kurumsal bir dönüşümü gerçekleştiremedi. Öte yandan her üç örgüt de, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte başlıca tehdit olarak algılanmaya başlayan "uluslararası terörizm" ile mücadele konusunu gündemlerinin başına aldı.

Kuzey Kuveyt'te Irak personeli ve ailelerinden artakalanlar, Mart 1991.

Mir Uzay İstasyonu
Uzay çalışmaları, ABD ile SSCB arasında rekabetin yanı sıra, işbirliğine de konu olmuş, 1972'den başlayarak geliştirilen Apollo-Soyuz projesinin sonucunda, 1975'te iki uzay aracı birbirine kenetlenmişti. İşbirliği, SSCB'nin dağılmasından sonra artarak devam etti. Sovyetler'in ilk parçasını 1986'da gönderdikleri Mir uzay istasyonu, iki ülke arasındaki anlaşma ve ortak etkinliklerle, ilk uluslararası uzay istasyonuna dönüştü.

Körfez Savaşı

Yeni dünya düzeninin ilk açık ve büyük çatışması 1990'da Irak'ın Kuveyt'e saldırmasıyla başladı. Irak, 1968'den beri, Arap dünyası için laik bir model oluşturmayı hedefleyen BAAS rejimiyle yönetiliyordu. 1979'da iktidara gelen Saddam Hüseyin, 1980'de ABD'nin desteğiyle İran'a saldırmış, Irak sekiz yıl süren bu savaştan, ciddi kayıpların yanı sıra, askerileşmiş bir devlet ve ekonomiyle çıkmıştı. SSCB'nin dağılma sürecinde dünyadaki dengelerin alt üst olduğunu gören Irak, Ağustos 1990'da, tarihsel bir uzlaşmazlığı bahane ederek, zengin petrol yatakları bulunan Kuveyt'i işgal etti.

1945 sisteminde yasaklanmakla birlikte bazı örnekleri görülen işgal eylemi, o zamana kadar Kore örneği dışında uluslararası bir askeri müdahaleyle karşılaşmamıştı. Irak'ın Kuveyt'i işgali ise farklı bir sonuç doğurdu. BM Güvenlik Konseyi, ABD'nin girişimiyle, Irak'a müdahale etme kararı aldı. Irak'ın kendisine tanınan süre içinde Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine, ABD'nin başını çektiği bir uluslararası güç "Körfez Savaşı" olarak anılan savaşı Ocak 1991'de başlattı.

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in "savaşların anası" olarak tanımladığı savaş, Irak'ın yenilmesi ve Güvenlik Konseyi'nin dayattığı koşulları kabul etmesiyle sonuçlandı. Bu koşulların başında, ülkenin kuzeyindeki egemenlik yetkilerinin sınırlandırılması, nükleer enerji ve silahlanma etkinliklerinin uluslararası denetime açılması geliyordu. Güvenlik Konseyi, kısa bir süre sonra, bu koşullara uymadığı gerekçesiyle Irak'a ekonomik ambargo uygulanması kararını aldı. Ambargo altında temel ihtiyaç

Paul Auster
(d. 1947)
Amerikan edebiyatı "best-seller"lara dayalı büyük bir endüstriye dönüşürken, klasik edebiyatın izleyicisi olmayı başarabilen ender yazarlarından biri olan Paul Auster, roman, şiir, eleştiri, senaryo gibi çeşitli türlerde yazdı. *New York Üçlemesi*, yazarın en başarılı yapıtlarından sayılmaktadır.

Seattle
1999'da Dünya Ticaret Örgütü'nün Bakanlar Konseyi toplantısına ev sahipliği yaptı. Toplantı, gerek Çin'in örgüte katılması, gerekse küresel muhalefet hareketlerinin kentte düzenlediği gösteriler nedeniyle, hem Dünya Ticaret Örgütü'nün, hem de küreselleşme karşıtı hareketlerin kısa tarihçesinde önemli bir dönüm noktası oluşturdu.

maddelerini bile karşılayamayacak duruma düşen Irak, Güvenlik Konseyi kararlarının bunu öngörmemesine rağmen 90'lı yıllarda ABD ve İngiltere tarafından defalarca bombalandı.

Somali'ye Müdahale

Körfez Savaşı'nı, yine ABD'nin girişimi ve Güvenlik Konseyi'nin kararıyla yapılan Somali müdahalesi izledi. 1969'da bir darbeyle iktidara gelen ve ülkede bir tür İslam sosyalizmi uygulayan Siyad Barre'nin ölümünden sonra ülkede iç savaş ve açlık başlamıştı. BM'nin Somali'ye insani yardım gönderme çabalarının etkisiz kalması üzerine, ABD, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını uygulamak üzere askeri müdahalede bulunmayı üstlendi. İnsani yardımın ulaştırılması, ulusal uzlaşmanın sağlanması ve ekonominin yeniden inşası amaçlarına yönelik olan ve Aralık 1992'de başlatılan müdahaleye, ABD'nin komutanlığı altında aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 20 ülke asker gönderdi. Müdahale, Somali'deki somut sonuçlarından çok, dünyanın "insani müdahale" kavramına alışması bakımından önem taşıdı.

Gerek Körfez Savaşı, gerekse Somali müdahalesi, Güvenlik Konseyi'nin kararlarına dayandığı, meşru gerekçelerle yapıldığı ve daha adil bir dünya düzenini hedefledikleri inancıyla, uluslararası düzeyde tepkiden çok destek aldı. "Yeni dünya düzeni" kavramının henüz yeterince sorgulanmadığı bu dönemde, ulus-devletlerin egemen eşitliğine dayalı 1945 sisteminin temel ilkelerinin korunacağı ve bu ilkelerin ihlallerinin sona erdirileceği inancı yaygındı.

İnternet
ABD'de 1960'larda birbirine bağlı bilgisayarlarla bir ağ oluşturma çalışmalarıyla ilk adımları atılan İnternet, ABD'nin federal araştırma programlarının bir parçasıydı. Hükümet kurumları, araştırma merkezleri ve üniversitelerle sınırlı olan bu ağları birleştirme düşüncesi, 1980'lerde kişisel bilgisayar kullanımındaki patlamanın da etkisiyle, coğrafi ya da siyasi sınırlamalar olmaksızın yeryüzünün her yerindeki bilgisayarlar arasında veri ve bilgi akışına olanak sağlayan dünya ölçekli bir ağın oluşturulmasıyla sonuçlandı.

Matrix
(1999)
Haklarında pek az şey bilinen Larry ve Andy Wachowsky'nin yönettiği Matrix, geçmişe, bugüne ve geleceğe ilişkin pek çok mesajı felsefi göndermelerle karmaşık bir bilimkurgu öyküsünün içinde iletirken, dünyanın her yerindeki izleyiciler filmi bambaşka açılardan yorumladılar. Böylece bir efsaneye dönüşen Matrix'in daha sonra ikinci ve üçüncü bölümleri de çekilecekti.

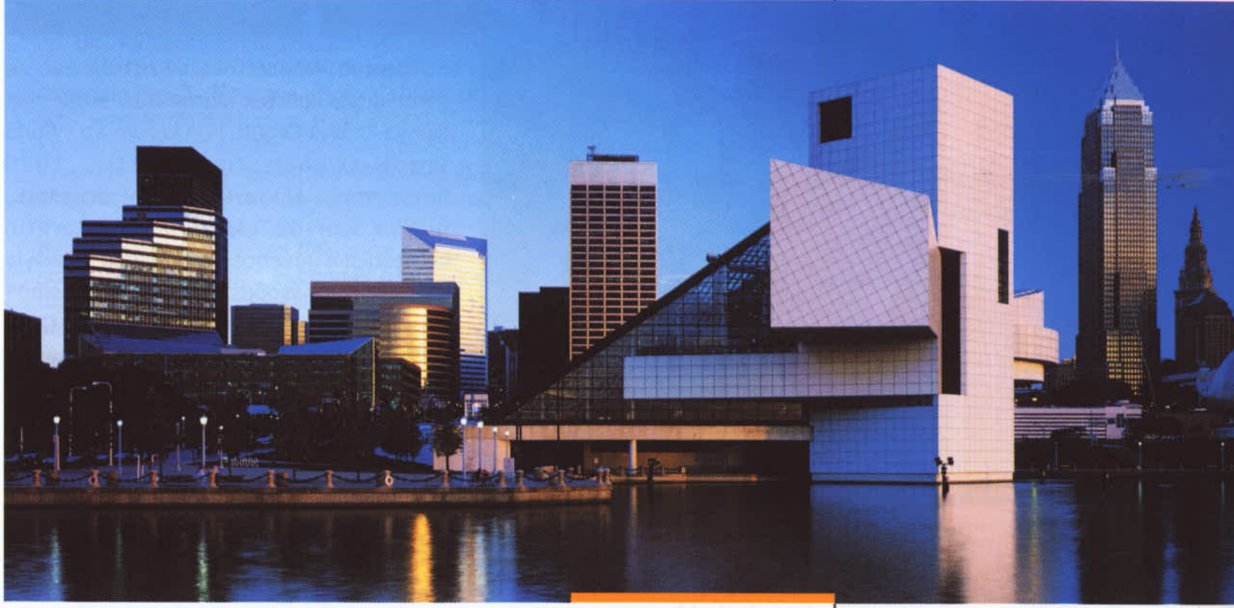
Bill Gates
(d. 1955)
Harvard Üniversitesi'ni yarıda bırakan Bill Gates, 1975'te Microsoft şirketinde kişisel bilgisayarlar için yazılım programları üretmeye başladı. Kişisel bilgisayarların henüz sadece oyun amaçlı kullanıldığı bir dönemde bu pazarın geleceğine ilişkin öngörüsüyle olağanüstü bir ticari başarı kazanarak dünyanın en zengin adamı oldu.

Yugoslavya'nın Dağılması

Bu tür müdahalelere verilen uluslararası destek, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan çatışma sırasında doruğa çıktı. Çokuluslu bir sosyalist federasyon olan Yugoslavya, 1970'lerde dünya ekonomisine eklemlenmeye başlamış, 1980'lerde de ekonomik ve siyasal nedenlerle körüklenen ulusçuluğun etkisi altına girmişti. 1991'de Slovenya'nın görece barışçı biçimde federasyondan ayrılmasının ardından, bağımsızlık kararı alan cumhuriyetler ile dağılmaya karşı olan Sırbistan ve Karadağ arasında çatışma başladı. Gerek Hırvatistan ile Sırbistan arasındaki çatışma, gerekse bu iki cumhuriyetin, yine bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek'e müdahalesi, Avrupa'da artık geride kaldığı sanılan soykırım ve insanlığa karşı suçların sistematik biçimde işlendiği uzun süreli bir çatışmaya dönüştü.

Bu süreçte Birleşmiş Milletler organlarının birbiri ardına aldığı kararlar, çatışmaları sona erdirmek bir yana, daha da alevlendirdi. Bosna Hersek'teki BM varlığı ise çoğunlukla etkisiz oldu. Bu ülkedeki katliamlar karşısında, ABD'nin Bosna Hersek'te çatışan tarafları bombalaması ve sonunda tarafların temsilcilerini kendi ülkesinde bir araya getirerek Dayton Barış Antlaşması'nı imzalatması, ilk bakışta sorunun meşru çözümü gibi görüldü.

Bununla birlikte, antlaşma kalıcı bir barışı sağlamaktan çok, çatışmaları sona erdiriyor ve Bosna Hersek'teki egemenlik yetkilerinin pek çoğunu, NATO güvencesi altındaki uluslararası organlara bırakıyordu. Bu yeni yönetim biçimi, egemen ulus-devletlerden oluşan uluslararası siyasal sistemin değişmekte olduğunun habercisiydi.

Rock and Roll Hall of Fame (1998)
ABD, Cleveland'da Ieoh Ming Pei (d. 1917) tarafından tasarlanan yapı. Kuramla ilgilenmemesine, mimarinin çağını yansıtması veya ticari etkenlerden bağımsız olması gerektiği gibi kaygılar taşımamasına rağmen Pei, mimarlıkla ilişkisi bakımından Bauhaus'un kurucusu Gropius'un ardıllarından biri sayılır.

Kosova Müdahalesi

Bu gelişmelerle giderek sıradanlaşan ABD müdahaleleri 1999'da ciddi bir hukuksal ve siyasal krize neden oldu. Yugoslavya'nın Kosova bölgesinde Arnavut azınlığa yönelik uygulamalar ABD ve NATO üyeleri tarafından ikinci bir Bosna Hersek olayı olarak algılandı. Bu kez Güvenlik Konseyi'nde müdahale konusunda karar alınamamasına rağmen ABD NATO'yu harekete geçirerek 24 Mart 1999'da Yugoslavya'yı bombalamaya başladı. İki aylık bombardımanın ardından Yugoslavya boyun eğdi. Dayton benzeri bir antlaşma ile Kosova'da yine uluslararası örgütlerin denetiminde özerk bir yönetime geçildi. Bununla birlikte, Yugoslavya müdahalesi bütün dünyada ilk kez yeni dünya düzeni ve ABD'nin bu düzendeki rolü konusunda yaygın ve ciddi bir sorgulamaya yol açtı.

Bu süreçte, ABD'nin giderek kaybettiği ekonomik üstünlüğünü siyasal ve askeri gücüyle dengeleme çabası, sadece çeşitli nedenlerle her an ABD'nin hedefi haline gelebilecek Üçüncü Dünya ülkelerinde değil, kurulacak olan yeni dünya düzeninde ABD'yle rekabet edebilecek güce sahip devletlerde de tepki yarattı. AB ülkeleri, Rusya ve Çin, ABD'nin kayıtsız şartsız üstünlük kurma çabalarına karşı alttan alta gelişen bir direnç göstermeye başladılar.

Dünya ticaretinin yürütülmesi ve sorunlarıyla ilgili tek uluslararası örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması (World Trade Organization/ WTO), 1929 bunalımının tekrarlanmasını önlemek, bunun için de uluslararası ticaretin serbestliğini güvence altına almak amacıyla daha Bretton Woods Konferansı sırasında tasarlanmıştı. Ama bu örgüt ancak 1 Ocak 1995'te kurulabildi. Aradan geçen yıllar boyunca, bazı temel işlevleri GATT olarak anılan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Tariffs and Trade Agreement) çerçevesinde yerine getirildi. Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması, GATT'ın çok taraflı birer pazarlık niteliğinde olan "görüşme"lerinin sonuncusunda, 1986-1994 arasında devam eden Uruguay Görüşmeleri'nde kararlaştırıldı.

Dünya Ticaret Örgütü'nün başlıca işlevi uluslararası ticaretin yürütülmesine ilişkin antlaşmaların yapılmasını ve uygulanmasını yönetmektir. Üye devletler arasında yapılan bu antlaşmalar, yine üye devletlerin yetkili organları tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer. Bu antlaşmalar, mal ve hizmet üreticilerinin, dışalım ve dışsatımcıların karşılaştığı sorunları çözmeye yöneliktir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün diğer görevleri ise, ticaret görüşmeleri için bir forum oluşturmak, ticari uyuşmazlıkları çözüme bağlamak, ulusal ticaret politikalarını gözlemek, gelişmekte olan ülkelere teknik ve eğitsel yardım sağlamak ve çalışma alanlarında diğer uluslararası örgütlerle işbirliği yapmaktır. Merkezi Cenevre'de olan ve 150'ye yakın devletin üye olduğu örgütte kararlar oydaşma (*consensus*) ile alınır, yani bir kararın alınabilmesi için oylama yapmak yerine, üyelerin hiçbirinin itiraz etmemesi yeterli sayılır.

Dünya ticaretinin geliştirilmesi amacını taşıyan Dünya Ticaret Örgütü, ticaret önündeki ulusal engellerin kaldırılması, ayrımcılık yapılmaması, ticaret koşullarının istikrarlı, öngörülebilir ve saydam olması gibi ilkelerin benimsenmesini ve uygulanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu amaç ve ilkelerin doğal sonucu olarak, ulusal korumacı politikalara karşı bir tutum almakta, bu politikaların sona erdirilmesi için çaba göstermektedir.

Dünya Ticaret Örgütü, gerek amaç ve ilkeleri, gerekse uygulamalarıyla kuruluşundan bu yana en çok eleştirilen ve tepki çeken uluslararası örgütlerin başında gelmektedir. Örgüt, ticaretin artırılması uğruna insan hakları ve çevre gibi konularda ulaşılan uluslararası standartları görmezden geldiği, benimsediği politikalarla işsizliği körüklediği, aralarındaki uçurum gittikçe büyüyen "Kuzey" ve "Güney" ülkeleri arasındaki eşitsizliği artırdığı gibi gerekçelerle eleştirilmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü ise, serbest ticaretin işsizlik ve kalkınma sorunlarını çözmenin tek yolu olduğunu, kendisinin insan hakları ve çevreye ilişkin uluslararası normlara saygılı davrandığını ve kararların oydaşmayla alınması nedeniyle demokratik bir platform oluşturduğunu savunmaktadır.

paris şartı

Biz, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na taraf devletlerin devlet ya da hükümet başkanları, köklü değişikliklerin ve tarihi beklentilerin yeraldığı bir dönemde Paris'te bir araya geldik. Çatışma dönemi ve Avrupa'nın bölünmüşlüğü artık sona ermiş bulunuyor. İlişkilerimizin bundan böyle saygı ve işbirliği üzerine kurulacağını ilan ederiz. Avrupa, kendisini geçmişin mirasından kurtarıyor. İnsanların cesareti, halkların iradelerinin gücü ve Helsinki Nihai Senedi'ndeki fikirlerin kuvveti Avrupa'da yeni bir demokrasi, barış ve birlik dönemi açmıştır. Bugün, halklarımızın onlarca yıldır besledikleri umut ve beklentilerin gerçekleştirilmesi; insan haklarına ve temel hürriyetlere dayalı demokratik sisteme kesin bağlılık, ekonomik özgürlük ve sosyal adalet yoluyla refah ve tüm ülkeler için eşit güvenlik zamanıdır. (...) Milletlerimizin tek yönetim sistemi olarak demokrasiyi kurmayı, sağlamlaştırmayı ve güçlendirmeyi taahhüt ederiz. Bu çabamızda aşağıdaki hususlara sadık kalacağız;

İnsan hakları ve temel hürriyetler, tüm insanların doğumlarıyla birlikte kazandıkları vazgeçilmez haklardır ve kanunlarla garanti altına alınmışlardır. Bunların korunması ve geliştirilmesi devletin başta gelen görevidir. Bunlara saygı, zorba bir devlete karşı asıl güvenceyi oluşturur. Bunlara uyulması ve tam olarak uygulanması hürriyetin, adaletin ve barışın temelidir.

Demokratik yönetim, düzenli olarak yapılan hür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk iradesine dayalıdır. Demokrasinin temelinde insana saygı ve hukukun üstünlüğü yatar. Demokrasi, ifade hürriyetinin, toplumun her kesimine karşı hoşgörünün ve herkes için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesidir. (...)

Ekonomik hürriyet, sosyal adalet ve çevre sorumluluğu refah için vazgeçilmez unsurlardır.

Demokrasi içinde kullanılan ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde korunan kişinin hür iradesi, başarılı bir ekonomik ve sosyal gelişme için gerekli temeli oluşturur. İnsan haysiyetine saygı gösterip, üstün tutan ekonomik etkinliki teşvik edeceğiz.

Hürriyet ve siyasi çoğulculuk, dengeli ekonomik gelişmeye, refaha, sosyal adalete, istihdamı artırmaya, ekonomik kaynakların verimli kullanılmasına zemin hazırlayacak pazar ekonomilerinin geliştirilmesi olan ortak hedefimizin zorunlu unsurlarıdır. Pazar ekonomisine geçiş yönünde çaba harcayan ülkelerdeki değişimin başarısı önem taşımakta olduğu kadar hepimizin de çıkarınadır. Bu bize, ortak amacımız olan daha yüksek bir refah seviyesini paylaşma imkânını verecektir. Bu amaçla işbirliği yapacağız. (...)

AGİK Zirvesi, Paris, 3 Kasım 1990.

nato'nun yeni statejik kavramı

8. NATO'nun yüz yüze olduğu güvenlik tehdit ve riskleri şu anda geçmişte olduğundan farklı bir yapıdadır. (...)

9. Geçmişte hâkim olan tehdidin aksine, Müttefiklerin güvenliğine yönelik geri kalan riskler yapısal olarak çokcepheli ve çokyönlüdür. Bu nedenle bunları tahmin etmek ve değerlendirmek zordur. Eğer Avrupa'da istikrar ve İttifak üyelerinin güvenliği korunacaksa, NATO bu tür risklere cevap verecek güçte olmalıdır. (...)

13. Hangi yönden gelirse gelsin, Müttefiklerin topraklarına yönelik herhangi bir silahlı saldırı, Washington Antlaşması'nın 5. ve 6. maddelerine göre ele alınacaktır. Ancak, İttifak'ın güvenliği aynı zamanda global bir anlamda değerlendirilmelidir. İttifak'ın güvenliği, kitle imha silahlarının yayılması, yaşamsal kaynakların akışının önlenmesi ve terör ve sabotaj eylemleri de dahil diğer birçok risklerden de etkilenebilir. Washington Antlaşması'nın 4. maddesine göre müttefikler arası danışma ve gerektiğinde bu tür risklere tepki gösterme gibi çabaların koordinasyonu için İttifak dahilinde düzenlemeler mevcuttur. (...)

15. Stratejik bağlamın bu analizinden iki sonuç çıkarılabilir. Birincisi, bu yeni ortam, İttifak'ın amacı ya da güvenlik işlevlerini değiştirmemektedir; aksine bunların geçerliliğinin kalıcı olduğunu vurgulamaktadır. İkinci olarak ise, değişen ortam İttifak'ın stratejisini güvenliğe daha geniş bir yaklaşım içinde çizmesi için yeni imkânlar sunmaktadır. (...)

NATO Zirvesi, Roma, 7-8 Kasım 1991.

tarih yazmak

iki açı

"Küreselleşme" kavramı 1990'ların başında bütün dünyada yaşanan her türlü değişimi anlatmak üzere kullanılan moda kavram oldu. Buna paralel olarak, siyasal ve toplumsal hareketler "küreselleşmeden yana olanlar" ile "küreselleşmeye karşı olanlar" biçiminde ayrıştı.

• Küreselleşmeden yana olanlar kimler olabilir? Küreselleşme kavramını hangi anlamlarda kullanıyor olabilirler? Küreselleşmeyi destekleme gerekçeleri neler olabilir?

• Küreselleşmeye karşı olanlar kimler olabilir? Küreselleşme kavramını hangi anlamda kullandıkları için karşı çıkıyor olabilirler? Karşı çıkma gerekçeleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Yandaki bildiri, Meksika'da, Haziran 1999'da, Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu tarafından yayımlanmıştır. Bildiriyi değerlendirebilmek için önce şunları araştırın:

• Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu nedir? Meksika'nın bağımsızlığını mı, Meksika'dan bağımsızlığı mı yoksa başka türlü bir kurtuluşu mu amaçlamaktadır? Nasıl bir eylem yürütmektedir?

• Kosova'da neler olup bittiğini araştırın. Sırbistan'ın Kosova'daki uygulamaları bir iç sorun mudur yoksa uluslararası bir sorun mu?

• NATO müdahalesinin nasıl kararlaştırılıp nasıl uygulandığını araştırın. Güvenlik Konseyi'nin bu süreçteki tutumu ne olmuştur?

Ulaştığınız veriler ışığında aşağıdaki sorulara yanıt bulmaya çalışın:

• Asi yardımcı komutan Marcos'un "büyük iktidar" dediği kim ya da ne olabilir?

• Marcos, "hafıza ile unutuş" arasında seçim yapmaktan söz ederken neyi anlatmak istiyor olabilir?

• Marcos'un reddettiği ikilem sizce sadece o güne mi ilişkindir, yoksa tarihin başka dönemlerinde de geçerli olduğu düşünülebilir mi?

• Marcos'un reddettiği ikilem karşısında siz olsanız ne yaparsınız?

anlatılan dönemde

20. yüzyıl boyunca bazı uluslararası suçları yargılamak üzere bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması için çok sayıda sonuçsuz girişimde bulunulmuştu. Bu girişimler ancak yüzyıl sonunda sonuç verdi. 1998'de Roma'da toplanan bir BM konferansında, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin statüsü kabul edildi. Mahkeme, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçunu yargılama yetkisiyle donatıldı. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin faaliyetlerini araştırın.

tarih ve yaşam

İnsan hakları olarak tanımlanan haklardan hangileri kullanabildiğiniz, hangileri kullanamadığınız, hangileri sizin bakımınızdan geçerliliği bulunmayan haklar? Neden?

"hayır!"

Savaşa karşı mücadele eden halklara:

Toplumsal Avrupa'ya:

"Hayır!" diyen erkek ve kadınlara:

Kardeşlerim:

Meksika'nın Zapatistalarından hepinize selam olsun. Şimdi dünyanın her yanında, paranın Avrupa'nın kalbine ektiği savaşa, Kosova'daki savaşa karşı farklı hareketlilikler ve etkinlikler düzenleniyor.

Bu savaşta büyük iktidar hepimizi taraf yapmak için harekete geçmiştir: Ya Miloseviç'in etnik temizliğini destekleyeceğiz ya da NATO'nun "insancıl" savaşını.

Bu, paranın muhteşem simyasıdır, bize savaşla barış arasında değil, iki savaş arasında tercih yapma fırsatını sunmak.

Küreselleşmiş pazarın raflarında, İktidarlar insanlığa aynı savaşın sadece farklı uyarlamalarını sunuyorlar: Her renkte, her tatta, her boyda ve her şekilde. Her zevke ve her bütçeye göre. Sadece tek bir şey var onları aynı kılan, sonuçları. Her daim yıkım, her daim keder, her daim ölüm. Ve ölüm, keder ve yıkım her daim öteki, farklı, gereksiz, yolda, aşağıda olan için. (...)

Bir başka, neoliberalizmin bize yutturduğu bu vahşi süpermarketten daha farklı bir dünya mümkün. Seçimin savaş ile barış, hafıza ile unutuş, umut ile boyun eğme, gri ile gökkuşağı arasında olduğu bir başka dünya mümkün. Birçok dünyanın içine sığdığı bir dünya mümkün. Bir "HAYIR!"dan, tamamlanmamış ve eksik, kusurlu bir "Evet!"in, insanlığa düşünce ve duyguyu birbirine bağlayan karmaşık köprüyü her gün yeniden inşa etme umudunu geri veren bir "Evet!"in doğması mümkün.

Biz Zapatistalar "HAYIR!" diyoruz.

Yaşasın hayat! Ölüme ölüm!

Meksika'nın güneydoğu dağlarından
asi yardımcı komutan Marcos
Meksika, 1999 Haziranı

200 EURO
500 EURO
20 EURO
10 EURO
5 EURO
100
500

avrupa birliği'nin izindeki avrupa

Avrupa, sosyalist ülkelerin 1980'lerde yaşamaya başladığı sarsıntının ardından yeni bir kimliğe yöneldi. 1945 sisteminde kurulan Batı Avrupa örgütleri de bu yeni kimliği oluşturmak üzere dönüşmeye başladı. Bu dönüşümün amacı, Avrupalı devletlerin yüzyıl başında kaybettiği üstünlüğü birleşik bir Avrupa olarak yeniden elde etmesini sağlamaktı.

Avrupa'da Değişim

Avrupa'daki ilk değişiklik, öteden beri Avrupalı sayılan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki rejim değişikliğiydi. Ortak Avrupa mirasının parçası olarak kabul edilen bu ülkeler SSCB'nin çözülme sürecinde hızlı bir biçimde dönüştüler. Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya birbiri ardına sosyalist rejimleri tasfiye ederek serbest piyasa ekonomisini ve liberal demokrasiyi benimsediler. Arnavutluk da 1992'de sosyalist rejimi terk etti.

Rejim değişikliklerine, yeni siyasal sınırların çizilmesi eşlik etti. Eski SSCB'nin federe devletlerini oluşturan Estonya, Letonya, Litvanya, Belarus, Ukrayna ve Moldova cumhuriyetleri, yeni Avrupalı devletler olarak Avrupa haritasına katıldılar. 1990'da Almanya Federal Cumhuriyeti ile Alman Demokratik Cumhuriyeti birleşti. 1993'te Çekoslovakya halkı barışçı bir biçimde Çek Cumhuriyeti ve Slovak Cumhuriyeti olarak iki ayrı devlet halinde yaşamaya karar verdi. Yugoslavya ise 1991'de başlayan ve dört yıl süren kanlı bir çatışma sürecinde dağıldı. Bunun sonucunda Güneydoğu Avrupa haritasına Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya'nın yanı

Avrupa vatandaşlarına Euro'yu tanıtmak amacıyla geliştirilen oyuncaklar, Ağustos 1999.

sıra Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna Cumhuriyeti de katıldı. Böylece, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bir daha değişmemek üzere çizilen Avrupa haritası yüzyıl sonunda yeniden biçimlenmiş oldu.

Bu süreçte Avrupa Konseyi sosyalist rejimi terk eden Doğu Avrupa ülkelerinde liberal değer ve kurumların yerleşmesi için uğraştı. 1990'lar boyunca bu ülkelerde demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarına saygı ilkelerinin benimsenmesi için büyük para, zaman ve emek harcadı. Avrupa Konseyi, bu çabalarıyla Orta ve Doğu Avrupa'nın dünya ekonomisine eklemlenmesini kolaylaştırırken, aynı zamanda bunu "Avrupalı" kimliğini benimseyerek gerçekleştirmelerini sağladı. Bu süreçte kendisi de önemli bir dönüşüm geçirdi, 1989'da 23 olan üye sayısı 2000'de 41'e çıktı. Coğrafi olarak Avrupalı olup olmadığı tartışmalı olan Rusya'nın 1996'da, Gürcistan'ın ise 1999'da Avrupa Konseyi üyeliğine kabul edilmesi, "Avrupa" kavramının coğrafi değil, siyasi, ideolojik, kültürel ve ekonomik öğelerle belirleneceğini gösteriyordu.

Vaclav Havel
(d. 1936)
Daha Prag Baharı sırasında Çek kültürünün ve toplumunun demokratik değerlerine sahip çıkmakla tanınan Vaclav Havel, oyunlarının yasaklanmasına rağmen Çekoslovakya'da entelektüel muhalefetin en önemli adlarından birisi haline geldi. 1989'daki "Kadife Devrim" sırasında etkili bir rol oynayan Havel, iki kez Çekoslovakya'nın, 1993'te barışçı bölünmenin ardından da Çek Cumhuriyeti'nin başkanlığına seçildi.

AT'den AB'ye

Başlangıçta ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen ve siyasi bütünleşmeyi uzak bir gelecek olarak gören Avrupa Toplulukları da bu dönemde hızlı ve kökten bir değişim geçirdi. Avrupa Toplulukları 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılmasıyla ilk genişlemesini yaşamıştı. Bu genişlemenin yarattığı uyum sorunlarını çözmeye çalışırken, petrol kriziyle sarsılmıştı. Avrupa ülkeleri, ABD'nin aksine Ortadoğu petrolüne bağımlı olduğundan,

AB zirve fotoğrafı
Avrupa Birliği'nin kurulmasından başlayarak, AB üyelerinin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı ve AB'nin temel politikalarının benimsendiği zirve toplantıları büyük önem kazandı. Bu toplantılar sırasında liderlerin fotoğraf çektirmesi ise gelenekselleşti. (Bu fotoğrafa, 2004'te tam üye olacak olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Kıbrıs, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya liderleri de eklenecekti.)

petrol krizinden de ağır biçimde etkilenmişti. Buna rağmen 1979'da uygulamaya konan Avrupa Para Sistemi orta vadede olumlu sonuçlar vermişti. Yine 1979'da, Avrupa Toplulukları'nın yasama organı olmaya aday Avrupa Parlamentosu ilk kez tek dereceli genel seçimlerle oluştu.

Avrupa Toplulukları, Yunanistan'ın 1981'de, İspanya ve Portekiz'in 1986'da katılmasıyla yeniden genişleyerek 12 üyeye çıktı. 12'ler, 1986'da kabul ettikleri Tek Avrupa Senedi ile bütünleşme yolunda önemli bir adım attılar. Tek Avrupa Senedi, 1993'te topluluk içindeki ulusal sınırların kaldırılmasını öngörüyordu. Bu hedef, 1992'de imzalanıp 1 Ocak 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile gerçekleştirildi.

Maastricht Antlaşması, siyasi bütünleşme yolunda çok önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Antlaşma ile Avrupa Toplulukları'na üye olan ülkeler, AET'yi kuran 1957 Roma Antlaşması'nın hedeflediği para, mal, hizmet ve işgücünün serbest dolaşımını sağlamak üzere iç, yani ulusal sınırların kaldırıldığı bir birliğe dönüştü.

Avrupa Birliği (AB) adını alan bu birliğin üç "sütun"dan oluşması öngörülüyordu. İlk sütun, Avrupa Toplulukları'ndan oluşuyordu. İkinci sütun, "Savunma ve Güvenlik Politikası" idi. Üçüncü sütun ise "Adalet ve İçişlerinde İşbirliği" olarak belirlendi. Böylece AB, daha önce toplulukların yetki alanına girmeyen dış politika, iç ve dış güvenlik, adalet gibi konularda yetkili kılındı.

Bu kurumsal düzenlemelerin yanı sıra, Avrupa bütünleşmesi için temel önemde görülen, ama eski yapı içinde yer verilemeyen insan haklarına saygı ilkesi hem AB içinde hem de AB'nin dış ilişkilerinde temel ilke ve ölçüt

U-2
1980'lerde büyük bir ün kazanan İrlandalı rock grubu, albüm ve konserlerinin yanı sıra, solisti Bono'nun uluslararası girişimleriyle de ilgi çekti. Bono, "Borçları Silin" sloganıyla çoğu Afrika'da yer alan 52 yoksul ülkenin uluslararası borçlarının silinmesini hedefleyen Jübile 2000 kampanyasını aktif biçimde destekledi.

haline getirildi. Siyasi bütünleşme yolundaki bir başka önemli adım ise, üye devletlerin yurttaşlığının yanı sıra, bir "AB yurttaşlığı" kavramının geliştirilmesi oldu.

AB Nereye Gidiyor?

Bu atılımlar, AB içinde ve dışında, AB'nin bir dünya gücüne dönüşmekte olduğu inancına yol açtı. Ekonomik açıdan doğrulanan bu inanç, siyasal açıdan kısa sürede yanlışlandı. AB'nin kendi doğal nüfuz alanı saydığı Yugoslavya'daki çatışmayı engelleyememesi, aksine üye ülkelerin kendi çıkarlarını kollamaya yönelmesi ve sonunda NATO üyesi olan AB ülkelerinin ABD'ye boyun eğerek 1999 müdahalesine katılması AB'nin siyasal gücü konusunda ciddi bir kuşku yarattı.

AB 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılmasıyla 15 üyeye yükseldi. Bu 15 üyeden 12'si, Ocak 2002'de, ulusal paralarının yerine ortak para birimine geçerek, Avrupa Merkez Bankası'nın çıkardığı Euro'yu kullanmaya başladılar.

Böylece yüzyıl sonunda AB, 15 devletin 370 milyonu bulan nüfusu, ekonomik gücü, doğal ve edinilmiş kaynakları ve Avrupalı kimliğini oluşturan ortak miras ve değerleriyle, dünyanın ikinci büyük gücü haline geldi. Bununla birlikte, AB'nin, gerek iç ve dış koşulların olumsuz etkileri, gerekse tamamlanmamış ama sürekli bir oluşum olması nedeniyle, karşılaştığı ciddi sorunlarla baş edebilme yetisi yüzyıl sonunda hâlâ belirsizliğini koruyordu.

Bu sorunların en başında işsizlik sorunu geliyordu. Üye devletlerin

Günter Grass
(d. 1927)
1959'da yayınlanan *Teneke Trampet*'te yirminci yüzyılın ilk yarısındaki Almanya'nın satirik bir manzarasını çizen Günter Grass, bu yapıtıyla uluslararası bir üne kavuştu. Siyasal ve toplumsal hareketlerin içinde etkin biçimde yer alan Grass, 1999'da yayınladığı *Benim Yüzyılım* adlı romanında, yirminci yüzyılı kişisel bir bakış açısıyla yıl yıl anlattı. Grass 1999'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

ulaştığı sosyal haklar standartlarının gerisinde kalan AB'nin ucuz işgücüne yönelen şirketlere yarayacağı kaygısı belirmişti. Benzer bir kaygı, Avrupa demokrasilerinin sahip olduğu demokratik denetim mekanizmalarının, güçlü bir ulusüstü bürokrasiye dönüşen AB bakımından geçerli olmamasıydı. AB yurttaşlığı kavramının hayata geçirilmesinde gerek ulusal kimlikler, gerekse dinsel ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar bir başka kaygı öbeğini oluşturuyordu. Nihayet, sermaye, mal ve hizmet dolaşımının gerçekleştirilebilmesine karşın, insanların ve işgücünün serbest dolaşımının tam olarak sağlanamaması da ciddi bir sorun oluşturuyordu. AB dışındaki ülkelerden AB'ye girişi ciddi biçimde kısıtlamakla birlikte AB içi dolaşımdaki engelleri ortadan kaldıran 1990 tarihli Schengen anlaşmaları bütün AB üyeleri tarafından onaylanmadı.

Bütün sorunlara karşın, AB, bütün Avrupa devletlerinin ve halklarının karşılıklı etkileşim içinde yönlendirdiği bir süreç olması nedeniyle, 20. yüzyılın sonunda Avrupa için bir heyecan ve umut olma özelliğini korudu. Kapsamlı bir genişleme sürecinin gerektirdiği kurumsal değişiklikleri gerçekleştiren Amsterdam Antlaşması 1999'da yürürlüğe girdi. Kopenhag Kriterleri olarak anılan ve aralarında insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlık haklarının bulunduğu siyasi ve ekonomik kriterleri üyelik koşulu olarak benimseyen AB, yüzyıl sonunda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine de kapılarını açtı.

Guggenheim Müzesi
(1997)
İspanya, Bilbao'da bulunan Guggenheim Sanat Müzesi, Frank Gehry'nin (d. 1929) yapıtıdır. Çelik ve titanyumdan oluşan yapı, Gehry'nin yapıbozumcu estetik anlayışını dışavurmaktadır. Gehry, çağdaş toplumu ve değerlerini yansıtan tasarımları nedeniyle 1989'da Pritzker ödülünü almıştı.

Emir Kusturica
(d. 1954)
Ortodoks Slav kökenleri olan Müslüman bir ailenin çocuğu olarak Saraybosna'da doğan Emir Kusturica, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşananları etkili bir sinema diliyle anlattı. Babam İş Gezisinde (1985) ve Underground (1995) ile Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye, Çingeneler Zamanı (1989) ile Cannes'da en iyi yönetmen, Arizona Rüyası (1993) ile Berlin Festivali jüri özel ödülünü kazandı.

20. yüzyıl içinde faşizmin acılarını yaşayan ve bunu toplumsal belleğinde canlı tutan Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında liberal demokrasinin sınırlarını faşizme ve komünizme karşı korunacak şekilde çizmişti. Nitekim, insan haklarının korunmasına ilişkin ilk uluslararası sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan hak ve özgürlüklerinin, onları ortadan kaldırmak üzere kullanılamayacağına ilişkin bir hüküm içeriyordu. Sözleşme ile oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, insan hak ve özgürlüklerinin, demokratik bir toplum düzenini korumak için zorunlu olan önlemlerle sınırlandırılabileceğine ilişkin sözleşme hükümlerini, hem faşist hem de komünist hareket ve oluşumlar için uygulamıştı.

Yüzyılın sonunda Avusturya'da Özgürlük Partisi'nin yükselişi, AB'ye, liberal demokrasinin sınırlarını yeniden ve açıkça vurgulama olanağı verdi. Avusturya'da Ekim 1999'da yapılan seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidara gelebilecek çoğunluğu elde edemedi. Bu yüzden, birinci parti olan Sosyal Demokrat Parti, ikinci olan Özgürlük Partisi ve üçüncü olan Halkın Partisi koalisyon arayışına girdiler. Muhafazakâr çizgiyi temsil eden Halkın Partisi'nin sosyal demokratlarla koalisyonu reddetmesi Avusturya'yı siyasal bir krize götürdü. Ocak 2000'de bu iki parti arasında güçlükle kurulabilen koalisyonun ancak iki gün iktidarda kalabilmesi üzerine, yeni bir koalisyonda Özgürlük Partisi'nin yer alması neredeyse kesinleşti.

AB, açıkça faşist bir partinin üye bir ülkede iktidara gelmesi olasılığı karşısında sert tepki gösterdi. 14 AB üyesi, Özgürlük Partisi'nin başkanı Jorg Haider'in hükümete girmesi durumunda Avusturya ile ikili ilişkilerini donduracaklarını ve Avusturya'yı dışlayacaklarını belirterek siyasi ve ekonomik yaptırım uygulayacaklarını açıkladılar. Avrupa Parlamentosu da, ezici bir çoğunlukla aldığı kararda, Kopenhag kriterlerini ilk kez bir üye ülkeye hatırlatarak, AB değerlerine saygı gösterilmesini istedi.

Avusturya Cumhurbaşkanı, bu tepkiler üzerine, koalisyonu oluşturacak iki partiye, ırkçılığı reddettiklerine ve Avrupa demokrasisinin değerlerine bağlı kalıp insan haklarına saygılı olacaklarına ilişkin bir güvence belgesi imzalattı ve koalisyon kuruldu. AB'nin tepkisinin değişmemesi üzerine Jorg Haider 1 Mart'ta hükümetten ve Özgürlük Partisi başkanlığından istifa etti. Ama Haider'in istifası da AB'nin tutumunu değiştirmesini sağlayamadı. 14'ler Avusturya'ya uyguladıkları yaptırımları, ancak kendi görevlendirdikleri raportörlerin Avusturya'da yabancılara diğer AB üyesi ülkelerden daha kötü davranılmadığı ama yaptırımların ırkçılığı körüklediği yolundaki raporları üzerine, Eylül 2000'de kaldırdılar.

Avusturya deneyimi, gerektiğinde Avusturya'nın üyeliğini askıya almaya varacak kararlılıkta bir tutum benimseyen AB'nin insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi ilkelerine bağlılığını sınayan en önemli gelişme oldu.

kopenhag kriterleri

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının gerçekleştirilmesi

İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması

Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması

Avrupa bütünleşmesi hareketi korunurken, Birliğin yeni üye içerme kapasitesi, gerek Birlik gerekse aday ülkelerin genel çıkarına hizmet eden önemli bir unsurdur.

22 Haziran 1993

avrupa birliği antlaşması

Madde 6
1. Birlik, üye devletler açısından ortak ilkeleri oluşturan özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kuruludur.
2. Birlik, 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin güvence altına aldığı ve üye devletler açısından ortak anayasal geleneklerden kaynaklandığı şekliyle, Topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak temel haklara saygı gösterir.
3. Birlik, üye devletlerin ulusal kimliklerine saygı gösterir.
4. Birlik, hedeflerine ulaşması ve politikalarını uygulaması için gerekli olan araçlarla donanmasını sağlar.

Madde 11
1. Birlik, dışişleri ve güvenlik politikasının bütün alanlarını kapsayan bir ortak dışişleri ve güvenlik politikası tanımlayıp uygular. Bu politikanın hedefleri şunlardır:

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ilkelerine uygun olarak ortak değerleri, temel çıkarları, Birliğin bağımsızlık ve bütünlüğünü güvence altına almak,

Birliğin güvenliğini her bakımdan güçlendirmek,

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ilkelerine, ayrıca dış sınırlara ilişkin olanları da kapsamak üzere Helsinki Nihai Senedi'nin ilkelerine ve Paris Şartı'nın hedeflerine uygun olarak, barışı korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek,

Uluslararası işbirliğine destek olmak,

Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirip pekiştirmek.

iki açı

Avrupa Birliği, sadece AB'ye katılmak isteyen ülkelerde değil, AB üyesi olan ülkelerde de başından beri ciddi bir görüş farklılığına neden oldu. Bu ülkelerde bazı siyasi hareketler, AB'nin ulus-devletleri zayıflattığını, ulusal özelliklerini ortadan kaldırdığını ileri sürerek AB'ye karşı çıkarken, AB'yi destekleyenler bu iddiaların gerçek olmadığını, ortak bir Avrupa'nın ulusal değer ve özellikleri güçlendireceğini ileri sürdüler.

• AB üyesi ülkelerde AB'ye karşı çıkanlar kimler olabilir? Bunlar iddialarını hangi gerekçelere dayandırıyor olabilirler?

• Bu iddialara karşı çıkanlar kimler olabilir? Karşı çıkış gerekçeleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Yandaki metin, *Le Monde* gazetesinin 5 Ekim 1993 tarihli sayısında yayımlanan, Umberto Eco ile söyleşiden alınmıştır. Daha önce Avrupa'da ırkçılığın gelişmesi konusunda yaptığınız araştırmanın sonuçlarını da göz önüne alarak, aşağıdaki soruları yanıtlamaya çalışın:

• Umberto Eco, Avrupa'da ırkçılığın ekonomik, siyasal ve ideolojik kökenine mi, yoksa sonuçlarına karşı mı uyanıklık çağrısında bulunmaktadır?
• Sizce Eco neden ırkçılıkla mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyor?
• Eco'nun "siyasal oyunun kurallarının değiştiği" görüşü size neleri çağrıştırıyor?

anlatılan dönemde

Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşmede yapılan değişiklikle, sürekli ve zorunlu bir mahkeme haline getirildi. 1998'de gerçekleşen bu değişiklikle, herhangi bir kimsenin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan herhangi bir devlete karşı, sözleşmede tanınan haklarını çiğnediği iddiasıyla mahkemeye başvurma hakkı tanındı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin nasıl çalıştığını araştırın.

tarih ve yaşam

Avrupa Birliği'nin üye ve aday ülkeler için geliştirdiği eğitim programları hakkında bilginiz var mı? Bunlardan yararlanmayı düşünüyor musunuz? Neden?

uyanıklığa çağrı

- Diğer aydınlarla birlikte ilan ettiğiniz bu "uyanıklığa çağrı"ya yönelik eleştirilerden biri şöyle özetlenebilir: Artık ne sağın, ne de solun olmadığı, eski işaret noktalarının işlemediği, yeni politik ve kültürel ayrımların icat edildiği bir dönemde, aşırı sağ fikirlerin orta malı hale gelmesine karşı uyaran bu çağrı, hayli geçersiz ve çağı geçmiş bir girişimdir. Özetle bu çağrı çağını şaşırmıştır. Tarihin akışıyla epeydir silinmiş olan ideolojik sınırları yapay olarak yeniden inşaya girişmiştir. Bu tür eleştirilere ne diyorsunuz?

- Bana göre bu türden düşünceler, yaşamakta olduğumuz tarihsel değişmeleri bir tür fikri ve moral aldırmazlıkla tehlikeli biçimde karıştırmak anlamına geliyor. İzah edeyim:

Tartışmaya bile gerek yok ki, aşağı yukarı yirmi yıldan beri, Avrupa'nın "sağ" ve "sol" kategorileri altında ifade edilen şeyler, bugün artık siyasal durumları anlatmaya yetmiyor. (...) Sol denilen partilerin eskiden sağa özgü tutumları benimsemelerini -ya da tersi- yadırgamıyoruz. Çok yakınlardan bir örnek vermek gerekirse: Demokratik Sol Parti, eski İtalyan Komünist Partisi, hükümetin Somali'ye paraşütçü birlikler gönderme kararını destekledi. Yirmi yıl önce, eski komünistlerin İtalya'nın eski sömürgelerinden birine askeri sefer yapılmasını desteklediklerі söylenseydi, bu bana bilimkurgu gibi görünürdü. (...) Ancak, eğer bu büyük kargaşalıktan her şeyin değiştiği, her tür fikrin eşdeğer olduğu ve koşullar nasıl olursa olsun, artık hiçbir şeyi reddetmek zorunda olmadığımız türünden bir sonuç çıkarırsak yanılırız ve çok yoğun bir belirsizliğin içine yuvarlanırız. Siyasal oyunun kuralları değişmektedir. Ama bu, ne kuralların olmadığı, ne de yenilerini ortaya koymaktan caymak zorunda olduğumuz anlamına gelir. Kartlar başka türlü dağıtıldı. Ama bu doğalarının tümden değişmiş olması demek değildir.

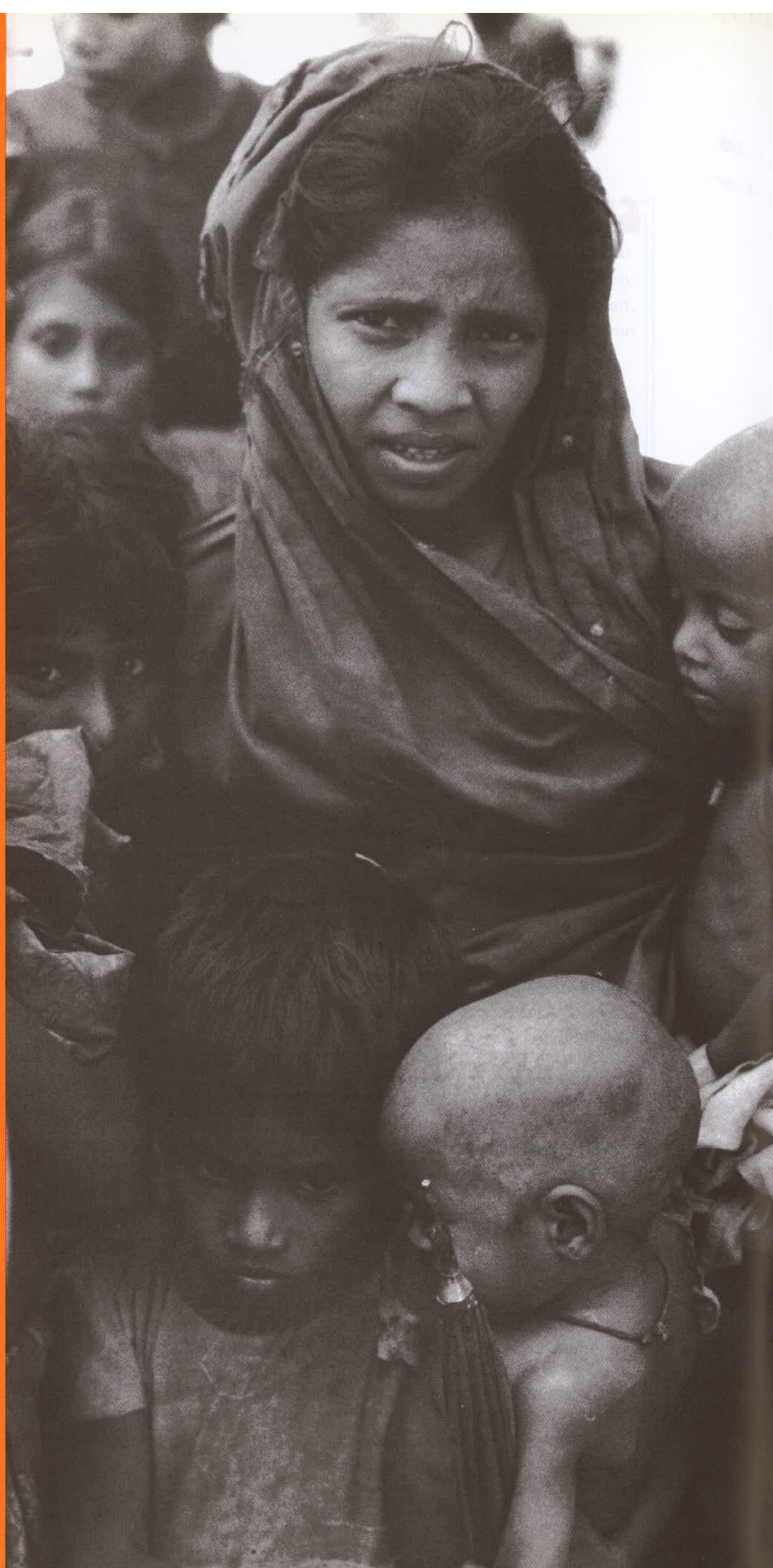
- Mesela?

Günümüzün dazlakları ve neonazileri ile bir önceki kuşağın nazileri arasında gerçek bir fark görmüyorum. Bugünküler de öncekilerin aynısı. Kötülüğün cazibesine kapılmanın ve budalalığın aynı biçimleri, aynı ötekinden nefret duygusu ve aynı tahrip isteği. Tek küçük farklılık, nazilerin milyonlarca insanı katletmişken, onların soyundan gelenlerin, henüz onlarca kişiyi dayaktan geçirebilmiş olmaları. (...) Benim kuşağımdan herkes gibi ben de Yahudilerin tutuklandığını, aşağılayıcı muameleye uğratıldıklarını ve temerküz kamplarına götürüldüklerini gördüm. Savaştan sonra aileleri tamamen imha edildiği için yapayalnız kalmış ağlayan insanlar gördüm. Eğer sözde tarihçiler beni Haçlı seferlerinin bir efsane olduğuna, mesela Kızılhaç tarafından uydurulduğuna inandırmaya çalışsalardı... ha hikâye o kadar uzun zaman öncesine ait ki, belki tereddüt ederdim. Ama milyonlarca kişi gibi benim de on üç yaşımdayken tanık olduğum bir olayın olmadığına inandırılmak istenirsek ve daha sonra doğmuş gençlerin buna inandırılmasına uğraşılırsa, işte bu kabul edilemez. (...)

Tutumunuzun hoşgörüsüzlük olduğu söylenirse?

Hoşgörülü olmak için hoşgörülemez olanın sınırlarını tespit etmek gerekir diye cevap veririm. (...)

kuzey ve güney

1990'lı yıllar, tıpkı Sanayi Devrimi'nden sonra olduğu gibi, dünyanın belirgin bir ayrımla ikiye bölündüğü bir dönem oldu. Dünya, Sanayi Devrimi sonucunda, sanayileşen ülkeler ve diğerleri olarak ikiye bölünmüş, sanayileşen ülkeler diğerleri üzerinde ekonomik, siyasal, askeri ve kültürel mutlak bir üstünlük kurmuştu. Aradan geçen yaklaşık yüz yılı aşkın süre, diğerlerinin, bağımsız ulusal devletleri aracılığıyla sanayileşen ülkeleri yakalama ve onların yaşam standartlarına kavuşma mücadelesiyle geçti. 20. yüzyıl boyunca, bu mücadeleyi kazanma, yani "Kuzey"e katılma olasılığı bulunan devletler değişti. 20. yüzyılın sonunda kesinleşen ise, nihai olarak kaybedenler, yani "Güney" oldu. Az sayıdaki istisna dışında Afrika kıtasının neredeyse tamamı, Latin Amerika ve Asya'nın birçok ülkesi, sanayileşerek kalkınma umudunu bütünüyle yitirdiler.

Afrika ve Latin Amerika

Afrika, kıtanın farklı tarihsel özelliklere sahip kuzeyi ve güneyi dışında, sömürgeciliğin tasfiyesi sürecini görece geç ve sonuçları bakımından sancılı yaşamıştı. Kıtanın zengin etnik yapısı ve tarihsel özellikleri, sömürgelerin bağımsızlaşma sürecinde birer ulus-devlete dönüşmesini büyük ölçüde engellemişti. Kabile bağlarının ortadan kaldırılamadığı, hatta Ruanda'da olduğu gibi bazı durumlarda sömürgeci devlet tarafından kışkırtıldığı Afrika'da, Batılı siyasal ve kültürel değerler yerleşik ve egemen değerler haline gelmedi. Öte yandan, sömürgecilik döneminde birer hammadde

Burma-Bangladeş sınırında
Burmalı sığınmacılar,
Mayıs 1992.

Nelson Mandela
(d. 1918)
1944'te Afrika Ulusal Kongresi'ne katılan, kısa sürede örgütün liderlerinden biri olan Mandela, Afrika Ulusal Kongresi'nin 1960'ta yasaklanmasından sonra örgütün askeri kanadında görev aldı, 1962'de yakalandı ve ömür boyu hapse mahkâm edildi. 1990'da salıverildi ve 1994'te Güney Afrika'daki ilk demokratik seçimlerde devlet başkanı oldu. 1999'a kadar sürdürdüğü bu görevden sonra siyasi yaşamdan çekilmekle birlikte dünya sorunlarıyla ilgilenmeye devam etti.

Lula ve Hugo Chavez
(d. 1954)
Venezuela, çoğu Latin Amerika ülkesinin aksine, 1958'den beri kesintisiz olarak çokpartili rejimle yönetiliyordu. Ama, görünüşteki bu demokrasi, iktidarların petrol yataklarından kaynaklanan zenginlikleri sırasıyla paylaşmalarından kaynaklanıyordu. Latin Amerika'ya özgü popülizmin en yetenekli temsilcilerinden olan Chavez, giriştiği askeri darbelerle elde edemediği iktidarı, 1998'de seçimle elde ederek devlet başkanı oldu. 2002'de, dünyanın büyüklük olarak beşinci sıradaki petrol yataklarını denetim altına almaya kalkışınca bir darbeyle devrilmek istenen Chavez, halkın direnişi sayesinde darbeyi başarısızlığa uğratıp iktidara geri döndü.

üreticisine ve Batı malları için pazara dönüştürülen Afrika ülkeleri, bağımsızlık döneminde çoğunlukla bu ekonomik ilişkiyi kırma fırsatını bulamadan 1970'lerin krizine yakalandılar. Gerek çoğunlukla bir kabilenin desteğine dayanan diktatörlüklerin yarattığı iç siyasal koşullar, gerekse hammadde üreticisi olarak dünya ekonomisinde azalan payları nedeniyle giderek yoksullaşan Afrika ülkeleri, 1970'li yıllarda işlevleri değişen IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara ve çoğu eski sömürgeci devletlere bağımlı hale geldiler.

1990'larda Orta ve Güney Amerika göreli bir demokratikleşmeye karşın yine göreli olarak yoksullaştı. Kıtadaki askeri diktatörlükler yavaş ve barışçı bir süreç içinde tasfiye edildi. Ancak, ABD'nin "arka bahçe"si olmaya devam eden bu ülkelerde uygulanan IMF politikaları açlık, yoksulluk ve şiddetin yoğunlaşmasına katkıda bulundu. Bu ülkelerdeki siyasal muhalefet, belirgin biçimde, sadece içerideki iktidarlara karşı değil, ama ABD'nin bu iktidarlar üzerindeki nüfuzuna karşı da gelişti. Böylece, yüzyıl sonunda, bazı ülkelerdeki siyasal muhalefet Latin Amerika'nın yazgısını değiştirme sözüyle iktidara geldi.

Asya

Japonya, 1970'lerde Güneydoğu Asya ülkeleriyle kurduğu ekonomik ilişki ve yaptığı teknolojik atılım sayesinde, ABD ve Avrupa'yla birlikte dünya ekonomik sisteminin üç büyüklerinden biri haline geldi. Japonya'nın bu şekilde önem kazanması, siyasi ağırlığının artmasına neden olurken,

Ruanda'da soykırım
(1994)
Almanya ve Belçika'nın sömürgesi olduğu yıllarda etnik yapısı siyasal amaçlarla kullanılan Ruanda'da, bağımsızlık sonrasında da devam eden Tutsi egemenliği, 1994'de Hutu'ların 800 bin kişiyi öldürmeleriyle sona erdi. Tipik bir soykırım olarak nitelenen ve "Batı"nın seyirci kaldığı soykırım, daha sonra kurulan uluslararası bir mahkemede yargılanacak, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi, tarihin ilk "soykırım" kararını vererek önde gelen suçluları mahkûm edecekti.

aynı zamanda askeri bir güç olmasının önündeki engellerin sorgulanmaya başlamasına yol açtı.

Çin ise, 1990'lar boyunca bir yandan kendine özgü sosyalizm modelini korurken diğer yandan da dünya ekonomisine hızla eklemlendi. 1978'den başlayarak uygulanan Dört Modernleşme (tarım, sanayi, silahlanma, bilim ve teknoloji) Programı uyarınca tarımdaki kolektif yapı büyük ölçüde özelleştirildi, sanayide devlet girişimlerine özerklik tanındı, sanayi ve hizmet sektöründe özel girişime izin verildi ve serbest piyasa kuralları benimsendi. Bu gelişmelerle birlikte ülke dünya ekonomisine açıldı, yabancı sermayeye izin verildi ve Çin dünya ticaretinde önemli bir yer tutmaya başladı. Ancak, Çin Komünist Partisi'nin yönlendirdiği bu gelişmeler, diğer sosyalist ülkelerin aksine liberal demokrasiye geçişe yol açmadı, bilim ve sanat alanında tanınan göreli özgürlük, siyasal muhalefet için tanınmadı. Bu dönemde Çin özellikle nükleer silahlanmaya ağırlık vermesine rağmen dış politika alanında çatışmalardan kaçındı ve 1988'den itibaren SSCB ile ilişkileri yumuşatmayı seçti. 1991'de Vietnam'la bir ateşkes anlaşması imzalayarak Çinhindi'ndeki gerginliği sona erdirdi.

Çin'le öteden beri Tibet konusunda uyuşmazlık içinde olan Hindistan, ekonomik olarak Güney'e dahil olmasına neden olan yoksulluğuna rağmen, eğitim ve teknoloji alanındaki bağımsızlık çabasını güçlendirdi. Bu sayede, yazılım sektörü gibi alanlarda dünya pazarında önemli bir yer edinirken, nükleer silahlar konusunda "Kuzey"in normlarını kabul etmeyerek silahlanmayı sürdürdü.

Petronas Kuleleri (1998)
Malezya, Kuala Lumpur'da bulunan Petronas Kuleleri, Arjantin kökenli ABD'li mimar Cesar Pelli'nin (d. 1926) tasarımıdır. Dünyanın en yüksek yapısı olan ikiz kuleler iş merkezi olarak kullanılmaktadır. Petronas Kuleleri, IMF politikalarını reddederek büyümeyi başaran Malezya'nın başarısını simgelemektedir.

Asya, SSCB'nin dağılması sonucunda Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsız devletler olarak belirmesiyle birlikte, hem siyasi coğrafya olarak değişti, hem de bu ülkeler üzerinde yürütülen nüfuz mücadelesiyle önem kazandı. Yeni bağımsız devletler, birer ulus-devlete dönüşmenin sancılarını yaşarken farklı güç odaklarının çatışan çıkarlarının gölgesi altında kaldılar. Bu ülkelerin zengin doğal kaynaklara ve geniş bir pazara sahip olması, 1990'larda çokuluslu şirketlerin ve Batılı devletlerin ilgisinin bu bölgeye yönelmesine neden oldu. Bu ülkelerin çoğunda nüfusun Müslüman oluşu ise, iç ve dış politikayı İslami kurallara dayandırmaya çalışan devletlerin bu bölgede nüfuz mücadelesine girişebilmesine neden oldu. Suudi Arabistan gibi petrol monarşilerinin yanı sıra Pakistan, İran, Afganistan gibi devletler de İslamcı hareket ve oluşumlara destek verdiler. Bunlardan Afganistan 1994'te kurulan koyu şeriat düzeni ile diğer İslam devletlerinden ayrıldı.

Bu dönemde İslami hareket, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da da yükseldi. Ortadoğu'da İsrail'in Filistin sorununu şiddet uygulayarak çözmeye yönelmesi, Arap ülkelerinde dinsel temelli tepkiyi güçlendirdi. Cezayir'de ordunun, seçimleri kazanan FIS'i iktidardan uzaklaştırması ise iki yıl süren bir iç savaşa neden oldu.

Gao Xingjian (d. 1940)
Kültür Devrimi sırasında yeniden eğitim kampına gönderilen ve 1979'a kadar yapıtlarını yayımlayamayan Gao Xingjian, 1980'lerde kısa öykü, deneme ve oyunlarının yanısıra yayınladığı dört kitapla da Çin'in sanat, düşünce ve siyaset dünyasında sarsıntı yarattı. Oyunlarının yasaklanması ve "entelektüel kirlilik" ile suçlanması üzerine 1987'de siyasi sığınmacı olarak Fransa'ya gitti ve Fransız yurttaşlığına geçti. 2000'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Yukarıdakiler/Aşağıdakiler

20. yüzyılın sonunda "Kuzey" ve "Güney" ayrışması hemen hemen kesin çizgilerle belirmişti. "Zengin Kuzey", alt sınıfların giderek insanca yaşam

Burc-el Arab
(1999)
Bir petrol şeyhliği olarak tanımlanan Birleşik Arap Emirlikleri'nde, Dubai'de bulunan ve dünyanın yedi yıldızlı tek oteli olan Burc-el Arab, 321 m. yüksekliğinde 60 kattan oluşmakta ve Körfez ülkelerinin olağandışı zenginliğini yansıtmaktadır.

koşullarını yitirdiği, orta ve üst sınıfların ise tüketim toplumu anlayışına göre refah koşullarında yaşadığı, ama bu eşitsizliğin çeşitli mekanizmalar sayesinde siyasal şiddete dönüşmesinin önlendiği barışçı toplumlardan oluşuyordu.

"Yoksul Güney " ise iktidardaki sınıfların "Kuzey" standardında yaşadığı, ama geri kalan sınıfların sadece bu umudu yitirmeyip, insanca yaşam koşullarından da giderek uzaklaştığı bir süreçte, kimi zaman siyasal şiddete de başvurduğu karışık bir dünyayı oluşturuyordu.

Böylece, bir yüzyıl öncesinin Doğu-Batı ikiliği kültürel boyuttaki bir farklılığı anlatmaya devam ederken, ekonomik boyutta Kuzey-Güney olarak anılan yeni ve derin bir ikilik belirdi. 19. yüzyılda, Doğu-Batı ikiliği önce Batı'nın zihninde doğmuş ve dünyaya Batı aracılığıyla yayılmıştı. Oysa Kuzey-Güney ikiliği, Batı'nın zihninin değil, dünya üzerinde yarattığı maddi dönüşümün ürünüydü. Batı, kendisini tanımlayabilmek için Doğu kavramını yaratmıştı, Kuzey ise Güney'i yaratarak kendisini var edebildi. Dolayısıyla, Kuzey-Güney ikiliği, iki yüz yıllık Batı üstünlüğünün dünyada yarattığı bir bağımlılık ve sömürü ilişkisinin ifadesi oldu.

Kısacası insanlık yeni binyıla girdiğinde, zenginlik ve özgürlük göreli, eşitsizlik ise mutlaktı. Buna rağmen, binlerce yıllık özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet özlemi ve buna ulaşılabileceğine duyulan umut farklı biçimler altında da olsa hâlâ devam ediyordu.

İsviçre'nin Davos kentinde yılda bir kez yapılan Dünya Ekonomik Forumu, 1980 ve 1990'larda dünya medyasının büyük ilgisini çeken bir toplantıydı. Resmi bir nitelik taşımayan, tam aksine katılmak için ödenen yüksek ücretler ödenen Davos toplantılarına, dünyanın çeşitli ülkelerinden devlet başkanları, başbakanlar, çokuluslu şirketlerin üst düzey yöneticileri, önde gelen medya mensupları ve uluslararası düzeyde ünlü diğer bazı isimler katılıyordu. Burada yapılan bazı görüşmelerin devletler arasındaki sorunların çözümüne katkıda bulunması umulmakla birlikte, Dünya Ekonomik Forumu'nun asıl işlevi, bu medyatik buluşma aracılığıyla neoliberal politikalar üzerindeki uzlaşmayı göstermekti. Davos, farklı görüşlerin tartışıldığı bir platform değil, adeta tek bir sesin yükseldiği bir propaganda aracıydı.

1990'lı yılların ortalarından başlayarak, çok geniş bir siyasal ve toplumsal yelpaze oluşturan küreselleşme karşıtı hareketlerin küresel ölçekte dayanışma ve eylem birliğine girmesiyle, bu tek seslilik kırıldı. Küreselleşme karşıtı hareketler, genetik tarıma karşı direnen çiftçilerden eşcinsel haklarını savunan örgütlere, anarşistlerden din adamlarına, sendikalardan siyasal partilere, feministlerden insan hakları savunucularına pek çok Kuzeyli ve Güneyli hareket, örgüt ve kişiyi içinde barındırıyordu. "Gökkuşağı"nı simge olarak seçen bu hareketler, gerçekte küreselleşmeye değil, bu ad altında bütün dünyaya dayatılan ekonomik ve toplumsal politikalara karşı çıkarak daha adil, daha insanca ve doğayla barışık bir düzen istiyorlardı. Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla birlikte, bu hareketler hem seslerini duyurmak, hem de bir baskı aracı oluşturmak üzere, örgütün toplantılarının yanıbaşında eylemler düzenlemeye başladılar.

Bunun dönüm noktasını Seattle oluşturdu. Seattle'da, göstericilerin yer yer şiddet de içeren eylemleri, kenti savaş alanına çevirdi. Bu gelişme, gerek Dünya Ticaret Örgütü'nün, gerekse bir başka hedefe dönüşen G-8 toplantılarının yapıldığı kentlerde olağanüstü güvenlik önlemleri alınmasına ve protestoların şiddet kullanılarak bastırılmasına neden oldu.

Porto Alegre ise, küreselleşme karşıtı hareketlerin "protesto"dan farklı bir eylem biçimine yönelmelerinin simgesiydi. 2001'de, Davos toplantısıyla aynı anda, bir Güney ülkesinde, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde, Dünya Ekonomik Forumu'na alternatif olan Dünya Sosyal Forumu toplandı. "Başka bir dünya mümkün!" sloganıyla bir araya gelen Kuzeyli ve Güneyli on bin kişi, karnaval ve şenliklerin simgelediği barışçı bir eylem biçimiyle, başka bir dünyanın nasıl olacağını tartıştılar.

"Davos Ruhu"na alternatif olarak doğan "Porto Alegre Ruhu", sosyal forum toplantılarının gerek dünya ölçeğinde, gerekse Avrupa Sosyal Forumu'nda olduğu gibi bölgesel ölçekte buluşmalarla devam etti.

Öte yandan, Dünya Sosyal Forumu'nun ilk toplantısında Porto Alegre belediye başkanı olan Lula lakaplı Ignacio da Silva, 2002 seçimlerinde oyların yüzde 60'ını alarak Brezilya devlet başkanı olacak ve Latin Amerika'da yeni bir heyecan ve umut dalgası yaratacaktı.

küresel dış sınıflara karşı kibirli kayıtsızlık

Yoksul Güney ülkelerinde yaşayan milyonlarca kadın, erkek ve çocuğun, televizyon kameralarımız karşısında hâlâ ölmeyi sürdürmesini nasıl kabul edebiliriz? (...) Korkarım ki Kuzey'in nispeten zengin ülkelerinde yaşayanlarımız son yıllarda utanç dolu bir kayıtsızlıktan, kibirli bir kayıtsızlığa doğru kaymış bulunmaktayız. Görünüşe göre her ülke artık yalnızca kendi arka bahçesine ilgi göstermektedir. Kalkınma konusundaki ilgilerin tümü sönmeye yüz tutmuştur. Bazı hükümetler, eğer yoksul ülkeler kendilerini krizden kurtaramıyorlarsa bu onların sorunudur, ayrıca herhalde onların suçudur, çünkü yeterince çaba göstermemektedirler, demeye bile başlamışlardır. Bu bir trajedidir.

İşin gerçeği, eğer gezegenimizi yalnızca bir avuç insan için yaşanabilir bir yer yapma hayaline kapılırsak, bu gezegenin tümüyle yaşanmaz bir yer haline gelecek olmasıdır. Başka türlü olabileceğini düşünmek aptallıktır. Bir kere genişleyen ticaret açısından, herkesi küresel ekonomiye katmak mantıklıdır; ayrıca eğer bir tür küresel dış-sınıf yaratır, dünyanın bazı kesimlerini büyüme dışına itersek, o zaman AIDS gibi feedback hastalıklar, uyuşturucu akını, kitlesel yoksulluğun getirdiği çevresel bozulma gibi şeyler, zamanı gelince kibirlilere bu yaptıklarının bedelini ödetecektir. Bu nedenlerle, yoksul ülkelerin kenara itilmemesini garantiye almak zorundayız.

Küresel piyasanın her türlü kötülüğe panzehir olduğu ne kadar iddia edilirse edilsin, eşitsizlikler büyümeyi sürdürmektedir. Yalnızca insani yardıma ve piyasa kurallarına güvenmek, insanlığın beşte biri yoksulluk sınırının altında yaşarken durumu düzeltmeye yetmez.

(Nathan Gardels'in *Yüzyılın Sonu* için Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand ile yaptığı özel söyleşiden, 1995)

iki açı

20. yüzyılın son on yılında, insanlığın geleceğine ilişkin olarak "Bilgi Çağı" veya "Enformasyon Toplumu" gibi nitelemeler sıklıkla kullanıldı. "Bilgi Çağı"na girildiğini savunanlar, teknolojideki başdöndürücü gelişmeler sayesinde, "bilgi"nin demokratikleştiğini, dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir kimsenin istediği bilgiye anında ulaşabileceğini ileri sürüyorlardı. Bu "demokratikleşme"nin görünüşte olduğunu savunanlar ise, "enformasyon toplumu"nun küresel medya tekelleri tarafından yönlendirildiğini, teknolojik olarak "bilgi"yi demokratikleştirmenin olanakları doğmuş olsa da, bunun var olan eşitsizlikleri pekiştirmek için kullanıldığını ileri sürüyorlardı.

- "Bilgi Çağı"nın başladığına inananların gerekçeleri neler olabilir?
- "Bilgi Çağı" olarak adlandırılan gelişmelerin demokratikleşmeye değil, eşitsizlikleri pekiştirmeye yaradığını savunanların gerekçeleri neler olabilir?

tarihçi gözüyle

Yandaki gazete haberi, Kuzey ülkelerinde gittikçe daha ciddi bir sorun haline gelen "evsiz"lere ilişkin haberlerden biridir. Haberi çeşitli boyutlarıyla değerlendirerek, aşağıdaki soruları yanıtlamaya çalışın:

- "Evsiz" diye tanımlanan bir kesimin ortaya çıkışı hangi tarihsel koşulların sonucu olabilir?
- "Evsiz"lerin varlığı, sizce dünyanın "Kuzey/Güney" biçiminde bölünmesini sorgulamayı gerektirecek bir olgu olarak değerlendirilebilir mi?
- "Evsiz"lerin toplumsal konumları ve psikolojik durumları hakkında neler söyleyebilirsiniz?

anlatılan dönemde

1992'de yapılan Rio Konferansı, çevre sorunları konusunda önemli bir dönüm noktasını oluşturdu. Çevrenin korunmasına ilişkin uluslararası kaygı ile kalkınmanın önceliğine ilişkin uluslararası kaygının dengelenmeye çalışıldığı konferansta, dünyanın geleceğini düzenlemeye yönelik önemli uluslararası sözleşmeler kabul edildi. Bu sözleşmeleri ve ABD ile AB'nin bunlara karşı tutumunu araştırın.

tarih ve yaşam

Sizden önceki kuşakların üyesi olan yakınlarınız arasında bir mini anket yaparak, kaç yaşlarında televizyon, telefon, bilgisayar ve internet ile tanıştıklarını sorun. Bulgularınızı kendi kuşağınıza ait bulgularla karşılaştırın. Nasıl bir fark görüyorsunuz?

“

polise evsiz şefkati

New Yorklu bir evsizi tutuklama emrine uymayan polis maaşından oldu. Evsizler polis için 3 bin dolar topladı...

AA-NEW YORK- Evsizler, içlerinden birini tutuklaması için verilen emri dinlemeyen ve bu yüzden bir ay görevden uzaklaştırma cezası alan polis memuru için aralarında para topladı.

Eduardo Delacruz adlı polis memuru, New York'ta soğuktan korunmak amacıyla bir binanın otoparkına girerek uyumaya çalışan evsizi tutuklaması için amirinin verdiği emri dinlemedi. Polis bu nedenle bir ay görevden uzaklaştırma cezası aldı.

Evli ve beş çocuklu polisin zor durumda kaldığını öğrenen evsizler ve evsizleri koruma örgütleri, aralarında topladıkları 3 bin doları, 37 yaşındaki polis memuruna verdi. Sokaklarda kâğıt ve kola kutusu toplayıp satan çok sayıda evsizin, 5'er, 10'ar cent'le bağışa katkı yaptığı belirtildi. Delacruz'un olay gecesi, 'evsizi tutuklayamayacağını, çünkü dışarısının çok soğuk ve adamın gidecek başka yeri olmadığını' amirine söylediği öğrenildi. Bunun üzerine evsiz, başka bir polisçe tutuklandı ve Delacruz disiplin cezası aldı. Delacruz'un bir ay alamadığı maaşının ise 3 bin 600 dolar olduğu belirtildi.

Şikâyetçiler: New York'ta evsizlerin sayısının rekor düzeyde arttığı belirtiliyor. Evsizlerin zaman zaman olay çıkarmalarından şikâyetçi olanlar, bu kişilerin polisçe tutuklanmalarını istiyor.

”

türkiye: toplumsal bütünleşme sancıları

Türkiye, yüzyılın son on yılını, dünyada yaşanan dönüşümün olumlu ve olumsuz etkilerine daha önce hiç olmadığı kadar açık geçirdi. Toplumun bütün kesim ve sınıfları üzerinde kendini gösteren bu etkiler, bir yandan eski çatışma konularını yeniden açığa çıkarırken, diğer yandan da yepyeni uzlaşma noktaları yarattı. 21. yüzyılın eşiğindeki Türkiye, yeni yüzyıla, eski sorunları çözme ve yenilerini göğüsleme umuduyla girdi.

Koalisyonlar Dönemi

Dünyadaki alt üst oluştan kısa bir süre sonra gidilen erken genel seçim, Türkiye'de de siyasal bir dönüşümün yaşanmakta olduğunu gösterdi. Ekim 1991'de yapılan seçimde, 12 Eylül rejiminin partisi olarak görülen ANAP oy kaybına uğrarken, 12 Eylül öncesinin AP ve CHP çizgisini dünyadaki yeni söylemle birleştiren DYP (Doğru Yol Partisi) ile SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) koalisyon hükümeti kurabilecek çoğunluğu sağladı. Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ilkelerini ön plana çıkaran yeni hükümet, askeri rejimin izlerini ortadan kaldırarak siyasal ve toplumsal barışı sağlama hedefiyle işe başladı.

Buna karşılık, 1995'e kadar başbakan ve bakanları değişerek devam edecek olan DYP-SHP koalisyon hükümetleri bu programı uygulayamadılar. Siyasal alanda, gerek Cumhurbaşkanı Özal'ın aktif tutumu, gerek 12 Eylül rejiminin hukuksal ve ideolojik varlığının devam etmesi, gerekse yükselen toplumsal tepkiyle karşı karşıya olan hükümetler, diğer sorunlardan önce PKK'nın başını çektiği şiddeti ortadan kaldırmaya yöneldiler.

İstanbul, 2000.

Uğur Mumcu'nun cenazesi

İlk yazılarını *Yön* dergisinde yayımlayan Uğur Mumcu (1942-1993) 1975'ten sonra *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı yazılarla tanındı. "Derin devlet" ve bağlantılarını açığa çıkarmaya yönelik araştırmalarıyla neredeyse tek başına bir muhalefet odağı oluşturan Mumcu, hâlâ aydınlatılamamış olan bir cinayetin kurbanı oldu. Mumcu'nun cenaze töreni, laik ve demokratik bir cumhuriyet için birleşen çok çeşitli güçlerin görkemli bir protestosuna dönüştü.

Necmettin Erbakan (d. 1926)

Toplumsal yaşamda İslami muhafazakârlığı, ekonomik alanda ise büyük sanayici ve tüccarlara karşı Anadolu'nun küçük sanayici ve tüccarlarının çıkarlarını temsil eden Necmettin Erbakan, Türkiye'de yüzyılın son çeyreğinde belirleyici olan en önemli siyasetçilerdendi. MNP ve MSP'nin ardından, siyaset yasağının kaldırılmasından sonra kurduğu Refah Partisi de kapatılacak, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bu kapatma kararı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından insan haklarına aykırı bulunmayacaktı.

Bir dizi siyasi cinayetin de işlendiği bu dönemde, Cumhurbaşkanı Özal'ın Nisan 1993'te ölümünün ardından, "topyekûn savaş" olarak adlandırılan bir mücadele kavrayışı çerçevesinde, PKK ile askeri mücadelenin yanı sıra, onun siyasal, ideolojik, toplumsal ve ekonomik uzantısı sayılan geniş bir kesimle mücadele de gündeme geldi. Bu, 1991 seçimlerinde SHP listesinden TBMM'ye giren ve partilerinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması nedeniyle yeni bir partide örgütlenen Kürt kökenli milletvekillerinin 1994 başında TBMM kapısında gözaltına alınıp tutuklanmasına kadar genişledi.

Bundan kısa bir süre sonra yapılan 27 Mart 1994 genel yerel seçimlerinden, 12 Eylül döneminde kapatılan Milli Selamet Partisi'nin mirasçısı olarak görülen Refah Partisi'nin birinci parti olarak çıkması, ulusçu ideoloji karşısında, etnik kimlik kadar dinsel kimliğin de güç kazandığını gösteren bir gelişme oldu.

Ekonomik Kriz

Siyasal alanda bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de 1945 sonrasının en ağır ekonomik bunalımı patlak verdi. 12 Eylül döneminde uygulanan ekonomik politikalar 1989'da iflas etmiş ve bu politikaların yükü altındaki çalışan sınıflar lehine düzenleme yapılmak zorunda kalınmıştı. Bu durum, adil ve uzun vadeli yeni bir ekonomik politikanın geliştirilmesini zorunlu kılıyordu. Buna karşın, ANAP hükümeti gibi, SHP-DYP koalisyonu da, uzun vadeli ve yükü dengeli bir biçimde dağıtacak politikalar geliştirmek yerine, kısa vadeli çözümlere yöneldiler. Bunun sonucunda kamu açıkları büyüdü,

Aziz Nesin/Sivas Katliamı
Türk mizah sanatının en büyük ve en verimli ustası olan Aziz Nesin (1915-1995), keskin bir gözlem gücünü eleştirel ve yergici bir anlatımla birleştirerek, toplumun bütün kesimlerinin hayranlığını olduğu kadar tepkisini de toplamıştı. Uzun yıllar Türkiye Yazarlar Sendikası'nın başkanlığını da yapan Aziz Nesin, Pir Sultan Abdal şenlikleri için Sivas'a gelen aydınların binlerce kişinin gözü önünde kundaklandığı Sivas katliamından kılpayı kurtuldu.

iradenin oluşması yolunda ilk ciddi tartışmayı başlattı. AB'nin, Türkiye'nin ulusal sorunları olarak görülen Kıbrıs, Ege, insan hakları, demokratikleşme ve nihayet azınlık hakları konusundaki standartlarının henüz yeterince bilinmediği bu dönemde, gümrük birliği iktidar tarafından başarı, her tür muhalefet bakımından ise bir boyun eğme olarak algılandı. Buna karşılık, gümrük birliğini güvence altına alma amacıyla yapılan ve çokpartili rejime geçişten sonra ilk kez ordunun müdahalesi olmadan gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri, 12 Eylül darbesiyle oluşturulan siyasal ve hukuksal çerçevenin yavaş da olsa değişmeye başlayacağını gösteriyordu.

Aralık 1995'te yapılan erken genel seçimlerden Refah Partisi'nin birinci parti çıkarak oluşturduğu RP-DYP koalisyon dönemi, AB tartışmalarının soğuduğu, IMF ve Dünya Bankası politikalarının geçici olarak rafa kaldırıldığı bir dönem oldu. Temmuz 1996'da cezaevlerinde 12 kişinin hayatını kaybetmesinden sonra uzlaşmaya varılan ölüm oruçlarının ardından, Kasım 1996'da meydana gelen Susurluk Kazası'nın açığa çıkardığı karanlık ilişkiler sorgulanmaya başlandı. Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı nezdinde araştırma ve ilgi konusu olan ve sivil toplum örgütlerinin etkili bir tepki gösterdiği bu ilişkilerin sorgulanması, 28 Şubat 1997'de Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) "irtica"yı yeni tehdit olarak ilan etmesiyle gündemden düştü.

"Sivil darbe" olarak algılanan bu gelişmeyi iktidardaki Refah Partisi aleyhine kapatma davası açılması ve hükümet değişiklikleri izledi. Türkiye'yi aday ülke olarak ilan etmemesi nedeniyle AB ile ilişkilerin donma noktasına geldiği, iç siyasal gelişmelerin ise belirsizliğini koruduğu bir sırada, şubat

İstanbul'da Gökdelenler
İstanbul'da Gökdelenler. Yedi tepe üzerine kurulu İstanbul, tarih boyunca hayranlık uyandıran bir doğal güzelliğe sahipti. 1950'lerde başlayan denetimsiz kentleşme ve yapılaşma, bu güzelliğe gölge düşürmüş, ama bozmaya yetmemişti. İstanbul'un siluetini bozan, "küreselleşme"nin getirdiği "standardizasyon" oldu: Çorak alanlarda dikilip güç simgesi haline gelen gökdelen oteller ve iş merkezleri, o gücü taklit edenler tarafından İstanbul'a da taşındığında, yüzlerce, binlerce yıllık İstanbul da eski kimliğini kaybedip, yeni bir "dünya" kentine dönüşecekti.

1999'da PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi yeni bir dönem başlattı.

Binyılın Eşiğinde

Nisan 1999'da yapılan seçimlerden birinci parti olarak çıkan DSP ile ikinci parti olarak çıkan MHP'nin kurduğu koalisyon hükümeti, görece sakin bir siyasal ve toplumsal ortamda, daha önce yapılamayan bir dizi temel değişikliğe gitme fırsatını buldu. Gerek Dünya Ticaret Örgütü, gerekse AB bakımından zorunlu sayılan bu değişiklikler ekonomik ve toplumsal yaşamda kalıcı sonuçlar doğuracaktı.

17 Ağustos 1999'da İstanbul'dan Bolu'ya kadar olan kuşakta yirmi bine yakın kişinin ölümüne yol açan deprem, ağır maddi ve manevi kayba neden oldu. Buna karşılık, Yunanistan ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkenin dostça yardıma koşması, bu ülkelerle ilişkilerin yumuşamasına büyük katkıda bulundu. Aralık 1999'da yapılan AB zirvesinde Türkiye'nin adaylığının resmen ilan edilmesi ise bu alanda gösterilen çabaların boşa gitmediğini ortaya koydu.

Çatışma Değil, Uzlaşma

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda yaşadığı dönüşümün en önemli sonuçlarından biri, tekseslilik yerine çoksesliliğin, çatışma yerine uzlaşma kültürünün gelişmesi oldu.

Bunda, 1990'lara kadar kamunun tekelinde olan radyo ve televizyon

Galatasaray/UEFA şampiyonu
1905'te kurulan, resmi olarak 1913'te tescil edilen Galatasaray Spor Kulübü'nün İstanbul Pazar ve Cuma Ligi'nde 1908-1909'da başlayan şampiyonluğu, gelişen ulusal ligdeki şampiyonluklarıyla devam etti ve UEFA Şampiyonluğu'na kadar vardı. Spor kulüplerinin "küresel"leştiği, şampiyonaların ise ticarileştiği bir dönemde kazanılan UEFA şampiyonluğu, sporu da Avrupa ile rekabetin bir parçası olarak gören geniş kitlelerce coşkuyla karşılandı.

Orhan Pamuk
(d. 1952)
1982'de yayınlanan *Cevdet Bey ve Oğulları* adlı romanıyla Türk edebiyatında önemli bir yer edinen Orhan Pamuk, gerek daha sonraki romanları gerek muhalif aydın kimliği gerekse de kitabın ticari bir mal olduğu bir dönemde bu malı üretme ve pazarlamadaki başarısı nedeniyle hem büyük bir ilgi, hem de ciddi bir tepki toplayacaktı.

yayıncılığının özel sektöre açılmasının önemli bir payı oldu. Hukuksal düzenlemeler tamamlanmadan fiilen başlayan özel radyo ve televizyon yayıncılığına yönelik büyük ilgi, toplumun çoksesliliğe duyduğu özlemin önemli göstergelerinden biriydi.

Bu süreçte toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden sivil toplum kuruluşları da önemli rol oynadı. Dünyada gerçekleşen dönüşümlerin sonucunda başta Rusya ve Orta Asya cumhuriyetleri olmak üzere yeni pazarlara açılma fırsatı bulan Türk sermayesi, bu açılımın gereklerine uygun siyasal ve hukuksal değişikliklere ihtiyaç duymaya başladı. Böylece, bütün dünyada bir arada anılan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ile serbest piyasa ekonomisi Türkiye'de de bu kesimin sivil toplum örgütleri aracılığıyla dile getirdiği somut ve ısrarlı bir talebe dönüştü.

Yine aynı dönemde toplumun diğer pek çok kesimi de sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kendisini ifade etmeye başladı. Öteden beri faaliyet gösteren insan hakları, çevre sorunları, kadın hakları gibi alanlardaki örgütlere, pek çok alanda yenileri eklendi. 12 Eylül hukukunun hak ve özgürlükleri sınırlayıcı çerçevesi nedeniyle sık sık hukuksal baskı ve yaptırımla karşılaşmalarına rağmen bu kuruluşlar varlıklarını güçlenerek sürdürdüler.

Dünyayla Bütünleşen Toplum

Öte yandan, Türkiye'nin dışarıya açılması, yüzyılın son on yılında eğitim, bilim, sanat, spor gibi alanlarda da önemli bir değişime yol açtı.

Zorunlu ilköğretimin 8 yıla çıkarılması, özel üniversitelerin kurulması,

Çiller ve Butto Bosna'da
Başbakan Çiller ile Pakistan başbakanı Benazir Butto'nun Bosna ziyareti, nüfusu ezici çoğunlukla Müslüman olan iki ülkenin iki kadın liderinin Bosna Müslümanlarına olduğu kadar, dünyaya da önemli bir mesaj verme amacını taşıyordu. Buna rağmen, her iki liderin kendi ülkelerindeki uygulamaları, vermek istedikleri mesajı kendi ülkelerinde bile gölgeleyecekti.

diğer özel öğretim kurumlarının yaygınlaşması gibi gelişmeler eğitim alanında dünyadaki değişime uyum göstermeye yönelik adımlardı. Bu alanda yeniden yapılanmaya, eğitimin içeriğine ve kalitesine yönelik köklü bir iyileştirme ihtiyacının belirmesi eşlik etti.

Yine bu dönemde uluslararası alana açılan edebiyat, sanat ve kültür dünyasında etkileyici bir dönüşüm yaşandı. Sanatın pek çok dalındaki uluslararası başarıların yanı sıra, İstanbul başta olmak üzere pek çok kent, uluslararası etkinlikler için aranan merkezler haline geldi.

Bunun gibi, sporun pek çok dalında yaşanan profesyonelleşme de, uluslararası düzeyde kalıcı başarıların yolunu açtı.

Bütün bu alanlardaki gelişmeler, Türkiye'nin gerek dünyaya, gerekse kendisine karşı daha hoşgörülü ve özgüvenli bir topluma dönüşmesinde vazgeçilmez katkılar sağladı.

Kısacası Türkiye, 21. yüzyıla bir yandan yaralarını sarma, diğer yandan da özellikle AB'ye tam üyelik perspektifi içinde, devletin yeniden yapılandırılması, ekonominin dünya ve AB ekonomisine eklemlenmesi ve toplumsal bütünleşme çabaları içinde girdi.

Clinton Marmara Depreminde
ABD'nin Demokrat Başkanı Bill Clinton, başkanlığı süresince, kendisinden önceki Cumhuriyetçi başkanların "şahin" görüntüsünü silmek için özen gösterdi. Clinton'ın 1999'daki Marmara depremi sonrasına denk gelen ziyareti bu açıdan iyi bir fırsat oldu. Clinton, bu büyük felaketten henüz yeni kurtulmuş insanlara, ABD'nin iyiliksever ve insancıl yanının da olduğunu gösterme fırsatını kaçırmadı.

Türkiye'nin Avrupa Toplulukları ile 1970'lerde neredeyse donmuş olan ilişkileri, 1980'lerde Turgut Özal'ın ısrarlı çabalarıyla canlandırıldı. Özal Türkiye'nin tam üyelik için başvuruda bulunacağını daha 1984'te açıklamış, resmi başvuru ise 1987'de yapılmıştı. Türkiye'nin başvurusu, Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından 1989'da, "başvurunun şimdilik askıya alınması" önerisiyle yanıtlandı, Avrupa Toplulukları Bakanlar Konseyi de 1990'da Komisyon'un görüşünü benimsediğini açıklayarak başvuruyu reddetmiş oldu.

Avrupa Toplulukları'nın red kararının ardından, gerek Türkiye'de, gerekse Avrupa'da yaşanan gelişmeler, ilişkileri yeni bir eksene oturttu. Avrupa Toplulukları, bir yandan Tek Avrupa Senedi uyarınca kapsamlı bir iç yapılanma ile uğraşırken, bir yandan da ilgisini orta ve doğu Avrupa ülkelerine yöneltti. Türkiye ise, önce gümrük birliğini gerçekleştirmesi durumunda bunun tam üyeliği kolaylaştıracağı beklentisiyle, çabalarını gümrük birliği üzerinde yoğunlaştırdı. Türkiye, Ankara Anlaşması uyarınca gümrük birliğini gerçekleştirmek için daha 1976'da tamamlamış olması gereken hazırlığı on iki yıl geciktirmişti. Bu hazırlıkların tamamlanmasındaki güçlüklere ve bu süreçte beliren yeni sorunlara rağmen, gümrük birliği 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girdi.

Bu sırada Kıbrıs da dahil olmak üzere yeni üyeleri kabul etme hazırlığı içinde olan eski adıyla Avrupa Toplulukları, yeni adıyla Avrupa Birliği, Türkiye'nin aksine, gümrük birliğini tam üyeliğe geçişte bir adım olarak değil, Türkiye ile ilişkilerin tek çerçevesi olarak görüyordu. Bu bakış açısının doğal sonucu olarak, AB Komisyonu'nun 1997'de, AB'nin genişleme stratejisini açıkladığı Gündem 2000 raporunda, 2000'li yıllarda AB'ye katılması öngörülen ülkeler arasında Türkiye'ye yer verilmedi. Bu stratejiyi karara bağlamak üzere Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde de aday ülkeler arasında sayılmaması Türkiye tarafından sert tepkiyle karşılandı ve Türkiye AB ile siyasi diyalogu askıya aldığını açıkladı.

Lüksemburg Zirvesi'nden sonra, gerek Türkiye'nin bu tutumu, gerekse üye ülkelerdeki iç siyasal gelişmeler, AB'nin Türkiye'ye ilişkin politikasında dikkat çekici bir değişikliğe neden oldu. AB Komisyonu'nun 1999'da kabul ettiği İlerleme Raporu'nda Türkiye tam üyeliğe aday ülke olarak tanımlandı ve diğer aday ülkeler gibi Türkiye için de bir Katılım Ortaklığı stratejisi önerildi. Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde de aday ülke statüsü resmen ilan edildi. Böylece Türkiye AB'nin yeni genişleme stratejisine dahil oldu. AB Komisyonu'nun bunun gereği olarak hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi 2000'de kabul edildi. Böylece, Türkiye-AB ilişkileri, tam üyelik perspektifiyle somut bir çerçeveye yerleşti.

Türkiye, bu gelişmenin ardından AB hukukuna uyum amacıyla benimsediği Ulusal Program'da yer alan vaatlerini hızla yerine getirmeye başladı. Böylece, Uyum Paketi olarak anılan yasa değişiklikleri ile Kopenhag Kriterleri'ne, dolayısıyla uluslararası insan hakları hukuku standartlarına uyum konusunda kısa sürede önemli bir yol alınmış oldu. Nihayet 17 Aralık 2004'te, Türkiye ile müzakerelerin 2005 yılı içinde başlatılması kararlaştırıldı.

MGK'nın 28 şubat bildirisi

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nden bildirilmiştir:

1 - MGK, 28 Subat 1997'de aylık olağan toplantısını yapmıştır.

2 - Kurul'un toplantısında, bölücü terörle mücadelede şimdiye kadar alınan tedbirler ve elde edilen sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılmış, mücadelenin devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne gönülden inanmış, bu inancı sonsuza dek sürdürmeye azimli halkımızın, basınımızın devletin bütün kurum ve kuruluşları ve milli iradenin sembolü olan yüce parlamentonun destekleri ile çok olumlu bir noktaya ulaştığı müşahade edilmiştir.

Bu sonuçların, bundan sonra halkımızın huzur ve güvenliğine ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamına olumlu olarak yansıması için bu konuda alınacak tedbirlerin bir plan dahilinde süratle yürürlüğe konulması gerektiği hususunda görüş birliğine varılmıştır.

Bu tedbirlerin güvenlik içinde gerçekleştirilebilmesi bakımından halen dokuz ilde devam etmekte olan Olağanüstü Hal uygulamasının, 30 Mart 1997'den itibaren dört ay daha uzatılması uygun bulunmuş ve bu görüşün Bakanlar Kurulu'na bildirilmesine karar verilmiştir.

3 - Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ilişkilerle ilgili durum değerlendirmesi yapılmış, bu konuda Türkiye'nin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasi, ekonomik ve askeri tedbirler uygun bulunarak Bakanlar Kurulu'na bildirilmesine karar verilmiştir.

4 - Toplantıda bilhassa, Anayasa ile Atatürk milliyetçiliğine bağlı demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı, çağdışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler de gözden geçirilmiş,

- Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda çağdaş medeniyet yolunda, demokratik sistem içerisinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmemesi gerektiği,
- Anayasa'nın tanımladığı Cumhuriyet'in demokratik, laik ve sosyal hukuk devlet ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkan sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın önem ve öncelik taşıdığı,
- Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların, laik ve anti laik ayrımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri,
- Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil, aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu,
- Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vazgeçilemeyeceği, yasalarla belirlenmiş kuralların göz ardı edilerek yapılan çağdışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayacağı,
- Türkiye'nin 1997 yılı içinde, Avrupa Birliği'ne tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli bir hedef olarak sürdürdüğü böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu, bu sebeple; demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak, Türkiye'nin yurtdışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek her türlü spekülasyona son vermek gerektiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine yönelik tartışmaların, içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye'ye yarardan çok zarar verdiği,
- Açıklanan bu esaslar aksine davranışların, toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş,

Bu konularda alınacak ve alınması gereken tedbirler uygun bulunarak bu tedbirlerin Bakanlar Kurulu'na bildirilmesine karar verilmiştir.

kaynaklar

Kitabın çeşitli bölümlerinde verilen alıntılar aşağıdaki kaynaklardan alınmış, gerek çeviri gerekse çevrimyazılar pedagojik açıdan gerekli görülen yerlerde değiştirilerek verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. "Üçüncü Zümre Nedir?" : Hürriyet Bildirgeleri, der. Janko Musulin, çev. Necmi Zekâ, İstanbul, Belge Yayınları, 1983.
2. "Eğitim Üzerine": Saint-Just, L'Esprit de la Révolution, Paris, Union Générale d'Editions, 1963.
3. "Gömleğin Ezgisi": Dünya Halk ve Demokrasi Siirleri, haz. A. Kadir, 2. basım, İstanbul, Evrensel Basım Yayım, 2000.
4. "Uygarlık": Karl Marx ve Friedrich Engels, Komünist Manifesto, çev. Levent Kavas, Ankara, Ç yayınevi, 1998.
5. "Gördüklerim"; Victor Hugo, Choses Vues 1847-1848, Paris, Gallimard, 1972.
6. "Sosyal Demokrasi": Eduard Bernstein, Evrimsel Sosyalizm, düzenleme Sidney Hook, çev. B. Alkım Cerit ve Evren Bülaycı, İstanbul, Kavram Yayınları, 1991.
7. "Birleşik Parti Manifestosu": Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 4, Ekler, s. 263.
8. "Sevgi Huyu": Şükrü Hanioğlu, Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, İstanbul, Üçdal Neşriyat, [t.y.]
9. "Batı medeniyetinden gelebilecek ictimai ve ahlaki afetler ve çareleri": Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I, haz. İsmail Kara, İstanbul, Risale, 1986.
10. " Sis": Bugünün Diliyle Tevfik Fikret, yenileştiren A. Kadir, İstanbul, Gün Matbaası, 1967.

İKİNCİ BÖLÜM

1. "Wilson İlkeleri (On Dört Nokta)" http://www.yale.edu/lawweb/avalon/avalon.htm adresinden Nurettin Elhüseyni tarafından çevirilmiştir.
2. "Versailles Barış Antlaşması/ Milletler Cemiyeti Misakı, madde 22" http://www.yale.edu/lawweb/avalon/avalon.htm adresinden Nurettin Elhüseyni tarafından çevirilmiştir.
3. "Bütün Rusya Sovyetler Kongresi'nin 8 Kasım 1917'deki Oturumunda Oybirliğiyle Kabul Edilen Barış Kararnamesi": William Henry Chamberlin, The Russian Revolution, 1917-1918. 1. cilt. Princeton: Princeton University Press'ten Nurettin Elhüseyni tarafından çevirilmiştir.
4. "Fotoğrafın Popüler Kullanımı": John Berger, O Ana Adanmış, haz. Yurdanur Salman ve Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.
5. "Gerçeküstücülük": André Breton: Söyleşi, Gergedan, Yeryüzü Kültürü Dergisi, No. 6, Gerçeküstücülük Özel Sayısı, Ağustos 1987.
6. "Gazap Üzümleri": John Steinbeck, Gazap Üzümleri, çev. Rasih Güran, 4. baskı, İstanbul, Yükselen Matbaası, 1968.
7. "Faşist Savaşçıya On Emir": Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 3 , Ekler, s. 176.
8. "Kavgam": Adolf Hitler, Kavgam, çev. M. Selman Uğurlu, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998, s. 486-487.
9. "Atlantik Sartı" http://www.yale.edu/lawweb/avalon/avalon.htm adresinden Nurettin Elhüseyni tarafından çevirilmiştir.
10. "Türk Ocakları": Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 628-631.
11. "3 Mart 1924 Kanunları (Gerekçeler)": Seriat-Hilafet Cumhuriyet Laiklik, haz. Kemalettin Nomer, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1996, s. 299; 308; 314-315.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1. "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi": Mehmet Semih Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri, İstanbul, Beta, 2000.
2. "Dış Ekonomik Politika Üzerine Notlar": Georges Langlois ve diğerleri, 20. Yüzyıl Tarihi, çev. Ömer Turan, İstanbul, Nehir Yayıncılık, 2000.
3. "Demir Perde": Georges Langlois ve diğerleri, 20. Yüzyıl Tarihi, çev. Ömer Turan, İstanbul, Nehir Yayıncılık, 2000.
4. "NATO'nun Kuruluşu Üzerine SSCB Memorandumu": Georges Langlois ve diğerleri, 20. Yüzyıl Tarihi, çev. Ömer Turan, İstanbul, Nehir Yayıncılık, 2000.
5. "İsrail'in Birleşmiş Milletler'e Üyeliğine Dair Karar": Ribhi Halloum (Au Firas), Belgelerle Filistin, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989, s. 284.
6. "İşgal Altındaki Arap Topraklarında Durum": Ribhi Halloum (Au Firas), Belgelerle Filistin, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989, s. 321-322.
7. "Ulusçuluğu Kışkırtıyorlar": Georges Langlois ve diğerleri, 20. Yüzyıl Tarihi, çev. Ömer Turan, İstanbul, Nehir Yayıncılık, 2000.
8. "Biz, Afrika Devletleri": Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 4 , Ekler, s. 297.
9. "Schuman Bildirisi": Georges Langlois ve diğerleri, 20. Yüzyıl Tarihi, çev. Ömer Turan, İstanbul, Nehir Yayıncılık, 2000.
10. "Hangi Avrupa?": Tarihe Yön Veren 20. Yüzyıl Konuşmaları, der. Brian MacArthur, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s. 258-259.
11. "Bir Rüyam Var": Tarihe Yön Veren 20. Yüzyıl Konuşmaları, der. Brian MacArthur, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s. 267-268.
12. "Gerçekçi ol, imkânsızı iste (1968 Duvar yazıları)": http://www.bopsecrets.org/French/graffiti.htm
13. "ABD'de Şiddet Karşıtı Öğrenciler Koordinasyon Komitesi'nin Ocak 1966'da dağıttığı bildiri": Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 4, Ekler, s. 287.
14. "20 Aralık 1961 günü yayımlanmaya başlanan Yön dergisinin ilk sayısında 164 imza ile yer alan bildirge": Yön, 20 Aralık 1961, sayı 1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1. "Helsinki Sonuç Belgesi": Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, 4. Bası, İstanbul, Beta, 2000.
2. "Ulus-devletler ve Çokuluslu Sirketler": Alvin Toffler, Ekonominin Çöküşü: Eko-Spazm, çev. Mete Akçok, İstanbul, İnsan Yayınları, 1991, s. 90; 94.
3. "Devletlerin Ekonomik Haklarına ve Ödevlerine İlişkin Yasa": Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk- Temel Belgeler, Örnek Kararlar, 4. Bası, İstanbul, Beta, 2000, s. 127-128.
4. "Britanya ve Dünya" http://www.margaretthatcher.org/Speeches
5. "Sizi Uyarıyorum": Tarihe Yön Veren 20. Yüzyıl Konuşmaları, der. Brian MacArthur, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s. 346-347.
6. "İnsan Makine Değildir": Eric J. Hobsbawm, Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996, s. 476-478.
7. "Mao Zedong'un Üç Dünya Teorisi": Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 7, Ekler, s. 530.
8. "Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua Kararı" http://www.icj-cij.org
9. Eduardo Galeano, Latin Amerika'nın Kesik Damarları, çev. Attila Tokatlı-Roza Hakmen, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983, s. 264; 266; 268-269.
10. "Irak Savaşı Üzerine": Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 4, Ekler, s. 320.

11. "Bilim": Paul K. Feyerabend, Yönteme Hayır, İstanbul, Ara Yayıncılık, 1989, s. 12-15.

12. "Öğretim": Muammer El-Kaddafi, Yeşil Kitap, Üçüncü Bölüm, Evrensel Üçüncü Teorinin Sosyal Temeli, yy, ty, s. 69-72.

13. "Avrupa": Mihail Gorbaçov, Glasnost: Asıl Neyi İstiyorum?, çev. Tuba Tarcan Çandar-Ahmet Cemal, İstanbul, Dönemli Yayıncılık, 1987, s. 41-42.

14. "Komünizmin Can Çekişmesi": Zbigniew Brzezinski, Büyük Çöküş, çev. Gül Keskil-Gülsev Pakkan, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990, s. 191.

15. "Bildiriler": Doğu Avrupa Dosyası, derleyen Ragıp Zarakolu, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1990, s. 220; 221; 224.

16. "MGK Bildirisi": Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 7, Ekler, s. 558.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. "Paris Şartı": Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, 4. Bası, İstanbul, Beta, 2000.

2. "NATO'nun Yeni Stratejik Kavramı": Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, NATO El Kitabı, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1995.

3. "Hayır!": "Hayır!" Asi Yardımcı Komutan Marcos, çeviren Özgür Gökmen, Birikim, 124, Ağustos 1999.

4. "Kopenhag Kriterleri" http://www.deltur.cec.eu.int/kriterler.html

5. "Uyanıklığa Çağrı": Umberto Eco, "Onları Evime Davet Etmeme Hakkım Vardır", Birikim, 54, Ekim 1993, 50-51; 53-54.

6. "Küresel Dış Sınıflara Karşı Kibirli Kayıtsızlık": Yüzyılın Sonu [Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor] Editör: Nathan Gardels, 2. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 229-230.

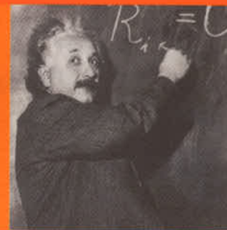
7. "Polise Evsiz Sefkati": Radikal, 26/12/2002.

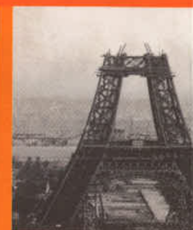
8. "MGK'nın 28 Subat Bildirisi": Hürriyet, 2 Mart 1997.

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi öğrenci ve öğretmen kitapları uzun yıllar boyunca Tarih Vakfı'nın gündeminde beklemiş bir projenin ilk ürünleridir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın tarih eğitiminin 1930'larda bitirilmeyip 20. yüzyılın tümünü kapsaması ve liselerin dört yıla çıkartılması yönündeki kararını dikkate alarak hazırlanan bu kitabı yenileri izleyecektir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders programlarını ve kitaplarını köklü bir biçimde yenileme çabaları Tarih Vakfı tarafından en aktif bir biçimde desteklenecektir.

Çeşitli disiplinlerden gelen uzmanların yoğun bir işbirliği ile gerçekleştirilen bu kitabın üretilmesindeki katkıları dolayısıyla, başta yazarlar Doç. Dr. Gökçen Alpkaya ve Dr. Faruk Alpkaya'ya, aralarında bulunmaktan mutluluk duyduğum yazı kurulu üyeleri Oya Adalı, Sevil Barlas, Yrd. Doç. Dr. Ferdan Ergut, Prof. Dr. Rıfat Okçabol, Prof. Dr. Fersun Paykoç, Prof. Dr. İlhan Tekeli ve Prof. Dr. Taner Timur'a, tasarımcımız Selin Sobacı'ya, görsel sorumlular Ayşe Hür ve Faruk Alpkaya'ya, değerli görüşlerini bizimle paylaşan danışmanlarımız Necdet Sakaoğlu, Doç. Dr.Yücel Kabapınar, Ebru Sahbudak, Burak Çalışkan, Filiz Çullu ve Dr. Ahmet Kuyaş'a, bütün proje ve Tarih Vakfı yayın bölümü çalışanlarına teşekkür ediyorum. Binlerce seçimi ve tartışmayı içeren bir süreçle, görsel malzemelerin, haritaların, belgelerin, yan ve ana metinlerin hazırlanıp tek ve özgün bir eğitim malzemesi bütünü haline getirilmesi çetin görevinin tamamlanması, tüm katkıda bulunanların ortak başarısıdır. Bu çok önemli girişimi maddi katkılarıyla olanaklı kılan Avrupa Komisyonu'na çok şey borçluyuz.

Elinizdeki kitabın, öğrencilerden, öğretmenlerden, eğitim ve tarih çevrelerinden, velilerden ve tüm ilgili yurttaşlarımızdan alacağı eleştirilerin, yeni ve daha da başarılı çalışmaların en temel güvencesi olacağına inanıyoruz.

